

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

6993

Optik
Vicente Litalyn

1872r

84
7-92

Wheatland

1002
6468

JP - 14/2/8

XV/2.R.

23.07.2013

84

7-92

4

20 APR 2006

19 NOV 20

ՄԱՆՈՆ ԼԵՍԻՈ

ՀԵՂԻՆԱԿ

ԱՊԻ ԲՐԵՎՈ

ԹԱՐԳՄԱՆԵՑ

ԳՐ. ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

ՏԵՐ ԵՒ ՀՐԱՑԱՐԱԿԻՉ

ՏԻԳՐԱՆ ԵԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

Զմիռնիս

ՏԳԱՐԱԿԻԹԻՒՆ ՏԷՏԷԱՆ

1872

1002
155

ՆԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՆՕՆ ԼԵՍԳՈՅԻ պատմութիւնն այն դրական հրաշակերտ
 ներուն մին է որոնց համար առանց այլաբանութեան կրնայ ըստիլ
 թէ յաւիտենական գարուն մ'ունին : Արեանք անոր վրայ խօսիլ ա-
 մեն ժամ, առանց նպատակի, առանց առթի, չոյ անոր վրայ խօ-
 սելու համար : Երբ մահաւանդ կը կուռնը մեր ժամանակին ամենէն
 զեղեցիկ զիբերուն հետ որոնց մէջ վերլուծութիւնը, և կարծես
 անդամազննութիւնը կրից նկարագրութեան յաջորդեցին, և ուր սե-
 րը զգացում մ'ըլլալէ գաղթած է՝ գիտութիւն մ'ըլլալու համար,
 ահա անատեն մահաւանդ սիրելի է մեզ նորոգել մեր տալաորու-
 թիւնները այս վճիտ պատմութեանց զիմելով ուր ամեն բան ակնէ
 կը հոսի և որոնց ընդ միշտ ցաւի արժանի հետքը կորուսինք :

Այս հեղինակութեան առաջին և ամենէ մեծ հրապոյցն է զգայ-
 մանց և արտայայտութեան բնական բղիտմը : Տե՛ս Տէ Արիւս
 ասպետը երբ Մաննին կը հանգիսի Ամիէնի իջևանին մէջ, երբէք
 նայած չէ աղջկի մը, առաջին անգամն է որ Մաննը կը տեսնէ .
 ոչինչ գիտէ, բայց եթէ իր երիտասարդ և Մաննին զեղանի ըլլա-
 լը . ուստի կենէ և անգիմադրասէս կը յառաջանայ գէտ այն ան-
 ծանօթ պատանուհին որ իր կեանքին հրապոյցն ու չարչարանքը պի-
 տի ըլլայ : « Զառաջացայ գէտ ՚ի սրտիս տիրուհիս, » կըսէ ան :

Մական որքան ալ անթերի ըլլայ պատմութիւնը, դժուարին է
 արդարացնել այն անսահման սքանչացումը, որ ստեղծ կը շնորհուի
 Մաննի անձին, Մաննի բնական, բայց փոքր ինչ խիստ բնաորու-
 թեան տէր է : Անշուշտ աւելի ճիշդ է այս, բայց իրութիւնը միթէ
 միշտ բարի և զեղեցիկ է, և առանց սիրելու շարքը չենք կրնար
 աղէկ սքողուած ճշմարտութիւն մը Առակին բոլորովին մերկ ճշմար-
 տութենէն վեր դասել : Մաննին պատկերն աղէկ չքաշուած պատ-
 կերներու պակսութիւնը ունի, այսինքն շատ նման է այն : Այս
 աղջիկը սէր չունի, այլ միայն անորձակ . իր որդին մէջ զգացու-
 մը բնազդումի վիճակը պահած է : Բայց որքա՛ն լաւ երեսն կը հա-
 նէ իր սեռին այն սիրուն և անողորմ տկարութիւնը, որ է բարե-
 կեցութեան սէրը : Մանն շատ կը սիրէ Տէ Արիւս ասպետը, սա-
 կայն ալ աւելի կը սիրէ գոհարները, կառքը, կատակերգութիւնը
 և պզտի ընթերիւնները :

Մանօն իր մէկ տեսքովն այնպիսի պատկեր մ'է որուն բնական օրինակը կորսուած է, որ յիշողութեամբ տակաւին կրնայ շինուիլ, և որ սակայն ալ բնականին համեմատ չշինուիր: Մանօն աներեւոյթ եղած ցեղ մը կը ներկայէ, որ է Կրիզոթէմօսեան ցեղը: Այսօր գրեթէ գրական յանդիմութիւն մ'է այս բառը, վասն զի բառն ալ այլասեռեցաւ կրիզեթ քսուած կնիկին պէս: Սակայն բառն արժանի չէր այնքան չարաչար դորձածութեամբ որքան դորձածութեամբ: Վառնօք սիրուն աւարածներու անբաղդ դաս մը կար որոնց հետ մարդիկ իրապէս կը դորձադէին սա անմեղ առածը. «Պէտք է որ երիտասարդութիւնն անյնի»: Այն արարածները բարի, անձնուէր, ոչ պիտեան փառասէր և դժուարակամ էին: Երբէք ամուսնութեան չէին փափաքեր. երիտասարդը անոնց մէկին հետ միաւորող կապին բոլոր հրապոյրը նոյն կապին դիւրաբեկութեան մէջն էր, և երբ անդի կաննար այս յանկարծակալով ամուսնութեանց արձակումը, կը դատուէին առանց քինապահութեան ինչպէս միացեր էին առանց ձևակերպութեանց, և կրիզեթը հոսկ յետոյ ուրիշ տեղ կամուսնանար, կը կարգուէր և քաղաքաւորութիւն մը կը լըլար. բայց այսօր կրիզեթն ամուսնական վիճակի փառասիրութիւնն ունի, օրինաւորութեան կը փափաքէ: Կը դրաւէ զինքը պակասութիւն մ'որ իր ծագումին և սլաշտօնին բոլորովն հակառակ է, և որ է հաւատարմութիւնը:

Կրիզեթներուն անկումը գաղղիական յեղափոխութեան հետեւանայ մին է: Կրտսեր իւր սկզբունքը ըսել թէ 1789էն 'ի վեր ալ կրիզեթ չկայ: Մարդկային իրաւանց հրապարակումն աշխարհիս երեւոյթն վերջուց զաննք: Քանի որ ալ գէթ տեսականապէս ընկերային դասեր չկան, քանի սը սոսկալի փորձառութիւններով հաստատուեցաւ թէ արիւնն ամենուրեք մի և նոյն գոյնն ունի, քանի որ ամեն ազատ մարդ երբ կուզէ կին առնուլ, կուզէ առնուլ զան պիտեւ ինչպէս ելած է իր արարչին և չէ թէ իր տիրոջ գիրկէն, կրիզեթը կարողութեամբ համար պարտաւոր է օժիտ բերելու իր կուսութիւնը:

Աստուած պաշտօնանէ՛ մեզի կարմիր ներքան ըսող պալատականաց արհամարհաններէն...: Առանց թեթեւութեան խօսելու՝ որ յանցանք մ'է՛ կրտսեր թէ կանանց արժանապատուութիւնը, տան պատիւը, ընտանեաց մաքրութիւնը, այսինքն այն նուիրական իրաւունքներն որոնց հանրիշխանութիւնը տիրեց և զոր ժառանգելու արդիւն առած էր ատենօք, շատ աւելի արժէք ունին քան թէ կորսուած փառքի գուարթութիւն մը:

Ընկերային խաղութիւնները ժամանակաւ տոհմին վրայ կը կայաւորուին, իսկ այսօր բնաւորութեան վրայ: Այն օրէն 'ի վեր ուր չ'անկ-

նաճութիւնը՝ հասարակաց ասպարէզն իջաւ, այն օրէն 'ի վեր ար ամեն աստիճաններու մատչելի եղաւ այն, մարութիւնն և առաքինութիւնը, երկուքն ալ աւելի դժուարին եղան, վասն զի աւելի յանգուդն եղան: Անկումները թերեւս աւելի հազուադէպ են, սակայն աւելի խորունկ և անդարմանելի են: Այսօր՝ կանանց համար՝ ալ միջակ յանցաւորութիւն, ալ ներքին մեղք չկայ: Արիւնն երբ կընկնին, անձրին կամ մարութեան մէջ, պոռնկութեան գուրը կամ անանուն տեղեր կընկնին: Մէկ կողմէն ընտանեաց մէջ յանկարգութիւն և ընկերութեան մէջ խառնաշփոթութիւն կը տիրէ, միւս կողմէն աւարածը կը նուաւոր, յարաբերութեանց մէջ արժանապատուութիւնը կը մոռցուի:

Այն մաքսախոյս էութիւններէն՝ որք ընկերութեան քովը կը սպըրդէին, այն խառն դասէն՝ որ օրէնքին սահմաններուն վրայ կը կենար, մաս մը բարձրացաւ ընկերային ելարարանին վրայ և նպատակեց կազմելու ինչ որ այսօր միջին դասը կանուանի, միւս մասը հաւատարակութիւնը կորստեց և նեւտեցաւ ազատամի շեղումներուն աւարմատականութեան (radicalisme) ծայրայեղութեանց մէջ ուր աւելորդ է իրեն հետեւիլ: Սակայն նախնի կրիզեթը, այն որ կը հաւանէր՝ լքուելու, այն ոստակեաց թուչունն այսօր նորանշան բան մ'է, և կարապ մ'է:

Կուզեն այժմայ կրիզեթը ճանչիլ: Տե՛ս Ժէօրժ Սանի Ժէնը-վիէ-վը, այն որ երկար ատենէ 'ի վեր շինուած ամենէն զմայլելի ու փտանգաւոր գիրքերուն մէկին մէջ գլխաւոր դեր խաղացող պաշտելի կինն է: Մեր օրերու կրիզեթն է այն Ժէնըվիէ-վը որ նկարագրուած է մեղ իր մեղամաղձային երկու մեծ աչերով և սղտի ճերմակ գտաւի մը ներքեւ գունատ երեսովը:

Գունատ կրիզեթ մը, տէ՛ր Աստուած: 1789էն առաջ կրիզեթներուն մաքէն չէր անցներ գունատ ըլլալ: Անոնց երջանկութիւնը չէր «աղօթք ընել լուսնոյ նայելով»: Ժէնըվիէ-վը Մանօն Լեոքօն է յեղաշրջումէն ետք, ժողովուրդին դաւակն է որ տեսլականին ազնուապետական ասպարէզը կը դրաւէ: Ասկէ յետոյ տարի առաջ երբէք ոչ որ պիտի երեւակայէր բանաստեղծութեան առարկայ ընել դորձութիւն մը: Մանօնին և Ժէնըվիէ-վըն մէջ կըղատ թէ ընկերային նորոգում կայ:

Բայց չենք կրնար անպատիւ մօտիլ բանաստեղծութեան, և նոր ընկերութիւնն իր բարդական աղուացումին պատիւը կը կրէ: Բարձր կատարներուն վրան ելնելով զգաց այն թէ գլուխը կը դառնայ. խաղաղաւէտ հովիտներէ լեռանց օդին մէջը փոխադրուած ծաղկի մը

այդա հոր ընկերութիւնը չորրորդ այս չորարեկ և կիզդդական շունչէն հեռի մնալով աւելի բարեբաւստ, մեղմ և առողջ աւատ. քաղկեդէն ողբ բացեր էին զայն : Այլ չարամիր միտքը բերելով այն աւերումները զոր թողալով թլին մէջ կարտատրեան այն զիբերն ողբ անոր բարբը կապակահնն և սանձարձակ կը թողուն :

Ամեն բանէ առելի վէպերը ներկայ դարուս մէջ սիրտեր ապականեցին և երկակայութիւններ մոլորեցին, առելի թշուառութիւն, մութութիւններ և ոճիրներ ծնան, և անհաստատութիւն, գահէն առջևն այն վէպերը պիտի հասնին անիծից ամենէն ծանր բեռներովը : Անշուշտ առջի ժամանակուան գիրքերուն մէջն ալ նոյն ապականութիւնն և լըրբութիւնը կար, բայց անատեն միայն հարուստները կը կարդային և միշտ իրենց պատէկերը կը գտնէին այն գիրքերուն մէջ զոր կը կարդային : Անտոնեառան վէպերուն մէջ պատմութիւնները, բանահիւսանայան երկերու մէջ երգութիւններն էին պարագայութիւններուն արկածները, բարքը, կիբքը և վիշտերը : Առելի խոնարհ վիշտերն և ուրախութիւնները մութին մէջ կաճէին և կը մեռնէին առանց յիշատակ կամ հեռք ձգելու : Այս սլաշառաւ երբ այն գիրքերը գործադրեցան ձեռները կընկնէին, ասոնք տեսնելով թէ անոնց մէջնը կարագրութիւն բարքն ու միւր թիւնը շատ բարձր է և թէ հետեւարար իրենք չեն կրնար հասնիլ այնքան բարձր, անսովոր նմանութեան մը փորձը չէին ընել, և այս անկարողութիւնն անոնց փառասիրութիւնը կը կեցնէր :

Բայց այսօր քանի որ սպականիչ տեղականն ամեն բան զբաւած է, այսօր քանի որ վէպերը յեղաշրջային եղած են և զործուհին, ւամիկն ու արհեստաւորը կը տեսնեն թէ այն զիրեքուն մէջ բանահիւաններէ երգուած են իրենք, ո՞վ պիտի բռն թէ քանի՜ անգամ՝ իր գոռայ այն դառն աղաղակը զոր ժենըսկիէ՛վ կարձակէր իր զիրքնաւուն, «Հոգիս փոխեցիր, պէտք էր ուրեմն նաև վիճակս փոխել»։

Կրնայ ներուիլ ինչ որ դարուս երշնիկներուն հանդստութիւնը լը վրդովէ . անոնք անսուտու կիրը հնարելու և տածելու ժամանակն ռնին , սակայն սաստիկ եպրբանայ արժանի է ինչ որ խռովութիւնը բերել աշխատելու դատապարտեալ դասերու մէջ , ինչ որ իրենց ձեռներէն զրուելու կը գրգէ զանոնք : Ահա զժբարդը աղջիկ մ'որ շինած վէպդ կը կարգայ և կը մտախօհէ . իրիկուն ետեէն դո՛ւմբնալէ իր առանձին սենեակը , տե՛ս իր այտերը որ իր արտաքին ներքե կը դուռնալին , իր աչերը որը աշխատութիւնը լուսաւորելու պարտաւորող ճրպիւն քով անյապաքար կը լափեն թղթը , իր երեւրուն ձեռները՝ որը անդործ ասեղը կը թողուն որ ընկնի և անհամբ

Այս է ահա ձեր գործը, աղետաբեր բանահիւսններ։ Իբր թէ բաւական չըլլային անօթութիւնը, ցուրտը, հիւանդութիւնները, և այն ամեն բաներն որով կը տառապէին սպարապղնները, անոնց ցաւերուն գումարը կրկնապատկեցիք, աւելցուցիք սոյն ցաւերուն վրայ այն վիշտերը որք շուայութեան և անգործութեան քոյրերն են, մեռամաղձութիւնը ժողովուրդին մէջն ալ ծաւալեցիք։ Եւ այս ծաւալումէն ետք տեսանք որ մեծ իշխանի յատուկ այնթշուառութիւնն ալ մայի տանդուղներէն ելնելով վերնայարկներու ներքեւ շինուած սենեակները մտաւ, և նստաւ աղքատներուն քովը, իբր թէ աղքատները ժամանակ ունենային մտախոհելու և լալու։

Դէ՛հ, Ժ՛լ կրնայ զիմադրել թե՛ղ, անխառնելի և սիրելի Հրապու-
րելչդ զո՛ւ, երբ Արմատին պէս կը դաս, մեր առջև ժպտուն դէմքդ
կը շարժեն արշույնք [Թափելով և մեր պշուպեալ երեսին վրայ աչե-
րուդ մարդարիաները կը սրսկեն :

Այսպէս միջին դասերն ընկերային կերպարանավորութիւն մը կրե-
լու կաշխատին, այսպէս ազատեալ ընկերութիւն մը կը կուտի քա-
ղաքակրթութեան մը հետ զոր տակաւին չճանչեր. տեսակ մ'երկ-
սայրի թուր մ'է այս զոր նոյն ընկերութիւնը երկաթէն բռնեց և որ
իր ձեռները կարիւնէ, այս աշխատութիւնը, այս կուխն այն ամենա-
ցաւալի տեսարաններուն մին է որոնց հանդիսական կըլլայ մեր սե-
րունդը: Բայց զժաղդաբար ժողովուրդը տեսակ մը փառասիրու-
թեամբ կընդունի այս վիշտերը որք իր վերեն են, կուզէ խմել նաև
այս ցաւերուն բաժակէն որք կարծես թէ աւելի աշխի գործարան-
ներ և աւելի անարդու զգայանք կը յայտնեն: Ժողովուրդը կը մտա-
խոհէ, և աշխատութիւնն անդործ ձեռները կը պահանջէ մեծածայն
ազազանքով. կը մտախոհէ, և անօթութիւնը հտալծեալ քայլերով
կը յառաջանայ, և մինչդեռ հարուստը շուայլութեան և ձանձրու-
թեան մէջ կը մարի, աղքատը նաև ձանձրանալու իրաւունքէն զեր-
կուած մնալով մահուան կամ անբաղդորութեան գիւրկը կը նետուի:

Թեւ. կրնայի Տէ Կրիտո ապետին արկածները Յիշագրութեանց հետ միասին հրատարակել, ասկայն թուեցաւ ինձ թէ այս արկածներն անոնց հետ հարկաւոր չարաբերութիւն չունենալով ընթերցողն աւելի գոհ պիտի ըլլար Տէ Կրիտո ապետին արկածները զատ հրատարակուած տեսնելով: Այսպիսի երկար պատմութիւն մը շատ ժամանակ ընդհատած պիտի ըլլար բուն իմ պատմութիւնս: Թեւ. բոլորովին հեռի է իցմէ մշտական գրագետի շատկութեանց պահանջել, գիտեմ՝ ասկայն թէ պատմութիւն մը կը պարտաւորի ի բաց թողուլ այն պարագաները որոնցմով ձանձրայի եւ խառնաշփոթ կըլլայ այն. այս է Ուրատիոսին պատուէրը:

Այսպիսի ծանրահոն իշխանութեան դիմելու անգամ հարկ չկայ մերոյիշեալ ամենապարզ մշտարտութեանց հատուտելու համար:

Եթէ հասարակութիւնը կենաց պատմութեանց մէջ ախորժեղի եւ հետաքրքրական բան մը գտաւ, կը համարձակիմ խոստանալու իրեն թէ ոչ նուազ գոհ պիտի ըլլայ այս յատկութենէն: Պ. Տէ Կրիտոյի ընթացքին մէջ կրից գործութեան մէկ սուկայի օրինակը պիտի տեսնէ: Պիտի նկարագրել անտիական կոյր մ'որ չուցեր երջանիկ ըլլալ կամովին յետին դժբաղդութեանց մէջ գորուելու համար. որ ամենափառաւոր արժանիքը կազմող ամեն շատկութիւններն ունենալով հանդերձ ընտրութեամբ անշուք եւ թափառական կեանք մը բաղդին եւ բնութեան ամեն առաւելութիւններէն մեր կը դասէ. որ կանխաւ կը տեսնէ իր դժբաղդութիւնները՝ առանց գուշանալու անոնցմէ. որ կզգայ այս դժբաղդութիւնները եւ անոնց բեռին ներքեւ կը ճնշուի առանց օգուտ քաղելու այն դարձաններէն որք անընդհատ կրնձայուին իրեն եւ որք կրնան ամեն վայրկեան մերջ տալ անոնց. մերջապէս պիտի ցուցունեմ պատկեր մ'որոշ շատակն է երկրիսի բնատրութիւն մը, առաքինութեանց եւ մոլութեանց խառնուրդ մը, բարի գգացումներու եւ գէշ գործերու մշտնջենական հակադրութիւն մը:

Ուղիղ դատողութեան տէր անձինք անօգուտ աշխատութիւն մը չափաւ համարին այս տեսակ գիրք մը: Անոնք ոչ

միայն ախորժեղի ընթերցում մը պիտի ունենան, այլ նաեւ շատ դէպքեր որք կրնան բարուց կրթութեան ծառայել. եւ շատ իմ կարծեաց՝ հասարակութեան մեծ ծառայութիւն մը ընել է զինքը գուարճացնելով կրթելը:

Մարդս երբ կը խորհի բարոյականի պատուէրներուն մը, բարկաւ կը զարմանայ թէ անոնք որքան կը շարժուին ու միանգամայն կը մոռցուին, եւ կը հարցնէ իւրովի մարդկային սրտին այս այլադրական պատճառը, այլադրականութիւն որով ախորժեղի կըլլան անոր բարութեան եւ կատարելութեան տեսիլները, թեւ. գործադրութեան մասին կը հեռանայ անոնցմէ:

Կարգ մը խելամի եւ քաղաքավար անձինք եթէ կուզեն ընել թէ ինչ է իրենց խօսակցութեանց, նոյն խի իրենց առանձնական մտախոհութեանց ամենէն հասարակ նիւթը. դիւրութեամբ պիտի կրնան մշտնադրել այս նիւթը որ քանի մը բարոյական խորհրդածութիւն է միշտ: Անոնց կեանքին ամենէն քաղցր վայրկեաններն այն ժամանակն են զոր առանձնապէս կամ բարեկամի մը հետ կանցումեն՝ մոտրմարք խօսակցելով առաքինութեան գեղեցկութեանց, բարեկամութեան քաղցրութեանց, երջանկութեան համակու միջոցներուն, տղկարութեանց եւ բնութեան վրայ որք կը հեռացնեն մեզի երջանկութենէն, եւ այն դարձաններուն վրայ որք կրնան բըծելու այս սկարութիւնները:

Ուրատիոս եւ Պուաջո այս խօսակցութիւնը այն ամենագեղեցիկ զիծերուն միւն կը համարին որոնցմով անոնք երջանկաւետ կեանքի մը պատկերը կը կազմեն: Ուրեմն ինչպէս կըլլայ որ մարդս այնքան դիւրութեամբ կրնկի այսպիսի ամենաբարձր խորհուրդներէ եւ շուտով ամենէն հասարակ մարդուն կը հաւասարի: Սխալած եմ եթէ առաջ բերելու պատճառաւ յաղանապէս չմեկնէ մեր գաղափարներուն եւ ընթացից այս հակառութիւնը, այսինքն թէ բարոյականին ամեն պատուէրներն անորոշ եւ ընդհանուր սկիզբներ ըլլալով, շատ դժուարին է մասնաւորապէս այն պատուէրներուն հետ տեսիլ բարուց եւ գործոց մանր պարագաներուն մէջ:

Խնդիրը օրինակով մը բացատրենք. Բարեմին անձինք կզգան թէ հեցութիւնն եւ մարդասիրութիւնը սիրելի առաքինութիւններ են, եւ բնապէս տրամադրութիւն ունին այս

առաքինութիւնները գործելու, սակայն երբ գործելու ժամը կը հասնի, շատ անգամ կանգ կառնուն: Իրեք ալս է առաքինութիւնը գործելու վայրկեանը. գիտենք թէ ինչ կը պարտաւորի ըլլայ անոր չափը. չենք խաբուիր առաքկայինն անկառնակը:

Հարիւրաւոր դժուարութիւններ կը կեցնեն առաքինութիւնը գործելու միտողը. սա կը վախնայ միամտապէս խաբուելու. բարեւէր եւ առատասիրտ ըլլալով. կը վախնայ տկար սեպուելու. շատ գթած եւ զգայուն երեւալով. վերջապէս կը վախնայ ծայրաշեղապէս կատարելու. կամ ամենեւին չկատարելու. այնպիսի պարտաւորութիւններ որք շատ միմեկերպով մը կը պարտնակուին մարդասիրութեան եւ հեզութեան ընդհանուր տեսիլներուն մէջ:

Այս անատագութեան մէջ փորձաւորութիւնը կամ օրինակը միայն կրնայ իրաւացի կերպով որոշում ընել տալ արտին հակումին: Արդ փորձաւորութիւնը չէ այնպիսի առաւելութիւն մը զոր ամեն մարդ ազատ ըլլայ առանկալու. փորձաւորութիւնը կախում ունի զանազան կացութիւններէ ուր բաղդը դրած կըլլայ մարդը: Ուրեմն կը մնայ օրինակը որ կրնայ շատ անձերու կանոնի տեղ ծառայել առաքինութիւնը գործելու մասին:

Ահա ճիշդ այս տեսակ ընթերցողաց համար կրնան ամենամեծ օգուտ մ'ունենալ այս գրքին պէս գիրքեր, գէթ երբ հեղինակուած են անոնք պատուակիր եւ ուղիղ դատողութեան տէր անձն մը: Մէն մի իրողութիւն որ կը պատմուի անոր մէջ, յոյսի աստիճան մ'է որ փորձաւորութեան տեղը կը բռնէ. մէն մի արկած օրինակ մ'է որու համեմատ մարդս կրնայ ուղղուիլ. միայն մէկ բան կը պակսի իրեն, որ է յարմարիլ պարագաներուն ուր կը գտնուի ան: Այնոց գիրքը հանելի վարժութիւններ պարտնակող բարոյականի դասագիրք մ'է:

Անաչառ ընթերցող մը թերեւս վիրաւորուի տեսնելով որ արդի հասակին մէջ գրիչ կառնում ձեռքս բաղդային եւ սիրային արկածներ գրելու համար. սակայն եթէ ուղիղ է այն փորձերդաժութիւնը զոր պահ մ'առաջ ըրի, զիս կարդարացնէ այն. եթէ սխալ է, պիտի ներուիմ սխալած ըլլալուս համար:

ԱՊԷ ԲԵԵՎՕ

ՄԱՆՕՆ ԼԵՍԲՕՅԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

ԿՍՏԻՊՈՒՐԻՄ Ընթերցողը տանիլ կեանքին այն ժամանակն ուր առաջին անգամ, այսինքն Սպանիա մեկնելէս վեց ամիս առաջ Տէ Կրիէօ աստեղտին Հանդիպեցայ: Թէեւ քիչ անգամ դուրս կեղնէի առանձնաբանէս, սակայն աղջկիս կամբը կատարելու փափաքս երբեմնակի պարտ կը գնէր իմ վրայ զանազան պղտի ճամբորդութիւններ ընելու որք ինչ կարելի եղածին չափ կախճ կը տեսէին:

Օր մ'եւա կը գտնայի Բուսնէն ուր աղջկիս աղաչանայք համեմատ դացեր էի Նօրմանտիայի խորհրդարանին առջև քանի մ'երմատ դացեր էի Նօրմանտիայի խորհրդարանին առջև քանի մ'երկիրներու ժառանգութեան վերաբերող դատ մը վարելու համար, երկիրներ որոնց վրայօք պահանջուելու իրաւունքներ ձգեր էի իրեն մայրական մեծ-հօրս կողմէն: Առաջին գիշերն էլ վրէժի մէջ պտուկեցայ եւ անկէ վերստին ճամբայ ելնելով հետեւեալ օրը ճաշելու համար Բասի հասայ որ հինգ կամ վեց մընի չափ հեռի է նոյն քաղաքէն: Երբ Բասի մտայ, զարմացայ բոլոր բնակիչները իրաւանցումի մը մէջ տեսնելով: Ասոնք իրենց տուններէն դուրս կը

Թափնէին աճապարումով և խմբովին կը վազէին յոռի օթեանի մը դրան առջևն ուր երկու գոց սայլ կար : Զիւրը տակաւին լծուած, տաքէն և աշխատութենէն բոլորովին յոգնած կերևային, հետեւաբար երկու սայլերուն նոր եկած ըլլալը յայտնի էր :

Պահ մը կանկ սուրի՝ իմանալու համար թէ ուսկէ՛ կը դար աղմուկը, սակայն քիչ տեղեկութիւն կրցայ տունուլ հետաքրքիր բազմութենէ մ'որ սուսնայ ուշադրութիւն ընելու հարցումներու՝ միշտ դէպ օթեանը կը յառաջանար մեծ շփոթութեամբ մէկըմէկ հրելով : Աւերջապէս սուրի լայն դօտի հազած և ուսին վրայ հրացան մ'առած զինաւոր մը դուռն ելաւ, ձեռքովս նշան ըրի այս մարդուն որ քովս դայ և աղաչեցի որ ըսէ աղմուկին պատճառը :

— Բան մը չէ, պարոն, ըսաւ զինաւորը, տաններկու պոռնիկ կայ զոր ընկերներուս հետ մինչև Հավրը-Տը-Կրաս կը տանիմ. հոն նաւաւը պիտի դնենք զանոնք Սմերիկա զրկելու համար : Այս պոռնիկներուն մէկ քանին աղւոր է, և կերևայ թէ այս է սա բարեմիտ գիւղացիներուն հետաքրքրութիւնը զրգուողը :

Այս բացատրութենէն ետք ճամբաս պիտի շարունակէի եթէ կանկ չառնէի ընելով պառաւ կնիկի մ'աղաղակները, այս կնիկն օթեանէն դուրս կեխէր և ձեռնամաճ կը գոչէր :

— Բարբարոսութիւն մ'է, սիրտ խշխշալու սոսկալի բան մ'է այս,

— Ի՛նչ է, ի՛նչ կայ, հարցուցի :

— Ա՛խ, պարոն, ներս մտի՛ր, և տե՛ս թէ այս տեսարանը սիրտդ չյօշէ՛ր, պատասխանեց պառաւը :

Հետաքրքրութենէ զրդուելով վար իջայ երիվարէս, զոր ձիադարմանիս թողուցի :

Քաղմութիւնը ճղբելով ներս մտայ գծուարութեամբ, և իրօք բաւական սրտայոյզ բան մը տեսայ :

Տաններկու աղջիկները վեց առ վեց շղթայուած էին իրենց մէջքէն . ասոնց մէկուն կերպարանքն ու դէմքն այնքան նուաղ կը յարմարէին իր վիճակին որ եթէ ուրիշ որ և իցէ վիճակի մէջ տեսնէի՝ առաջին կարգի վերաբերող անձ մը պիտի համարէի զան : Իր տրտմութիւնը, ճերմկեղէններուն և զգեստներուն աղտոտութիւնը խիստ նուաղ կը տգեղէին զան, հետեւաբար իր տեսքն ակնածութեամբ

և արդահատութեամբ համակեց զիս : Սակայն այս աղջիկն իր երեւսը հանդիսականներուն նայուածքէն պահելու համար կը ջանար ետեւ դառնալու, որքան որ իր շղթան կը թողուր որ դառնայ : Պահուելու համար ըրած ջանքն այնքան բնական էր որ կարծես համեստութեան զգացումէ մը կարտադրուէր այն :

Այս թշուառու հիներուն խումբին հետը դացող վեցը պահապաններն ալ սենեկին մէջն ըլլալով, անոնց զլխաւորը մէկ կողմ՝ առիկ և իրմէն քանի մը տեղեկութիւն ուզեցի այս գեղանի աղջիկն վիճակին վրայ :

Միայն քանի մը խիստ ընդհանուր տեղեկութիւններ կրցաւ տալ :

— Ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին հրամանաւը Սըքատաս նոցէն հանեցինք այդ աղջիկը : Զերեար թէ բարի գործերու համար հոն բանտարկուած ըլլայ ան : Ճամբուն վրայ բազմիցս հարցումներ ըրի իրեն, բայց յամառութիւն ըրաւ և ամենեւին չպատասխանեց : Սակայն թէ և հրաման չունիմ միւսներէն աւելի ինչո՞յ յելու իրեն, բայց կը հաւանիմ փոքր ինչ ակնածութեամբ վարուելու հետը, վասն զի կը թուի ինձ թէ իր ընկերութիւններէն աւելի կարծէ ինք : — Ահա երիտասարդ մը, շարայարեց զինաւորը, որ կրնայ իզմէ տուի տեղեկութիւն տալ քեզ այս աղջիկն գծաղղութեան վրայ . Բարիդէն մինչև հոս ետեւէն եկաւ՝ զրեթէ անընդհատ լալով : Անշուշտ անոր եղբայրն է կամ սիրահարը :

Գարձայ դէպ ի սենեկին այն խորշն ուր այն երիտասարդը նըստած էր : Խորունկ մտմտութիւն մը պաշարուած կերևար : Աշտի այսօքան կենդանի պատկեր մը չտեսեր եմ բնաւ : Հատ պարզութեամբ հազուած էր ան, բայց բարետոհմ և կիրթ մարդն անդամ մը նայուելով կը ճանչցուի :

Մօտեցայ երիտասարդին որ ոտք ելաւ, և իր կերպարանքին վրայ աչերուն և ամեն շարժումներուն մէջ այնպիսի աղնիւ և անոյշ հով մը գտայ որ իրեն համար բարեսէր ըլլալու բնական տրամադրութիւն զգայի :

— Անհանդիստ մի՛ ըլլար, ըսի՝ քովը նստելով : Հետաքրքիր եմ ճանչելու այս գեղանի աղջիկը . կերևայ ինձ թէ ծնած չէ այս տրտմալի վիճակին համար որու մէջ կը տեսնեմ զինքը . կը հաճի՞ս յազեցնելու հետաքրքրութիւնս :

Պարկեշտութեամբ պատասխան տուաւ թէ անոր ո՛վ ըլլալը չէր կրնար իմացնել ինձ առանց իր ո՛վ ըլլալը իմացնելու, և թէ զօրաւոր պատճառներ ունէր փախաբերու համար որ անծանօթ մնայ ինք:

— Սակայն կրնամ ըսել քեզ ինչ որ յայտնի է այս ապիրատներուն, շարայաբեց՝ զինաւորները ցուցնելով, ամենբուռն արկիով կը սիրեմ այս օրիորդը, և այս սիրովս մարդերուն ամենէն անհոհ էմ: Բարիղի մէջ ամեն միջոց ի գործ դրի իր ազնւոտմը ստանալու համար: Այս մասին աղերսները, ճարտարութիւնն և ոյժն անօգուտ եղան ինձ, ուստի որոշում ըրի ետեւէն երթալու, եթէ նաեւ աշխարհիս մէկ ծայրն աքսորուի ան: Ես ալ նաւը պիտի մանեմ և իր հետն Ամերիկա պիտի երթամ:

Բայց այս վատ արկիւնները, շարայաբեց՝ զինաւորներուն ակնարկելով, յետին անգիծութիւն մը կը նեն ինձ չթողլով որ մօտիմ աւնոր: Գիտաւորութիւն ունէի Բարիղին քանի մը մղոն հեռանալէն ետք յայտնապէս իրենց վրայ յարձակելու: Հետո չորս մարդ աւերէի որք մեծ կակ դումարի մը փոխարէն խոտաղեր էին աջակցել ինձ, Աստերը բոլորովին մինակ թողուցին զիս և ստակս առնելով խոյս տուին: Չէիքը վազ դրի, տեսնելով թէ անկարելի էր բռնի յաջողիլ: Առաջարկեցի զինաւորներուն վարձատրել զիրենք եթէ թողուն որ զէթ իրենց ետեւէն երթամ: Հաջու տենչէն դրդուելով հաւանեցան առաջարկութեանս: Ուղեցին ստակ առնուլ ամեն անգամ որ տարփուհիս հետ խօսելու ազատութիւն չնորհեցին ինձ: Հետեւաբար քսակս շուտով պարպուեցաւ, և հիմա որ ստակ մը չունիմ, զիս տմարդօրէն ետ հրելու բարբարոտութիւնը կը նեն երբ զէպ ի սիրուհիս քայլ մը կառնում: Գեռ վայրկեան մ'առաջ երբ իրենց ըստառնալեաց հակառակ համարձակեցայ անոր մօտելու, հրապանին ծայրն ինձի գէմ վերցնելու անամօթութիւնը ունեցան: Ենոնց ազահութիւնը գոհ ընելու և ճամբաս հետի շարունակել կարենալու համար ստիպուած եմ հոս ծախելու յոռի ձի մ'որու վրայ հեծայ մինչև հոս գալս:

Թէև կարծես բաւական հանդարտութեամբ ըրաւ այս պատմութիւնք, սակայն երբ վերջ տուաւ իր խօսքին, աչքէն քանի մ'արցունք ընկաւ: Այս արկածը ինքս տարօրինակ և սրտառուչ երեցաւ ինձ:

— Չեմ ստիպեր քեզի գործերուդ գաղտնիքը յայտնելու ինձ, բայց եթէ կրնամ կերպիւ իւր օգտակար ըլլալ քեզի համար, յօթարակամ կառաջարկեմ աղէկութիւն ընել քեզ:

— Բա՛րէ, կրկնեց, յոյսի ամենափոքր նշոյլ մը չեմ տեսներ: Պէտք է որ բաղդիս բոլոր խտութեանը հնազանդիմ: Ամերիկա պիտի երթամ. հոն դէթ ազատ պիտի ըլլամ սիրուհիս հետ: Կամակ զրեցի բարեկամներուս մէկին որ Համբը-Տը-Վրասի մէջ ձեռքս քիչ մը ստակ պիտի հասցնէ:

Մինչև Համբը-Տը-Վրաս երթալու և այս խեղճ արարածին, շարաշարեց տրտմապէս իր տարփուհիին նայելով, ճամբուն վրայ սփոփում մը հայթայթելու մասին միայն դժուարութիւն կը կրեմ:

— Լա՛ւ, ուրե՛մն, ըսի, կուզեմ վերցնել այդ դժուարութիւնը: Ահա պզտի գումար մը զոր ընդունիլդ կը խնդրեմ: Կը ցաւիմ որ ուրիշ կերպով չեմ կրնար օգտակար ըլլալ քեզ:

Չորս քսան փրանքնոց ոսկի տուի պահապաններէն գաղտնի, վասն զի կը խորհէի որ եթէ անոնք զիսնային երկտասարդին այս գումարն ունենալը, աւելի սուղ պիտի ծախէին իրենց օգնութիւնը: Կան միտքս եկաւ սակարկութիւն ընել անոնց հետ՝ անտիական սիրահարին մինչև Համբը իր տարփուհիին հետ շարունակ խօսելու ազատութիւնը ստանալու համար: Պահապաններուն զինաւորին նշան ըրի՛որ մօտի, և այս գիտաւորութիւնս առաջարկեցի: Կարծես ամբողջաւ առաջարկութեանս վրայ՝ իր լըրութեան հակառակ:

— Պարո՛ն, պատասխանեց շփոթուն կերպով, մի՛ կարծեր թէ չենք հաւանիր ձգելու որ խօսի այս աղջկին հետ, բայց անրնդհատ անոր քովն ըլլալ կուզէ. այս բանս անհանգստութիւն մ'է մեզի համար. արդարութիւնը կը պահանջէ որ քոյս անհանգստութեանը փոխարէն վճարէ ան:

— Ըսե՛, նայիմ, ո՛րքան պէտք է որպէս զի ալ այս անհանգստութիւնը չզգար:

Յանդգնեցաւ քառասուն փրանք ուղերու: Անմիջապէս տուի ու՛ր զածը:

— Բայց նայե՛ որ նենդութիւն մը չենէք, ըսի. վասն զի ող ըլլալս և ուր բնակիլս այս երկտասարդին պիտի յայտնեմ որպէս զի

տեղեկութիւն տայ ինձ, և ապահով եղիք թէ ձեզի պատժել տալու
կարողութիւնը պիտի ունենամ:

Ընդ ամենը հարիւր քսան ֆրանքի նստած էր ինձ այս հանդի-
պումը:

Տեսնելով այն յոժարակամութիւնը և սաստիկ երախտադիտութիւ-
նը, որով այս երիտասարդը շնորհակալ եղաւ ինձ, բոլորովին հա-
մոզուեցայ թէ աննշան անձ մը ծնած չէր ան և թէ արժանի էր
առատաձեռնութեան: Գուրս ելնելէ առաջ քանի մը խօսք ըսի իր
սիրուհիին: Այնքան անոյշ և զմայլելի համեստութեամբ մը պա-
տասխան տուաւ որ գուրս ելնելով պարտաւորեցայ բիւր խորհրդա-
ծովիւններ ընել կլինեալ անխմանալի բնաւորութեան վրայ:

Առանձնական տունս վերադառնալէս ետք ամենեւին տեղեկութիւն
չառի այս արկածին հետեւութեան վրայ: Երկու տարի անցաւ,
ալ բոլորովին մոռցեր էի այս դէպքն երբ զիպուածն անոր ամեն
պարագաները կատարելապէս իմանալու առիթը տուաւ ինձ:

Լոնտայէն Գալէ կը գայի Տը... մարբիզին հետ որ աշակերտս
էր: Եթէ չեմ սխալեր, Լիօն-տ'Օրի պանդոկին իջանք ուր ամբողջ
օրն և հետեւեալ գիշերը մնալու ստիպուեցանք քանի մը պատճառներէ:

Վէսօրէն ետք երբ փողոցներուն մէջ ժուռ կը գայի, թուեցաւ
ինձ նշմարել ճիշդ այն երիտասարդը, որու հանդիպեր էի Բասիլի
մէջ: Խիստ անշուք կերպով հագուած և առաջին անգամ տեսածէս
ուելի դունաւ էր: Տակաւին քաղաքը նոր հասած ըլլալով վերաբ-
կուի հին պարկ մ'ունէր թեւ:

Հատ գեղեցիկ ըլլալով դիւրին էր ճանչել զինքը և իրօք շուտ մը
ճանչելի:

—Պէտք է որ սա երիտասարդին քովն երթանք, ըսի մարդիկին:
Երիտասարդն անպատում ու բուռն ուրախութիւն մը զգաց երբ
ինքն ալ զիս ճանչել:

—Ա՛հ, պարո՛ն, դուքն՝ ձեռքս պահելով, ուրեմն կրնամ ան-
գամ մ'ուս յայտնել քեզ անմահ երախտադիտութիւնս:

Հարցուցի թէ ուսկէ՛ կը գար: Պատասխան տուաւ թէ Հալլը-Տը
Արասէն կը գայ ուր քիչ մ'առաջ Ամբրիկայէն եկած էր:

—Ստակի մասին ներութեան մէջ կերեաւ ինձ, ըսի, Լիօն տ'Օ-

րի պանդոկը դնա՛, ուր իջած եմ: պահ մ'ետք ես ալ պիտի դամ
քեզի գտնելու:

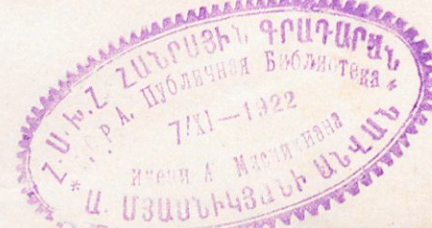
Իրօք ես ալ պանդոկը վերադարձայ՝ իր անբաղդութեան նկատ-
մամբ տեղեկութիւններ առնելու և Ամբրիկայի ճամբորդութեան պա-
րագաները իմանալու անհամբերութեամբ համակուած: Բիւր դորո-
վալի խօսքեր ըսի իրեն, և հրաման ըրի որ ամենեւին զրկու՛մ մը
չլրէ ան: Չսպասեց որ իր կեանքին պատմութիւնը ընելու ստիպեմ
զինքը:

—Պարո՛ն, ըսաւ, այնքան ազնուութեամբ կը վարուիս հետս որ
եթէ քեզմէ դաղտնի բան մ'ունենայի վատ ասերախտութիւն մը հա-
մարելով պիտի մեղադրէի ինքզինքն: Ուստի կը պարտաւորիմ իմա-
ցնել քեզ ոչ միայն դժբաղդութիւններս և վիշտերս, այլ նաեւ ա-
նաւակութիւններս և ամենէն ամօթալի տկարութիւններս: Ապահով
եմ թէ զիս դատապարտելով նաեւ պիտի ստիպուիս արգահատելու
իմ վրայ:

Հոս կը պարտաւորիմ իմաց տալ ընթերցողին թէ իր պատմու-
թիւնը լսելէս դրեթէ անմիջապէս ետք գրեցի, և հետեւեալ կըր-
նայ ապահով ըլլալ թէ բոլորովին ուղիղ և ճշգրիտ է այս պատ-
մութիւնը:

Անտիական բաղդախնդիրին ամենայն յոժարակամութեամբ յայտ-
նած խորհրդածութիւններուն և զգացումներուն նկարագրութիւնն
անգամ ճշգրիտ է, կըսեմ: Ահա իր պատմութիւնը, որու իմ կողմէ
մինչև վերջը բան մը չպիտի աւելցնեմ:

Տասնութ տարեկան էի, և փիլիսոփայական ուսումներս կա-
ւարտէի Ամիէնի մէջ ուր զրկեր էին զիս ծնողքս որք Բ... ի լա-
ւադոյն տոհմէն մէկին կը վերաբերին: Այնքան խոհեմ և կանո-
նաւոր կեանք մը կը վարէի որ վարպետներս զիս իբր վարժարանին
օրինակը կը ցուցնէին: Չէ թէ արտաքոյ կարգի ջանք կրնէի այս
դժվեասին արժանի ըլլալու համար, այլ վստահ ընականաբար հե-
ղաբարոյ և հանդարտ եմ. ուսման կը հետեւի միտումով, և առա-
քինութիւններ կը սեպէին մոլութեան դէմ ունեցած բնական ատե-
լութեանս քանի մը նշանները: Բնածին բարուցս, ուսման նկատմամբ

յաջորդութեանս և քանի մ'արտաքին հաճոյական կերպերուս շնորհիւ քաղքին բոլոր պարկեշտ անձերէն ճանչուեր և յարգուեր էի :

Գպրոցական ամեն ուսմանց վրայօք բանակցութիւններս աւարտեցի , և բոլոր հանդիսականներն այնքան դո՛հ եղան ի զմէ որ անոնց հետ բանակցութեանցս ներկայ դնուող դերապատիւ եպիսկոպոսն առաջարկեց ինձ եկեղեցականութեան վիճակը մտնել , ուր անտարակոյս , կըսէր ինձ սրբազանը , աւելի պատիւ պիտի գանձի քան թէ Մարթայի ուխտին մէջ որու ծնողքս կը սահմանէին զիս , և արդէն այս ուխտին խաչը կրել կը տային ինձ աստիտ Տէ Կրիէօ անուանով : Գպրոցական հանդստեան ժամանակը հասնելով , կը պատրաստուէի հօրս քով վերադառնալու որ խոստացած էր ինձ ճեմարանը դրիւն զիս :

Ամիէնէն մեկնելով միայն մէկ ցաւ ունէի , որ էր հօն թողուլ բարեկամ մ'որու հետ միշտ սիրով կ'ապուեր էի : Հասակաւ ի զմէ քանի մը տարի աւելի մեծ էր ան : Միասին մեծցեր էինք . սակայն իր ընտանեաց դրամական վիճակը խիստ միջակ ըլլալով , բարեկամս ստիպուեր էր եկեղեցական ըլլալու և ի զմէ ետք Ամիէնի մէջ բնակելու որպէս զի իր վիճակին պատշաճող ուսումներն առնու : Բիւր աղինս յատկութիւններն ունէր : Պատմութեանս շարունակութեանը մէջ պիտի ճանչես այս բարեկամս այն յատկութեանց լաւագոյնները տեսնելով իր վրայ , նա մանաւանդ բարեկամութեան մասին այնպիսի եռանդ և վեհանձնութիւն մը , որք հին ժամանակի ամենէն երեւելի օրինակները կը դերազանցեն : Եթէ անատեն հետեւի անոր խրատներուն , միշտ խոհեմ և միշտ երջանիկ կը ըլլայի : Եթէ զէթ իր յանդիմանութիւններէն օգուտ մը կը քաղէի , երջանկութիւնս և բարի անունս բոլորովին չէի կորուսեր այն անդունդին մէջ ուր կիրքերս հրելով դահամբիժեցին զիր : Սակայն բարեկամս իր խնամարարութիւններէն ոչ այլ ինչ քաղեց բայց եթէ ցաւ , տեսնելով թէ անօգուտ կը ըլլան անոնք և երեւմանիկ խոստիւ կը վարձատրուին ապերախեմ մ'որ կը վերադարձուէր այն խնամարկութիւններէն և ձանձրոյթ կը սեպէր զանոնք :

Ամիէնէն մեկնելուս ժամանակը նշանակեր էի : Ախո՛ս . եթէ օր մ'առաջ նշանակած ըլլայի , հօրս տունը դարձած պիտի ըլլայի

բոլոր անմեղութիւնս հետս տանելով : Ամիէնէն մեկնելու օրէս օր մը առաջ էր պտոյտ կընէի բարեկամս հետ որու անունն էր Թիպէրժ , Երայի ուղեկառքին (coche) հասնիլ տեսանք , և ետէն դպինք մինչև այն օթեանն ուր կ'իջնէին այս կառքերը : Հետաքրքրութենէ 'ի զատ պատճառ մը չունէինք : Աւելիաբէն քանի մը կիներ իջան և անմիջապէս մեկնեցան : Բայց անոնց մին , որ խիստ ծաղկահաս էր , կեցաւ և կանկ առաւ բակին մէջ՝ մինչդեռ իր սպանները կո՞ղմներէն դուրս հանելու կը փութար հասակաւոր մարդ մ'որ կե՞րեաւ թէ իր առաջնորդն էր :

Այնքան սիրուն երեցաւ ինձ այս օրիորդն որ յանկարծ յափըջ տակուելու չափ բորբոքեցայ , ե'ս որ երբէք չնորհէր էի սեւերու տարբերութեան վրայ , ե'ս որու խոհեմութեան և զգուշարարութեան վրայ ամեն մարդ կ'սքանչանար : Ծայրայեղապէս վեհերոտ ըլլալու և շուտով շփոթուելու պակասութիւնը ունէի . սակայն անատեն փոխանակ արդիւնեւոր այս տկարութենէն՝ յառաջացայ դէպ 'ի սրտիս տիրուհին :

Թէև հասակաւ ի զմէ պղտիկ էր ան , սակայն կարծես առանց շփոթելու ընդունեցաւ քաղաքավարական կերպերս : Հարցուցի թէ ինչո՞ւ Ամիէն եկած է , և թէ ճանչուորներն ունի՞ն այս քաղքին մէջ : Պարզամտութեամբ պատասխան տուաւ թէ ծնողքը դրիւն էին զինքը կ'օծուէր ըլլալու համար : Սէրն որ վայրկեանէ մ'ի վեր սրտիս մէջն էր՝ արդէն այնքան կը լուսաւորէր զիս որ ծաղկահաս օրիորդին այս զիտաւորութիւնը փափաքներուս նկատմամբ սոսկալի հարուած մը սեպեցի : Խօսեցայ հետն այնպիսի կերպով որ հասկնուց իրեն զգացումներս , վասն զի ի զմէ շատ աւելի փորձառու էր ան , իր կամքին հակառակ վանքը կը զրկուէր՝ հարկաւ տանձելու համար զըօտմի նկատմամբ ունեցած իր միտումն որ արդէն երեան ելած էր , և որ ետքէն իր և իմ ամեն դժբաղդութեանց պատճառն եղաւ : Ծնողայն անպիտ Գիտաւորութեան հակառակ խօսեցայ այն ամեն պատճառաբանութիւններով զոր նորածին սէրս և դպրոցական ճարտասանութիւնս կը ցան թելադրել ինձ : Ոչ խստութիւն և ոչ արհամարհութիւն ցուցուց ան : Պահ մը լուռ կենալէն ետք ըսաւ թէ քաջ կը գուշակէր իր ապագայ թշուառութիւնը , թէ սակայն կե՞

ընայ որ Աստուծու կամքն այս էր քանի որ այս թշուառութենէն ըզրգուշանալու ամենակն միջոց մը չէր թողուր իրեն :

Նայուածքին անուշութիւնն , այս խօսքերը ըսելու ատեն իր առած տրտմութեան շնորհալի կերպարանքը , կամ լաւ եւ է ըսել ճակատագրին իշխանութիւնն որ զիս գէպ 'ի կործանումն կը մղէր , թոյլ չտուին ինձ վայրկեան մը վարանելու պատասխանին նկատմամբ : Հաւաստելով ըսի իրեն որ եթէ կուզէր փոքր ինչ վստահիլ պատուոյս եւ այն անհուն սիրոյ զօր արդէն կը ներշնչէր ինձ , կեանքս պիտի գործածէի զինքն իր ծնողաց բունաւորութենէն ազատելու եւ երջանիկ ընելու համար : Բիւրիցս զարմացայ մտածելով թէ անատեն ուսկի՛ կը դար այնքան յանգիւղութիւն եւ միտքս բացատրելու այնքան զիւրութիւն . բայց մարդս սէրը Աստուծոյ մը չէր ըներ եթէ շատ անգամ՝ հրաշք չգործէր այն : Բիւր ստիպողական բաներ ալ ըսի :

Անծանօթ գեղանիս զիտէր թէ մարդս երբ իմ հասակս ունի , խաբեբայ չէ . ուստի խոստովանեցաւ թէ իր կեանքէն աւելի սիրելի բան մը պիտի պարտաւորի ինձ եթէ զինքն ազատելու յոյս մը կը տեսնէի : Պատասխան տուի թէ պատրաստ էի ամեն բանի ձեռնարկելու , սակայն իրեն ծառայելու միջոցները յանկարծ երեակայելու չափ փորձառութիւն չունենալուս համար բաւական կը համարէի ինձ այս ընդհանուր խոստումը որ չէր կրնար մեծ օգուտ մ'ունենալ ոչ ինծի եւ ոչ իրեն համար : Իր ծեր արդօսը մեր քովը դալով , յոյս սերս պիտի տապալէին , եթէ գեղանի օրիորդն իմ խելքիս ամուլութիւնը պարտկելու չափ խելք չունենար : Զարմանքս զբաւեց ան իր առաջնորդն եկած ատեն՝ զիս իր հօրեղծօրորդին կոչելով՝ եւ առանց բնաւ շփոթութիւն ցուցնելու՝ ըսելով թէ քանի որ Նմիէնի մէջ ինձ հանդիպելու բարեբաղդութիւնը ունի , հետոս ընթերելու հաճոյքը վայելելու համար հետեւեալ օրուան կը թողուր վանքը մտնելը :

Ես ալ այս խաբեբայութեան համեմատ վարուեցայ բոլորովին . առաջարկեցի իրեն բնակիլ պանդոկի մը մէջ , որու տէրը , ըսի , երկար ժամանակ հօրս կառապանն ըլլալէն ետք Նմիէնի մէջ բնակութիւն հաստատած է , եւ բոլորովին պատրաստ է հրամաններս կատարելու :

Ես անձամբ այն պանդոկը տարի զինքը , մինչդեռ իր ծեր առաջնորդը փոքր ինչ կը մրմրար , եւ բարեկամ՝ Թիպերժն ալ՝ այս տեսարանէն բան չհասկնալով ետեւէս կը դար անմուռնչ : Զլաժ էր մեր խօսակցութիւնը : Ետ կենալով պոռոյտ բրած էր օթեանին բակին մէջ մինչդեռ ես գեղանի տարփուհիս հետ կը սիրաբանէի :

Վախ կը տար ինձ Թիպերժին խոհեմութիւնը , ուստի զինքը հեռացուցի յանձնարարութիւն մ'ընելով իրեն եւ աղաչելով որ կատարէ զայն : Հետեւաբար պանդոկը հասնելով սրտիս թագուհիին հետ առանձին խօսակցելու ուրախութիւնը ունեցայ :

Շուտով համոզուեցայ թէ ոչ այնչափ տղայ էի որքան կը կարծէի թէ եմ : Սիրտս բիւր հեշտալի զգացումներով համակեցաւ . որոնց վրայ դադափար չունէի : Անոյշ ջերմութիւն մը ծաւալեցաւ երակներուս մէջ : Նյնայիս եռանդ մը կղզայի որ ձայնելու ազատութիւնս առաւ ժամանակ մ'ե զոր միայն աչերս կը բացատրէին :

Օրիորդ Մանօն Լեւքօ , — ինքն ըսաւ ինձ թէ այս էր իր առնունը , — շատ գոհ երեցաւ իր հրապոյրներուն այս ներգործութիւնը տեսնելով : Կարծեցի նշմարել թէ ինքն ալ ինծի չափ յուզուած էր : Խոստովանեցաւ թէ սիրուն կերեայի իրեն եւ թէ սաստիկ պիտի հրճուի եթէ ինձ պարտաւորի իր աղատումը : Աւելց գիտնալ ո՛վ ըլլալ . եւ գիտնալով ալ աւելի սիրեց զիս , վասն զի հասարակ ընտանիքէ մ'ըլլալով պատիւ սեպեց իրեն ինծի պէս սիրող մը գրաւած ըլլալը : Միասին ապրելու միջոցներուն վրայ խօսակցեցանք :

Հատ խորհրդածութիւններէ ետք փախուստէն 'ի զատ միջոց մը չգտանք : Պէտք էր 'ի գերեւ հանել առաջնորդին հսկողութիւնը , որու հետ հարկ էր մեղմութեամբ վարուիլ թէ եւ ծառայ մ'ըլլար ան : Կարգադրութիւն ըրինք որու համեմատ գիշերը սուրհանդակի կառք մը պատրաստելու եւ առտու առաջնորդը չարթնցած՝ պանդոկը դալու էի խիստ կանուխ . ապա դադնապէս պիտի փախչէինք՝ ուղղակի Բարիդ երթալու համար եւ հոն հասնելով պիտի կարգուէինք : Գրեթէ յիսուն թալեւ ունէի որ մանր մունր խնայութեանցս արդիւնքն էր , օրիորդ Մանօն Լեւքօ այս գումարին գրեթէ կրկնապատիկն ունէր : Անփորձ տղաներու պէս երեակայեցինք թէ անհաստում էր այս գումարը , եւ ոչ նուազ վստահեցանք նաեւ մեր միւս միջոցներուն յաջողութեանը վրայ :

Ընթերցի այնպիսի գոհունակութեամբ որու նմանը չգտացեր էի մինչև անտունն, ասա դայի մեր նպատակը դործագրելու համար : Ըստ դիւրին եղան կարգադրութիւններս, վասն զի երկրորդ օրը հօրս տունը վերադառնալու դիտաւորութիւնս տնեցած ըլլալուս համար, ուղևորութեան պատիկ արկը արդէն պատրաստուած էր : Ուստի ամենին դժուարութիւն չկրելով փոխադրել տուի արկը և առաւօտուան ժամը հնդկն պատրաստ ըլլալու թէութեամբ կտոր մը բռնեցի . քաղքին գուռերն այն ժամանակ պիտի բացուէին, սակայն արդէնք մը դտայ որ մտքէս չէր անցներ ամենեւին, և որ քիչ մնաց բոլորովին ՚ի դերե պիտի հանէր դիտաւորութիւնս :

Թիպերժ թէև հասակաւ երեք տարի մեծ էր իզմէ, սակայն հասուն խելք և խիստ կանոնաւոր վարք ունեցող տղայ մ'էր : Տարօրինակ խանդաղատութեամբ կը սիրէր զիս : Օրիորդ Մանօնը սիրելուս նկատմամբ փոքր ինչ կասկած ունեցեր էր անոր պէս աղւորաղ ջիկի մը տեսքը, զան առաջնորդելու եռանդս և զինքը քովէս հեռացնելով իր ձեռքէն պրծելու մասին տարած հոգս դիտելով : 2ը համարձակեցաւ նորէն դալու այն պանդոկն ուր թողած էր զիս, վասն զի կը վախնար որ չվերադառնէ զիս նորէն դալով, սակայն ինչ որ պայտելու համար բնակարանս դացած էր, ուր երթալով դտայ զինքը, թէև զիշերուան ժամը տասն էր : Իր ներկայութիւնը վշտացուց զիս : Թիպերժ զիւրաւ նշմարեց այն նեղութիւնը զոր կը պատճառէր ինչ հոն գտնուելովը :

—Ապահով եմ, ըսաւ առանց կեղծելու, թէ կը խորհիս դիտաւորութեան մը վրայ զոր կուղես պահել իզմէ : Կերպարանքդ կը հասկնամ այդպիսի խորհուրդ մ'ունենալդ :

Բաւական կոշտութեամբ պատասխան տուի թէ ստիպուած չէի իմացնել իրեն ամեն դիտաւորութիւններս :

—2է, կրննց Թիպերժ, սակայն միշտ իբր բարեկամ վարուեցաւ հետս, և այդ յատկութիւնը փոքր ինչ վստահութիւն և անկեղծ ծովիւն կենթադրէ :

Այնքան շատ և խիստ ստիպեց զիս որ իր հետն երբեք զադու նապահութեամբ վարուած չըլլալով՝ արկապին սէրն խոստովանեցայ բոլորովին : Լսեց խոստովանութիւնս այնպիսի դժգոհութեան երե-

ւայթով մ'որ սարսուռ տուաւ ինձ : Զղջացի մանաւանդ այն անխոհ հեմութեանս վրայ որով յայտներ էի իրեն փախչելու դիտաւորութիւնս : Ըսաւ թէ քանի որ կատարելապէս բարեկամ էր ինձ, իր քոլոր դօրութեամբը պիտի հակառակէր այս դիտաւորութեանս դէմ : Թէ նախ կուղէր առջևս գնել այն ամեն նկատողութիւններն որք ըստ իր կարծեաց պիտի կրնային համոզել զիս ետ կենալու այսպիսի դիտաւորութեան մը, թէ սակայն եթէ դարձեալ հրաժեշտ չտայի այս անարգալի որոշումին, իմաց պիտի տար ինչ ինչ անձերու որք անշուշտ կրնային արդիւն որոշումս դործագրութիւնը : Ապա այսնիւթին վրայ անկատակ կերպով քառորդ մը խօսեցաւ, և իր խօսքին վերջն եղաւ զիս ամբաստանելու սպառնալիքն ընել եթէ խօսք չտայի աւելի խօհեմութեամբ և խելամութեամբ վարուելու : Յուսահատութեան մէջ էի՝ այսքան անպատահ կերպով և իւրովի մասնըւած ըլլալուս համար : Սակայն սէրն երկու կամ երեք ժամէ ՚ի վեր միտքս սաստիկ բացած ըլլալով, դիտեցի որ չիմացուցեր էի Թիպերժին դիտաւորութիւնս հետեւեալ օրը դործագրելու որոշումս, և միտքս դրի խաբել բարեկամն երկրկմութեան մը շնորհիւ :

—Թիպերժ, ըսի, մինչև հիմա հաւտացի թէ բարեկամս էիր, և ուղեցի փորձել քեզի այս խոստովանութեամբ : Իրաւ է թէ կը սիրեմ, այս մասին չխաբեցի քեզի, սակայն փախուստիս նկատմամբ կըսեմ թէ պատահաբար կազմուելու ձեռնարկութիւն մը չէ այն : Ազղը ժամը ինչին եկուր ա'ռ զիս, եթէ կարելի ըլլայ պիտի ցուցնեմ քեզ տարփուհիս, և դուն ինքդ պիտի դատես թէ իրեն համար այս ընթացքն ունենալուս արժանի է թէ ոչ :

Թիպերժ բարեկամական բիւր խոստովանելէ ետք մինակ թողուց զիս :

Գիշերը գործերս կարգադրելով անցուցի, և արեւը ծագելու միջոցին օրիորդ Մանօնին օթեանն երթալով տեսայ որ ինչ կսպասէր ան : Իր պատահանը կեցած էր որ փողոցին վրայ կը նայէր, հետեւաբար զիս նշմարելով ինքն անձամբ եկաւ և դուռը բացաւ : Գուրս եղանք անձայն : Մանօն իբր հանդերձանք միայն իր կտաւեղէնները ունէր զոր ես ինքս առի : Կտորք պատրաստ էր մեկնելու, ուստի անմիջապէս հեռացանք քաղքէն :

Եւթը պիտի ըսեմ քեզ թէ Թիպերթ ինչ ընթացք ունեցաւ երբ նշմարեց զինքը խաբած ըլլալ : Թէն խաբուած էր իզմէ , այլ սակայն ոչ նուազ եռանդուն եղաւ իր ջանքը : Պիտի տեսնես թէ ինչպէս ծայրայեղ ըրաւ իր ջանքը , և որքան կը պարտաւորէր արտաութ թափել խորհելով թէ ինչ եղաւ միշտ իր ջանից վարձատրութիւնը :

Այնքան շտապեցինք առջև երթալու որ գիշեր չեղած Սէն-Տընի հասանք : Ես ձիի մը վրայ հեծած՝ կառքին քովէն վազեր էի , ուստի գրեթէ ձիերը փոխելու առթիւ միայն կըրցեր էինք խօսակցիլ , բայց երբ տեսանք թէ ա՛լ Բարիդի բոլորովին մօտ , այսինքն գրեթէ ասպհոյթութեան մէջ ենք , ժամանակ ունեցանք քիչ մը բան ուտելու , վասն զի Վալէնտին մեկներ էինք առանց ատկաւին բան մը կերած ըլլալու :

Թէն ես տրփորէն կը սիրէի Մանօնը , ան ալ կըրցաւ համոզել զիս թէ ինքն ալ ոչ նուազ տրփաղին սէր ունէր իմ վրայ : Այնքան նուազ զգուշութեամբ կը զգուէինք զերար որ մինակ ըլլալու համար սպասելու համբերութիւնը չունէինք : Մեր կառապաններն և պանդոկապետները մեզ կը նայէին պանչացումով , դիտեցի որ կը զարմանային անոնք տեսնելով թէ անհնարին սաստկութեամբ սիրուիլ կը յոյցնէինք մենք որ երկու դեռահաս պատանի էինք :

Մեր ամուսնական նպատակները մոռցուեցան Սէն-Տընի մէջ , Եւ կեղեցիկն իրաւունքը նենգեցինք և կարգուած եղանք առանց խորհրդածութիւն ըրած ըլլալու այս բանիս վրայ : Ստոյգ է որ գործ վալի և անփոփոխ բնաւորութեան տէր ըլլալովս մինչև կեանքիս վերջն երջանիկ էի եթէ Մանօն հաւատարիմ եղած ըլլար ինձ : Քանի կը ճանչէի զան , նորանոր սիրելի յատկութիւններ կը գտնէի իր վրայ : Իր միտքը , սիրտը հեզութիւնն ու գեղեցկութիւնն այնքան զօրաւոր և սիրուն շղթայ մը կը կազմէին որ ամբողջ լերջանկութիւնս պիտի սեպէի այս շղթայէն չազատիլ երբեք : Ստեղծելի փոփոխութիւն , ինչ որ յուսահատութիւն կը տայ ինձ , կըրցաւ երջանկութիւնս կազմել : Մարդերուն ամենէն դժբաղդն եմ նոյն իսկ այն հաւատարմութեան պատճառաւ որմէ կը պարտաւորէի յուսալ վիճակներուն հեշտագոյնը և սիրոյ ամուսնէն կատարեալ վարձատրութիւնները :

Բարիդի մէջ կահաւոր բնակարան մը վարձու բռնեցինք Վ...

փողոցն և դժբաղդութեամբս Պ. Տը Պ...ին տունին քովը , այս Պ. Տը Պ... ազարակի երևելի ընդհանուր վարձակալ մ'էր : Եւրեք շաբաթ անցաւ , և այս երեք շաբաթուան մէջ այնքան համակուեր էի տրփաւէտ սիրովս որ քիչ անդամ միտքս բերեր էի ընտանիքս և այն վիշտը զոր հայրս հարկաւ զգացած էր բացակայութեանս պատճառաւ : Սակայն վարմունքիս մէջ զեղևութիւն չկար ամենեւին և Մանօնն ալ շատ խոհեմութեամբ կը վարուէր , ուստի մեր այս հանդարտ կեանքը ծառայեց սակաւ առ սակաւ յիշեցնելու ինձ պարտաւորութեանս դադարաբար :

Որոշեցի հաշտուիլ հօրս հետ , եթէ կարելի էր հաշտուիլ : Տարփուհիս այնքան սիրուն էր որ ըստ իս անտարակոյս պիտի կրնար հաճելի ըլլալ հօրս եթէ իր խոհեմութիւնն և արժանիքն անոր ճանչցնելու միջոցը գտնէի , վերջապէս՝ յուսացի թէ Մանօնին հետ կարգուեալ ազատութիւնը պիտի առնում հօրմէս , վասն զի առանց իր հաւանութեան Մանօնին հետ ամուսնանալ կարենալու յոյսով ա՛լ չէի խաբուեր : Այս նպատակս հաղորդեցի տարփուհիս , և հասկցուցի նաև թէ սիրոյ և պարտաւորութեան պատճառներէն ի զատ կերպիւ մը հարկաւորութիւնն ալ կրնար այս նպատակին պատճառն ըլլալ , վասն զի մեր դրամական վիճակը խիստ շատ փոփոխութիւն կըրած էր , և կսկսէի ա՛լ առաջուան պէս անսպառելի չկարծել մեր ունեցած ստակը :

Մանօն անտարբերութեամբ ընդունեցաւ այս առաջարկութիւնը : Սակայն առաջարկութեանս դէմ իր հանած դժուարութեանց շարժառիթը նոյն իսկ իր սէրն էր , նաև զիս կորուսելու վախը եթէ հայրս մեր առանձնակեցութեան տեղը իմանալէն ետք չհաւանէր մեր նպատակին , ուստի մտքէս անդամ չանցաւ այն ստակալի հարուածն որ կը պատրաստուէր ինձ տրուելու : Գրամական նեղութեան առարկութեանս դէմ պատասխան տուաւ Մանօն թէ տակաւին քանի մը շաբաթ ապրելու չափ տտակ ունէինք , և թէ այս ստակը հատնելէն ետք նամակ պիտի գրէր իր քանի մը դաւառաբնակ ազգականներուն որոնց սիրոյն մէջ ապրուստի միջոցներ պիտի գտնէր : Մեզ մեց իր մերժումը խիստ գորովալի և տրփաղին զգուանքով , ուստի ես որ իրմով միայն կապրէի և ամենափոքր կասկած մը չունէի իր սրտին

դէմ, հաւանեցայ իր ամեն պատասխաններուն և որոշումներուն :

Իրեն ձգեր էի մեր քսակին հրամայելու իրաւունքն ու սովորական ծախսերը վճարելու հոգը : Բիչ մը ժամանակ անցնելէն ետք զիտեցի որ Մանօն քանի մը մեծագին զարդեր ստացած է և թէ մեր սեղանը լաւագոյն կերպով կը զարդարուէր : Եւ որովհետեւ զիտէի թէ հազիւ հազ տասներկու կամ տասնուհինգ բիւթով * մնացած պիտի ըլլար մեզ, մեր հարստութեան այս առերևոյթ առաւելութեան վերայ զարմանքս յայտնեցի իրեն : Խնդալով աղաչեց որ անհոգ ըլլամ : « Զիտոտացայ քեզ, ըսաւ ինձ, թէ ապրուստի միջոցներ պիտի դնենք : » Մանօնը սաստիկ պարզամտութեամբ սիրելուս համար չէի կրնար զիւրաւ վերդովիլ :

Օր մը կէսօրէն ետք դուրս ելած էի իմացնելով իրեն թէ սովորական ժամանակէս աւելի ուշ ետ պիտի գամ տունը, և երբ ետ դարձայ, զարմացայ տեսնելով որ երկու կամ երեք վայրկեան դրան առջև սպասեցուցին զիս : Իբր սպասուհի գրեթէ մեզի հասակակից դեռահաս աղջիկ մ'ունէինք : Երբ այս աղջիկն եկաւ դուռը բանալու, հարցուցի թէ ինչո՞ւ այնքան ուշացած էր : Հիօթութեամբ պատասխան տուաւ թէ դրան զարնուիլը չլսած էր :

Միայն մէկ անգամ զարկեր էի, ուստի ըսի .

— Բայց եթէ չլսեցիր զարնելս, ինչո՞ւ եկար դուռը բանալու :

Այս հարցումէս այնքան սաստիկ շփոթեցաւ որ պատասխանելու չափ կորուստնութիւն չունենալով՝ սկսաւ լալ՝ հաւատարմով ինձ թէ յանցանքն իրը չէր, և թէ տիկինը պատուիրած էր իրեն դուռը չբանալ Պ. Տը Պ. . . ին խուցը տանող սանդուղէն մինչև դուռն ելնելը : Սաստիկապէս խռովելով բնակարանը մտնելու ոյժ չունեցայ : Գործ մը պատրուակ բռնելով վար իջնելու որոշում ըրի, և հրամայեցի սպասանուհիին որ ըսէ իր տիրուհիին թէ պահ մ'ետք պիտի գամ, պատուիրելով սակայն որ չիմացնէ անոր Պ. Տը Պ. . . ին վերայօք հետս խօսած ըլլալը :

Այնքան սաստիկ եղաւ սարսափս որ սանդուղէն վար իջնելով արտասուեցի՝ տակաւին առանց դիտնալու թէ ինչ զգացումէ կը բրզ-

* Ե՛կ բիւթովը տասը ֆրանք կաշի :

խէր արտաւրէս : Առաջին սրճարանը մտայ, և հոն սեղանի մը քով նստելով զուլիս ձեռններուս վրայ կոթնցուցի սրտէս անցածը պարզելու համար : Ձէի համարձակեր յիշելու քիչ մ'առաջ լսածս, կուզէի պատրանք համարիլ զայն, և երկու կամ երեք անգամ պատրաստուեցայ բնակարանը վերադառնալու՝ սպասուհիին խօսքին ուշադրութիւն ըրած ըլլալս առանց յայտնելու : Այնքան անհնարին կերպար ինձ Մանօնէն մասնուած ըլլալս որ կը վախնայի թշամանելու զինքն իր վրայ կասկած ընելով :

Ստուգապէս կը պաշտէի Մանօնը, ես ալ սիրոյ ասպցոյցներ տրուէր էի իրեն այնքան որբան ինք տուեր էր ինձ, ինչո՞ւ իզմէ նուազ անկեղծ և հաւատարիմ սեպելով ամբաստանէի Մանօնը : Ինչ պատճառ ունէր զիս խարելու : Գեռ երեք ժամ առաջ իր ամենէն կաթովին զգուանքովը զիս սիրած և իմ ալ զգուանքս եռանդազին հրճութեամբ ընդունած էր : Սիրտս իր սիրտէն աւելի չէի ճանչեր : Ձէ, չէ, կրկնեցի, կարելի չէ որ Մանօն մասնէ զիս : Աղէկ զիտէ որ միայն իրեն համար կ'ապրիմ, քաջայայտ է իրեն թէ կը պաշտեմ զինքը, ասի զիս ատելու սպառնալով մը չէ :

Սակայն Պ. Տը Պ. . . ին այցելութիւնն և զաղանապէս դուրս ելնելը շփոթութիւն կը պատճառէր ինձ : Կը յիշէի նաև Մանօնին ծախու առած մանր մուկը բաները, որոնց չէր ներեր մեր այժմայն հարստութիւնը : Անոնք նոր սիրողի մ'առատաձեռնութեան հոսն ունէին : Հասցաւ ինչ ըսէի այն վատահոգութեան զոր Մանօն ցուցուցած էր ինձ այնպիսի դրամական դարմաններու նկատմամբ որք անձանօթ էին ինձ : Գծուարութիւն կզգայի այս ամեն հանելուկներուն տալու այնքան նպաստաւոր մեկնութիւն մ'որքան փափաքելի էր սրտիս :

Միւս կողմէն Մանօնը տեսնելէ չլաղեր էի այն օրէն 'ի վեր որ Բարիլ եկեր էինք : Զբաղելու, պտոյտ ընելու կամ զուարճանալու ատեն, վերջապէս միշտ քով քովի դռներ ելինք, և ինչպէս չը գտնուէինք, Վատուած իմ, պահ մը բաժնուիլը շատ վիշտ պիտի պատճառէր մեզ : Պէտք էր անընդհատ ըսել մէկ մէկու թէ կը սիրենք զիրար, թէ ոչ անձկութիւնը պիտի մեռցնէր մեզի : Ուստի չէի կրնար երեակայել և ոչ խիստ ընդմիջ մ'ուր Մանօն կրցած ըլլար իզմէ զատ մարդու մը հետ զբաղել :

Աւերջապէս կարծեցի թէ դտայ այս դաղտնիքին վախճանը . . .
 Պ. Տը Պ. . . , ըսի իւրովի , մեծ գործեր ընող և մեծ յարաբերու-
 թիւններ ունեցող մարդ մ'է . Մանօնին ծնողքն այս մարդուն միջ-
 նորդութեանը դիմած են անոր քիչ մը ստակ հասցնելու համար :
 Մանօնին թերեւս արդէն գումար մը տուած է ան . այսօր եկաւ
 գարձեալ տալու համար : Մանօն ստակ ընդունած ըլլալը իզմէ
 գաղտնի պահելու զուարճութիւնն ունենալ ուզած է՝ ինձ հաճելի
 զարմանք մը պատճառելու համար : Թերեւս իմացուցած պիտի ըլլաք
 ինձ այս բանը , եթէ փոխանակ հոս գալով վշտանալու տունը դար-
 ձած ըլլայի . դէթ իզմէ չպիտի պահէ ստակ ընդունիլը երբ ես ինքս
 պիտի խօսիմ այս իրողութեան վրայ :

Այս կարծիքը սաստկապէս զրաւելով զիս արտմութիւնս շատ մեղ-
 մելու ոյժն ունեցաւ : Անմիջապէս տունը դարձայ : Պաղի Մանօնը
 սովորական սիրովս : Շատ լաւ ընդունեց զիս : Նախ կը գրողէի աւ-
 նոր յայտնելու կարծիքներս զոր հիմա բոլորովին ստոյգ կը համա-
 քէի . սակայն համբերեցի , յուսալով թէ դուցէ ինքն կարծիքներս
 յայտնելու հարկ չպիտի թողը՝ կանխաւ իմացնելով ինձ ինչոր տե-
 ղի ունեցած էր :

Մեր ընթրիքը պատրաստուեցաւ : Սեղան նստայ խիստ զուարթ
 երեսով , սակայն Մանօնին և իմ մէջ դրուած ճրագին լուսոյն շը-
 նորհիւր կարծեցի թէ արտմութիւն կը նշմարեմ սիրելի տարփուհիս
 երեսին վրայ և աչերուն մէջ : Այս կարծիքն ինձ ալ արտմութիւն
 տուաւ : Դիտեցի որ իր նայուածքն իմ վրայ կը յառէր անսովոր կեր-
 պով մը : Ձէի կրնար հասկնալ թէ այս նայուածքին շարժառիթը
 սէ՛ր թէ կարեկցութիւն էր , թէ՛ և կարծեցի թէ քաղցր և նուազուն
 զգացում մ'էր այն : Մի և նոյն ուշադրութեամբ ես ալ Մանօնին
 նայեցայ , և թերեւս ինքն ալ ոչ նուազ դժուարութիւն կը կրէր սրտիս
 վիճակը նայուածքէս հասկնալու : Միտք չունէինք ոչ խօսելու և ոչ
 ուտելու : Աւերջապէս իր գեղեցիկ աչերուն արցունք թափելը տեսայ ,
 ներդալի՛ արցունք .

—Աստուած իմ , գոչեցի , կարտասուես , սիրելի Մանօն , արտ-
 առք թափելու չափ վիշտ ունիս , ե՛ւ ամենեւին բան մը չես ըսեր ինձ
 ցաւերուդ նկատմամբ :

Պատասխանելու տեղ քանի մ'անգամ հառաչեց , և հառաչելով՝
 հնչուեց աւելցուց : Ոտք ելայ դողալով , սիրոյս ամեն եռանդ-
 ներովն աղբրեցի որ յայտնէ ինձ իր արտաքին պատճառը , իսկ
 ես արտասուեցի իր արտաքին սրբելով : Աւելի մեռած քան թէ կեն-
 դանի էի : Բարբարոս մը թերեւս պիտի արդահատէր վշտիս և եր-
 կիւղիս ցոյցերէն :

Մինչդեռ այսպէս բոլորովին իրմով կզբաղէի , սանդուղէն վեր ել-
 նով բազմաթիւ անձերու ձայնը լսեցի : Գուռը զարկին կամաց մը :
 Մանօն անգամ մը պաղաւ զիս , և գրկէս խոյս տալով արագօրէն
 խուցը մտաւ և ետէէն դուռը զոցեց խիղոյս : Կարծեցի թէ աղէկ
 հաղուած չըլլալով կուգէր չերեալ դուռը զարնող օտարականներե-
 բուն : Ես անձամբ երթալով բացի դուռը :

Բացի չբացի , և ահա երեք մարդ՝ որոնց հօրս սպասաւորներն ըլ-
 լալը ճանչեցի՝ բռնեցին զիս : Բռնարարութիւն չըրին ինձ . սակայն
 անոնց երկուքը թևերէս բռնեցին , և երրորդը զրպաններս նայելով
 պղտի դանակ մը հանեց . այս էր միայն իմ վրայ ունեցած զէնքս :
 Ներուսն ինքզինքն իզմէ՝ ըսելով թէ հետս յարգանք չվարուելու
 հարկադրուած էին . բնականաբար ըսին նաև թէ հօրս հրամանաւն
 այսպէս կը վարուէին , և թէ մեծ եղբայրս դուռը կտրէի մէջ
 ինձ կսպասէր : Այնքան շփոթեր էի որ առանց գիմադրելու և պա-
 տասխան տալու հաւանեցայ երթալու : Եղբայրս իրօք ինձ կսպասէր :
 Ատ-քին մէջ իր քովը դրին զիս , և կառապանը առած հրամանին
 համեմատ մինչև Սէն-Տընի տարաւ մեզի խիստ արագութեամբ : Եղ-
 բայրս խանդաղատութեամբ պաղաւ զիս , բայց չխօսեցաւ հետս , հե-
 տեաբար կատարելապէս ունեցայ այն պարաս ժամանակը որով հար-
 կաւորութիւն ունէի դժբաղդութեանս վրայ մտածալու համար :

Նախ այնքան մթին երեւցաւ ինձ այս դժբաղդութիւնս որ ամենա-
 փոքր կարծիք մը լոյս չէր տար ինձ : Անդժաբար մասնուեր էի ,
 բայց ո՛վ էր մասնիչը : Ամենէն առաջ Թիպերժն եկաւ միտքս :
 «Մասնի՛չ , կըսէի , ա՛լ չպիտի սպրիս , եթէ հաստատուն կան-
 կածներս :» Սակայն խորհեցայ որ ան չէր գիտեր ո՛ւր բնակիլու , և
 թէ հետեաբար չէին կրնար անորմէ իմացած ըլլալ ուր բնակիլու : Իսկ
 Մանօնը ամբաստանելը յանցանք մ'էր զոր սիրտս չէր համարձակեք

գործելու : Այն արտաքոյ կարգի տրամութիւնը որով զինքը բո-
լորովին համակուած տեսեր էի , իր արտաքոյ , և այն սիրաշունչ
համբոյրը զոր տուած էր ինձ՝ իր խոյն երթալով , անշուշտ հա-
նելուկ մը կերեալին ինձ , սակայն Մանօնին տրամութիւնը , արցուն-
քը և համբոյրը մեր երկուքին գծրադրութեան նկատմամբ նախազ-
գայում մը համարելու և այս կերպով հանելուկը մակնելու գրգռմ
կղզայի , և այն ժամանակ ուր կը յուսահատէի զիս Մանօնէն յա-
փշտակող այս դէպքին վրայ , զիւրահաւանութեամբ կերեակայէի
թէ իզմէ աւելի կարեկցութեան արժանի էր ան :

Խորհրդածութեանս հետեանքն եղաւ համարելի թէ Բարիդի փո-
ղոցներուն մէջ քանի մը ճանչւորներ զիս նշմարելով հօրս իմաց
տուեր են : Այս մտածումն սփոփեց զիս : Ար յուսայի ազատիլ քա-
նի մը յանդիմանութիւններով կամ քանի մը պատիժներով զոր կը
պարտաւորէի կրել հայրական իշխանութենէն : Հուտով Բարիդ վի-
րադառնալու և սիրելի Մանօնիս կեանք և ուրախութիւն տալու ա-
ռիթը վերադնելու համար որոշեցի համբերութեամբ կրել այն յան-
դիմանութիւնները կամ պատիժները , և խոտտանալ ինչ որ պիտի
պահանջուէր իզմէ :

Հուտով Սէն-Տրնի հասանք : Եղբայրս լուութեանս վրայ զարմա-
ցաւ և կարծեց թէ վախնալ էր լուելուս պատճառը : Ուստի սկը-
սաւ մխիթարել զիս՝ հաւատելով թէ չէի պարտաւորեր ամենեւին
վախնալ հօրս խստութենէն՝ բաւական էր որ տրամադրութիւն ու-
նենայի պարտաւորութիւնս վերադնելու ճանչելու հեղութեամբ և արժա-
նի ըլլալու այն գործովն զոր հայրս ունէր իմ վրայ :

Եղբայրս Սէն-Տրնի մէջ անցունել առաւ ինձ գիշերը՝ երեք
սպասաւորները սենեկին մէջ պառկեցնելու զիւրշտութեամբ :

Գառն ցաւ մը զգացի տեսնելով թէ կը դանուէի ճիշդ այն պահ-
գոկին մէջ ուր Մանօնին հետ իջեր էինք Վալէնէն Բարիդ գալով :
Պանդոկապետն ու ծառաները ճանչեցին զիս և պատմութեանս ճշմար-
տութիւնն ալ գուշակեցին : Լսեցի որ պանդոկապետին կրտսէրն :
«Ա՛հ , ասի այն աղւոր պատանին է որ ասկից վեց շաբաթ առաջ
կանցնէր պղտիկ աղջկիկ մը հետ զոր այնքան կը սիրէր : Որքա՛ն սի-
րուն էր աղջկիկը : Ինչպէ՛ս կը պագնուէին և կը սիրուէին խեղճ

պատանիները : Մե՛ղք որ բաժներ են զիրենք :» Բան մը չլսել
ձեացուցի , և աշխատեցայ կարելի եղածին չափ քիչ տեսնուելու :

Եղբայրս Սէն-Տրնի մէջ երկու հոգիի կառք մ'ունէր որով առ-
տու կանուխ մակնեցանք , և երկրորդ օրն իրիկուն մեր տունը հա-
սանք : Իզմէ առաջ գնաց հայրս տեսաւ որպէս զի բարեխօսութիւն
ընէ ինձի համար՝ իմացնելով անոր թէ ինչպիսի հեղութեամբ հա-
ւաներ էի որ տանին զիս , հետեաբար հայրս ընդունեց զիս ոչ այն-
քան խստութեամբ որքան կը կարծէի : Միայն քանի մ'ընդհանուր
յանդիմանութիւններ ըրաւ այն յանցանքին վրայօք զոր գործեր էի
առանց իր հրամանին բացակայ ըլլալովս : Իսկ տարփուհիս նկատ-
մամբ խօսելով ըսաւ թէ շատ աղէկ արժանի էի այն իրողութեան
որու ենթակիւտեր էի անձանթ կնիկի մ'անձնատուր ըլլալով : Թէ-
խոհեմութեանս վրայ լաւագոյն դադափար ունեցած էր , և սակայն
կը յուսար թէ այս պղտի արկածն այսուհետեւ աւելի խոհեմ պիտի
ընէր զիս :

Այս խօսքերուն տուի այն նշանակութիւնն որ կը համաձայնէր
գաղափարներուս հետ : Ենթահալալ եղայ հօրմէս բարեխիտաբար ինձ
ներելուն համար , և խօսք տուի աւելի հլու և կանոնաւոր վարք ու-
նենալու :

Սրտիս ներսէն կը յաղթանակէի , վասն զի տեսնելով թէ ինչ-
պէս կը կարգադրուէին գործերը , ապահով էի թէ ազատութիւն
պիտի ունենայի տունէն իսկ խոյս տալու առաւօտ չեղած :

Սեղան նստանք ընթերլու համար . ծաղրեցին զիս Վալէնի մէջ Մա-
նօնը դրուելով սիրելուս և այս հաւատարիմ տարփուհիս հետ
փախչելուս վրայ : Յօժարակամ ընդունեցայ հարուածները : Ար
հրճուէի իսկ տեսնելով թէ ներելի էր ինձ խօսակցութեանս ա-
ռարկայ ընել ինչ որ ուշ կը դրուէր շարունակ : Սակայն հօրս
բերնէն քանի մը խօսք փախելով պարտաւորեցին զիս սաստիկ ուշա-
գրութեամբ ականջ տալու : Պ.Տր.Պ. . . ին նենդութեան և շահա-
գիտաբար ըրած ծառայութեան վրայ խօսեցաւ :

Այլեւցայ մնացի այս անուան տրուիլ լսելով , և խոնարհաբար ա-
ղաչեցի հայրս որ աւելի բացատրութիւն տայ : Պէ՛տ եղբայրա դար-
ձաւ՝ հարցնելու համար թէ պատմած չէ՞ր ինձ բոլոր իրողութիւնը :

Եղբայրս պատասխան տուաւ թէ ճամբան զիս բոլորովին հանդարտ տեսնելով չկարծեր էր թէ այս դարմանին հարկաւորութիւն ունենայի խնդու-թեանս բոլոր գտնելու համար : Գիտեցի որ հայրս կը վարանէր ամբողջապէս բացատրութիւն տալու : Այնքան թախանձանօք աղաչեցի որ դո՛հ ըրաւ , կամ՝ լաւ ես է քեզ՝ անդթաբար սպաննեց զիս ամենասոսկալի պատմութեամբ :

Նախ հարցուց ինձ թէ տարփութիւնս սիրուած ըլլալս հաւտալու միամտութիւնը միշտ ունէ՞ի թէ ոչ : Համարձակապէս ըսի թէ կատարելապէս ապահով էի սիրուած ըլլալուս և թէ ոչինչ կրնար այս մասին ամենափոքր կասկած մը տալ ինձ :

— Հա՛, հա՛, հա՛, դուք բոլոր ոյժովը , աղէ՛կ , շա՛տ աղէ՛կ : Զուարճալի միամիտ մ'ես եղեր , և սիրելի է ինձ այդպիսի զգացումներ ունենալու տեսնել : Խեղճք իմ ասպետ , մե՛ղք որ Մալթայի ուխտը պիտի մոռնես , քանի որ այդքան տրամադրութիւն ունիս համբերատար և հանդարտ երիկ մ'ըլլալու :

Ուրիշ այս տեսակ բիւր հեղնութիւններով ծաղրեց ինչ որ ապշութիւնս և դիւրահաւանութիւնս կանուանէր ան :

Աերջապէս լուռ կենալս տեսնելով՝ շարունակեց իր խօսքն ու ըսաւ թէ կրնար հաշուել Վիէնէն մեկնելէս 'ի վեր քանի օր անցած ըլլալը , և թէ այս հաշուին համեմատ Մանօն տասներկու օրի չափ սիրած էր զիս : « Վասն զի , շարայարեց հայրս , զիտեմ որ անցեալ ամսոյ 28ին մեկնեցար Վիէնէն , այսօր ներկայ ամսոյս 29 է , Գ.Տը Գ. . . տասնութէկ օր առաջ գրած էր ինձ , կենթադրեմ թէ ութ օրի հարկաւորութիւն ունեցաւ տարփութիւնդ հետ անթերի յարաբերութիւն մը հաստատելու համար , ուստի եթէ տասնութէկն և ութը հանենք երեսունը մէկ օրէն որ անցաւ միւս ամսոյ 28էն մինչև ներկայ ամսոյս 29ը , կը մնայ տասներկու օր , քիչ մ'աւելի կամ պակաս :

Եւ քահ քահները նորէն սկսան :

Այս ամէն բաները կը լսէի սրտի տխրալիս տաղնապով մ'որու կը վախնայի թէ չպիտի կրնամ դիմանալ այս տրտմալի կատակերդու-թեան մինչև վերջը :

Գիտցի՛ր ուրեմն , կրկնեց հայրս , քանի որ դեռ չդիտես , թէ

Գ.Տը Գ. . . իշխանութիւնդ սիրտը շահեցաւ , վասն զի կը ծաղրէ զիս ուղեւով համոզել թէ անշահախնդրութեամբ ինձ աղէկութիւն մ'ընելու եռանդով ուղեր է Մանօնդ քեզմէ յափշտակել : Այդպիսի մարդու մը գործը չէ այսքան ազնիւ զգացումներ կրել , մարդ մը որ նաև չճանչեր զիս : Մանօնէն իմացաւ թէ տղաս ես , և՛ ճանձրութիւններէդ աղատելու համար՝ ո՛ւր բնակիլդ և ինչպիսի անկարգութեամբ ապրիլդ գրեց ինձ , իմացնելով թէ քեզի բռնելու համար թիկունք պէտք է : առաջարկեց նաև անձամբ դիւրացնել քեզի օձիւքդ բռնելու միջոցները , և իրօք եղբայրդ անոր և տարփութիւնդ առաջնորդութեամբը քեզի առանց զիմադրութեան բռնելու վայրէ կեանք դտաւ : Շնորհաւորէ՛ ուրեմն ինքզինքդ յաղթանակիդ տեսնելիս վրայ : Արնաս բաւական շուտ յաղթել , ասպե՛տ , սակայն չես կրնար պահել յաղթանակդ :

Ա՛լ ոյժ չունեցայ զիմանալու այս խօսքերուն որու մէջ մի բառը սիրտս ծակած էր : Սեղանէն ելայ , և սրահէն դուրս ելնելու համար հազիւ չորս քայլ առեր էի , և ահա դետինն ընկայ բոլորովին նուաղելով :

Արագահաս օդնութեանց շնորհիւ սթափեցայ նուաղումէս : Բացի աչելս՝ հեղեղապէս արտասուելու , նաև բերանս՝ ամռնէն տրտմալի և սրտառուչ գանդամները արտաբերելու համար : Հայրս որ միշտ դորովապէս սիրեց զիս , իր բոլոր խանդաղատութեամբն աշխատեցաւ ինձ միխթարութիւն տալու համար : Մտիկ կրնէի , սակայն չէի լըսեր իր խօսքը : Ոտքն ընկայ և ձեռնամած աղերսեցի որ թոյլ տայ ինձ Բարիկ վերադառնալու և Գ. . . ը դաշունելու համար :

— 2է՛ , կրնէի հօրս , Մանօնին սիրտը չշահեցաւ Գ. . . , բռնութիւն բանեցուց իր վրայ , կախարդութեամբ կամ թոյնով Մանօնը թերևս անասնաբար բռնաբարեց : Մանօն կը սիրէ զիս : Քաջ զիս տեմ թէ կը սիրէ : Գ. . . դաշոյն 'ի ձեռինս սպառնալիք ըրած է անոր որպէս զի զան իս ձգելու բռնադատէ : Դնչե՛ք ըրած չէ արդեօք իղմէ յափշտակելու համար այնքան զմայելի տարփութի մը : Աստուած իմ , մի՛թէ կարելի բան է Մանօնին զիս մասնելն ու սիրելէ դադրելը :

Հայրս տեսնելով թէ անմիջապէս Բարիկ երթալու խօսքը կրնէի

միշտ և թէ ամեն բոլոր ոտք կելնէի մեկնելու համար, շատ աղէկ հասկցաւ թէ ոչինչ կրնար կեցնել զիս այն բարկալի վիճակին մէջ ուր կը գտնուէի : Ուստի վերին սենեակ մը տարաւ զիս ուր քովս երկու ծառայ թողուց որպէս զի անոնք հատ հսկողութեամբ պահեն զիս : Ալ ինքզինքս չէի զուարթ : Կուգէի բիւր կեանք զոհել միայն քառորդ մը Բարիդի մէջ գտնուելու համար : Հասկցայ որ դիտաւորութիւնս յայտնապէս ըսած ըլլալով սենեկէս դուրս ելնելու հրաման չսխալեմ ընդունելի դիւրութեամբ : Յէջով պատահաններուն բարձրութիւնը չափեցի : Այս ճամբէն խոյս տալու ամենակին հնարաւորութիւն մը չեմ գտնուիլ : Հեղութեամբ երկու սպասաւորներուն դիմեցի : Բիւր երդումներ ընելով խօսք տուի անոնց թէ օր մը պիտի հարբոտալինք զիրենք եթէ ուզեն հաւանիլ փախուստիս : Ստիպեցի, զգուցեցի զանոնք, նաև սպառնացի, բայց այս փորձն ալ անօգուտ եղաւ : Անասնէն բողբոլին յոյսս կտրեցի : Որոշեցի մեռնիլ, և անկողնի մը վրայ նետուեցայ մինչև մահս չեղնելու դիտաւորութեամբ : Գիշերն և հետեակ օրն այս կացութեան մէջ մնացի : Երկրորդ օրն ինձ բերուած կերակուրը մերժեցի : X

Կէսօրէն ետք հայրս եկաւ հետս տեսնուելու : Բարեհաճեցաւ վիշտերս ողորելու ամենաբարձր միջոցաւ թիւններով : Այնքան բացարձակապէս հրամայեց ինձ բան մ'ուտել որ իրօք կերայ իր հրամանները յարգելու համար : Քանի մ'օր անցաւ, և այս քանի մ'օրուան մէջ միայն իր առջև և իրեն հնազանդելու համար բան կերայ : Շաբաթակ և միշտ կը յիշէր ինձ այն պատճառները որոնցմով կրնայի ուղիղ դատողութեանս վերստին տէրն ըլլալ և արհամարհանք ըզգալ զրուժան Մանօնին դէմ :

Իրաւ է որ ա՛լ չէի յարգեր զան, ինչպէս յարգէի արարածներուն ամենէն յեղեղեղուն ու նեղաւորը : Սակայն իր պատկերը, և շնորհալի դէմքը զոր սրտիս մէջ կը կրէի, միշտ անջինջ կը մընային : Կզգայի թէ աղէկ եմ : «Արեամ մեռնիլ, կըսէի իւրովի, պէտք է իսկ մեռնիլ առանց մոռնալ կարենալու ասկերախտ Մանօնը : »

Հայրս կը զարմանար միշտ զիս այնքան յուզուած տեսնելով : Գիտէի թէ պատու սկզբունք ունէի, հետեաբար չկրնալով տարակուս

սիլ Մանօնը՝ մատնութեանը փոխարէն արհամարհելու անկատարմանը երեւակայեց թէ հաւատարմութիւնս աւելի կանանց մասին ընդհանուր յօժարութեան մը քան թէ մասնաւորապէս այս տրփաղին սիրոյն հետևութիւնն էր : Այնքան յարեցաւ այս կարծիքին որ միայն իր գորովալի սիրոյն հետ խորհրդակցելէն ետք օր մ'եկաւ և իր այն կարծիքին վրայօք խօսք բացաւ : X

—Ասպիտ, ըսաւ հայրս, մինչև հիմա քեզի Մալթայի ուխտին խաչը կրել տալու դիտաւորութիւնը ունեցայ : Բայց կը տեսնեմ որ յօժարութիւններդ դէպ այն կողմը չեն միտիր : Աղոր կ'ինքնը կը սիրես, ուստի միտք ունիմ աղոր կ'ին մը բնուելու որ հաճելի ըլլայ քեզ : Պարզապէս ըսէ՛ ինձ թէ ի՛նչ են կարծիքներդ այս մասին : »

Պատասխանեցի թէ ա՛լ խտրութիւն չէի տեսներ կանանց մէջ, և թէ բոլոր կ'ինքնը հաւատարապէս կը քամահրի այն դժբաղդութեանէն ետք որ պատահած էր ինձ :

—Պիտի բնուեմ այնպիսի կ'ին մը, ըսաւ հայրս ժպտելով, որ Մանօնին պիտի նմանի և աւելի հաւատարիմ պիտի ըլլայ :

—Ա՛խ, եթէ կուզես բարութիւն մ'ընել ինձ, ըսի, պէտք է Մանօնը տալ ինձ : Ապահով եղի՛ր, հայր իմ սիրելի, թէ ան մատնութիւն մը չըրաւ : Մանօն կարող չէ այսքան զարշնչի և անաս գորոյն վատութիւն մ'ընելու : Նենդաւորն է Պ... որ խաբեց զան, ինչպէս նաև քեզի և զիս : Եթէ դիտնայի թէ որքա՛ն գորովասիրտ և անկեղծ է Մանօն, եթէ ճանչէի, պիտի սիրէի զինքն իւր քու անձը :

—Յիրաւի տղայ ես եղեր, կ'ընեց հայրս : Ինչպէս կրնաս այդքան կուրնալ այն ամեն իրողութիւններէն ետք զոր քեզ պատմեցի իր վրայօք : Ինքն անձամբ եղբորդ մասնեց քեզի : Ար պարտաւորիս իր անունը անդամ մոռնալ և քեզ ցոյց տուած ներողամտութիւնէս օգուտ քաղել՝ եթէ խելք ունիս : »

Հատ աղէկ կը տեսնէի որ իրաւունք ունէր հայրս : Գրուժան Մանօնիս կողմը բռնելու գրգռեր էի ակամայ զղացումէ մը :

—Բա՛րէ, կ'ընեցի՛ պահ մը լուռ կենալէն ետք, շատ իրաւ է թէ ամենամատ նենդութեան մը դժբաղդ առարկան եմ : Այո՛, շա՛

բունակեցի՝ սրտմտութեամբ արցունք թափելով, քաջ կը տեսնեմ որ աղայ մ'եմ: Անոց համար զրեթէ մեծ դժուարութիւն մը չէր խաբել զիրաւահաւանութիւնս:

«Բարեկ պիտի երթամ, ըսի Պ...ին տունը կրակի պիտի տամ և զինքն ալ կենդանւոյն պիտի այրեմ՝ նենգաւոր Մանօնին հետ»:

Այս բարկութիւնս հօրս խնդուկը բերաւ, և զիս բանտիս մէջ աւելի հսկողութեամբ պահել տալու ծառայեց միայն:

Ամբողջ վեց ամիս այսպէս բանտարկուած մնացի. առջի ամիսս ուսն մէջ տրամադրութիւններս մեծ փոփոխութիւն մը չկրեցին: Շաբունակ և փոփոխակի աստիճաններ և սէր, յոյս և յուսահատութիւն կը զգայի միայն այն տեսիլին համեմատ որով Մանօն կերևար մաքիս: Երբեմն աղջիկներուն ամենէն շնորհալին կը համարէի և զան վերստին տեսնելու փափաքով կը մաշուէի. երբեմն ալ վատ և դրուժան տարփուհի մը կերևար ինձ, և բիւր երգումներ կընէի զինքը միայն պատժելու համար բնառելու:

Ինձ զիբբեր տրուեցան որք հոգիս փորը ինչ հանդարտելու ծառայեցին: Նորէն կարգացի ամեն հեղինակներուս երկերը. նորանոր հմտութիւններ ստացայ. վերստին անհուն յոժարութիւն մ'ունեցայ ուսումին համար:

Ետքը պիտի տեսնես թէ ապագային մէջ ինչպէս օգտակար եղաւ ինձ այս յոժարութիւնը: Շնորհիւ այն լոյսերուն, զոր սիրոյ կը պարտաւորէի, յայտնի և մեկին երեցան ինձ Ուրաշիտին և Վիլհելմին շատ մը կտորներն որք ատենօք մթին երեցեր էին ինձ:

Սիրաշունչ մեկնաբանութիւն մը գրեցի Էնկալանի չորրորդ գրքին վրայ զոր օր մը պիտի հրատարակեմ և որմէ կը յուսամ թէ հասարակութիւնը դո՛հ պիտի ըլլայ: «Բա՛րէ, կըսէի զրեթով այն մեկնաբանութիւնը, իմինիս պէս սիրտ մը պէտք էր հաւատարիմ Տիւտօնին»:

Թիպերժ օր մը բանտս եկաւ հետս տեսնուելու: Ջարմանք տուաւ ինձ այն աւիւնն որով համբուրեց զիս: Իր սիրոյն նկատմամբ դեռ չունեցած էի այնպիսի ապացոյցներ որոնցմէ պարտաւորէի զպրոցաւ կան պարզ բարեկամութենէ աւելի բան մը սեպել իր սէրը, կակնարկեմ՝ այն բարեկամութեան որ գրեթէ մի և նոյն հասակն ունէր

ցող ամեն պատանիներու մէջ կը կազմուի: Թիպերժը կարի փոխուած և կազմակերպուած դտայ հինգ կամ վեց ամիսէ՛ի վեր զոր անցուցեր էի առանց տեսնելու զինքը, ուստի իր կերպարանքն ու խօսելուն ձևն անհամութիւն ներշնչեցին ինձ: Խօսեցաւ հետս աւելի իբր զզօն խրատատու քան թէ գպրոցական բարեկամ մը: Ցաւեցաւ այն մութ լորութեան վրայ ուր ընկեր էի. շնորհաւորեց զիս բժշկութեանս համար զոր յառաջացած կը կարծէր, վերջապէս յորդորեց զիս օգուտ քաղելու այս երիտասարդական մտքումէն և ըստ այնմ աչքս բանալու հեշտութեանց ունայնութեան վրայ:

Ջարմանօք իրեն նայեցայ: Նշմարեց զարմանալս:

—Սիրելի ասպետս, ըսաւ, խօսքերուս մէջ չկայ բան մ'որ հաստատապէս ճշմարիտ չըլլայ և որու մասին անաչառ քննութեամբ մը համոզուած չըլլամ: Ես ալ քեզի չափ հեշտութիւնը սիրելու միտում ունէի. բայց երկինք միանգամայն առաքինութիւնը սիրելու յոժարութիւն տուած էր ինձ: Խելքս զործածեցի մէկին և միւսին արդիւնքը բազմատեղու համար, և ահա շուտ մը գտայ անոնց տարբերութիւնները: Երկնային օդնութիւնը խորհրդածութեանցս հետ միացաւ: Աշխարհիս դէմ սրտիս մէջ ծնաւ այնպիսի արհամարհանք մ'որու ոչինչ կը հաւասարի: Ար դուշակե՛ս թէ ի՛նչ բան է զիս աշխարհիս մէջ կեցնողը, շարայարեց, և թէ՛ ի՛նչ բան կարդիլէ զիս դէպ առանձնակեցութիւն վաղելու: Լուի այն սիրալիր բարեկամութիւնն է զոր ունիմ քեզի համար: Ար ճանչեմ սրտիդ և մտքիդ ազնուութիւնը. չկայ բարի բան մ'որու տէրն ըլլալու անկարող ըլլաս: Հեշտութեան թոյնը շեղեց քեզի ճամբայէդ: Ի՛նչ կորուստ առաքինութեան համար: Ամիէնէն փախչելու այնքան վիշտ պատճառեց ինձ որ անկից՝ի վեր պահ մը դոհունակութիւն չվայելեցի: Որքան դժգոհութիւն կրած ըլլալս կրնաս դատել այն շարժումներէն զոր ընել տուած էր ինձ փախուսող»:

Եւ Թիպերժ պատմեց ինձ թէ զինքը խաբած և տարփուհիս հետ փախած ըլլալս նշմարելէն ետք ձի մը հեծեր էր ետեւէս դալու համար, թէ սակայն չորս կամ հինգ ժամուան ճամբու չափ իրմէն առաջ անցած ըլլալուս պատճառաւ չկրցած էր ետեւէս հանիլ. թէ այսու ամենայնիւ մինչև Սէն-Տընի հասած էր անկէ մեկնելէս կէս

ժամի չափ առաջ. թէ խիստ ապահովապէս դիտնալով որ Բարիդի մէջ կանկ պիտի առնում, ինքն ալ եկած և վեց շաբաթ հոն կեցած էր իս բնառելով ՚ի նանիր, թէ կերթար այն ամեն տեղերն որ կը յուսար գտնել զիս և թէ վերջապէս օր մը թատրոնին մէջ Զանգած էր աստիճանս. թէ այս օրիորդին կարի շքեղապէս հաղաւ շքաւած ըլլալ տեսնելով երեակայեր է թէ Մանօն նոր սիրողն մը կը պարտաւորի այն հարստութիւնը. թէ անոր կառքին ետեւէն գացեր է մինչև տունը և իմացեր է ծառայէ մը թէ Պ. Տը Պ. . . ին առատաձեռնութիւններով կը պահուէր ան : Այսքանով զոհ չեղայ, շարայարեց Թիպերժ, հետեւեալ օրն անձամբ Մանօնին տունը գացի ինչ եղած ըլլալը իրմէն իմանալու համար : Առջ տութեամբ թողուց զիս քու վրայ խօսիլս լսելով, և ստիպուեցայ դաւառը վերադառնալու առանց ուրիշ տեղեկութիւն մ'առնելու : Հոն իմացայ գէպը և այն զարհուրանքը զոր քեզ պատճառած էր այն բայց չուզեցի տեսնուիլ հետո՞ առանց ապահով ըլլալու թէ աւելի հանդիստ պիտի գտնեմ քեզի :

— Ուրեմն Մանօնը տեսար, պատասխանեցի հաւաչելով : Բարէ, գուն իզմէ աւելի երջանիկ ես, վասն զի ես դատապարտուած եմ ալ երբէք չտեսնելու զան :

Թիպերժ յանդիմանեց զիս այս հաւաչումս համար, որ տակաւին Մանօնին նկատմամբ տկարութիւնս կը յայտնէր : Այնքան ճարպիկութեամբ օղբեց զիս բնառելութեանս և միտումներուս լաւութեան նկատմամբ որ իրէն պէս դարուս ամեն զբօսանաց հրաժեշտ տալու և եկեղեցական ըլլալու սաստիկ փափաք մը ներշնչեց ինձ իր այս առջի այցելութենէն սկսելով :

Այնքան ախրժեցայ այս գաղափարէն որ՝ երբ միտակ մնացի՝ ալ ուրիշ բանի չզբաղեցայ : Յիշեցի Ամբէնի գերապատիւ եպիսկոպոսին խօսքերը, որ մի և նոյն խրատը տուած էր ինձ, միաքս բերի նաև այն բարենշան դուշակութիւնները զոր ան ըրած էր ՚ի նպաստ իմ : Եթէ երբեք ուզէի կրօնաւոր ըլլալ : Նկատումներուս հետ խառնուեցաւ նաև բարեպաշտութիւնը :

Վոխմանութեամբ և քրիստոնէապէս պիտի ապրիմ, կըսէի. ուրիշ և կրօնքին պիտի զբաղիմ որք չպիտի թողուն զիս սիրոյ վտանգ :

Դաւոր հաճոյիլը վրայ խորհելու : Պիտի արհամարհեմ ինչ որ հասարակ մարդերու դարմանքը կը դրաւէ, և որովհետեւ բաւական կըզգտմ թէ սիրտս պիտի փափաքի ինչ որ կը յարգէ, հնհնուքս, ինչպէս նաև փափաքներս նուազ պիտի ըլլան :

Ասոր վրայ խաղաղ և մնական կեանքի դրութիւն մը կ'աղմցի : Այս դրութեան մէջ կը գնէի մեկուսի տուն մը՝ պղտիկ անտառի և պարտեզին ծայրն անուշ ջուրի առուակի մը հետ. ընտիր դիրքերէ բաղկացեալ զրբատուն մը, քանի մ'առաքինի և ուշիմ բարեկամներ, մաքուր բայց սակաւահաց և չափաւոր սեղան մը : Առդէի նաև զըրակցութիւն հաստատել բարիզաքնակ բարեկամի մը հետ որ քաղաքական լուրերը պիտի իմացնէր ինձ՝ ոչ այնքան հետաքրքրութիւնս զոհ ընելու որքան մարդերուն յիմարական շարժումները ինձ զբօսանք մ'ընելու համար :

— Երջանիկ պիտի չըլլամ, կը շարայարէի, ամեն կամքերս կատարուած պիտի չըլլան : »

Իրաւ է որ այս նպատակը սաստիկ կողքեր յօժարութիւններս : Բայց այսքան խոհեմ կարգադրութենէ մ'ետք կ'զգայի թէ սիրտս ուրիշ բանի մ'ալ կսպասէր, և թէ բոլորովին զմայելի առանձնութեան մը մէջ բանի մը չփափաքելու համար պէտք էր Մանօնին հետ ըլլալ հոն :

Սակայն Թիպերժ կը շարունակէր իր յաճախ այցելութիւնները զիս խրախուսելու համար այն նպատակին մէջ զոր ներշնչած էր ինձ : Առիթ գտայ այս բանիս վրայ հօրս բացուելու :

Հայրս յայտնեց թէ իր դիտաւորութիւնն էր զաւակները ազատ թողուլ ընտրելու իրենց վիճակը, և թէ ինչ կերպով որ ուզէի շարժիլ ինքնին ինձ վիճակ մ'ընտրելու համար, իր խրատներովն ինձ օգնելու իրաւունքը միայն կը պահէր իրեն :

Իրօք շատ հանձարեղ խրատներ տուաւ որք նպատակս աւելի ճանաչուով առջև տանելու կը զրդէին զիս քան թէ այս մասին յօժարութիւնս բառնալու :

Գպրոցական նոր տարին կը մեքձենար : Թիպերժին հետ խօսք ըրինք միասին Սէն-Սիլվեսի կղերանոցը մտնելու, որպէս զի ան իր պատուաճաքանական ուսումներն աւարտէ, ես ալ իմիներս սկսիմ :

Թեման եպիսկոպոսը՝ ճանչելով Թիպեթին արժանիքը՝ հաստատու աւազգութիւն մը տուաւ անոր մեր մեկնելէն առաջ :

Հայրս՝ կարծելով թէ բոլորովին մարեր է բուռն սիրոյս կրակը՝ առանց ամենախնայողութեան մը ցուցնելու թող տուաւ որ մեկնիմ :

Բարիք հասանք : Եկեղեցականի զգեստը Մալթայի խաչին , Տէ Արիէօ արքայ անունն ալ Տէ Արիէօ աստիճան յաջորդեց : Այնքան ջանադրութեամբ ուսում առնելու ետէն ընկայ որ քանի մ'ամիս ուսն մէջ կարգէ դուրս յառաջդիմութիւններ ըրի : Գիշերուան մէկ մասն ալ ուսումին կը տայի , իսկ օրուան և ոչ մէկ վայրկեանը կը կորուսէի :

Համբաւս այնքան հռչակուեցաւ որ արդէն կը շնորհաւորէին զիս այն աւագութեանց վրայ որոնց հարկաւ պիտի հասնէի , և անունս հաստատու աւագութեանց * (bënëfice) քեզորն անցաւ առանց իմ կողմէ խնդրած ըլլալու : Բարեպաշտութիւնն ալ զանց չէր ըլլար , ամեն կրօնական պարտականութիւններս շերմոռանդութեամբ կը կատարէի : Թիպեթ կը հրձուէր կրած փափոխութենէս զոր իր ձեռածործը կը սեպէր , և բազմիցս տեսայ որ արցունք կը թափէր՝ պարծանք մը համարելով իրեն ինչ որ դարձս կանուանէր ինք :

Իրաւ է որ մարդկային որոշումներն ենթակայ են փոխուելու , փոփոխութիւն որ երբեք զարմանք պատճառած չէ . կիրք մը ծնունդ կը տայ մարդուս որոշումներուն , ուրիշ կիրք մ'ալ կրնայ ջնջել զանոնք , բայց երբ միտքս կը բերեմ թէ ո՞րքան սրբազան էին իմիններս , որք Սէն-Սիւլբիս տարեր էին զիս , և այն ներքին ուրախութիւնը զոր երկնից շնորհիւ հոն կը վայելէի՝ իմ այն որոշումներս գործադրելու ատեն , կահարեկիմ այն դիւրութենէն որով կրցայ ջնջել զանոնք : Եթէ սպոյղ է թէ երկնային օգնութիւններն ամեն բոլոր համազօր են կրկն հետ , թող բացատրեն ուրեմն ինչ թէ մարդս ինչպիսի բնական աղետալի միտումէ մը յանկարծ յափըշ-

* Bënëfice բառը հոս եկամտի հոռետեղ եկեղեցական , պարիս , ասորիան , ասորիական նշանակելով յարմար դատեցիմք հաստատու աւագութիւն Թարգմանել :

տակուելով կը հեռանայ իր պարտաւորութենէն , առանց ամենափոքր դիմադրութեան մը կարող զանուելու և առանց ամենափոքր խղճատանջութեան մը զգալու :

Ար կարծէի թէ սիրոյ տկարութիւններէն բոլորովին ազատած եմ : Ար թուէր ինձ թէ Սուրբ Օգոստինոսի զրբէն երես մը կարգալը , կամ քառորդ մը քրիստոնէաբար խօսալը նախապատիւ կը սեպէի զգայութեանց ամեն հեշտութիւններէն , առանց 'ի բաց թողու նաեւ այն հեշտութիւններն որք կրնային Մանօնէն նուիրուիլ ինձ : Սակայն անսեղ վայրկեան մը վերստին անդունդը զլորեց զիս , և անկումս ևս աւելի անդամանելի եղաւ , վասն զի յանկարծ զանուելով ճիշդ այն խորութեան աստիճանն՝ ուսկէ ելեր էի՝ ևս աւելի անդունդին յատակը քշուեցայ նորանոր անկարգութիւններէն որոնց մէջ ընկայ :

Տարիի մը չափ Բարիքի մէջ բնակեր էի առանց տեղեկութիւն առնելու Մանսնին գործերուն վրայ : Առջի բերան շատ դժուարութիւն կրեր էի այսպէս զսպուելու համար , սակայն Թիպեթին յառահաս խրատներուն և իմ սեպհական խորհրդածութիւններուս շնորհիւ յաղթանակը տարեր էի : Վերջին ամիսներն այնքան հանգաւորներն անցեր էին որ կը կարծէի թէ այլ շնորհալի և սիրաներկ արարածը յաւիտենապէս մոռնալու կէտին հասեր եմ : Եկաւ այն ժամանակն ուր կը պարտաւորէի աստուածարանութեան զպրօցին մէջ հրապարակաւ բանախօսելու . շատ ակնածելի անձերու ազաչեցի որ իրենց ներկայութեամբը պատուեն զիս : Այսպէս անունս Բարիքի ամեն թաղերու մէջ տարածուեցաւ , և մինչև դրոժանիս ահանջը հասաւ : Մանօն ստուգապէս չձանչեց անունս , վասն զի աբասի տխրոյսը կը կրէր այն . սակայն հետաքրքրութեան մնացորդէ մը , կամ զիս մասնած ըլլալուն համար զիջէր մը (այս երկու զգայմանց ո՞րն ըլլալը չհասկցայ երբեք) դրդուելով կարեւորութիւն տուաւ անունի մ'որ այնքան կը նմանէր իմինիս , և Սորպոն եկաւ ուրիշ քանի մը կիներու հետ : Դերկայ եղաւ բանախօսութեանս , և անշուշտ ոչ այնքան դժուարութեամբ ճանչեց զիս :

Ամենաին չինացայ այս այցելութիւնը : Յայտնի է թէ այն տեղերը կանանց համար մասնաւոր խօյրեր կան ուր անոնք վանդակի մը

հետք կը պահուին : Կորէն Սէն-Սիւլբիս դացի փառքով համակուած
և շնորհաւորութիւններով բեռնաւորուած : Երեկոյեան ժամը վեցն
էր : Գեռ վայրկեան մ'առաջ եկեր էի կղերանոցն և ահա եկան
ըսին ինձ թէ կին մը կուգէր խօսիլ հետս : Խօսարանը դացի ան-
միջապէս :

Աստուած իմ, ինչ զարմանալի երևում. Մանօնը գտայ հոն :
Մանօն ինքն էր, բայց զինքն այսքան սիրուն և փողփողուն չտեսեր
էի բնաւ : Տառնութ տարեկան հասակը մտած էր, իր չքնաղ հը-
րապոյրները կը գերանցէին այն ամեն գեղեցկութիւնները որք կրնան
նկարագրուիլ, կարի՛քքուշ, քաղցր և հրապուրելի հով մը,
բուն սիրոյ հովը կար իր վրան : Իր բոլոր կերպարանքը հմայական
երեւոյթ մ'եղաւ ինձ :

Տեսքէն շուարեցայ մնացի, և չկրնայիմ ենթադրել թէ ինչ էր
այս այցելութեան նպատակը, ակնկոր և երերուն կապսէի որ յայտ-
նէ իր միտքը : Ժամանակ մ'իւր շփոթն իմինիս հաւասարեցաւ. բայց
տեսնելով լուծեանս շարունակութիւնը, ձեռքն աչերուն առջևը
դրաւ քանի մ'արցունք պահելու համար : Աւհեբոտ ձայնով մ'ը-
տաւ ինձ թէ իր անհաւատարմութեամբն ատելութեան արժանի ըլ-
լալը կը խոստովանի, թէ սակայն եթէ իրաւ էր իր վրայ սէր մը
ունեցած ըլլալ, ես ալ շատ խստիւ վարուեր էի երկու տարի ան-
ցունելով՝ վիճակս առանց իմացնելու իրեն, և թէ ևս աւելի խրո-
տութիւն կը ցուցնէի առանց խօսք մ'ըսելու իմ առջև տեսնելով
զինքն այն վիճակին մէջ ուր էր ինք :

Չկրնար մեկնուիլ այն վրդովումը զոր հոգիս կը կրէր մտիկ ընե-
լու ատեն :

Մանօն նստաւ : Ես ոտքի վրայ կեցայ, մարմնսովս կիսովին դար-
ձած, և չհամարձակելով ուղղակի անոր նայելու : Բազմիցս պա-
տասխան մը սկսայ առանց աւարտել կարենալու, վերջապէս ջանք
մ'ընելով գոչելի ցաւազին :

—Նենգաւոր՝ Մանօն : Ա՛հ, նենգաւոր, նենգաւոր :

Ջերմազին արցունք թափելով կրկնեց թէ չէր ուզեր երբէք իմ
նենգաւորութիւնը արդարացնել :

—Ինչ կուզես ուրեմն, գոչելի դարձեալ :

—Մեռնիլ, պատասխանեց, եթէ նորէն չտաս ինձ սիրտդ առանց
որու անկարելի է ինձ ապրիլ :

—Անա՛նքս ուզէ ուրեմն, գրութան, կրկնեցի՝ ես ալ արտառք
թափելով զոր 'ի նանիւր կը ջանայի զսպելու, ուզէ՛ կեանքս, որ
մէ 'ի զատ ոչինչ ունիմ՝ քեզ զոհելու, վասն զի սիրաս երբէք չը-
դադրեցաւ քուկդ ըլլալէ :

Հաղիւ արտաբերեր էի այս վերջին խօսքերը, և ահա եռանդա-
ղին ուրախութեամբ մ'ոտք ելաւ քովս դալու և զիս՝ պաղնելու հա-
մար : Բիւր տրփազին դղումներով շոյեց զիս, սիրոյ հնարած ա-
մեն անունները առաւ ինձ իր ամենարոււն խանդաղատանքը արտա-
յայտելու համար : Տակաւին թուլութեամբ կը պատասխանէի ա-
նոց : Ինք որքան յանկարծակի կանցնէի հանդարտ վիճակէս ուր
գտնուած էի, գէպ այն աղմկալի զգացումներն որոնց վերածնելը
զգացի. կը դարհուրէի այս անցքէն, կը սարսուէի իբր այնպիսի մարդ-
մ'որ գիշերով մեկուսի դաշտի մը վրայ կը գտնուէի. կը կարծես թէ
իրերու նոր կացութեան մը մէջ փոխադրուած ես, այս կացութեան
մէջ կը դբաւուիս գազանի սարսափով մ'որմէ բոլոր շրջականները եր-
կար ատեն գիտելէն ետք միայն կը սթափիս :

«Բով քովի նստանք : Մանօնին ձեռներն իմիններուս մէջն առի :

—Ա՛խ, Մանօն, ըսի տրամապէս իրեն նայելով, չէի յուսար
այն սև մասնութիւնը որով փոխարինեցիր սէրս : Գիւրին էր քեզ
խարել սիրտ մ'որու բացարձակ թաղուհին էի, և որու բոլոր եր-
ջանկութիւնն էր քեզ հաճելի ըլլալ և հնազանդիլ : Ըսէ՛ հիմա
նայիմ, մի՛թէ իմինիս չափ սիրաւէտ և հլու սիրտ մը գտար : Չէ՛,
չէ՛, բնութիւնն իմ սրտի պէս սիրտեր շատ չստեղծեր, ըսէ՛ ինձ
գէթ թէ արդեօք երբեմնակի ցաւեցա՞մ անոր վրայ : Ի՞նչ հաւատ
կը պարտաւորիմ ընծայել այդ բարեսիրական դարձին որ այսօր
քեզի ետ կը բերէ սիրտս մխիթարելու համար : Քաջ կը տեսնեմ
որ առաջուանէ աւելի սիրուն ես, բայց յանուն այն ամեն չարչա-
րանաց զոր քեզի համար կրեցի, գեղանի՛ Մանօն, ըսէ՛ թէ ա՛լ
հաւատարիմ պիտի ըլլամ :

Իր զղումին վրայ այնքան սրտառուչ բաներ ըսաւ, և այնքան
կրաշխաւորութիւններով և երդումներով խօսք տուաւ հաւատարիմ
մնալու որ անմեկնելի կերպով արդահատանքս շարժեց :

— Սիրելի Մանօն, ըսի սիրաբայր և աստուածաբանական խօսքե-
բուն սրբապիղծ խառնուրդով մը, ոչ որ արժանի է քեզի պաշտո-
նու։ Ազգամ թէ շիրտո՞յ յաղթական բերկրութենէ մը կը յափշտակ-
ուի։ Յնորք են այն ամեն բաներն որք ազատութեան վրայ կը սուրին
Սէն-Սիւլիսի մէջ։ Այժմէն քաջ գիտեմ թէ հարստութիւնս և
համբաւս պիտի կորուսեմ քեզի համար։ Ճակատադիրս գեղափոզ-
փող աչեբուդ մէջ կը կարգամ, բայց կա՞յ կորուստ մ'որու փոխա-
րէնը չգտնեմ սիրոյդ մէջ։ Բազդին բարիքը չյուզեր զիս։ Բառքը
շուրի մը կերեւայ ինձ։ Եկեղեցական կեանքի ամեն նպատակներս ան-
հեղեղ երեւակայութիւններ էին։ Վերջապէս այն ամեն բարիքն՝ որ
քեզմէ յուսացածէս կը տարբերի՝ ողորմելի բարիք է, վասն զի
սրտիս մէջ չկրնար և ոչ իսկ վայրկեան մը գիմանալ մէկ նայ-
ուածքիդ։

Սակայն իր ամեն յանցանքները մոռնալու խօսք տալով ուզեցի
հասկնալ թէ ինչ կերպով հաւանք էր Պ...էն հրապարակելու։
Մանօն իմացուց ինձ թէ Պ... զինքը պատուհանը տեսնելով տրփո-
րէն սիրահարած էր իրմէն։ Թէ սէրը յայտնած էր իբր ընդհա-
նուր վարձակալ, այսինքն նամակի մը մէջ յայտնելով թէ վը-
ճարումը շնորհումներուն համեմատ պիտի բլլայ, թէ առջի բերան
անձնատուր եղած էր, բայց միայն մէկ նպատակով՝ որ էր մեղի
աւելի հանգստապէս ապրեցնելու բառով մեծ գումար մ'առնուլ
Պ...էն, բայց ասի այնպիսի շքեղ խոստումներով շլացու-
ցեր էր զինքն որ հաւանք էր աստիճանաբար գողցուելու։ Թէ
սակայն կը պարտաւորէի երեւակայել իր խղճին տաղնապները այն
վշտէն որոնց վկայութիւնները ցոյց տուած էր ինձ մեր բաժանու-
մին առջի օրը։ Թէ Պ... թէեւ շքեղ հողասիրութիւն ունեցած
էր իր վրայ, սակայն ինքն անոր հետ երջանկութիւն չվայելած էր։
Ոչ միայն վասն զի այս շքեղ հողասիրութեան մէջը չէր գտներ
իմ քնքշող զգացումներս և հաճոյական կերպիւրս, այլ նաեւ վասն
զի իր սիրտը սիրոյս յիշատակն և իր մատնութեան տաղնապները կը
կրէր ներքնապէս նոյն իսկ այն զբօսանաց մէջ զոր Պ... քնննդ-
հատ կը հայթայթէր իրեն։

Մանօն Թիպերժին խօսքն ալ բազաւ և ըսաւ ինձ այն սաստիկ
շփոթը զոր իրեն պատճառած էր անոր այցելութիւնը։

— Եթէ սուր մը մխուած ըլլար սիրտս, շարապարեց Մանօն,
ոչ այնքան պիտի զրգուէր արիւնս։ Կունակս անոր դարձուցի չկրնա-
լով վայրկեան մը գիմանալ իր ներկայութեան։»

Հարունակելով խօսքը Մանօն պատմեց ինձ թէ ինչ միջոցնե-
րով իմացած էր Բարիզի մէջ բնակիլս, վիճակիս փոփոխութիւնը
և Սորպոնի մէջ բնակու բանախօսութիւններս։

Հաւաստեց ինձ թէ վիճաբանութեան միջոցին սաստիկ յուզուած
և հետեւաբար մեծ դժուարութեամբ կրցած էր զստել ոչ միայն իր
արցունքը, այլ նաեւ իր հաւաչումներն և աղաղակներն որք երեւան
եղնելու կէտին հասեր էին բազմիցս։ Վերջապէս ըսաւ թէ ամենէն
ետք դուրս ելած էր Սորպոնէն՝ իր վրդովումը չյայտնելու համար,
և թէ միայն իր սրտի շարժումին և փափաքներուն սաստկութեանը
հետեւելով կղերանոցն եկած էր հոն մեռնելու որոշումով եթէ զիս
իր մատնութեանը ներելու տրամադիր չդառնէր։

Ռւր կրնայ գտնուիլ բարբարոս մ'որու գութը չշարժէր այսքան
սաստիկ և սիրաբայր զղումէ մը։ Ես այն միջոցին զգացի թէ Մա-
նօնին համար բոլոր քրիստոնէաբնակ երկիրներու եպիսկոպոսարան-
ները զոհէլ կուզէի։

Հարցուցի անոր թէ ինչ կերպով յարմար կը գտնէր նորէն
կարգադրել մեր գործերը։ Ըսաւ թէ պէտք էր անմիջապէս եղնել
կղերանոցէն և աւելի ապահով տեղի մը ձգել մեր բնելու կարգա-
դրութիւնը։ Հաւանեցայ իր ամեն կամքերուն՝ առանց պատասխանի։
Իր կառքը մտաւ երթալու և փողոցին անկիւնն ինձ սպասելու հա-
մար։ Պահ մ'ետք փախայ՝ առանց նշմարուելու դռնապանէն։ Ես
ալ Մանօնին կառքը մտայ։ Հնամաճառի մը կրպակը մտանք, վերստին
կրեցի ասպետի ժապաւէնները և սուրբ։ Մանօն ծախար վճարեց, վասն
զի ստակ մը չունէի, և՛ վախնալով թէ դուցէ Սէն-Սիւլիսէն ել-
նելու ժամին խոչընդոտի կը հանդիպիմ՝ չուզած էր որ պահ մ'ետ
դառնամ սենեակս՝ անկէ ստակս առնելու համար։ Մանաւանդ թէ
դանձաւ բաւական միջակ էր, և Մանօն բաւական հարուստ Պ...ին
առատաձեռնութեանց շնորհիւ, ուստի կրնար առ ոչինչ սեպել այն
գումարը զոր իս կտակէր ձգելու։ Հնամաճառին կրպակին մէջն իսկ
խօսակցեցանք մեր բնելու որոշումին վրայ։

Մանօնն ինծի համար կը զոհէր Պ...ը, և՛ ուզելով որ աւելի արժէք տամ այս զոհողութեան՝ որոշեց ամենափոքր կերպով չափնածիլ անորմէ :

— Կուգեմ իրեն թողուլ իր կահ կարասին, բտա, վասն զի իրն է, սակայն ըստ արդարութեան պիտի առնում այն զոհարեւ հէնները և վաթսուն հազար ֆրանքի մօտ գումարը զոր երկու տարուան մէջ քաղեցի անորմէ : Իմ վրայ ամենին իշխանութիւն մը չտուի անոր, շարայարեց Մանօն, հետեաբար կրնանք Բարիզի մէջ բնակիլ աներկիւղ, կոկիկ տուն մը բռնելով ուր երանութեամբ պիտի ապրինք : »

Առարկեցի Մանօնին թէ իրեն համար եթէ վտանգ չկար, ինծի համար շատ կար. թէ աղան կամ անաղան հարկաւ պիտի ճանչցուէի և շարունակ պիտի դռնուէի այն դժբաղդութեան առջև զոր արդէն կրեիր էի :

Կերպով մը հասկցուց ինձ թէ ցաւ պիտի զղար Բարիզէն հեռանալով : Շատ կը վախնայի որ ցաւ մը չպատճառեմ Մանօնին, ուստի չկար վտանգ մը զոր չարհամարհէի անոր հաճելի ըլլալու համար : Սակայն պատշաճ բարեխառնութիւն մը դտանք, որ էր Բարիզի մօտ գիւղի մը մէջ տուն մը բռնել, ուսկէ դիւրին պիտի ըլլար մեզ քաղաքն երթալ եթէ զբօսանքը կամ հարկաւորութիւնը պահանջէր :

Շայեօյի զիւղն ընտրեցինք որ Բարիզէն հեռի չէ : Մանօն անմիջապէս ետ դարձաւ իր տունը : Ես ալ Թուրքիոյ պարտէզին պղտի գուռը դացի իրեն սպասելու համար :

Ժամէ մ'ետք եկաւ հասարակաց կառքով մը, հետն ունենալով աղջիկ մ'որ իրեն կը ծառայէր, և քանի մ'արկղներ որոնց մէջ զըրած էր իր զգեստներն և ամեն թանկագին բաները :

Շուտով հասանք ի Շայեօ : Առջի դիշերը պանդոկին մէջ բնակեցանք որպէս զի տուն մը կամ գէթ կոկիկ բնակարան մը դռնելու ժամանակ ունենանք, և իրօք հետեւեալ օրը մեր յօժարութեան համամատ տուն մը դտանք :

Երանութիւնն առջի բերան անդղդղելի կերպով հաստատուած երեցաւ ինձ : Մանօն հեղութիւնն և կամակարութիւնն էր իսկ : Այն

քան քնքուշ կերպերով կը մեծարէր զիս որ կարծեցի թէ վիշտերուս հատուցումը լիովին առի : Եւ որովհետեւ երկու քնիս ալ փոքր ինչ փոքր ձառութիւն ստացեր էինք, մեր հարստութեան հաստատութեան վրայ պատճառաբանեցինք : Ավաթսուն հազար ֆրանքը, որով կը բաղկանար մեր հարստութիւնը, երկարատեւ կեանքի մը չափ պիտանալու գումար մը չէր : Մանաւանդ թէ մեր ծախսին գուռը շատ նեղցնելու տրամադրութիւն չունէինք : Խնայողութիւնը Մանօնին, ինչպէս նաեւ իմ առաջին առաքելութիւնը չէր :

Ահա ըսեմ յառաջագործ նպատակս :

— Ավաթսուն հազար ֆրանքը կրնայ տասը տարի ապրեցնել մեզի : Տարին վեցը հազար ֆրանք պիտի բաւէ մեզ եթէ Շայեօյի մէջ շարունակենք ապրիլը : Հոն պարկեշտ բայց պարզ կեանք մը պիտի վարենք : Մեր միակ ծախսը պիտի ըլլայ կառք մը պահել և թատրոններն երթալ : Այս մասին կարգադրութիւն պիտի ընենք : Օրերան կը սիրես, շաբաթն երկու անգամ պիտի երթանք : Խաղի զուարճութեան գալով այնքան սահմանաւոր կերպով պիտի խաղանք որ մեր կորուստն երբէք քսան ֆրանքէն աւելի չպիտի ըլլայ : Տասը տարուան մէջ անկարելի է որ փոփոխութիւն մը չստատահի ընտանեացս մէջ. հայրս ծեք է, կրնայ միռնիլ : Ժառանգութիւն պիտի ունենանք և անտուն աղատ կըլլանք մեր ամեն միւս երկիւղներէն : »

Այս կարգադրութիւնը կենացս ամենէն յիմարական դործողութիւնն եղած չպիտի ըլլար, եթէ շարունակ անոր համեմատ ապրելու չափ խոհեմութիւն ունեցած ըլլայինք : Բայց մեր որոշումներն ամիսէ մը աւելի չտևեցին : Մանօն զբօսանքի վրայ հողի կը տար, ես ալ իր վրայ : Ամեն բոպէ ծախսի նորանոր առիթներ կը ներկայուէին մեր առջև, և ես ոչ միայն չէի ցաւեր այն գումարներուն վրայ զոր երբեմն լիաբուռն կը դործածէր, այլ նաեւ իրմէն առաջ ես կը հայթայթէի Մանօնին այն ամեն բաները որք ըստ իս կրնալին հաճելի ըլլալ անոր : Մեր Շայեօյի բնակարանն իսկ սկսաւ տաղտուկ ըլլալ անոր :

Զմեռը կը մօտէր, ամեն մարդ նորէն քաղաքը կերթար, և զիւղն ամալի կը դառնար : Մանօն առաջարկեց ինձ Բարիզի մէջ վերըս

տին տուն մը բռնել : Չհաւանեցայ առաջարկութեանը՝ բայց զինքը փոքր ինչ գոհ ընելու համար ըսի թէ կրնայինք կահաւոր սենեակ մը վարձել և դիշերները հոն մնալ եթէ երբեմնակի պարտաւորէինք ուշ ելնել այն ժողովէն ուր շարաթուան մէջ շատ անգամ կերթայինք, վասն զի Մանօն այնքան ուշ Շայեօ վերադառնալու անհասկացալիքներ պատուակի կը բռնէր՝ այս գիւղը ձգել ուղեւոր համար : Այսպէս երկու բնակարան ունեցանք, մին քաղքին և միւսը գիւղին մէջ : Այս փոփոխութիւնը շուտով մեր գործերը բոլորովին աւելցնելու ծնունդ տալով երկու գէպքի որք մեր կործանումին պատճառն եղան :

Մանօն եղբայր մ'ունէր որ պահանջող էր : Գծադրարար ան ալ Բարիզի մէջ կը բնակէր ճիշդ այն փողոցն ուր էինք մենք : Ճանչեց իր քոյրը՝ առտու պատուհանը տեսնելով զան, և անմիջապէս վաղեց մեր տունն եկաւ : Կոշտ և պատուոյ սկզբունքէ զուրկ մարդ մ'էր ան : Մեր սենեակը մտաւ սոսկալի հայհոյութիւններ ընելով, և որովհետեւ իր քրոջ գէպքերուն մէկ մասը գիտէր, բիւր թշուաւանք և յանդիմանութիւններ ըրաւ անոր :

Վայրկեան մ'առաջ դուրս ելեր էի, ելած ըլլալս անշուշտ բարեաղբութիւն մ'եղաւ ինծի կամ իրեն համար, վասն զի ամենեւին տրամադրութիւն չունէի այնպիսի նախառինք մը կրելու : Ետդարձայ մեր տունն երբ արդէն մեկնած էր ան : Մանօնին տրամադրութիւնը տեսնելով երեսակայեցի թէ կարգէ դուրս բան մ'անցած էր : Պատմեց ինձ այն անախորժ իրողութիւնը որու պահ մ'առաջ ենթարկուած էր, նաեւ իր եղբորը ամարդի սպառնալիքը : Այնքան զայրացայ որ անմիջապէս պիտի վազէի վրէժս լուծելու համար եթէ Մանօն արտասուքով արդիւրած չըլլար զիս :

Մինչդեռ հետը կը խօսէի այս իրողութեան վրայ, պահանջողը առանց իմացնել տալու իր դալուստը՝ մտաւ այն սենեակն ուր նրոտեր եինք մենք : Եթէ ճանչած ըլլայի զինքը, պիտի չընդունէի այն քաղաքավարութեամբ զոր ցուցուցի իրեն, բայց զուարթ կերպարանքով մը մեզի բարեւ տալէն ետք՝ ժամանակ ունեցաւ ըսելու Մանօնին թէ եկած է ներումն խնդրելու իր բարկութեանը համար, թէ զինքն անառակութեան մէջ կարծած էր և այս կարծիքն ունենա-

լուն պատճառաւ բարկութիւնը գրգռուած էր : Թէ սակայն մեր ծանօնաներուն մէկէն ո՛վ ըլլալս իմացած և իմ վրայ խիստ նպաստաւոր տեղեկութիւններ առած ըլլալով՝ անոնք մեր հետն աղէկ աստիճան վառարար կը տային իրեն :

Թէեւ անհեղեղ և անախորժ բան մ'էր Մանօնին եղբորը սպասարկողներուն մէկէն այսպէս տեղեկութիւն առնելը, սակայն պարկեշտութեամբ ընդունեցայ իր քաղաքավարական խօսքը՝ կարծելով թէ գոհ պիտի ընեմ իր քոյրը : Մանօն ուրախ կերեալով եղբայրը հաշտուելու տրամադիր տեսնելով : Մեր հետը ճաշելու համար չթողուցինք որ երթայ ան :

Քանի մը վայրկեանի մէջ այնքան ընտանի եղաւ որ Շայեօ դատնալու մասին մեր խօսիլը լսելով բացարձակապէս ուղեց ընկերանալ մեզ : Հարկ եղաւ սեղ մը տալ իրեն մեր կառքին մէջ : Մեզի հետ տան տէր մ'եղաւ ան, վասն զի շատ մը սովորեցաւ այնքան մեծ հաճութեամբ մեզի տեսնելու որ մեր տունն իրն ըրաւ և կերպիւ խիբ տէր եղաւ այն ամեն իրերու արք մերն էին : Եղբայր կանաւանէր զիս, և եղբայրական համարձակութեան պատուակով իր ամեն բարեկամները մեր Շայեօյի տունը բերելու և մեր ստակով անոնց հացկերոյթ տալու սովորութիւնը ստացաւ : Երբեք զգեստներ հագաւ ծախսը մեզ վճարել տալով : Նաեւ սոխպեց մեզի որ իր ամեն պարտքը վճարենք :

Մանօնին անհաճոյ չեղեալու համար աչք կը գոցէի այս բռնաւորութեան վրայ, մինչև անգամ կարծել տալով թէ չէի նշմարել ժամանակ առ ժամանակ Մանօնէն մեծկակ գումարներ քաղելը : Իբրեւ է որ ճարպիկ խաղամուր մ'ըլլալով այն գումարներուն մէկ մասը ետ տալու հաւատարմութիւնը կրնէր երբ քաղը յաջող կերթար խաղին մէջ, բայց մեր գրամական վիճակը խիստ միջակ ըլլալով չէինք կրնար երկար առնել զիմանալ իր գրեթէ անչափ ծախսերուն :

Իր ժառութիւններէն աղատելու համար հետն աղբու և բացորոշ կերպով խօսելու կէտին հասնել էի երբ աղետալի գիպուած մը խնայեց մեզ այս ցաւը ուրիշ մը պատճառելով որ անդաբմանելի կերպով կործանեց մեզի :

Օր մը Բարիկ մնացիւ էինք հոն պառկելու համար, ինչպէս շատ անգամ կը պատահէր մեզ այս բանը: Սպասուհին, որ ամանի պաշտօններու մէջ մինակ կը մնար Շայեօյի դիւղը, առտու եկաւ իմացուց ինձ թէ զիշերը կրակ ելած էր սուռնէս և թէ շատ դժուարաւ կըցեր էին մարել հրդեհը:

Հարցուցի թէ մեր կարասիներուն փնաս մ'եղած էր, պատասխանեց թէ օդնութեան հասնող բաղնաթիւ օտարականաց պատճառաւ այնքան մեծ շփոթութիւն եղած էր որ չէր կրնար ապահով ըլլալ որ և է նկատմամբ:

Դողացի մեր ստալին համար որ արկղիկի մը մէջ պահուած էր և Շուտով Շայեօ գացի: Անօդու փութաջանութիւն, վասն զի արկղիկն արդէն աներևոյթ եղած էր:

Անտան զգացի թէ մարդս կրնար ստակը սիրել առանց աղաջ ըլլալու: Այս կորուստն այնքան սաստիկ միշտով մը համակեց զիս որ քիչ մնաց խելքս պիտի կորուսէի: Աղքատութիւնն այս դժբաղդութեանց փորձադոյնն էր: Ար ճանչէի Մանօնը, արդէն քաջ զգացեր էի թէ որքան ալ հաւատարիմ ըլլար ինձ և սիրէր զիս բարեբաւտութեան մէջ, պէտք չէր վստահել թշուառութեան ժամանակ: Հատ կը սիրէր առատութիւնը և զբօսանքը, ուստի չէր կրնար ինձ զսէն զանոնք: Պիտի զբոսիմ Մանօնն, գոչեցի խրովի: Գրծալով աստիւտ, ուրեմն զա՛րձեալ պիտի կորուսես սիրուհի:

Այս գողափարն այնքան սոսկալի խռովութեամբ մը համակեց զիս որ քանի մը վայրկեան տատանեցայ՝ հարցունելով խրովի թէ արդեօր լատդոյն չէ՞ր մահուամբ վերջ տալ ամեն դժբաղդութիւններու:

Սակայն բաւական կորուստութիւն պահելու շնորհիւն ուզեցէ նախ քննել թէ ամենեւին դարման մը չէ՞ր մնար ինձ: Երկինք դադարեալ մը ծնել տուաւ ինձ, և այս գողափարին առջև յուսահատութիւնս կանկ առաւ: Արծեցի թէ անկարելի չէր ինձ Մանօնէն գողանի պահել մեր կորուսար, և թէ հնարագիտութեամբ կամ բաղբին ուրիշ մէկ շնորհքով կրնայի բաւական պարկեշտութեամբ անոր պիտոյքը հոգալով չթողուլ որ Մանօն հարկը զգայ:

Հաշիւ ըրի, կըսէի խրովի միւլթարուելու համար, թէ քսան հազար թաւելը ասոր տարի պիտի բաւէր մեզ, ենթադրենք թէ

ասոր տարին անցաւ և թէ ընտանեացս մէջ չպատահեցաւ այն փոփոխութիւններուն մին զոր կը յուսայի: Ինչ որոշում պիտի ընէի: Աղէկ չլիտամ. բայց այսօր ո՞վ կրնայ արդիւլէլ զիս բնելու ինչ որ անատեն պիտի ուզէի ընել: Բարիկի մէջ կապրին քանի քանի անձեր որք ոչ իմ խելքս, ոչ բնական յատկութիւններս ունին, և որք սակայն կապրին իրենց աւելի կամ նուազ տաղանդներուն շնորհիւ:

Նախախնամութիւնը, կը շարայարէի՝ խորհելով կենաց այլ և այլ վեճակներուն վրայ, ո՞չ ապաքէն կարի խնաստութեամբ կարգադրած է իրերը: Աւագանիին և հարուստներուն մեծադոյն մասն ապուշ է, ասի յայտնի է որոնց որ փոքր ինչ կը ճանչին աշխարհս: Արդ հիանալի արգարութիւն ինչ կայ այս կարգադրութեան մէջ: Անոնք եզմէ հարստութեանց հետ նաեւ խելք ունենային, շատ երջանիկ, իսկ միւս մարդիկ խիստ թշուառ կըլային: Մարմնոյն և հոգիին յատկութիւններն այս վերջիններուն շնորհուած են իրր թշուառութեան: Եւ աղքատութեան աղատուելու միջոցներ: Ամանք աւագանիին հարստութեանց կը մանակցին՝ անոնց հաճոյիցը ծառայելով, այսինքն միամիտ որսեր կը կազմեն անոնցմով, ռմանք անոնց կըթու թեանք կը ծառայեն, այսինքն կաշտատին պարկեշտ անձեր կազմուլ անոնցմով, իբրտ է որ խիստ քիչ անգամ կը յաջողին այս մասին, սակայն աստուածային խնաստութեան նպատակն այս չէ, մարմնոյ և հոգիի յատկութեանց աէր մարդիկ իրենց խնամարկութեանց փոխարէն միշտ արդիւնք մը կը քաղեն, որ է ապրիլ ի փնաս այն անձերու զոր կը կըթեն, և հարուստներուն ու աւագանիին ապշութիւնը՝ ինչ կերպով ալ դործածուի՝ եկամուտի պատուական աղբիւր մ'է պղտիկներուն համար:

Այս խորհրդածութիւնները փոքր ինչ հանգարանցին սիրտս և միտքս: Արծեցի նախ երթալ և խորհրդակցիլ Մանօնին եղբորը՝ Պ. Լեւոնիին հետ: Եսի կատարելապէս կը ճանչէր Բարիկը, և շատ առիթներ ունեցիւ էի նշմարելու թէ իր ամենէն որոշ եկամուտին աղբիւրն ոչ իր գոյքն էր, ոչ ալ թաղաւորէն առած ամսականը: Հազիւ ասոր ոսկին մնացած էր, ոչ բարեբաղդաբար զըրջանիս մէջ դանուեր էին: Քսալս Պ. Լեւոնիին ցոյցուցի՝ զըծ-

բազմութիւնս և վախերս բացատրելով. և հարցուցի անոր թէ անժի մեռնելէ կամ յուսահատաբար զլուսն ջախջախելէ ՚ի զառ ընտրելու միջոց մը կար ինծի համար :

Պատասխան տուաւ թէ ինքն իր զլուսն ջախջախելն ապուշներուն դարմանն է, իսկ անժի մեռնելու մասին բնաւ թէ կային շատ մը ինկանի մարդիկ որք նոյնպէս անժի մնալու վիճակին հասեր են երբ չուզէր են դորձածել իրենց տաղանդը . թէ ինձ կը պատկանէր քնննել ինչ բանի կարող ըլլալ և կը խոստանար ամեն ձեռնարկութիւններուս մէջ իր օգնութիւնը և խրատները չինայել ինձ :

— Ասի շատ անորոշ միջոց մ'է, Պ. Լեւոք, բնի . պիտոյքս աւելի պարտաւոր դարման մը կուզէ, վասն զի ինչ պիտի ըսեմ Մանօնին :

— Բայց Մանօնին նկատմամբ ինչ բան կը շփոթէ քեզի, կրկնեց : Ըն և զառ մը թէ ձեր ներդրութիւններուն վերջ տալու ճարը չունիք միշտ երբ ուզէք : Անոր պէս աղջիկ մը կը պարտաւորի քու, իր և իմ ապրուստը հոգալ :

Պ. Լեւոք կարեց պատասխանս որո՞ւ արժանի էր այս լռութիւնը և խօսքը շարունակելով ըսաւ ինձ թէ զիշեր չեղած կը խոստանար հազար թաւեռ դանել և մեր մէջ բաժնել եթէ ուզէի հետեւիլ իր խրատին . թէ զըօնանայ մասին առատաձեռն իշխան մը կը ճանչէր, և ապահով էր թէ ամենայն դիւրութեամբ հազար թաւեռ պիտի տար ան Մանօնին պէս աղջիկի մը շնորհքը ստանալու համար :

Կեցուցի Պ. Լեւոքն :

— Բու վրայ լաւազոյն դադարիտ ունի, պատասխանեցի . երեւակայեր էի թէ բարեկամութիւնդ ինձ շնորհելուդ պատճառը ըզդացում մ'էր բոլորովին ներհակ այն զգացումին զոր ունիս արդ :

Անամոթաբար խոստովանեցաւ թէ միշտ այս եղած էր իր զգացումը, թէ քոյրն ալ իր սեռին օրէնքը բռնաբարած էր՝ իրաւ է թէ այն մարդուն համար զոր ինք ամենէն շատ կը սիրէր, և թէ Մանօնին հետ հաշտուած ըլլալուն պատճառն էր անոր յոռի վարմունքէն օգուտ քաղելու յոյսը :

Դիւրաւ հասկացայ թէ մինչև անասնն միամտապէս խաբուեր էինք

Պ. Լեւոքէն : Այս խօսքերը թէ և յուզում մը պատճառեցին ինձ, սակայն իրմէ հարկաւորութիւն ունենալուս համար ստիպուեցայ խորհրդով պատասխանելու թէ իր խրատը յետին դարման մ'էր զոր պէտք էր ծայրայեղ ներդրեան ժամանակի թողուլ : Աղաչեցի որ ուրիշ ճամբայ մը ցուցնէ ինձ :

Առաջարկեց որ սրտահալ առիթ մը սկսելով երկտասարդութիւնս և բարեյաջող դէմքս, զոր ընդունելու էի ընտրեմէն, սիրային յարարելութիւն հաստատեմ պատու և առատասիրտ կնոջ մը հետ :

Այս միջոցէն ալ չախորժեցայ, վասն զի Մանօնին վրայ ունեցած սէրս ննդած պիտի ըլլայի անով :

Խալին վրայ խօսեցայ՝ իբր ամենէն գիւրիւն և կացութեանս ամենէն յարմար միջոցը սեպելով զայն : Ըսաւ թէ խաղը ստուգիլի դարձան մ'էր, թէ սակայն բացատրութեան կարօտ էր այն . թէ պարզապէս հառարակ յոյսերով խաղալու ձեռնարկելը բոլորովին կործանուելու ճշմարիտ միջոցն էր . թէ խիստ վտանգաւոր արհեստ մ'էր առանձին և առանց պաշտպանուելու գործածել ուզելն այն պզտի միջոցները զոր յաջողակ մարդ մը կը գործածէ բազմը արեւադրելու համար . թէ ուրիշ միջոց մը կար որ էր խաղաղութեամբ ընկերակցութեան միջոցը, թէ սակայն երկտասարդութեանս պատճառաւ կը վախնար որ պարոն գաշակիցները տակաւին պիտի չզաննէին իմ վրայ այն յատկութիւններն որք գաշակցութեան սեպհական են :

Սակայն խոստացաւ պաշտպանել զիս անոնց քով, և ասիկայ ՚ի դատ առաջարկեց քիչ մը ստակ տալ ինձ եթէ հարկաւորութիւն ունենայի . այսպիսի առաջարկութիւն մը չէի յուսար իրմէն : Միայն մէկ շնորհք խնդրեցի Պ. Լեւոքէն այս պարագաներուս մէջ, այնքան ամենեւին բան մը չիմացնել Մանօնին ըրած կորուստիս և մեր խօսակցութեան առարկային վրայ :

Դուրս ելայ իր տունէն ոչ այնքան զոհ՝ որքան էի երբ ներս մտեր էի . զղջացի սնդամ գաղտնիքս անոր իմացուցած ըլլալուս համար : Պ. Լեւոք ինծի համար ըրած չէր բան մը զոր ես ինքնին չը կարենայի ընել՝ առանց գաղտնիքս իրեն յայտնելու . և սաստիկ վախցայ որ Մանօնին ամենեւին բան մը չըսելու համար ինձ առած

խոստումը չուտէ : Իր յայտնած զգացումները պատճառ տուեր էին ինձ նաև վախճալու որ ան՝ ինչպէս ինքն ըսած էր՝ Մանօնէն օգուտ քաղելու նպատակը չկազմէ՝ քոյրն իզմէ յափշտակելով, կամ դէթ խրատ տալով անոր որ թողու զիս աւելի հարուստ և բարեբաղդ սիրողն մը յարելու համար :

Այս բանին վրայ հաղար ու մէկ խորհրդածութիւններ ըրի, որոնց հետեանքն եղաւ չարչարել զիս և նորոգել այն յուսահատութիւնը որով համակուեր էի առտու : Բազմիցս միտք ըրի նամակ գրել հօրս և վերստին զգաստութեան ճամբան մտած ըլլալս ձևացընել՝ իրմէ դրամական օգնութիւն մը ստանալու համար, բայց շուտով յիշեցի թէ իր բոլոր բարեսիրութեամբը հանդերձ առաջին յանցանքին համար վեց ամիս նեղ բանտի մը մէջ պահած էր զիս, ուստի ապահով էի թէ շատ աւելի խստութեամբ պիտի վարուէր հետս այն շշուկէն ետք զոր պատճառած էր անշուշտ Աէն-Սիւրիսէն փախչիլս :

Աերջապէս խորհուրդներու այս շփոթութենէն ուրիշ խորհուրդ մ'արտադրուելով յանկարծ հանդարտեց միտքս բոլորովին, և զարմացայ թէ ինչո՞ւ աւելի շուտ չունեցեր էի այս խորհուրդը, որ էր Թիպերժին գիմել, շատ ապահով էի թէ այս բարեկամս սրտին մէջ մի և նոյն եռանդն ու բարեկամութիւնը պիտի գտնէի միշտ : Չկայ բան մ'որ այնքան սքանչելի ըլլայ և պատիւ բերէ առաքինութեան որքան այն վստահութիւնն որով կը գիմել իրենց լուրթեամբը կատարելապէս ծանօթ անձերու : Կզգաս թէ անվտանգ է գիմելը, եթէ միշտ չեն կարող օգնելու քեզ, ապահով ես թէ դէթ բարեսիրութիւն և կարեկցութիւն պիտի ցուցնեն քեզ : Սիրան որ այնքան զղուշութեամբ դուք կը մնայ միւս ամեն մարդերու համար՝ անոնց առջև բնականաբար կը բացուի, ինչպէս ծաղիկ մը կը փթթի արեւին լոյսէն որուն անոյշ ազդեցութեանը կսպասէ միայն :

Այսբան պատահութեամբ Թիպերժը յիշելս երկնային պաշտպանութեան մէկ արդիւնքը սեպեցի, և միտքս դրի զիշեր չեղած վան տեսնելու միջոցը բնութիւն : Անմիջապէս տունը գացի Թիպերժին տուն՝ սակ մը գրելու և մեր խօսակցութեան յարմար տեղ մը նշանակելու համար : Պատուիրեցի որ լուռ և խորհրդապահ կենայ, բոլոր

լով թէ այս պիտի ըլլար ամենակարեւոր աղէկութիւններուն մէջ զոր պիտի կրնար ընել զործերուս վիճակին մէջ :

Բարեկամս տեսնելու յոյսէն զղացած ուրախութիւնս ջնջեց վշտին հետքը զոր Մանօն անշուշտ պիտի նշմարէր Երեսիս վրայ : Մեր Շայեօյի գծադրութիւնը Մանօնին պատմեցի իբր ջնջին բան մը որմէ չէր սրտաւորէր բնաւ վրդովել, և որովհետեւ Բարեկցն էր աշխարհիս այն տեղն ուր ամեն տեղէ աւելի հաճելի էր անոր բնակիլը, չգոհոհեցաւ երբ ըսի իրեն թէ հարկ էր Բարեկց մնալ մինչև որ Շայեօյի մէջ մննան քանի մը թիվ և նորոգումներ որոնց տեղէ տուած էր հրդեհը :

Ժամէ մ'ետք պատասխան տուի Թիպերժին որ կը խոստանար երթալ ուր որ նշանակէր էի : Անհամբերութեամբ հոն վազեցի : Սակայն կամչնայի երթալու երեւալու բարեկամի մ'առջեւ որու ներկայութիւնը միայն կը պարտաւորէր յանդիմանութիւն մ'ըլլալ առնառակութեանցս դէմ, սակայն իր բարեսիրութեան վրայ ունեցած կարծիքս և Մանօնին շահը համարձակութիւնս պահեցին :

Աղաչեմ էի որ Բալէ-Բուայեալի պարտեղը զանուի Թիպերժ : Իզմէ առաջ հոն էր : Զիս նշմարելուն պէս եկաւ փարեցաւ ինձ : Երկար ժամանակ զիս իր գիրկը սեղմելով բռնեց, և երեսիս իր արջուկէն թրջուիլը զգացի :

Ըսի թէ ամչնալով կիւնայի իր առջև, և թէ ապերախութիւնս տաստիկ կերպով կզգայի սրտիս մէջ, թէ կաղերսէի զինքն որ նախ և առաջ իմացնէ ինձ թէ տակաւին արածնութիւն տունէն զինքը բարեկամս սեպելու իր համարումէն ու սէրէն զրկուելու այնքան իրաւամբ արժանի ըլլալէս ետք : Խիստ զորովալի կերպով մը պատասխանեց թէ ոչինչ կրնար զինքն հրաժարեցնել այս բարեկամութենէն : Թէ գծադրութիւններս խակ, և՛ եթէ կը ներէի որ ըսեր՝ յանցանքներս և անկարողութիւններս կը կնապատելի ելն իմ վրայ ունեցած սէրը, թէ սակայն այս սիրոյն հետ խօսնուած էր սաստիկ ցաւ մը, այն ցաւը զոր մարդս սիրելի անձի մը համար կզգայ՝ առանց օգնել կարենալու տեսնելով թէ դէպ իր կորուստը կը մօտի ան :

Նստարանի մը վրայ նստանք :

— Բա՛րէ, ըսի անոր սրտաբուրիս հառաչով մը, կարեկցութիւնը

անշուշտ ծայրայեղ է, սիրելիք իմ Թիպերժ, և թէ հաւատարմ
ինձ թէ վիշտերուս կը հաւատարի այն: Ամենամ ցուցնելու քեզ
այս վիշտերս, վասն զի կը խոստովանիմ թէ անոնց պատճառը փա-
ռաւոր չէ, սակայն հետեւեալն այնքան տրամալի է որ նոյն վիշտե-
րէս արդահատանք զգալու համար հարկաւորութիւն չունիս այսքան
սիրելու զիս:»

Իբր բարեկամութեան նշան մ'ուզեց որ առանց կեղծելու պատ-
մամ իրեն այն ամեն իրողութիւնները որք պատահեր էին ինձ Սէն-
Սիւրիսէն մեկնելէս ի վեր: Գոհ ըրի զինքը, և ոչ միայն ճշմար-
տութիւնը չայլայլեցի կամ յանցանքներս չթեթեւեցի ամենին
որպէս զի աւելի ներքին երեւան իրեն, այլ նաև արեւելիս սիրոյս
վրայ խօսեցայ այն ամեն ոյժով զոր կը տար ինձ այս արիւթը: Մա-
նօնին վրայ ունեցած պէս իր առջև զրի իբր ճակատագրին այն մաս-
նաւոր հարուածներուն մին որ ապիրատի մը կը ծանուցէր կը յարի,
որու գէմ առաքինութիւնը կարող չէ դիմադրելու, ինչպէս իմաս-
տութիւնը կարող եղած չէր գուշակելու զանոնք: Կենդանի զոյնե-
րով նկարագրեցի յուզմունքս, երկիւղներս, այն յուսահատութիւ-
նը որու մէջս էի զինքը տեսնելէս երկու ժամ առաջ, նաև այն
յուսահատութիւնը որով պիտի համակուէի ի թէ բարեկամներս ալ
բաղդին պէս անդժարար անօղնական ձգէին զիս, վերջապէս Թի-
պերժին զուլթն այնքան շարժեցի որ կարեկցութեամբ վշտացաւ ինչ-
պէս ես վշտացի էի ցաւերուս զղացումովը:

Առանց ձանձրանալու կը համբուրէր և կը յորդորէր զիս սիրտ և
մխիթարութիւն առնուլ, բայց որովհետեւ կենթադրէր միշտ թէ
պէտք էր Մանօնէն բաժնել զիս, պարզապէս հասկցուցի իրեն թէ
անբաղդութեանցս մեծագոյնը կը համարէի նոյն իսկ այս բաժանումը
և թէ իմ ամեն դժբաղդութիւններէս աւելի անտանելի դարձան մը
ընդունելէս առաջ ոչ միայն յետին ծայր թշուառութեան, այլ
նաև ամենէն անագորայն մահուան համբերելու պատրաստ էի:

— Արեւմտեան բացատրէ՛ միտքդ, ըսաւ Թիպերժ. քանի որ ամեն ա-
ռաջարկութեանցս կը հակառակիս, ըսէ՛ ինձ թէ ի՞նչ տեսակ օգ-
նութիւն կարող եմ ընելու քեզ:»

Ձեի համարձակիւր ըսելու թէ իր քաակին հարկաւորութիւն ունէի:

Սակայն Թիպերժ վերջապէս հասկցաւ միտքս, և խոստովանելով
թէ կը կարծէր իմանալ ինչ օգնութիւն ուզեւս, ժամանակ մը խոր-
հեցաւ տատանող անձի մը կերպով:

— Մի՛ կարծեր թէ, կրկնեց շատ մը, թէ խոկումս եռանդի
կամ բարեկամութեան թուլութիւնէ մ'առաջ կ'զգայ. սակայն տե՛ս
որ զիս կը դատապարտես կամ մերժելու այն միակ օգնութիւնը,
զոր կուզես ընդունիլ, և կամ պարտաւորութեանս հակառակ վար-
ուելու՝ զայն շնորհելով քեզ, վասն զի ոչ ապարէն անկարողութեանդ
մասնակցիլ է քեզի անոր մէջ յարատեւել տալը:

«Սակայն, շարունակեց պահ մը խորհելէն ետք, կերեակայեմ՝
թէ լաւագոյն որոշումն ընտրելու մասին քեզ բաւական ազատութիւն
չտու թերեւս այն բուն վիճակն ուր կը նետէ քեզի չքաւորութիւնը:
Խոհմութեան և ճշմարտութեան համը առնուլ համար պէտք է
հանդարտ միտք մ'ունենալ: Քեզի քիչ մը ստակ տրուելու միջոցը
պիտի գտնեմ: Սակայն, սիրելի սապեաս, շարացարեց համբուր-
ելով զիս, ներէ՛ որ պայման մը գտնեմ, այսինքն ո՛ր բնակիլը պի-
տի իմացնես ինձ և պիտի համբերես որ դէժ ջանամ քեզի առաքի-
նութեան շաւիղը վերածելու, զոր սիրելի գտնեմ և որմէ միայն
կրնայ բունութենէն զրկուելով կը զարտուղիս:

Անկեղծաբար հաւանեցայ իր ամեն փափաքներուն, և աղաչեցի որ
ցառի բաղդին դժբաղդութեան վրայ որ չէր թողուր զիս իրեն պէս
խիտ առաքինի բարեկամի մը խրատներէն օգուտ քաղելու: Շու-
տով զիս սեղանաւորի մը քով տարաւ որ ծանօթ էր իրեն և որ
իրմէ մուրհակ մ'առնելով հաղար ֆրանք տուաւ ինձ պատրաստ ըս-
տակ համբերով: Ըսի արդէն թէ հարուստ չէր Թիպերժ: Իր եկե-
ղացական պաշտօնին հասոյթը հաղար թափեր էր, բայց այս պաշ-
տօնին ընդունիլը դեռ տարի մ'եղած չէր, ուստի տակաւին հա-
սոյթէն բան մը չառած էր. ապագայ արգիւնքէն էր ինձ տուած դու-
մարը:»

Իր վեհաճանութեան բոլոր արժէքը զգացի և այնքան յուզուեցայ
որ ամեն պարտաւորութիւններն ինձ ոսնակովս ընել տուող աղէտակ
սիրոյս կուրծքէն վրայ ողորայի:

Առաքինութիւնը սրտիս մէջ սիրոյս դիմադրելու չափ ոյժ ունե-

այս քանի մը վայրկեան, և այս լուսաւոր միջոցին դէմ նշմարեցի շղթաներու խայտառակութիւնն և անարժանութիւնը : Բայց թեթեւաւ այս կռիւն և քիչ տեւեց : Մանօնին տեսնելով երկինքէն անդամ կրնար գլորել զիս, և իր քովը դանուելով զարմացայ թէ ինչպէս կրցեր էի պահ մը խայտառակ համարել բոլորովին չնորհալի առարկայի մը նկատող այսքան արդարացի սէր մը :

Մանօն արտաքոյ կարգի բնաւորութիւն ունեցող անձ մ'էր : Չկայ աղջիկ մ'որ իրեն չափ նուաղ սիրած ըլլայ ստակը . սակայն անարժաթ միալու վախճ վայրկեան մը հանդիսաւ չէր թողոր իրեն : Մանօնին պէտք եղածն էր զբօսանք և զուարճութիւն : Երբէք պիտի չուզէր լուսայ մը բռնել եթէ կարելի ըլլար զբօսուել առանց ծախսի : Տեղեկութիւն անդամ չէր առնուր մեր հարստութեանց քանակութեան վրայ, բաւական էր որ կարենար հաճելի կերպով անցընել իր օրը . և որովհետեւ ոչ ծայրայեղապէս խողի սուած էր ինքնակենսական ոչ ալ կարող էր շլանալու մեծ ծախսերու պերճութեան, ամենապարզին քան մ'էր գոհ ընել զան՝ ամեն օր հայթայթելով այն զուարճութիւնները, որոնցմէ կախորժէր ինք : Բայց բոլոր զօրումով այսպէս զբաղելն այնքան հարկաւոր քան մ'էր Մանօնին համար որ առանց այս զբաղումին կարելի չէր վստահութիւն ունենալ իր բնութեան և միատմաններուն վրայ : Թէ և խանդաղատութեամբ կը սիրէր զիս, և ինչպէս ինքն ալ յօժարակամ կը հաստատէր՝ թէ և ես միայն կրնայի կատարելապէս վայելել տալ իրեն սիրող հեշտութիւնները, սակայն դողցես ասպէսով էի թէ իր սէրը չպիտի զխաղբէր ինչ ինչ երկեղներու : Մանօն բոլոր աշխարհէս նախամեծար կը համարէր զիս միջակ հարստութեան մը հետ . բայց անկասկած գիտէի թէ նոր Պ. . . ի համար պիտի ձգէր զիս այն օրն որ ալ միայն անփոփոխ և հաւատարիմ սէր պիտի կրնայի նուիրել անոր :

Աւտի որոշեցի մասնաւոր ծախքս աղէկ կերպով կարգադրել՝ որպէս զի միշտ կարենամ իր ծախսը հոգալ, և զրկուիլ հազար ու մէկ հարկաւոր բաներէ քան թէ աւելորդ իրերու համար անդամ չափ դնել Մանօնին : Ամեն բանէ աւելի կառքը վախ կը տար ինձ, վասն զի ձիեր և կառապան մը պահել կարենալու հաւանականութիւն չկար :

Դժուարութիւնս յայտնեցի Պ. Լեւոնային : Չպահեցի իրմէն բարեկամէ մը հազար ֆրանք առած ըլլալս : Նորէն ըսաւ ինձ որ եթէ կուզէի խաղալ զկառաւոր փորձել, յոյս ունէր թէ իր բնկերակիցներուն հացկերոյթ տալու համար յօժարութեամբ հարկուր ֆրանք զոհելով պիտի կրնայի իր յանձնարարութեան շնորհիւ ընդունուիլ խաղալ խաբէրաներուն զաշխակցութեան :

Թէ և զլուելի էր ինձ խարելը, սակայն անագորոյն հարկէն զըրգուելով հաւանեցայ :

Պ. Լեւոնայ իրելուին իսկ զաշխակիցներուն ներկայեց զիս իր արդականներուն մէջ : Ըսաւ թէ տրամադիր էի ևս աւելի յաջողելու վասն զի բազմաթիւ ամենամեծ շնորհամենեւեւ հարկաւորութիւն ունէի : Սակայն ոչինչ մարդու մը պէս թշուառ չըլլալս հասկցնելու համար ըսաւ թէ զիտաւորութիւն ունէի հացկերոյթ տալու անոնց : Առաջարկութիւնն ընդունուեցաւ : Շքեղ սեղան մը տուաւ անոնց, Երկար ժամանակ խօսակցեցան զէմքիս ազնուութեան և բարեբաղդ տրամադրութիւններուն վրայ : Պնդեցին թէ շատ բան կը յուսային իզմէ, վասն զի զէմքիս վրայ պարկեշտութեան հոս տուող բան մը ունենալու համար ոչ որ պիտի կասկածէր խորամանկութիւններէս : Վերջապէս շնորհակալ եղան Պ. Լեւոնային միտքանութեան ինծի պէս արժէք ունեցող նորոնծայ մը դատած ըլլալուն համար, և խաբէրաներուն մէկին յանձնեցին քանի մ'օր հարկաւոր հրահանգներն ինձ տալու պաշտօնը :

Քաջագործութեանցս զլիաւոր տեսարանը պիտի ըլլար Թրանսիւ վալնի պանդոն ուր սրահի մը մէջ փարօսիի սեղան մը, և վերնատան մէջն ալ թուղթի և տապեղանքի ուրիշ զանազան խաղեր կային :

Այս խաղատունը կը բանէր յօդուտ Բ. . . իշխանին որ անասին Դլանելի մէջ կը բնակէր, և իր պաշտօնաւորներուն մեծագոյն մասը մեր ընկերութեան հետ էր : Յամօթ իմ'ընտրած օրը . վարձապետիս դասերէն օգուտ քաղեցի քիչ ատենուան մէջ :

Թուղթ մը փոխելու կամ աներեւոյթ ընելու մասին մանաւանդ շատ յաջողակութիւն ստացայ, և զոգ մ'երկար թեղանքի օգնութեամբ բաւական թեթեւութեամբ թուղթերն աներեւոյթ ընելով ա-

Անէն յաջողակներուն աչքը կը խաբէի և խել մը պարկեշտ խա-
ղապոյններուն տունը կը փէի առանց սնապարծութեան : Այս կարգէ
գուրս ճարտարութիւնն այնքան շտապեց հարստութեան յառաջի-
մութիւնները որ քանի մը շաբաթէ ետք մեծ գումարներու տէր ե-
ղայ , բայց այն գումարներէն որոնց անկի զճարար կը մտնակցէի ըն-
կերներու :

Անտան ա'լ չվախցայ Վանօնին յայտնելու Շայեօյի մէջ ըրած
կորուսանին , և այս ձախող լուրն անոր իմացնելով միտիմարութիւն
տալու համար կահազարդ տուն մը վարձեցի ուր տեղաւորեցանք վար-
ժամութեամբ և անդորրութեամբ ապրող անձերու պէս :

Այս միջոցներուն թիպերժ հոգ տարած էր յաճախ այցելութիւն-
ներ ընելու ինձ : Իր իրատներն անվերջանալի էին : Ենթնդ հառ-
առջեւ կը գնէր այն յանցանքը զոր կը դորձէի խղճիս , պատուոյս և
բաղդիս դէմ : Բարեկամութեամբ կընդունէի իր խրատները , և թէ-
պէտեւ ամենեւին արամադրութիւն չունէի անոնց հետեւելու , բայց և
այնպէս շնորհակալ կըլլայի իրմէն իր հոգատելութեանը համար ,
վստահ զի ասոր պատճառը զիտէի : Երբեմն հաճոյապէս Վանօնին
առջև կը ծաղրէի զինքը , և կը յորդորէի որ առել խղճահար չըլ-
լայ այն եպիսկոպոսներէն և ուրիշ եկեղեցականներէն որք շատ աղէկ
զիտեն տարփուհի ու միանգամայն կրօնական հասարեք պաշտօն մը
աւանանալ :

— Տե՛ս , կըսէի թիպերժին Վանօնին աչերը ցոյցնելով իրեն , և
քսե՛ թէ կա՛յ յանցանք մ'որ չներուի ա՛յսքան գեղեցիկ պատճառէ
մը : »

Թիպերժ կը համբերէր , այս համբերութիւնը բաւական հեռի
անդամ տարաւ . բայց երբ տեսաւ թէ հարստութիւնս կաւեղնար ,
և թէ ոչ միայն ետ տուեր էի իրեն իր հաղար Ֆրանքը , այլ նաեւ
նոր սուն վարձած և ծախքս կրկնապատկած ըլլալով ա'լ բոլորո-
վին հեշտութեանց մէջ պիտի ընկզմէի վերստին , բոլորովին փոխեց
իր խօսածքն ու կերպերը : Գանգատեցաւ խտաւարտութենէս , երկ-
նից պատուհաններովը սպառնացաւ ինձ և մարդաբէրար իմացոյց
այն դժբաղդութիւններուն մէկ մասը , որք առանց յապաղելու եկան
յլլու խա :

Անկարելի է որ օրինաւոր միջոցներով ստացած ըլլաս այն հա-
րստութիւնը որ անկարգ վարմունքդ շարունակելու կը ծառայէ : Ա-
նկրաւարար ստացար զայն , մի և նոյն կերպով ձեռքէդ պիտի յա-
փշտակուի այն : Աստուծոյ ամենէն սոսկալի պատիժը կըլլայ թողուլ
քեզ որ հանգստաբար վայելես այդ հարստութիւնը : Ամեն խրատ-
ներս անօգուտ եղան քեզ , շարայարեց , քաջ կը տեսնեմ այժմէն
որ շուտով ձանձրալի պիտի ըլլան քեզ անոնք : Մնաս բարեա՛ւ , ապե-
րախտ և ակար բարեկամ : Իցի՛ւ թէ եղեւնական զրօսումներդ շուքի
մը պէս աներեւոյթ ըլլային , իցի՛ւ թէ բաղդդ և սոսկի անդար-
մանելի կերպով կորսուէին և դու՛ն առանձին և մերկ մնայիր՝ զգալու
համար թէ սին են այն բարիքը որով յիմարաբար արբշտեցար : Ա-
նտան ահա զիս քեզ սիրելու և ծառայելու պատրաստ պիտի գտնես ,
բայց այսօր ամեն յարաբերութիւն կը գաղթեցնեմ հետդ և կը քա-
մահրեմ՝ այն կեանքը զոր կը վարես : »

Թիպերժ սենեկին մէջ , Վանօնին առջև ըրաւ ինձ այս առաքե-
լական ատենադրանութիւնը : Ոտք ելաւ երթալու համար : Ուղեցի չը
թողուլ որ մեկնի , բայց Վանօն կեցոյց զիս ըսելով թէ խնդ էր
ան և թէ պէտք էր թողուլ որ երթայ :

Սակայն իր խօսքերն ապաւորութիւն մ'ըրին վրաս : Այոպէս կը
զիտեմ՝ այն դանաւան պարագաները , ուր անդամ մը դէպ 'ի բարին
գառնալ զոյացի սրտովին , վստահ զի այս յիշատակին շնորհիւր պա-
հած եղայ ոյժիս մէկ մասը կենաց ամենէն անասն հպարդաներուն
մէջ :

Վանօնին զգուանքը բոսկէի մը մէջ փարատեց այն վիշտը զոր
պատճառած էր ինձ այս իրողութիւնը : Շարունակեցինք բոլորովին
հեշտաբոյր և սիրաւետ կեանք մը վարել : Հարստութեանս յաւելումը
մեր սէրը կրկնապատկեց : Աստղիկն ու Բաղդը մեզի պէս երջանիկ և
սիրաշունչ գերիներ չունէին : Աստուած իմ , ինչո՞ւ թշուառութեան
վայր մը համարիլ աշխարհս քանի որ կրնար այսքան զմայելի հեշ-
տութիւններ վայելել հոն : Սակայն , բա՛րէ , այս հեշտութեանց
էական յատկութիւնն է շուտ անցնիլ : Մարդս ուրիշ լ'նչ երջանկու-
թիւններ պիտի ուզէր յառաջադրել , և թէ այն հեշտութիւնները
միշտ տեսելու յատկութիւնը ունենային : Մերիններն ամեն հեշտու-

Թիւններու վիճակն ունեցան, այսինքն քիչ տեւեցին և իրենց ետեւէն դառնաղին ցուեր ձգեցին :

Խաղին շնորհիւն այնքան մեծ դուժարներ շահեցայ որ ստակիս մէկ մասը շահադրելու միտք ունէի : Ծառաներս զիսկին յաջողութիւններս, մանաւանդ սենեկապանս և Մանօնին սպասուհին, որոնց սուջն շատ անգամ կը խօսակցէինք առանց զգուշութեան :

Ազուր էր սպասուհին և ծառաս սիրահարուեր էր անոր : Տեսան որ անտիական և զիւրակամ էին իրենց տէրերն որոնց զէմ պիտի գործէին, ուստի երեւակայեցին թէ կրնան գիւրութեամբ խաբել զանոնք : Խարելու նպատակը կազմեցին, և մեզի համար կարի գծադրաբար կատարելով այս նպատակը հասցուցին մեզի այնպիսի վիճակի մ'ուսկէ ա'լ չկրցանք երբէք ազատիլ :

Պ. Ա. եսքօ օր մը մեզ հացկերոյթ տուած ըլլալով, կէս զիշերի մօտ էր երբ մեր տունը ետ դարձանք : Ես ծառաս կանչեցի, Մանօն ալ իր սպասուհին, ոչ մին և ոչ միւսն երեցաւ. ըսին մեզ թէ ժամն ութէն ի վեր տան մէջ չերեւեր էին անոնք, և թէ քանի մը արկղ կրել տալէն ետք դուրս ելին, ըսելով թէ խմ հրամանաւս և կենէին : Ճշմարտութեան մէկ մասը կանխապէս զգացի, բայց ըրած կասկածներս պղտիկ էին այն կասկածներուն քով զոր ունեցայ սենեակս մանեւում և եղածը նշմարելով :

Խուզիս կզպակը կտրուած և ստակս զողջուած էր ամեն զգեստներուս հետ : Մինչդեռ մինակ կը խորհէի այս արկածին վրայ, Մանօն ահաբեկ եկաւ իմացուց ինձ թէ իր սենեկին մէջն ալ մի և նոյն աւերումն եղած էր :

Այնքան անաղարտի երեցաւ ինձ հարուածը, որ բանաւորութեան կարգէ գուրս ջանադրութեան մը շնորհիւր միայն կրցայ զնսպել վայնասուրներս և արտաւրքս : Յօտահատութիւնս Մանօնին հաշտրդելու վախը հարկադրեց զիս հանդարտելու երեսն : Կատակելով ըսի թէ անոր վրէժը Թրանսիլանիի միամիտներուն մէկէն պիտի հանեմ : Սակայն Մանօնին այնքան դառն երեցաւ մեր այս գծադրութիւնն որ իր արամուծիւնը շատ աւելի զօրութիւն ունեցաւ արտաւելու զիս որքան կեղծ ուրախութիւնս չունեցած էր զինքը շատ վհատութենէ ազատ պահելու :

— Կործանեցանք, ըսաւ Մանօն, արտաւաւի աչերով : »

Ընդունայն ջանք ըրի սիրաւէտ զգուսնելու միտքովս զինքը : Երջուեքս իմ ալ յօտահատիւ և զարհուրիւ կը յայանէր : Իրօք այնքան կատարելապէս կործանուեր էինք որ ա'լ և ոչ իսկ շապիկ մը մնացած էր մեզ :

Որոշեցի անմիջապէս մարդ գրկել և Պ. Ա. եսքօն կանչել : Սա իւր քառեց զիս շուտով ոտակիանալ թեան տեղակային և Բարիզի մեծ վերակացուին զիմելու : Գացի, բայց մեծագոյն գծադրութեանս պատճառն եղաւ երթալս, վասն զի ոչ միայն անողուտ եղաւ այս շարժումս և այն ամեն շարժումները զոր ընել առի արդարութեան այս երկու պաշտօնաւորներուն, այլ նաեւ ժամանակ տուած եղայ Ա. եսքօյին իր քրոջ հետ խօսելու և բացակայութեանս միջոցին տակալէ որոշում մը ներշնչելու անոր : Պ. Ա. եսքօ Մանօնին հետ խօսեցաւ Պ. Տը Ժ. . . Մ. . . ին վրայ որ ձեր հեշտասէր մ'էր և որ զեղիտութեամբ կը վճարէր հեշտութեանց վարձքը. նշմարել տուաւ քրոջը թէ որքան մեծ օգուտներ սխալ քաղէր եթէ յանձն առնուր անոր վարձքովն ապրիլ. ուստի Մանօն, զոր արդէն շիտթած էր մեր գրծադրութիւնը, հաւանեցաւ զինքն համոզելու համար եղբօրն ըրած առաջարկութեանց : Այս պատուաւոր սակարկութիւնը կատարուեցաւ տուն զարէս առաջ, և զործադրութիւնը հետեւեալ օրուան ձգուեցաւ որպէս զի Ա. եսքօ նախ իմաց տայ Պ. Տը Ժ. . . Մ. . . ին :

Տունը դաւով տեսայ որ ինձ կսպասէր Ա. եսքօն, սակայն Մանօն իս սենեկին մէջ պառկած, նաեւ հրաման տուած էր իր ծառայիչն որ ըսէ ինձ թէ փոքր ինչ հանդստանալու հարկաւորութիւն ունենալով կողաչէր զիս այս զիշեր առանձին ձգելու զինքը : Ա. եսքօն գնաց ինձ քանի մ'ուսկի տալէն ետք զոր ընդունեցայ :

Գրեթէ ժամը չորս էր երբ անկողին մտայ, և դրամական վիճակս վերահաստատելու միջոցներուն հոն ալ զրադելով այնքան ուշ քնացայ որ ժամը տասնութին կամ կէսօրին կրցայ արթննալ :

Հուշով անկողնէս ելայ երթալու և Մանօնին ինչպէս ըլլալը հարցնելու համար. ըսին ինձ թէ ժամ մ'առաջ եղբօրը հետ գուրս ելած էր, թէ եղբայրը վարձու կառք մը բերելով առած տարած էր զան : Թէ և կարծեցի թէ զաղսնիք մը կայ Ա. եսքօյին հետ եղած այս

դրստամին մէջ, բայց ամեն ձիւս թափեցի կասկածներս ի կախ ձգե-
լու համար : Հաւանեցայ քանի մը ժամ սպասելու, զոր կարգաւոր
անցուցի : Վերջապէս ալ չկրնալով անձկութիւնս զսպել միծաքայլ
ժուռ եկայ մեր սենեակներուն մէջ : Մանօնին սենեկին մէջ կնքուած
նամակ մը նշմարեցի որ իր սեղանին վրան էր : Կնձ ուղղուած էր
նամակը, և գիրը Մանօնին ձեռքի գիրն էր : Մահաբոյր սար-
սուռով մը բացի նամակը, որ հեռեեալ առիւրը կը պարու-
նակէր :

« Սիրելիք իմ ասպետ »

« Արեւելում թէ սրախ Նստուածն էս, և աշխարհիս մէջ
միայն քեզի կրնամ սիրել այնպէս ինչպէս կը սիրեմ քեզի, բայց
խեղճիք իմ սիրելի հոգի, չտեսնես որ հաւատարմութիւնը յիմն-
րանիս առաքելութիւն մ'է մեր արդի վիճակին մէջ : Ար կարծես թէ
հայի կարօտի մը կարելի ըլլայ կաթողին տէր ունենալ : Անօթութիւ-
նը թերեւս աղետալի սխալում մը պատճառէր ինձ, օրին մէկը թե-
րեւս յետին շունչս աւանդելի կարծեալ թէ սիրոյ հառաչանք մը
կը հանեմ : Ար պաշտեմ քեզի, այս մասին վստահ եղիք, բայց
ժամանակ մը թող զիս որ մեր դրամական վիճակը հաստատեմ : Այ-
նոր որ ուրիշներուս մէջը պիտի ընկնի : Աշխատիմ ասպետս հա-
րուստ և երջանիկ ընելու : Եղբայրս Մանօնիդ վրայ լուր պիտի
տայ և իմացնէ քեզ թէ լացաւ ան քեզմէ բաժնուելու հարկադրու-
ածեան համար :
ՄԱՆՕՆ ԼԵՍԲՕ » :

Այս նամակին զնթերցումը աւարտելով մնացի այնպիսի վիճակի
մը մէջ զոր դժուարին է ինձ նկարագրել, վասն զի տակաւին այ-
սօր անկամ չգիտեմ թէ ինչ էր այն զգացումն որ անառնի զըր-
դուց զիս :

Այս վիճակս այն աննման կացութիւններուն մին եղաւ որոնց նը-
ման ոչինչ զգացած է մարդս, և զոր ուրիշներուն չկրնար բացա-
րել վասն զի անոնց դադափաբը չկրնար, և ինքն իսկ զժուարու-
թիւն կը կրէ անոնց ինչ ըլլան հասկնալու համար, վասն զի իրենց

տեսակին մէջ միակ ըլլալով, յիշողութեան մէջ չկայ բան մ'որո-
հեա կապակցութիւն ունենան, և չեն կրնար իսկ մերձեանալ սովո-
րական զգացումներուն և ոչ մէկին : Թէ և չգիտէի իմ զգացումներու
տեսակը, սակայն ստոյգ է որ անոնց մէջ անշուշտ յայս, զայրոյթ,
նախանձորութիւն, ամսթ և գծադրաբար դուցէ նաև աւելի տէր
կար :

Մանօն կը սիրէ զիս, բայց ո՛չ ապաքին հրեշ մ'ըլլալ պէտք
էր զիս առելու համար, գոչեցի : Եղած են երբեք իրաւունքներ զոր
ես ունեցած չըլլամ իր սրտին վրայ : Ալ ի՞նչ կը մնայ ինձ ընել այն
ամեն զոհողութիւններէն ետք զոր ըրի իրեն համար : Սակայն Մանօն
կը թողո՛ւ զիս, և ապերախտը կը կարծէ թէ ազատեցաւ յանդիմա-
նութիւններէ՝ ս'զիս սիրելի չղաղրիլը յայտնելով :

Անօթութեան կը վախնայ եղիք, Նստուած իմ, ո՛րը լսուեր է
զգացումներու այսպիսի կոշտութիւն մը, և ո՛րքան չճանչել է աղ-
նուութիւնը : Սակայն էս չվախցայ անօթութեան, և'ս որ անօթի
մնալու վտանգ ին կենթարկուիմ այնքան յօժարակամ, հրաժեշտ տա-
լով բաղիլս և հօրս տունին քաղցրութիւններուն : Ե՛ս որ անհրա-
ժեշտ պիտոյքէս անդամ՝ զրկուեցայ անոր մանր մուրը յօժարութիւն-
ները և կամահաճութիւնները զոհ ընելու համար : Ար պաշտեմ քե-
զի, կրտէ Մանօն : Եթէ կը պաշտէիք զիս, ապերախտ, ալէկ
գիտեմ թէ ուսկէ խրատ առիր, դէթ չպիտի ձղէիր զիս առանց մնա-
բարեւ ըսելու : Պէտք է ինձ հարցնել թէ մարդս ի՞նչ անողորմցա-
ւեր կզգայ երբ կը բաժնուի այն էակէն զոր կը պաշտէ ինք : Խեղ-
ըլլալու է որ մարդս իւրովի այս վտանգին նետուի կամովին :

Գանդատներս ընդհատեցան այցելութեան մ'որ մտքէս չէր անց-
նէր : Եկողն էր Լեւոն :

— Դահլիճ, ըսի սուրբ առնելով, ո՛րը է Մանօնը : Ինչ ըրիր
Մանօնը : »

Այս շարժումն վախ տուաւ անոր : Պատասխանեց թէ պիտի մեկ-
նի և ալ տունս ոտք չպիտի կոխէ եթէ զինքն այսպէս ընդունիմ
մինչդեռ եկած էր իմացնելու այն մեծ աղէկութիւնը զոր կրցած էր
ընել ինծի համար : Սենեկին դուռը վաղցի և զգուշութեամբ դո-
ցեցի :
5

Մի՛ երեակայեր, ըսի գէտ իրեն դառնալով, թէ կրնաս դարձեալ միամիտ ապուշ մը համարիլ և առասպելներով խաբել զիս : պէտք է կենանդ պաշտպանել : կամ ըսել ինձ թէ ո՛ր է Մանօնը :
— Համբերէ՛, և մի՛ այդքան կրակուրոյ դարձիր, կրկնեց : Ես ալ միայն ատոր համար եկայ : Եկայ իմացնելու քեզ երջանկութիւն մ'որ մտքէդ չանցնիր, և որու համար թերևս պիտի խոստովանիս թէ պարտաւոր ես ինձ :

Ուզեցի անմիջապէս բացատրութիւն առնուլ :

Պատմեց թէ Մանօն չկրնալով դիմանալ թշուառութեան վախին և մանաւանդ մեր սպրեւու եղանակը յանկարծ կանոնադրելու հարկադրութեան դադափարին, աղաչեւ էր զինքը միջամտութեամբն իրեն ծանօթացնելու Պ. Տը Ժ. . . Մ. . . ը որ վեհանաճ մարդ մը կը համարուէր : Լեւոն չամչցաւ ըսելու թէ ինք տուած էր անոր այս խրատը և թէ նաև ինքը պատրաստած էր միջոցները իր քոյրն աւոր քովը տանելէ առաջ :

«Այս առտու տարի Մանօնը, շարունակեց Լեւոն, և այս պարկեշտ մարդն այնքան զմայլեցաւ անոր արժանեաց վրայ որ նախ հըրաւիրեց Մանօնը հետը գալու իր ամուսնոցն ուր դնայ քանի մ'օր մնալու : Ես, շարադարեց Լեւոն, որ անմիջապէս հասկցայ թէ այս բանս ո՛րքան կրնար օգտակար ըլլալ քեզի համար, վարպետութեամբ իմացուցի Պ. Տը Ժ. . . Մ. . . ին թէ Մանօն մեծ կորուստներ կրած է, և այնքան դրդուեցի անոր վեհանաճութիւնը որ նախ և առաջ երկու հազար ֆրանքի պարգև մը տուաւ Մանօնին :

«Ըսի Պ. Տը Ժ. . . Մ. . . ին թէ առայժմ վայելուչ էր պարգևը : Թէ սակայն ասպիցային մէջ մեծ պիտոյք պիտի ունենար քոյրս : թէ ասկից 'ի զատ իր վրան առած է գեռահաս եղծօր մը հոգն որ մեր հօրն ու մօրը մահուանէն ետք մեր վրայ ընկած էր, և եթէ իր համարումն արժանի կը համարէր Մանօնը, անշուշտ չպիտի թողուր որ տառապի ան այս խեղճ պատանիին համար զոր իր անձին կէսը կը սեպէր : Այս պատմութիւնը յաջողեցաւ անոր գոթը շարժելու : Խօսք տուաւ կոկիկ տուն մը բռնելու քեզի և Մանօնին համար : Գուն ինքզ ևս այն պղտիկ որք ու խեղճ եղբայրը, խոստացաւ նաև մաքուր կերպով ձեր կահնակարասին պատրաստել, և ամեն

եմին ճիշդ չորս հարիւր ֆրանք տալ որ եթէ ոխալ չեմ հաշուեր՝ ամեն մէկ տարին վերջը չորս հազար ութ հարիւր ֆրանք կրնէ : Գիւղը մեկնէէն առաջ հրաման տուաւ իր գործակատարին որ տուն մը գտնէ և պատրաստէ մինչև ետ դառնալը : Անտուն պիտի տեսնես Մանօնը որ պատուիրեց ինձ բիւր անգամ պագնել քեզի իր կնիքն և հաւաստել թէ միշտ կը սիրէ քեզի հոգեկն :

Նստայ վիճակիս այս պղանդակութեան վրայ մտախոհելով : Գոնուեցայ զգացումներու բաժանումը մը, և հետեւաբար այնպիսի անստուգութեան մ'առջև զոր կարի դժուարին էր փարատել : Ուստի երկար ժամանակ կեցայ առանց պատասխան տալու խել մը հարցումներու զոր Լեւոն հետզհետէ կրնէր ինձ : Ահա այն միջոցին պատին և առաքինութիւնը զգացուցին ինձ խղճատանջութեան հարուածները, և հառաչելով նայեցայ գէտ Մովսէս, գէտ 'ի հայրական տունս, գէտ 'ի Սէն-Սիւլբիս, և գէտ այն ամեն տեղերն ուր անմեղութեամբ ապրիր էի : Ինչպիսի՞ անբաւ անջրպետ մը կար իմ արդի և այն երջանիկ կացութեանս մէջ : Ալ միայն 'ի հեռուստ և իբր ստուեր մը կերեար ինձ այն երջանկաւետ վիճակն որու վրայ տակաւին ցաւեր և փափաքներ կղայի, և որ սակայն շատ արեւար ըլլալով չէր կրնար ջանքս ու ճիգս զրգուել : Ի՞նչ աղետալի դիպուածով այսքան եղեռնադործ եղայ, կրտէի : Սէն անմեղ կիրք մ'է . Ի՞նչպէս թշուառութեանց և անառակութեանց աղբիւրի մը փոխուեցաւ ինձի համար : Ա՛յ կարգիւէր զիս Մանօնին հետ հանդարտ և առաքինի սպրեւու : Ինչո՞ւ չկարողուեցայ հետն իր սէրէն ամենեկն բան մը չստացած : Հայրս որ այնքան դորովանօք կը սիրէր զիս, պիտի չհաւանէ՞ր այս ամուսնութեան եթէ օրինաւոր թախանձանքով ստիպէի զինքը : Ա՛յ, հայրս ինքն ալ իբր սիրուն աղջիկ մը սատարի պիտի սիրէր Մանօնը, որ իր զուկին կինն ըլլալու շատ արժանի էր : Մանօնին սիրովը, հօրս խանդաղատութեամբը, պարկեշտ անձերու համարումովը, բաղդին քարիքովը և առաքինութեան անդորրութեամբն երջանիկ պիտի ըլլայի : Աղետալի՛ դժբաղդութիւն : Ա՛յ է այն խցտուտակ անձն որ հոս կառաջարկուի ինձ : Ի՞նչ, երթամ իր հետը միասին վայելելու . . . բայց ներելի է վարանիլ եթէ Մանօնն է այս կարգադրութիւնը ընողը, և եթէ կը պարտաւորի՛

իրմէն զըրկուիլ առանց այս կամարարութեան :

—Արարո՞նք Լեւոքօ, զօչեցի աչքս դոցեւում, իբր թէ ուզէի միտն
քէս հեռացնել այս կարի վշտաբեկ խորհրդածութիւնները, եթէ
դիտաւորութիւն ունեցար ինձ աղէկութիւն ընելու, շնորհակալեմ:
Յընայիբ աւելի պատուաւոր միջոց մ'ընարեկ, բայց եղած լինցած
բան մ'է ատի, այնպէս չէ՞, ուրեմն ա'լ հղածաբարութիւններէդ օս
դուռ քաղելու և նպատակը դործադրելու վրայ խորհինք միայն ։»

Լեւքո՝ որով շփոթութիւն պատճառած էր բարկութիւնս և այս բարկութեան յաջորդող խիստ երկար լռութիւնս՝ շատ ուրախացաւ տեսնելով այս որոշումն ընելս որ բոլորովին կը տարբերէր հարկաւ իրեն վախ տաող ուրիշ որոշումէ մը, վասն զի այս մարդն ամենեւին արկիւթիւն չունէր, և ետքէն իր վատաստութեան լաւագոյն ասպնոցներն ունեցայ :

—Այո՛, այո՛, պատասխանեց փութանակի, շատ մեծ ծառայութիւն մ'ըրի քեզ, և պիտի տեսնես որ յոտալածէ՞լ շատ աւելի օգուտներ պիտի քաղենք այս ծառայութենէն :

Լեւորդին հետ խօսք ըրինք Պ.Տը Ժ...Մ...ին կառնածներուն
առջէն տանել կարենալու համար, կառնածներ զոր անշուշտ կր-
նար ունենալ մեր եղբայրութեան դէմ, թերևս իր երևակայածին
հակառակ զիս առելի մծե և քիչ մ'առելի հասակաւոր տեսնելով:
Միայն մէկ միջոց գտանք որ էր անոր առջև պարզ և գ.սնցիկ յա-
տուկ կերպարանք մ'առնուլ և հաւատացնել թէ կրօնաւոր բլաւու
նպատակն ունիմ, և թէ այս զիտաւորորութեամբ ամեն օր վարժա-
տունը կրթեամբ: Որոշկցիկնք նաև որ խիստ անպաճոյճ կերպով հաղ-
որած ըլլամ առաջին անգամ որ զինքը բարեկեղ պատիւը պիտի ըն-
դունէի:

Պ.ՏԸ Ժ... Մ... երեք կամ չորս օրէն կտք քաղաքն եկաւ ։
Ինքն անձամբ Մանօնը տարաւ այն առնել զոր իր զործակալտարը Հոգ-
տարած էր պատրաստելու ։

Մանօն եւս եկած ըլլալը շուտով իմացուց եղբօրը, և առ ալ ինձ
 իմացնելով, երկուքնիս միասին տունը գացինք: Ծեր սիրողն ար-
 դէն դուրս ելած էր:

Թեև համակերպությունում հնազանդեր էի Կառնոն կամբին, առ-

կայն զինքը վերստին տեսնելով չկրցայ զսպել սրտիս մրմունջը : Տրտում և նուաղուն երեցայ իրեն : Նորէն զինքը զտնելու ուրախութիւնը բոլորովին չէր փաքատեր այն վիշտը զոր կը տար ինձ իր սիրաննդ ընծացքը : Ընդհակառակն Մանն զիս տեսնելուն համար սաստիկ ուրախ կերեար : Յանդիմանութիւններ ըրաւ ինձ անտարբերութեան համար : Չկրցայ համբերել և բերնէս հանեցի նննդաւոր և սիրադրուժ, քառերը , մի և նոյն չափ հառաչանք հանելով :

Նախ Ծիծաղեցաւ պարզամտութեանս վրայ . բայց երբ տեսաւ թէ նայուածքս շարունակ իր վրայ կը յարէր սրտմուլթեամբ , երբ նշմարեց նաև թէ որքան դժուարին էր ինձ մարտել փոփոխութիւն մ'որ այնքան ներհանի էր քնաւորութեանս և իղձերես , իր կոտըր դնայ առանձին , պահ մ'եղբ Խոնէն դալի , տեսայ որ աստիկ կարտասուէր ։ Հարցոյցի լալուն պատճառ ։

— Էստ գիտիրն է պատճառը տեսնելը, ըսաւ. ինչպէս կողքես
 քր ապրիմ եթէ տեսքս միայն տխուր և ցաւաղին կերպարանք մը
 կրնայ տալ քեզ: Ժամէ մ'ի վեր հոս ես առանց և ոչ իսկ ան-
 դամ գդուելու զիս, և իմ գլուանքս Սուլթանի մը վեհափառու-
 թեամբն ինչոնեցար:

— Մտիկ ըրէ՛, Մանօն, պատասխանեցի համբոյր մը քաղելէն ետք, չեմ կրնար պահել քեզմէ արտաւանհանարին կերպով մը ցաւելիւ : Հիմա չեմ խօսիր այն վրդովումներուն վրայ որով համակից զիս անակնկալ փախուստով, ոչ ալ այն անդժու թեանդ վրայ որով թողոցիր զիս առանց միխթարական խօսք մ'ըսելու : զիշերդ ուրիշն մ'անկողնին մէջ անցունելէն ետք, իրաւ է որ ներկայութեանդ հրապոյրովն ատկից աւելին անգամ կ'ընամ մոռնալ : Սակայն, շարաւարիցի՛ քանի մ'արտօսը թափելով, կը կարծես թէ կ'ընամ հառաչելու և առանց արտասուելու անգամ խորհիլ այն տրամադ և աննսեհ կեանքին վրայ զոր կուզես վարել տալ ինձ : Մեկուսի թողուրք առժմա և պատիւս, ասոնք այնքան տկար պատճառներ են որքէն պարտաւորիր մ'ըլլիլ սիրոյս պէս սիրոյ մը հետ : սակայն չ'ոհրեալակայեիր որ այս սէրն իսկ կը հեծէ ապերախտ և քարսիրտ սիրուհիէ մ'ասանկ խիստ գէշ կերպով վարձատրուելով կամ լաւ

ևս է ըսել՝ անդուծ ընդունելութիւն մը դտնելով . . . »

Մանօն խօսքս ընդմիջելով . ըսաւ .

— Ինչ նայէ՛, սիրելի՛ ասպետս , անօդուտ է չարչարել զիս այնպիսի յանդիմանութիւններով որք՝ երբ քեզմէ կը արուին՝ սիրտս կը ծակեն : Այլ տեսնեմ թէ ինչո՞ւ կը վիրաւորուիս : Յուսացեր էի թէ պիտի հաւանիս կազմած նպատակիս , որ էր փոքր ինչ բարւոքել մեր դրամական վիճակը , և ազնուասրտութիւնդ չվիրաւորելու համար էր որ այն նպատակը սկսեր էի զօրծաղրել առանց քու մաղանակցութեան , բայց քանի որ չես հաւանիր այս նպատակիս , ես ալ հրաժեշտ կը տամ : »

Հարայարեց Մանօն թէ մինչև իրիկուն փոքր ինչ կամակատարութիւն կուզէր . թէ արդէն հարիւր ոսկի առած էր իր ծեր սիրողէն , թէ սա խօսք տուած էր այն իրիկուն իրեն բերելու մարդարտաշար մանեակ մ'ի ուրիշ քանի մը զօհարեղէն և ասկից 'ի զատ նաև իր խոստացած տարեկան թոշակին կէսը :

— Միայն ժամանակ տո՛ւր ինչ այս պարզեանքն ընդունելու , կերպնում թէ պիտի չլինայ պարծիլ այն առաւելութեանց վրայ զոր տուի իրեն , վասն զի մինչև հիմա իր կամքը չկատարեցի՝ քաղքին մէջ կատարելու խոստումով : Իրաւ է որ միլիօն անգամ և աւելի իսկ ձեռներս պաղաւ . արդարութիւնը կը պահանջէ որ այս հաճոյից փոխարէնը վճարէ , և հինգ կամ վեց հազար ֆրանք շատ չէ , եթէ գինը համեմատուի իր հարստութեան և հասակին հետ : »

Մանօնին օրոշումը շատ աւելի հաճելի եղաւ ինչ քան թէ հինգ հազար ֆրանք կորզելուն յոյսը : Առիթ ունեցայ խոստովանելու իւրովի թէ սիրտս պատուոյ ամեն զգացումէ տակաւին զրկուած չէր , քանի որ այսքան գոհ էր անպատուութենէ ազատելուն : Սակայն կարճատեւ ուրախութիւններու և երկար ցաւերու համար ծնեւ էի : Բաղդը զիս անդունդէ մ'ազատեց ուրիշ վճի մը մէջ զլորելու համար : Բիւր սիրաշունչ փայփայումներով երբ յայտնեցի Մանօնին իր փոփոխութեանը պատճառաւ ինքզինքս որքան երջանիկ համարելիս , ըսի թէ պէտք էր Պ . Լեւոնիին իմացնել այս փոփոխութիւնը որպէս զի համաձայնութեամբ պատրաստուին մեր միջոցները : Եղբայրն առջի բերան մուսաղ . սակայն չորս կամ հինգ հազար ֆրանքի չափ

պատրաստ դրամն անոր ալ ընդունել տուաւ մեր գիտաւորութիւնները : Ուստի այնպէս կարգադրեցինք որ ամենքս ալ միասին ընթերցէինք Պ . Տը Ժ . . . Մ . . . ին հետ . այս կարգադրութեան պատճառն երկու էր , ծախ զիս աշկերտ մը , Մանօնին եղբայրը կարծել տալով հաճելի տեսարանի մը զուարճութիւնը վայելել . երկրորդ չթողուլ որ այս ծեր անառակը շատ համարձակ վարուի տարփոհիս հետ այն իրաւունքով զոր կը կարծէր թէ ստացած է կանխաւ այնքան առատաձեռնութեամբ վճարելով : Ես և Լեւոն կը պարտաւորէինք մեր տեղն երթալ երբ ան իր սենեակը պիտի ելնէր ուր միագ ունէր անցունել պիշերը , և Մանօն փոխանակ անոր ետեւէն երթալու խօսք տուաւ մեզ դուրս ելնելու և գիշերը մեր հետն անցունելու : Լեւոն իր վրան առաւ դուռն առջև կառք մը ունենալու հոգը :

Ընթերթի ժամն եկած էր . Պ . Տը Ժ . . . Մ . . . երկաք ատեն չուշացաւ : Լեւոն սրահին մէջն էր իր քրոջ հետ : Ծերունին իբր մեծարանք նախ և առաջ իր գեղանիին մանեակ մը , ապարանջաններ և մարդարտաշէն օղեր տուաւ որք առ նուազն հազար թալեռ կարծէին : Ապա երկու հազար չորս հարիւր ֆրանք համեց , որոնց ամենքն ալ նորափայլ քսան ֆրանքնոց ոսկի էին և Մանօնին տարեկանին կէսը կը կազմէին :

Իր պարզեւր հին արքունեաց ճաշակին յատուկ շատ մը փաղաքուշ խօսքերով համեմեց : Մանօն չկրցաւ քանի մը համբոյր մերժել անոր . համբոյրներ տալով իրաւունք կստանար այն ստակին վրայ զոր ծերն իր ձեռքը կը յանձնէր :

Դուրսը դուռն քովը կենալով ականջ կը տայի և կսպասէր որ Լեւոն ներս կանչէ զիս : Եկաւ առաւ զիս ձեռքէս բռնելով երբ Մանօն տալին ու զօհարեղէնները առաւ պահեց . զիս Պ . Տը Ժ . . . Մ . . . ին քովը տանելով հրամայեց որ յարգանք բարեւմ դան : Երկու կամ երեք անդամաստիկ խոնարհութեամբ բարեւեցի ծերը :

— Ներեղէ՛ք , պարո՛ն , ըսաւ Լեւոն , բոլորովին նոր աղայ մ'էսս : Ինչպէս կը տեսնէք , տակաւին շատ ժամանակի կարօտ է Բարիկ կերպերն ունենալու համար : Սակայն կը յուսանք թէ փոքր ինչ սովորութեամբ չէնք շնորհք պիտի առնու : Պատիւ պիտի ունե-

նա ստէպ հոս տեսնելու պարոնը, ըսաւ դէպ իմ կողմն դառնալով. այսպիսի բարի օրինակէ մը նայէ՛ որ աղէկ օգուտ քաղես :

Երբ սիրողը կարծես հաճութիւն զգաց զիս տեսնելով : Երկու կամ երեք պզտի հարուած տուաւ այտիս, ըսելով թէ աղբոր արդայ մ'էի, թէ սակայն կը պարտաւորէի զոյշ կենալ Բարիդի մէջ ուր պատանիները դիւրութեամբ անառակութեան գուրը կը պլորին : Լեւոքո հաւաստեց անոր թէ բնութեամբ շատ զգոն էի և թէ միշտ եկեղեցական ըլլալու խօսքը կընէի, և թէ իմ զբօսանքս էր պզտի մատուռներ շինել :

— Մանսին հետ նմանութիւն մը կը տեսնեմ իր վրայ, կրկնեց ծերունին, ձեռքովը կըպէս վեր ընելով :

Անտի մը կերպով պատասխանեցի :

— Վասն զի, պարոն, մեր երկուքին մարմինները շատ մօտէն կը հպին, հետեւաբար քոյրս Մանսը կը սիրեմ անձիս պէս :

— Կը նայիս ինչ կըսէ, կրկնեց Լեւոքոյին : Խելացի է : Մեղք որ այս պատանին քիչ մ'աւելի մարդ չտեսած է :

— Ո՛հ, պարոն, կրկնեցի, մեր քաղաքն եկեղեցիներուն մէջ շատ մարդ տեսեր եմ, և կարծեմ թէ Բարիդի մէջ ալ ինչմէ շատ աւելի անմիտներ պիտի տեսնեմ :

— Կը տեսնե՞ս, շարայարեց ծերը, դըսեցի պատանիի մ'այսպէս խօսիլը սքանչելի է :

Ընթրիքին մինչև աւարտիլը դրեթէ այս կերպով խօսակցեցանք : Մանսն՝ անխորհրդաբար վարուելով բազմիցս մաղ մնաց ամեն բան պիտի աւրէր իր քահնահներովը : Ընթրելու ժամանակ Պ. Տը Ժ. . . ին սեպհական պատմութիւնը և իրեն սպառնացող յոռի վիճակը պատմելու առիթն ունեցայ : Պատմութեանս միջոցին Մանսն և Լեւոքո կը դողային, երբ մանաւանդ անոր բնական պատկերը կը նկարագրէի, սակայն ինքնասիրութիւնը չթողոյց ծերը որ հասկնայ թէ իրն էր նկարագրուած պատկերը, և ասքան վարպետութեամբ աւարտեցի նկարագրութիւնը որ նախ և առաջ ինք ծաղրելի գտաւ զայն : Պիտի տեսնես որ առանց պատճառի չէ այս ծիծաղելի իրութեան վրայ երկար բարակ խօսիլս :

Վերջապէս քնանալու ժամն եկած ըլլալով ծերունիը սիրոյ և ան-

համբերութեան վրայ խօսեցաւ : Լեւոքոն և ես դացիներ : Պ. Տը Ժ. . . ին սենեակը գնաց, և Մանսն պատրուակով մը դուրս ելնելով դուռն եկաւ մեր քով : Կառքն որ երեք կամ չորս տուն անդին կսպասէր յառաջ եկաւ մեզի առնելու համար : Վայրկենի մը մէջ հեռացանք թաղէն :

Թէև ըստ իս ճիշդ խարեբայութիւն մ'էր մեր ընթացքը, սակայն այս ընթացքն ալ մեղադրութեան արժանի յանդանացս ամենէն անիրաւը չէի համարեր : Խիղճն աւելի կը տանջուէր այն ստակին վրայ զոր խաղաւ մէջ վստակիւր էի : Սակայն ինչպէս այն, նոյնպէս և այս ստակէն քիչ օգուտ քաղեցինք, և Նստուած թոյլ տուաւ որ այս երկու անիրաւութեանց թեթեւոյցն ամենախիստ կերպով պատժուի :

Պ. Տը Ժ. . . ին շուտով նշմարեց թէ միամտաբար խարուած է : Զգիտեմ թէ այն դիշերն իսկ քանի մը ջանք ըրաւ մեզի զրոնելու համար. սակայն բաւական վարկ ունենալով չպարտաւորեցաւ երկար ժամանակ անօգուտ ջանքեր ընելու, և մինք ալ բաւական անխոհեմ ըլլալով վստահեցանք Բարիդի մեծութեան, նաեւ այն հեռավորութեան վրայ որ կար անոր և մեր թաղին մէջ : Ոչ միայն իմացաւ մեր ուր բնակին ու մեր ներկայ գործերը, այլ նաեւ ուլ ըլլալս, Բարիդի մէջ մինչև անատեն վարած կեանքս, Մանսին աւատնօք Պ. . . ին հետ սիրային յարաբերութիւն ունեցած և զան խաբած ըլլալը, վերջապէս մեր պատմութեան բոլոր դայթակղելի մասերը իմացաւ : Ուստի մեզի բռնել և իրր սաստիկ անառակներ քան թէ եղեռնադործներ պատժել տալու որոշումն ըրաւ : Տակաւին անկողնին մէջն էինք երբ ոստիկանութեան նուիրակ մը մեր սենեակը մտաւ վեցը զինուորներու հետ : Նախ մեր, կամ լաւ ես է ըսել՝ Պ. Տը Ժ. . . ին ստակը գրաւեցին, և ամբողջութեամբ մեզի անկողնէն իյնցնելով դուռը տարին ուր երկու կառք դտանք, մէկին մէջ խեղճ Մանսը նետեցին առանց բացատրութեան, և միւսին մէջն ալ զիս նետելով Սէն-Վաղարի բանտը տարին :

Մարդս կը պարտաւորի այս տեսակ դժբաղդութիւններ կրած ըլլալ՝ հասկնալու համար թէ ինչ յուսահատութիւն կրնան պատճառել անոնք : Երբ պահապաններն անցթաքար թող շտուին որ-

Համբարձում Մանօնը , ոչ ալ խօսք մ'ըսեմ իրեն : Երկար տտեն չգիտցայ թէ ինչ եղած էր Մանօն : Մնշուշտ ինծի համար եր-
ջանկութիւն մ'եղաւ . անոր ինչ եղած ըլլալը նախ իմացած չըլլալ ,
վասնի անանկ սոսկալի աղէտք մը լսելով խելքս , թերեւ կեանքս
պիտի կորուսէի :

Աստի դժբաղդ սիրուհիս իմ առջև յափշտակեցին և տարին այն-
պիսի առանձին տեղ մ'որու անունը տալու կը սարսափիմ : Ինչպի-
սի' միճակ բոլորովին զմայելի արարածի մը համար որ աշխարհիս
տառփին դահը պիտի բաղմէր , եթէ ամեն մարդ իմ աչքս և սիրտս
ունեցած ըլլար : Բարբարոսութեամբ չվարուեցան հետը , սակայն
նեղ բանտի մը մէջ նետեցին զան , մինակ ձգեցին և դատապար-
տեցին ամեն օր դործով մ'աշխատելու , որ զգուշի սնունդ մը ըս-
տանալու հարկաւոր պայման մ'էր կարծես : Այս տրտմալի պարտ-
զան շատ ուշ այսինքն ամիսներով խիստ և ձանձրալի ապաշխա-
րանք կրելէ ետք իմացայ : Պահապաններս ինձ ալ չիմացուցեր էին
այն տեղը ուր հրաման աւեր էին զիս տանելու , հետեւաբար Սէն-
Ղազարի դրան առջև ճանչեցի ճակատագիրս : Նոյն պահուն մահը
նախապատիւ պիտի համարէի այն միճակէն ուր կարծեցի թէ մօտ
էի ընկնելու : Այս տունին վրայ սոսկալի դաղափարներ ունէի : Սար-
սափս աւելցաւ երբ ներս մտնելով պահապաններն երկրորդ սնդամ
դրպաններս խուզարկեցին ապահով ըլլալու համար թէ զէնք կամ
պաշտպանութեան ուրիշ միջոց մը մնացած չէր վրաս :

Սէն-Ղազարի վերատեսուչը գալստ արդէն իմացած ըլլալով անմի-
ջապէս երեցաւ : Հատ անուշութեամբ բարեւեց զիս :

— Հայր սուրբ , ըսի , անարժանութիւններ չեմ ուզեր . բիւրիցս
մեռնիլը նախապատիւ է ինձ բան թէ անարժանութեան մը համբերել :

— Չէ' , չէ' , պարոն , պատասխանեց . խոհեմ ընթացք մը պիտի
բռնես և իրարմէ դո՛հ պիտի ըլլանք :

Աղաչեց որ բարձր սենեակ մ'ենեմ : Ետեւէն դացի առանց դիմա-
դրութեան : Զինաւորները մեր հետն եկան մինչև դուռ . և վերա-
տեսուչը հետս սենեակը մտնելով նշան ըրաւ անոնց որ դուրս ելնեն :

— Ուրեմն բանտէ՛րդ եմ , ըսի : Լա՛ւ , բայց ինչ կուզես ընել
ինձ , հայր սուրբ :

Ըսաւ թէ շատ կուրախանար տեսնելով թէ բանաւոր կերպով կը
խօսիմ , թէ իր պարտաւորութիւնն էր առաքինութիւն և կրօնքը սի-
րելու յօժարութիւն ներշնչել ինձ , և թէ իմ ալ պարտաւորու-
թիւնս էր իր խրատներէն և յորդորներէն օգուտ քաղել , թէ ա-
ռանձնարանիս մէջ հաճոյք պիտի գտնէի , բաւական էր որ պա-
տասխանէի այն մարդասիրութեան զոր պիտի ցուցնէր ինձ :

— Ա՛հ , հաճոյք պիտի գտնեմ , կրկնեցի , ուրեմն չգիտես , հայր
սուրբ , այն միակ բանը որ կարող է վայելել տալ ինձ հաճոյքը :

— Գիտեմ , ըսաւ , բայց յուսամ թէ յօժարութիւնդ պիտի
փոխուի :

Իր պատասխանէն հասկցայ թէ զիտէր արկածներս և թերեւ ա-
նունս : Աղաչեցի որ բացատրութիւն տայ ինձ : Բնականաբար ըսաւ
ինձ թէ ամէն բան իմացուցեր էին իրեն :

Այս տեղեկութիւնը պատիժներուս ամենէն խիստն եղաւ : Սկսայ
արտօնքի հեղեղ մը թափել սոսկալի յուսահատութեան մ'ամեն
ցոյցերով : Չէի կրնար միևնույն ժամանակ նուաստութեան մը գէմ որով
ամեն անձերու առաջսն և ընտանեացս նախատինքը պիտի ըլլայի :
Այսպէս ութ օր ամենասաստիկ վհատութեան մէջ մնացի առանց
բան մը լսել կամ խայտառակութիւնէս զատ բանի մը զբաղել կա-
րենալու :

Մանօնին յիշատակն անդամ ամենեւին չէր աւելցներ վիշտս կամ
զէթ անոր մէջ կերեւար իբր այնպիսի զգացում մը զոր նոյն վեշ-
տէս առաջ կրեր էի , և հոյիս տիրապետող կիրքն էր նախատինքն
և ամօթը :

Սակաւութիւ եւ այն անձերն որք կը ճանչեն սրտին այս մաւ-
նաւոր շարժումներուն ոյժը : Հասարակ մարդիկ հինգ կամ վեց կիրք
կզգան միայն , կի՛րք որու շրջանին մէջ կանցնի անոնց կեանքն և ուս-
կէ դուրս չենք անոնց ամեն յուզմունքը , վերջո՛ւր այս տեսակ մար-
դերու սրտէն սէրն և ատելութիւնը , հաճոյքն և ցաւը , յոյսն և
վախը , ա՛լ ոչինչ կզգան անոնք : Բայց աւելի ազնիւ բնաւորութեան
տէր անձինք կրնան հազար ու մէկ տարբեր կերպերով յուզուիլ .
կարծես թէ անոնք հինգէն աւելի զգայաբանք ունին և թէ կրնան
ընդունիլ չայնպիսի գաղափարներ և զգայութիւններ որք բնութեան

սովորական սահմաններէն կանչին, և որովհետեւ այս կարգին վերաբերող անձինք կզգան այն մեծութիւնը, որով զուհիկին վերելքը կը գտնուին, չկայ բան մ'որոշ մասին այնքան նախանձին որքան իրենց այն մեծութեան նկատմամբ: Ահա այս պատճառաւ է որ անոնք խիստ անհամբերութեամբ կը տանին արհամարհանաց և խայտառակութեան, և թէ ամօթն անոնց ամենաբոլորն յուղմանց փն է:

Սէն-Լազարի մէջ այս տրտմալի առաւելութիւնն ունէի: Տըրտմութիւնս այնքան ծայրայեղ երեցաւ վերատեսուչին որ սա անոր հետեանքէն վախնալով իրեն պարտ սեպեց շատ անուշութեամբ և ներողամտութեամբ վարուիլ հետս: Օրն երկու կամ երեք անամքս կը դարձայ: շատ անգամ զիս հետը կառնուր պարտէլին մէջ պոռոյտ մ'ընելու համար և հոգասիրութեամբ շարունակ յորդորներ և փրկաւէտ խրատներ կը տար ինձ:

Ուշ կը գն'ի ասոնց: Երախտադիտութիւնս անդամ կը յայտնէի անոր: Վերաանտուշն այս երախտադիտութիւնս տեսնելով կը յուսար թէ դարձի սկիսի դամ:

— Այնքան հեղ և սիրելի բնաւորութիւն մ'ունիս, բաւ ինձ օր մը, որ չեմ հասկնար այն անկարգութիւնները որոնցմով կամբաստանուիս: Երկու բան զարմանքս կը զրաւէ. առաջին, թէ քանի որ այդքան լաւ յատկութիւններ ունիս, ինչպէս կըցար ծայրայեղ գեղևութեան գոգը նետուիլ. երկրորդը՝ որու վրայ ևս աւելի կըսքանչանամ, ինչպէս այդքան յօժարակամ կընդունիս խրատներս և պատուէրներնրէ՝ տարիներէ՝ ի վեր անկարգութեամբ ապրելու սովորելէդ ետք. և թէ զիջ է ատի, երկնային ողորմութեան մէկնշշանաւոր օրինակն ես. իսկ եթէ բնական բարեփրութիւն է, զի թպատուական բնաւորութիւն մ'ունիս որ յոյս կը տայ ինձ թէ հարկաւորութիւն չտիտի ունենանք երկար ժամանակ հոս կեցնելու քեզի որպէս զի նորէն սովորիս պարկեշտ և կանոնաւոր կեանք մը վարելու:

Շատ ուրախացայ տեսնելով թէ այս համարումն ունի իմ վրայ: Որոշեցի աւելցնել սոյն համարումը՝ վերաստեւել ըստորովին զոհ ընելու կերպով վարուելով, վստն զի համոզուեր էի թէ բանաստեղծութիւնս շուտով լծնցնելու ապահովագոյն միջոցն այս է:

Գիրքեր ուղեցի անորմէ: Ինձ թողուց ընտրել այն գիրքերը զոր կողէի կարգալ, ուստի զարմացաւ տեսնելով թէ քանի մը ծանր հեղինակութիւններ ընտրեցի: Ամենամեծ սիրով ուսման պարտալիլ ձեւացուցի, և այսպէս ամեն առիթներու մէջ իրեն տալացոյցներ տուի այն փոփոխութեան նկատմամբ որու կը փափաքէր:

Սակայն բոլորովին արտաքին էր այս փոփոխութիւնը: Յամօթ իմ կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ Սէն-Լազարի մէջ կեղծաւորի դեր խաղացի: Երբ մինակ կը մնայի, փոխանակ տեսնելու միայն կը հեծէի ճակատագրիս վրայ: Անսխտելի բանտս և բռնաւորութիւնը որ կը բանտարկէր զիս: Երբ փոքր ինչ մղմեցաւ այն վհատութիւնն որով զիս համակած էր ամօթը, շուտ մը վերստին դրաւեցայ սիրոյ չարաբանքովը: Մանօնին բացակայութիւնը, իր վիճակին նկատմամբ անստուգութիւնը, և զինքն ալ բնաւ չտեսնելու երկիւղն էին տրտմալի խորհրդածութեանցս միակ առարկան: Աերևակայէի թէ Մանօն Ժ... Մ... ինչ կիրկնէ, վստն զի այս էր առջի բերան ունեցած գաղափարս, և ոչ միայն չէի երևակայեր թէ Ժ... Մ...ը Մանօնն ալ ինձի պէս բանտարկել տուած ըլլայ, այլ նաև համոզուած էի թէ ան Մանօնը մինակ և հանդարտօրէն վայելելու համար հեռացուցած էր զիս:

Այսպէս օրեր և գիշերներ անցուցի որոնց երկարութիւնը յաւիտենական կերևար ինձ: Միայն երկրորդութեանս յաջողութեանը վերայ յոյս ունէի: Ուշագրութեամբ վերատեսուչին երեսը և խօսքերը կը զխտէի ապահովապէս զխանայու համար թէ ինչ կը խորհէր իմ վրայ, և ուսում մը կընէի ինձ հաճելի ըլլալ անոր իբր ճակատագրիս անօրէնին: Գիրութեամբ զխտեցի թէ կատարելապէս հաճելի եղեր էի անոր: Այլ անտարակոյս զխտէի թէ ան տրամադրութիւն ունէր ինձ աղէկութիւն ընելու:

Օր մը համարձակեցայ հարցնելու իրեն թէ ազատումս իրմէ կախում ունէր: Ըսաւ թէ այս մասին բոլորովին աւեր չէ ինք, թէ սակայն կը յուսայ որ իր վկայութեանը վրայ զիս բանտէն հանելու կը հաւանի Գ. Տր Ժ... Մ... որու աղերսանացը վրայ զիս բանտարկած էր ռստիկանութեան ընդհանուր սեղակալը:

— Արեւմտ յուսալ, կրկնեցի հեղութեամբ, թէ բաւական ապացու-

խաբանք մը պիտի երևայ անոր արդէն երկու ամիսէ՝ ի վեր բան տարկուած ըլլալ

Խոստացաւ ազատութիւն վրայ խօսիլ անոր հետ եթէ կը փախաքէի որ խօսի :

Թախանձանօք աղաչեցի վերատեսուչը որ այս աղէկութիւնը ընէ ինձ :

Երկու օր ետք իմացուց ինձ թէ Պ. Տը Ժ... Մ... իմ վրայ յօր լսած գովեստներէն շատ յուզուելով կերևար թէ ոչ միայն դիտաւորութիւն ունէր զիս բանտէն արձակել տալու, այլ նաև զիս մասնաւորապէս ճանչելու շատ փափաք անդամ՝ յայտնած էր, և թէ կը յառաջադէր բանտս դառնալ այցելութիւն ընել ինձ :

Թէև իր ներկայութիւնը չէր կրնար հաճելի ըլլալ ինձ, սակայն ազատութիւն մտաւալաւ արտաքինութիւն մը սեպեցի զայն :

Իրօք Պ. Տը Ժ... Մ... Սէն-Լազար եկաւ. իր կեիպարանքն աւելի ծանր և ոչ այնքան անպաշտ քերական ինձ որքան էր Մանօնին տան մէջ : Գէշ վարքիս նկատուով ուղիղ դատողութեամբ քանի մը խօսք ըստ : Թերևս իր սեպհական անկարգութիւններն ալ արդարացնելու համար ըստ նաև թէ մարդերու տկարութեան ներքին էր դնել և վայելել ինչ ինչ հաճոյք զոր բնութիւնը կը պահանջէ, և թէ սակայն խաբեբայութիւնն ու ամօթալի նենդութիւնները պատժուելու արժանի էին :

Մտիկ ըրի հլուութեան ձևով մ'որմէ դո՛հ եղաւ ան : Չվերադառնալ անդամ քանի մը հեղինական խօսք լսելով որք իր բերնէն ելան Մանօնին և Լեսթրի հետ եղբայրութեանս վրայ և այն պղտի մասնաւորութեան վրայ որոնցմէ՝ ըստ իր ենթադրութեան՝ Սէն-Լազարի մէջ հարկաւ շատ շիներ էի քանի որ խիստ հաճելի էր ինձ այս բաբեպաշտական զբաղումը, կրէր ինձ : Սակայն իմ և իր դժբաղդութեամբն անուշադրապէս ըստ թէ նաև Մանօն անշուշտ շատ աղէտ մատուցներ շինած է աղքատանոցին մէջ : Թէև սարսուռ մը տուաւ ինձ աղքատանոցին անունը, սակայն տակաւին կարողութիւն ունեցայ հեղութեամբ աղաչելու զինքն որ բացատրէ իր միտքը :

—Է՛, այո, կրկնեց, երկու ամիսէ ի վեր Մանօն ընդհանրապէս աղքատանոցին մէջ խոհեմութիւն կը սորվի, և կը փախաքիմ որ

ինչպէս դուն Սէն-Լազարէն՝ նոյնպէս և նա աղքատանոցէն օղունք քաղած ըլլայ :

Եթէ յաւիտենական ըլլարքանտարկութիւնս կամ մահն անգամ առջևս ըլլար, գարձեալ կարող չպիտի ըլլայի զսպելու այն զայրոյթը զոր ինձ պատճառեց այս սոսկալի լուրը : Միայնիս անհնաւին կատարութեամբ մ'իր վրայ յարձակեցայ որ օյժիս կէտը կորուսի : Սակայն դեռ բաւական ոյժ ունէի, հետեւեալ կըցայ գետնը տապալել Պ. Տը Ժ... Մ... և իր կոկորդէն բռնել : Ար խեղդէի զան երբ իր անկումին շաշխնը և քանի մը սուր աղաղակներ զոր հանելու հազիւ հազ ազատութիւն կը ձգէի անոր վերատեսուչն ու բաղմաթիւ կրօնաւորներ բերին սենեակս : Չեղբէս աղաւանդին Պ. Տը Ժ... Մ... :

Իմ վրայ իսկ ոյժ և շունչ մնացած չէր զրեթէ :

—Ո՛ր Աստուած, դո՛հեցի բիւր անգամ հաւաքելով, արդարու թիւն երկնից, պէ՛տք է որ պահ մ'ապրիմ այսպիսի խայտառակութենէ մ'ետք :

Ուղեցի նորէն յարձակիլ բարբարոսին վրայ որ սպաննած էր զիս : Բռնեցին զիս : Արեւի չէր երևակայել յուսահատութիւնս, աղաղակներս և արատքս : Միքան զարմանալի բաներ ըրի որ ներկայ դրոշմաւ ամեն անձինք՝ որք անոնց պատճառը չլիտէին՝ իրարու կը նայէին հաւատարապէս վախ և զարմանք կրելով :

Պ. Տը Ժ... Մ... նոյն միջոցին իր կեղծամբ ու վզնոցը կը շտկէր, և այսքան չարաչար յարձակում մը կրած ըլլալուն զայրոյթովը համակրած՝ կը հրամայէր վերատեսչին որ այսուհետև կատարելապէս պինդ պահէր և պատժէր զիս այն ամեն պատիժներով որոնք Սէն-Լազարի մէջ սովորաբար կը դորձածուէին :

—Չէ՛, պարո՛ն, ըսաւ վերատեսուչը. Պ. աստեալին պէս տոհմիկ անձի մը համար չեն այն պատիժները զոր ի գործ կը դնենք հոս : Մանաւանդ ինքն այնքան հեղ և պարկեշտ է որ դժուարին է ինձ հասկնալ թէ այսպիսի ծայրայեղ ընթացք մ'ունեցաւ առանց զօրաւոր պատճառներու :

Այս պատասխանը բոլորովին շուարեցուց Պ. Տը Ժ... Մ... : Դուրս ելաւ ըսելով թէ պիտի կրնայ հնազանդեցնել վերատեսուչը :

զիս և այն ամեն անձերը որք պիտի համարձակէին զիմադրել իւրեն :

Վերադառնալով հրամայելով իր կրօնաւորներուն որ տանին Պ. Տը Ժ...Մ...-ը մինակ մնաց հետս : Աղիւսեց զիս որ շուտով պատմեմ իրեն այս անկարգութեան պատճառը :

—Ո՛ր հայր իմ, ըսի անոր՝ աղայի մը պէս տակաւին լալով, երեւակայէ՛ ամենէն սոսկալի անց թու թիւնը, մտքիդ առջևը բե՛ր քարքարոտութեանց ամենէն դարշելին, այն ընթացքը զոր անարժան Ժ...Մ... վատօրէն ունեցաւ : Մէջ, սիրտս ծակեց վատը : Երբէք չպիտի մոռնամ այս բանը : Կուգեմ ամեն բան պատմել քեզ, շարայարեցի հեծկտալով : Բարեսիրտ ես, պիտի դժաս ինձ : Համառօտապէս պատմեցի անոր Մանօնին վրայ ունեցած երկարատե և անընկճելի տրիփս, մեր զբամանան բարեբաւստ վիճակն ուր կը զրտնուէինք երբ տակաւին մեր ծառաները չկողոպտեր էին մեզի, այն առաջարկութիւնները զոր Ժ...Մ... ըրած էր սիրուհիս, առնոց ըրած սակարկութիւնը, և այն կերպը որով նոյն սակարկութիւնն աւրած էր : Իրաւ է որ իրողութիւնները վերաառնէին պատմեցի այն կերպով որ ամենէն նպաստաւորն էր մեզի համար :

—Ահա՛, շարունակեցի, այս պատճառաւ է որ Պ. Տը Ժ...Մ... ջանք կրնէ զիս դարձի բերելու : Լոկ վրիժաւութեան համար զիս հոս բանաւարկել տալու վարկն ունեցաւ : Կը ներեմ՝ հետո այսպէս վարուիլ . տակաւին, հայր իմ, այս չէ ամենը, անգթարար հափափել առաւ անձին սիրելագոյն կէսը, անգթարար աղքատանոց նեաւել տուաւ զան ինչպէս որ ինքն իր բերնովն իմացնելու լըբութիւնը ունեցաւ այսօր : Աղքատանոցը, հայր իմ : Ո՛ր երկինք, շնորհալի սիրուհիս, սիրելի թագուհիս աղքատանոցը դրուի արարած ներուն իբր ամենէն անպատիւր : Վշտաղին և ամօթահար ջմունեւելու համար ո՛ր դանեմ ինձ հարկաւոր եղած ոյժը :

Բարեսիրտ հայրը տեսնելով այսպէս ծայրայեղաբար վշտանալս սկսաւ մխիթարել զիս : Ըսաւ թէ բնաւ արկածս հասկցած չէր այն կերպով որով զայն պատմեր էի իրեն . թէ յիրաւի իմացած էր անկարգութեամբ ապրիս, թէ սակայն երեւակայած էր ինք որ Պ. Տը Ժ...Մ... ընտանիքիս հետ իր ունեցած յարգական և բա-

ղնկամական յարաբերութենէն ստիպուած էր անտանորէր չմնալու անկարգ վարմունքիս նկատմամբ, թէ Պ. Տը Ժ...Մ... ինքն այն կերպով բացատրած էր իր ընթացքը, թէ գործերուս շատ փոփոխութիւն պիտի տար ինչ որ պահ մ'առաջ իմացուցեր էի իրեն : Թէ ապահով էր ինքն որ ազատութիւն պիտի կրնար նպաստել իրօրութեանց ճշդ իրա պատմութիւնը զոր զիտաւորութիւն ունէր ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին առջևը գնել : Վերադառնալու ապա հարցուց ինձ թէ ինչու չուզեր էի տեղեկութիւն տալ ընտանեացս քանի որ բանաւարկութեանս չնպաստած էր այն : Այս առարկութեան իբր պատասխան քանի մը պատճառներ առաջ բերի, ո՛րոնց հիմն էր հօրս վիշտ պատճառելու վախս և այն ամօթը զոր ես ինքս պիտի զղայի այս մասին :

Վերջապէս վերադառնալով խօսք տուաւ ինձ նոյն պահուն ոստիկանութեան տեղակալին տունն երթալու, և շարայարեց :

—Երթամ գէթ յոռեգոյն հետեւութեան մ'առջևն առնելու համար, հեւութիւն որու թերեւ տեղի տայ Պ. Տը Ժ...Մ..., քանի որ խիստ դժգոհ գուրս ելաւ այս տունէն և քանի որ վախ տաւ լու չափ համարում ունի ան :

Իր գաղափարային վայրկեանին մօտեցող դժբաղդի մ'ամեն յուզմունքովս վերատեսչին վերադարձին սպասեցի : Մանօնը աղքատանոցին մէջ երեւակայեց ինձի համար անասելի չարչարանք մ'էր, վասն զի զիտէի այս բնակարանին խայտառակութիւնը, և չզիտէի Մանօնին հոն ինչ վիճակի մէջ գրուած ըլլալը, և յիշելով այն քանի մը մասնաւոր պարագաները՝ զոր լսեր էի այս գարշելի տան վրայօք՝ զայրոյթս ու բարկութիւնս կը նորոգուէին միշտ : Այնքան միտքս դրեր էի՝ ամեն զոհողութիւն և միջոց աչքս առնելով՝ օգնել Մանօնին որ կրակի կը տայի Սէն-Լազարը, եթէ կարելի չըլլար ինձ ուրիշ կերպով գուրս ելնել այն տեղէն :

Առստի խորհեցայ այն միջոցներուն վրայ որոնց կը պարտաւորէի զիմեւ, եթէ պատահաբար ծառիկանութեան տեղակալը կամքիս հակառակ զիս տակաւին Սէն-Լազարի մէջ պահել տար : Ճարտարութիւնս ամեն փորձերու բովէն անցուցի, ամեն հնարաւորութիւնները միտքս բերի : Չտեսայ բան մ'որ յաջող փախուստ մը խոս-

տանայ, և վախցայ որ առեի խառն չքանաւորութիւն՝ փախուծաբան
յաջող փորձ մ'ընելով: Յիշեցի քանի մը բարեկամաց անունները,
որոնցմէ կրնայի օգուտ յուսալ, բայց ինչ միջոցով խնայեմ անոնց
կայութիւնս: Արեւմտեան խելքովս խիստ ճարտար և հետեւաբար
գործադրելի գիտաւորութիւն մը կազմեցի, որովհետեւ վերատեսչին
վերադարձէն ետք լուսավոյն կերպով կարգադրել զայն եթէ առ ուս-
տիկանութեան տեղակալն ըրած այցելութեան ազարդիւնութիւնը
հարկաւոր ընէր այս կարգադրութիւնը:

Հուսով ես եկաւ վերատեսուչը: Չտեսայ իր երեսին վրայ այն
նշանները որք բարի լուրի մը հետք կը լայն:

— Խօսեցայ ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին, ըսաւ, բայց
շատ ուշ խօսեցայ: Պ. Տը Ժ... Մ... ասիւ երեսնով դպրեր տես-
նուեր է հետը, և քու վրայ այնքան դէշ կարծիք տուեր է անոր
որ պատրաստ էր ինձ նոր հրամաններ դրկելու որպէս զի առեի խըս-
տիւ պահեմ քեզի: Սակայն երբ քու իրողութեանց նկատմամբ
ճշմարտութիւնը ըսի անոր, կարծես փոքր ինչ մեղմեցաւ, և ծեր
Պ. Տը Ժ... Մ... ին անժողովարութեան վրայ խնդալով հանդերձ
ըսաւ թէ զան զոհ ընելու համար պէտք էր վից ամիս հոս թո-
ղուլ քեզի, մանաւանդ որ, շարայարեց ան, այս բնակարանը
չիրնար անօգուտ ըլլալ քեզ: Պատուիրեց ինձ որ մարդասիրաբար
վարուիմ հետը, և կը հաւատամ քեզ թէ չսիրտի զանդաւորս կեր-
պելէս:»

Բարեսիրտ վերատեսչին այս բացատրութիւնը բաւական երկար
եղաւ, հետեւաբար ժամանակ ունեցայ խմատալի խորհրդածութիւն
մ'ընելու: Հասկցայ թէ նպատակներս տապալելու վտանդին կեն-
թարկուէի եթէ ազատութեան նկատմամբ շատ եռանդ յայտնէի:
Ենդհակառակն ըսի անոր թէ Սէն-Վազար ֆնալու հարկադրութեանս
մէջ քաղցր միտթարութիւն մ'էր ինձ իմ վրայ փոքր ինչ համա-
բուժ ունենալը: Ապա առանց սեթեւեթի ազատեցի զմարը շնորք մը
ընելու ինձ որ ամենևին կարեւորութիւն չունէր և ոչ մէկու համար
և որ շատ պիտի ծառայէր հանդարտութեանս, այս շնորհքն էր ի-
մացնել բարեկամներուս մէկին, Սէն-Սիւլըիս մէջ բնակող սրբա-
կեաց եկեղեցականի մը թէ Սէն-Վազարի մէջն եմ և թոյլ ցար ինձ

որ երբեմնակի անոր այցելութիւնը ընդունիմ: Այս արտահայտութիւնը
շնորհակցաւ առանց քննութեան:

Ենդիրը բարեկամս Թիպերովն վրան էր. չէ թէ ազատութեանս
նկատմամբ հարկաւոր օգնութիւնները կը յուսայի ահորմէ, այլ կու-
ղէի իբր հեռաւոր գործի մը գործածել ազատութիւն համար առանց
բան մ'իմացնելու իրեն: Ահա ըսեմ գիտաւորութիւնս. կուղէի նա-
մակ գրել Վեսթօյին, անոր և մեր բարեկամաց յանձնել զիս ազա-
տելու հողը: Առաջին դժուարութիւնն էր նամակս հասցնել Վես-
թօյին, և ահա այս պիտի ըլլար Թիպերովն գործը: Սակայն որով-
հետեւ Թիպերովն գիտէր թէ տարփուհիս եղբայրն է ան, կը վախ-
նայի որ դժուարութիւն չյայտնէ ընդունելու այս յանձնարարութիւն-
նը: Սխալ գրեր էի Վեսթօյին ուղղուած նամակս ծրարել ուրիշ
նամակի մը մէջ զոր ինձ ծանօթ պարկեշտ մարդու մը պիտի ուղղէի
ազատելով որ ներփակեալը շուտով տեղը տայ, և որովհետեւ հարկա-
ւոր էր ինձ Վեսթօն տեսնել մեր 'ի գործ գրուելու միջոցներուն վը-
րայ համաձայնելու համար, կուղէի ըսել անոր որ Սէն-Վազար զայ
և ուղէ հետս տեսնուիլ ըսելով թէ անդրանիկ եղբայրս է ինչ և
թէ յատկապէս Բարիդ եկած է գործերուս վրայօք տեղեկութիւն
առնելու համար: Վեսթօյին հետ տեսնուելու ասան պիտի որդէի այն
միջոցները որք ամենէն շոյտ և ապահով պիտի երևային մեզ:

Արտատեսուչ հայրը Թիպերովն խնայուց հետը տեսնուելու փա-
փաքս: Այս հաւատարիմ բարեկամը զիս տեսնելէ բոլորովին դադ-
րած չըլլալով դիտէր արկածս, Սէն-Վազարի մէջ ըլլալս և թե-
րեւ չցաւած էր այս դժբաղդութեան վրայ որ ըստ իր կարծեաց
կրնար վերստին դէպ 'ի սրտաւորութիւն առաջնորդել զիս: Թի-
պերովն վաղեց սենեակս եկաւ:

Բոլորովին բարեկամական եղաւ մեր տեսութիւնը, ուղեց տեղե-
կութիւն առնուլ արամադրութեանց վրայ: Սիրտս իրեն բացի փախ-
չելու նպատակէն 'ի գառ ամեն բան յայտնելով:

— Սիրելի բարեկամ, ըսի անոր, չեմ ուղեր քու առջև երեւալ
ինչ որ չեմ: Եթէ կարծեցիր թէ խոհեմ և իր փափաքներուն մա-
սին բարեկարգ բարեկամ մը, երկնային պատիժներէ զգաստաց-
եալ անառակ մը, վերջապէս սիրաթափ և իր Մանօնին հմայական

Հրապոյրէն աղատ սիրտ մը պիտի գտնես հոս, շատ նպաստաւոր դատումը բրած ես իմ վրայ: Զիս կը տեսնես այնպէս ինչպէս էի երբ ասիկց չորս ամիս առաջ թողութիւնը զիս. այսինքն միշտ սիրաւոր եւ միշտ դժբաղդ եմ այն ճակատադրային սիրոյ պատճառաւ որով մէջ երանութիւնս բնառելէ չեմ ձանձրանար բնառ:

Պատասխանեց թիպերժ թէ այս խոստովանութեանս վրայ ներումս արժանի չէի. թէ կը տեսնուէին շատ մեղաւորներ որք մոլութեանս սուտ երանութեամբն այն մոլութիւնը յայտնապէս առաքինութենէ վեր անպելլու չափ կարբնային. թէ դէթ անոնք երջանկութեան պատկերներու կը յարէին եւ թէ արտաքին տեսքէն միամտաբար կը խաբուէին. բայց սակայն խոստովանիլս, ինչպէս իրօք ես կը խոստովանէի, թէ սիրոյ առարկան զիս լոկ յանցաւոր եւ դժբաղդ բնառու կը ծառայէր միայն, եւ դեռ անբաղդութեան եւ ոճիրին վիհը կամովին զլսելիս դաղափարներու եւ վարքի հակասութիւն մ'էր որ պատիւ չէր բերեր խելքիս:

— Թիպերժ, կրկնեցի, քեզի համար ո՞րքան դիւրին է յաղթել երբ ոչինչ կը հանեն զինուցդ դէմ: Թո՛ղ որ ես ալ տրամաբանեմ: Արնաս սնդիլ թէ վիշտերէ, արդեններէ եւ անհանգստութիւններէ աղատ է ինչ որ առաքինութեան երջանկութիւնը կանուանի քեզի համար: Ե՛նչ անուն պիտի տաս բռնաւորներուն բանտին, խաչերուն, տանջանքին եւ չարչարանքին: Պիտի ըսե՞ս ինչպէս կըսեն միսթիզականները՝ թէ հոյիին համար երջանկութիւն մ'է ինչ որ մարմինը կը տանջէ: Զես համարձակիր ըսելու, վասն զի բրած պիտի ըլլաս նորանշան խօսք մը զոր կարելի չէ հաստատել: Ուստի բիւր վիշտերով խառն է այն երջանկութիւնը զոր այնքան կը բարձաբացնես. կամ լաւ եւս է ըսել՝ դժբաղդութիւններու հիւս մ'է այն որով մէջէն մարդս երանութեան կը միտի: Արդ եթէ երեւակացու թեան զօրութիւնը հաճոյք գտնել կը տայ նոյն խել այս դժբաղդութեանց մէջ, վասն զի կրնայ ունենալ երջանկաւէտ վախճան մը որ կը յուսացուի, ինչո՞ւ հակասական եւ յիմարական կը համարիս վարժապետ մէջ բողբոլվին յար եւ նման տրամադրութիւն մը: Ար սիրեմ Մանօնը. հազար ու մէկ վիշտերու մէջէն անցնելով անոր հետ երջանիկ եւ հանդիստ ապրելու կը միտիմ: Զարաբաստ է այն

ճամբան ուսիէ կանցնիմ, սակայն նպատակիս հասնելու յոյսը քաղցրութիւն կը ծառայէ միշտ այն ճամբուն վրայ, եւ Մանօնիս քով վայրկեան մ'անցունելս ըստ իա բողբոլվին պիտի փոխարինէ այն ամեն վիշտերը զոր կը կրեմ նոյն վայրկեանը առնալու համար: Ուստի ամեն բան հաւասար կերեւայ ինձ քու եւ իմ կողմէ. կամ թէ՛ եթէ տարբերութիւն մը կայ, ՚ի նպաստ իմէ այն տարբերութիւնը, վասն զի յուսացած երջանկութիւնս մօտ է, իսկ միւսը հեռի. իմն վիշտերու տեսակէն է, այսինքն զգալի է մարմնոյս, միւսին տեսակին անցայտ է, հաւատքով միայն ստոյգ է:

Թիպերժ կարծես վախցաւ այս պատճառաբանութենէն: Երկու քայլ նահանջեց, ամենածանր կերպով մ'ըսելով ինձ թէ այս խօսքերս ոչ միայն ուղիղ պատուութեան դէմ էին, այլ նաեւ ամբարշտութեան եւ անկրօնութեան ողորմելի խմաստակութիւն մը կը կաղմէին, — վասն զի, շարայարեց ան, վիշտերուդ վախճանին՝ կրօնքէն յառաջադրուած վախճանին հետ համեմատութիւնն ամենալիտի եւ ամենաստիպելի դաղափար մ'է: »

— Ար խոստովանիմ, կրկնեցի, թէ ճիշդ չէ այն, բայց աղէկ դիտե՛, պատճառաբանութեանս բուն առարկան այն դաղափարն է: Պիտաւորութիւն ունեցայ բացատրելու ինչ որ հակասութիւն մը կերեւայ աննսհ սիրոյ մը յարատեւութեան մէջ, եւ կարծեմ շատ աղէկ հաստատեցի որ եթէ այն ալ սէր մ'է, իզմէն աւելի չեմ կըրնար աղատիլ այն սէրէն: Ես ահա միայն այս զխոսմամբ իրողութիւններուն հաւասար արժէք տուի, եւ տակաւին կը պնդեմ թէ հաւասար են անոնք: Պիտի պատասխանե՞ս թէ առաքինութեան վախճանը սիրոյ վախճանէն խիստ շատ աւելի բարձր է, ո՞վ է այդ մասին համաձայնիլ չուողը: Բայց մի՞թէ ատոր վրայ է խնդիրը: Ո՞չ ապաքէն խնդիրն այն զօրութեան վրայ է որով հնորհիւ թէ առաքինութիւն եւ թէ՛ սէրը վիշտերու կը տակաւն: Առաքինութեան եւ սիրոյ վրայ դատում լինենք իրենց արդիւնքը նկատելով. արդ ո՞չ ապաքէն անաչառ առաքինութիւնը շատ աւելի դասալիքներ ունի քան թէ սէրը: Պիտի ըսե՞ս նաեւ թէ՛ առաքինութեան մէջ եթէ վիշտեր կան, ոչ անվիթելի եւ ոչ ալ հարկաւոր են անոնք, թէ՛ ալ ոչ բռնաւորներ եւ ոչ խաչեր կը դանուին, եւ թէ կը տեսնենք շատ

Դառաքելնի անձեր որք քաղցր և հանդարտ կեանք մը կը վարեն :
Եւ ալ նոյնպէս պիտի ըսեմ թէ խաղաղաւէտ և բարեբաղդ սէրեր
կան , և պիտի ըսեմ նաեւ թէ , — և ըսելիս ինծի համար խիստ
օգտակար տարբերութիւն մը կը կազմէ , — պիտի ըսեմ նաեւ թէ
սէրը՝ թէ և բաւական յաճախ կը խաբէ , սակայն զէթ միայն հա-
ճոյք և ուրախութիւններ կը խոստանայ մինչդեռ կրօնքը կուզէ որ
մարդս արտաւել և կսկծալի արգիւնք մը յուսայ :

«Մի՛ վրդովիր , շարայարեցի՝ տեսնելով թէ իր ջերմութեանդու-
թիւնը պատրաստ է խրոչելու . հոս բան մը միայն կուզեմ հե-
տեցնել , այսինքն թէ սիրտ մը սիրայ զէմ՝ զդուքնեկու համար չը
կայ այնքան յոռի կերպ մ'որքան է սիրայ հեշտութիւնները անոր
առջև պախարակելու և բարեգործութեան մէջ աւելի երջանկութիւն
խոստանալու կերպը : Մենք այնպէս ստեղծուած ենք որ մեր երջան-
կութիւնը ստուգապէս հաճոյից վրայ կը կայանայ , եթէ կրնաս , կը
հրաւիրեմ քեզի ուրիշ դաղափար մը կազմելու երանութեան վրայ ,
այդ սերուն ինքնին երկար ատեն խորհրդակցելու հարկաւորութիւն
չունի զգալու համար թէ ամեն տեսակ հաճոյից քաղցրադոյնն է սի-
րայ հաճոյքը : Սիրաբը շուտով կը նշմարէ թէ կը խաբեն զինքն երբ
այլուրեք աւելի զմայելի հաճոյք կը խոստանան իրեն , և այսխա-
բութիւնը զինքն ավենէն հաստատ խոստումներու չվտահելու կը
արամադրէ :

«Քարոզիչներ , որք կուզէք առաքելութեան ճամբան վերածել զին ,
ըսէ՛ք ինձ թէ անհրաժեշտաբար հարկաւոր է առաքելութիւնը ,
բայց մի՛ պահէք իզմէ անոր խիստ և տաժանելի ըլլալը : Ազէկ հաւ-
տաանցէ՛ք թէ վաղանցուկ են սիրայ հեշտութիւնները , թէ ասոնք
արդիւնեալ են , թէ յաւիտեանական պատիմներ պիտի դան անոնց ե-
տեւն , և թէ այս հեշտութիւններն ո՛րքան աւելի քաղցր և զմայ-
լելի ըլլան , երկինքն ալ այնքան աւելի շքեղութեամբ պիտի վար-
ձաւորէ՝ այսպիսի մեծ զոհողութիւն մը , և այս վերջին խօսքերով
թերեւս ալ աւելի տպաւորութիւն պիտի ընէք իմ վրայ . բայց խոս-
քովանցէ՛ք թէ մեր սիրտերը քանի որ շնորհած են այնպէս ինչ-
պէս են այս աշխարհիս մէջ , այն հեշտութիւնները մեր կատարե-
լացոյն երջանկութիւններն են : »

Խօսքիս այս վախճանը վերստին հանդարտեց բարեկամ թիւեր-
ժը , խոստովանեցաւ թէ թէ՛ դաղափարներու մէջ իրաւացի բան մը
կար : Միայն մէկ առարկութիւն ըրաւ , այսինքն հարցուց ինձ թէ
ինչո՞ւ զէթ չէի հետեւեր իմ սեպհական սկզբունքիս՝ անոս զոհելով
այն վարձատրութեան յոյսին զոր այնքան շքեղապէս կ'երևակայէի :

—Ո՛ր սիրելի բարեկամ , պատասխանեցի , ահա հոս կը խոստո-
վանիմ թշուառութիւնս և տկարութիւնս : Բա՛րէ , այս , պարտքս
է՛ զործել պատճառաբանութեանս համեմատ . բայց զործելն իմ
ձե՛ռքս է : Ո՛րքան օգնութեան հարկաւորութիւն պիտի ունենամ՝
Մանօնին հրապոյրները մոռնալու համար :

—Մեղա՛յ Տէ՛ր , մեղա՛յ , կրկնեց թիւերժ , կարծեմ ահա հոս է մեր
յանտեսեաններուն միմն ալ :

—Զգիտեմ ի՛նչ ըլլալս , պատասխանեցի , և շատ յայտնապէս
չեմ տեսներ թէ ի՛նչ ըլլալ պէ՛տք է , բայց քաջ կզղամ անոնց
խօսքերուն ճշմարտութիւնը :

Այս խօսակցութիւնը զէթ բարեկամիս զթու թիւնը նորոգելու
ծառայեց : Հասկցաւ թէ անկարողութեանցս մէջ աւելի տկարութիւն
քան թէ չարութիւն կար : Այս պատճառաւ իր բարեկամութիւնն
երբէն աւելի արամադրութիւններ ունեցաւ ինձ օգնութիւններ ը-
նելու , առանց որոյ անհրաժեշտաբար պիտի կորչնէի թշուառութեան
մէջ : Սակայն Սէն-Լադարէն խոյս տալու գիտաւորութեանս վրայ
բան մը չըսի թիւերժին : Միայն աղաչեցի զինքն որ յանձն առնու-
տեղը հասցնէ նամակս : Չարէն առաջ պատրաստներ էի նամակը ,
և կրցայ պատրուակներ դանել զրելու ստիպուած ըլլալս հաւտայը-
նելու համար : Նամակը ճշգրտապէս տանելու հաւատարմութիւնն ու-
նեցաւ թիւերժ , և Լեսքօ զիշեր չեղած ընդունեցաւ իրեն ուղ-
ղուածը :

Լեսքօ հետեւեալ օրն եկաւ զին տեսնելու , և բարեբաղդաբար
անցաւ ըսելով թէ եղբայրս է : Սաստկապէս ուրախացայ տեսնե-
կիս մէջ տեսնելով զան : Զգուշութեամբ զոյցեցի զուրը :

—Վայրկիան մ'անդամ չկորուսներ , ըսի . նախ լուր տուր ինձ
Մանօնին վրայօք , և ապա լաւ խրատ մը տուր շղթաներս խորտա-
կելու համար :

Ստուգապէս ըստ ինձ թէ բանտարկութեանս նախորդ օրէն 'ի վեր տեսած չէր իր քոյրը, թէ իմ և անոր վիճակը տեղեկութիւններ առնելով և ջանադրութիւններ ընելով միայն կրցած էր իմանալ, թէ երկու կամ երեք անգամ աղքատամտցը զացած էր՝ առանց հրաման ստանալու որ խօսի Մանօնին հետ :

— Ապիրատ Ժ... Մ... դռնէն իւրովի, որքա՛ն սուղ պիտի նստի քեզ ատի :

— Գանք ազատումիդ, շարունակեց Լեւոք, քեզի աղատելն ոչ այնքան դիւրին է քրքան կը կարծես : Երեկ իրիկուն երկու բարեկամներու հետ մինչև դիշեր այս տունին բոլոր արտաքին կողմերը դիտեցինք, և ինչպէս ըսեր էիր մեզ, քանի որ պատահաններդ շէնքով շրջապատուած դաւիթի մը վրայ կը նային, հասկցանք թէ դժուարութիւն կար քեզի ազատել պատահաններէն : Մանաւանդ որ երրորդ դստիկունը կը դանուխ, և ոչ չուան, ոչ ալ ելարան կրնանք բերել հոս : Ուստի դուրսի կողմէն ամենեւին հնարք մը չեմ տեսներ : Պէտք է տանը մէջ իսկ հնարք մ'երեւակայել :

— Ո՛չ, կրկնեցի, ամեն բան քննեցի, մանաւանդ այն օրէն 'ի վեր որ բանտարկութեանս փոքր ինչ նըսաղ խիստ է վերատեսչին ներողամտութեամբը : Սենեկիս դուռն ալ բանալիով չզոյցուիր . ազատութիւն ունիմ պտոյտ ընելու կրօնաւորներուն ձեմարաններուն վրայ . սակայն բոլոր սանդուղները խցուած են հաստ դուռերով, զոր դիշեր ցորեկ զոյ պահելու հող կը տանին, հետեւաբար անկաբելի է որ միայն ճարտարութիւնը կարենայ ազատել զիս :

— Աեցի՛ր, կրկնեցի փոքր ինչ խորհելէն ետք դադարի մը վըրայ որ պատուական երեցաւ ինձ . կրնամ ատրճանակ մը բերել ինձ :

— Գիւրութեամբ, ըսաւ Լեւոք, բայց մարդ մը պիտի մեռցնես : Հաւատաւորով ըսի անոր թէ ամենեւին դիտաւորութիւն չունէի մեռցնելու, և թէ հետեւաբար ատրճանակը լեցնելու անգամ հարկ չկար :

— Աղղը բեր ինձ ատրճանակը, շարայարեցի, և նայէ՛ որ դիշերը ժամը տասին մեր բարեկամներուն երկուքին կամ երեքին հետ այս տունին դրան առջևը դանուխ : Յուսամ թէ պիտի կրնամ դալ և ձեզի հետ միանալ :

Լեւոք վայրասպար ստիպեց զիս այս մասին աւելի տեղեկութիւն տալու իրեն : Ըսի իրեն թէ յաջողելէն ետք միայն կրնար խելքի մօտ երեւալ այն ձեռնարկութիւնը զոր միտքս դրեր էի : Ազաչեցի որ կարճ ընէ իր այցելութիւնը, որպէս զի հետեւեալ օրը զիս նորէն տեսնելու աւելի գիւրութիւն գտնէ : Իրօք հետեւեալ օրն առջի օրուան պէս առանց դժուարութեան ընդունուեցաւ : Ծանրաշուք էր իր կերպարանը . ոչ ոք կրնար պատուաւոր մարդ մը չհամարիլ զան :

Երբ ստացայ ազատութեանս դործին, ա՛լ գրեթէ կասկած չուներայ նպատակիս յաջողութեան նկատմամբ : Այս նպատակն այլանգակ և յանդուգն էր, բայց ինչեր ընելու չէի կարող այն պատճառներով որք կը քաջալերէին զիս : Սենեկէս դուռն ելնելու և ձեմարաններուն վրայ պտոյտ ընելու արտօնութիւն ստացած ըլլալէս 'ի վեր գիտեր էի թէ դժնասպան ամեն իրիկուն բոլոր դռներուն բանալիները վերատեսչին կը բերէր և թէ ետքը խորուհիւրութիւն մը կը տիրէր տան մէջ, ուսկէ կը հասկցուէր թէ ամեն մարդ իր տեղը քաշուած է : Հաղորդակցութեան նեղ և նուրբ անցքէ մը կրնայի սենեկէս վերատեսչին սենեակին երթալ անարգել : Որոշեր էի անոր բանալիները առնուլ, ատրճանակովս վախցնելով զան եթէ չհաւանէր յանձնելու ինձ բանալիները, և անոնց շնորհիւ դուռն ելնել Սէն-Լազարէն : Որոշումն զործադրելու ժամանակին սպասեցի անհամբերութեամբ : Դժնասպանը սովորական ժամին, այսինքն ժամն ինչէն քիչ մ'ետք եկաւ : Սպասեցի որ ժամ մ'եւ անցնի որպէս զի սպասում ըլլամ թէ բոլոր կրօնաւորներն ու ծառաները քրջ նայած են :

Վերջապէս զէնքովս և վստած ճրագով մը մեկնեցայ : Նախ կամայ մը զարկի վերատեսչին դուռին զան առանց ձայնի արթնցնելու համար : Երկրորդ անգամ զարնելս լսեց, և անշուշտ երեւակայելով թէ կրօնաւոր մը տկարութիւն ունենալով եկած էր օգնութիւն ուղեւ, ելաւ դուռը բանալու : Սակայն դուռին ետեւէն առ զդուշութեան հարցուց թէ մ'վէր զարնողը և թէ ի՛նչ կուզէ իրմէն : Ստիպուեցայ անունս տալու, սակայն ցաւաղին կերպով մը տուի անունս՝ հասկցնելու համար իրեն թէ աղէկ չէի :

—Ա՛հ, դո՛ւն ես, սիրելի որդեա՛կ իմ, ըսաւ գոռը բանալով :
Ի՞նչ է ասանկ ուշ ատեն հոս պալուդ պատճառը : »

Մտայ իր սենեակը, և սենեկին դրան գիմաղի կողմը քաշելով վե-
րատեսուչը յայտնադէս ըսի թէ՝ ա՛յլ անկարելի էր ինձ Սէն-Լա-
զարի մէջ մնալ. թէ՛ գիշերը յարմար առիթ մ'է գուրս եխելու ա-
ռանց նշմարուելու, և թէ՛ կը յուսայի որ իր բարեկամութիւնը պի-
տի հաւանի բանալու գուռերը, կամ ինձ տալու բանալիները որ
ես ինքս բանամ :

Այս քաղաքալարական խօսքս կը պարտաւորէր իր զարմանքը դը-
րուել : Ժամանակ մը ինձ նայեցաւ առանց պատասխան տալու .
բայց ես ժամանակ չունէի կորուսելու, ուստի վերադառնալ խօսիլ ըս-
կեցի ըսի թէ իր ամեն բարութիւնները շատ յուզեր էին զիս,
թէ տակայն աղատութիւնը ամեն բարեաց սիրելազօյնն ըլլալով, մա-
նաւանդ ինձի համար որմէ անիրաւաբար կը յափշտակէին զայն, ու-
րոշեր էի այն գիշերն իսկ ստանալ աղատութիւնս ամեն բան աչքս
աւնելով, և որովհետեւ կը վախնայի որ ձայնը չբարձրացնէ օդնու-
թեան կանչելու համար, լուռութեան օրինաւոր պատճառ մը ցու-
ցուցի զոր վերաբրիւսիս ներքեւ պահեր էի :

—Ատրճանա՛կ մը, ըսաւ ինձ : Ի՛նչ, որդեա՛կ իմ, ուրեմն կու-
ղես մեռցնել զիս քու վրայ ունեցած համարումիս փոխարէն :

—Աստուած չընէ, պատասխանեցի : Այնքան խելք ու միտք ու-
նիս որ չպիտի հարկադրես զիս քեզի մեռցնելու. բայց կուզեմ ա-
զատ ըլլալ, և այնքան որոշած եմ՝ աղատիլ որ եթէ քու պատճա-
ռաւ նպատակս ՚ի գերեւ ելնէ, բանդ բուսած է գլխովին :

—Բայց, տղա՛ս, կրկնեց գունատ և ահաբեկ կերպով մը, ի՛նչ
ըրի քեզ. ի՛նչ պատճառ ունիս մահս ուզելու :

—Է՛հ, ամենեւին, պատասխանեցի անհամբերութեամբ, քեզի
մեռցնելու գիտաւորութիւն չունիմ. եթէ կուզես ապրիլ, բա՛ց գու-
ռը, և ահա բարեկամներուդ լաւագոյնը կըլլամ :

Նշմարեցի բանալիները որք սեղանին վրան էին, առի և աղաչե-
ցի վերատեսուչը որ ետնէս դայ կրցածին չափ քիչ շշուկ հանելով :

Պարտաւորեցաւ հաւանելու : Քանի որ կը յառաջանայինք և գուռ
մը կը բանար ան, հառաչով մը կը կրկնէր :

—Ա՛խ, որդեա՛կս, ա՛խ, օ՛վ կրնար կարծել :

—Չայն մի՛ հաներ, հայր իմ, կը կրկնէի ես ալ ամեն վայրկեան :

Վերջապէս հասանք տեսակ մը վանդակապատի մօտ որ փողոցին
մեծ գուռէն առաջ է : Արդէն աղատ կը համարէի ինքզինքս, և
վերատեսչին ետնն էի՝ մէկ ձեռքս ճրաղը և միւս ձեռքս ատրճանակ
բռնած :

Մինչդեռ կը փութար գուռը բանալու, մօտակայ փոքր սենեկի
մը մէջ պառկող ծառայ մը քանի մը նիզերու ձայնը լսելով ելաւ և
զլուխն իր գուռէն գուրս հանեց : Վերեայ թէ բարեմիտ վերա-
տեսուչը զիս բռնելու կարող կարծեց ծառան : Մեծ անխոհեմութեամբ
հրաման ըրաւ որ օդնութեան հասնի իրեն : Ծառան հոժիւր սրի-
կայ մ'էր որ վրաս յարձակեցաւ առանց դեգնելու : Զինայեցի,
ատրճանակը սրարպեցի կուրծքին դէպ ՚ի մէջ տեղը :

—Հայր իմ, ահա գու՛ն ես այս բանիս պատճառը, ըսի առաջ-
նորդիս՝ բաւական խրոխտաբար : Սակայն թող այս իրողութիւնը
չարգիլէ քեզի գործդ կատարելու, շարայարեցի դէպ ՚ի վերջին
գուռը հրելով զան :

Գու՛րս ելայ բարեբաղդութեամբ և չորս քայլ անդին Լեւքօն դը-
տայ որ իր խոստումին համեմատ ինձ կուպսէր երկու բարեկամի
հետ :

Մեկնեցանք : Լեւքօն հարցուց ինձ թէ ատրճանակի մը պարպուիլը
լսած չէ՞ր :

—Յանցանքը քուկդ է, ըսի, ինչո՞ւ լեցուն բերիր ատրճանակը :

Սակայն չնորհակալ եղայ այս զղուշութիւնը ըրած ըլլալուն հա-
մար, առանց որոյ անշուշտ գեւ երկար ատեն Սէն-Լազարի մէջ
պիտի մնայի : Գացինք գիշերը անցուցինք պանդոկի մը մէջ ուր դը-
բեթէ երեք ամիսէ ՚ի վեր կերած յոռի կերակուրներուս փոխա-
րէն լաւ կերուխում մ'ըրի : Սակայն չկրցայ զբօսնուլ հօն : Սոս-
կալի կերպով կը տառապէի Մանօնին համար :

—Պէտք է աղատել Մանօնը, ըսի երեք բարեկամներուս : Միայն
այս գիտաւորութեամբ փափաքեցայ աղատիլ ես : Զեր յաջողակու-
թեան օգնութիւնը կը խնդրեմ, իմ մասիս կեանքս անպամ պիտի
գործածեմ անոր աղատութեանը համար :

Լեւոն որ բաւական խելանի և խոհեմէր, ըսաւ ինձ թէ պէտք էր կամայ կամայ շարժիլ, թէ Սէն-Լազարէն փախուստս, և ան-կէ դուրս ելնելու պտեն ինձ պատահած դժբաղդութիւնն անտարա-կոյս աղմուկ մը պիտի հանեն. թէ ոստիկանութեան տեղակալը զիս բնտուել պիտի տայ, թէ ան կրնայ ամենուրեք հասնիլ զիս դանելու համար, թէ վերջապէս եթէ չէի ուզեր Սէն-Լազարէն յո-ռեղոյն վտանդի մ'ենթարկուիլ, պարտ ու պատշաճ էր քանի մ'օր պահուիլ և դուրս չեկնել որպէս զի մեր թշնամիներուն առաջին կրակը ժամանակ ունենայ մարելու:

Իր խրատը հանձարեղ էր, բայց այսպիսի խրատի մը հետեւ-լու համար պէտք էր որ ես ալ խոհեմ ըլլայի: Այնքան յամրու-թիւն և զզուշութիւն չէին համաձայնեք բուն սիրոյս հետ: Լեւ-ոնի կամքը փոքր ինչ կատարելու համար խոստացայ միայն հետեւ-եալ օրը քննադատել անցունել: Զիս իր սենեկին մէջ պահեց ուր մնացի մինչև իրիկուն:

Այս ժամանակին մէկ մասը անցուցի Մանօնին օդնելու համար նը-պատակներ և միջոցներ կազմելով: Շատ աղէկ համոզուել էի թէ անոր բանսն ալ իմինէս շատ աւելի անթափանցելի էր: Զօրու-թեամբ և բռնութեամբ գործ տեսնելու վրայ չէր խնդրը, պէտք էր ճարտարութեամբ վարուիլ, բայց հնարաղիտութեան աստուա-ծուհին անգամ չպիտի զիտնար ուսկէ սկսիլ: Այնքան քիչ նշոյլ տեսայ Մանօնը փրկելու միջոցներուն նկատմամբ որ իրերը լաւագոյն կերպով նկատելու համար որոշեցի սպասել մինչև այն ատեն ուր քա-նի մը տեղեկութիւն առած պիտի ըլլայի աղքատանոցին ներքին կարգադրութեան վրայօք:

Երբ զիշերն ազատութիւնս տուաւ, աղաչեցի Լեւոնի որ հետս գայ: Խօսակցութիւն ըրինք դռնապաններուն մէկին հետ որ ուղիղ գատողութեան տէր մարդ մ'երեւցաւ մեզ: Կնքզինքս օտարականի մը տեղ դրի որ ընդհանուր աղքատանոցին և անոր մէջ պահուած բա-րեկարգութեան վրայ սքանչացումով խօսուիլը լաւ է: Ամենափոքր պարագաներուն վրայ հարց ու փորձ ըրի անոր, և պարագայէ 'ի պարագայ անցնելով խօսքը բերինք հողաբարձութեան վրայ օրոնց անունները և յատկութիւնները ինձ իմացնելու բարեհաճիլը խնդրե-

ցի դռնապանէն: Այս վերջին կէտին նկատմամբ տուած պատասխանս ներքը մտքիս մէջ ծնունդ տուին խորհուրդի մ'որմէ շուտով գոհ ե-ղայ և զօր փութացի գործադրելու: Գիտաւորութեանս իբր կարեւ-ւոր բան մը հարցուցի դռնապանին թէ արդեօք զաւակ ունէի՞ն հո-ղաբարձու պարօնները: Ըսաւ թէ չէր կրնար ճշդիւ տեղեկութիւն տալ ինձ այս մասին. թէ սակայն զլիաւորներէն մին, այսինքն Պ. Տը Թ...ին կարդուելու հասակը մտած տղայ մ'ունենալը զիտէր: Ստղայ մ'որ բազմիցս աղքատանոցն եկած էր հօրը հետ: Այս տե-ղեկութիւնը կը բաւէր ինձ:

Գրեթէ շուտ մը կտրեցի խօսակցութիւնը, և Լեւոնի տունը վերադառնալով իմացուցի անոր այն նպատակը զոր երկներ էի:

— Կերեակայեմ թէ Պ. Տը Թ...ին տղան որ հարուստ և բա-րեւորսմ է, իր հասակակից երիտասարդներու մեծագոյն մասին պէս դբօսանքը կը սիրէ փոքր ինչ: Չկրնար կանանց թշնամի, ոչ ալ սիրոյ խնդիրի մը համար իր աջակցութիւնը մերժելու չափ ծաղրելի ըլլալ: Մանօնին ազատութեանը մասին անոր հողաբարձութիւնը ար-ծարձելու գիտաւորութիւնը կազմեցի: Եթէ պարկեշտ մարդ է և զղացում ունի, իր օդնութիւնը մեզ պիտի շնորհէ առ վեհանձ-նութեան: Եթէ այս պատճառով գործելու կարող մարդ մը չէ ան, առ նուազն բան մը պիտի ընէ սիրուն աղջկի մը համար, եթէ ոչ ուրիշ գրգռումով, զէթ անոր շնորհացը մասնակցելու յոյսով: Ա-ռանց յապաղելու կուզեմ տեսնել այս երիտասարդը զէթ մինչև վաղը, այնքան միտիմարուիլ կզգամ այս նպատակէն որ բարեգու-շակ կերեայ ինձ այն:

Լեւոն ինքն ալ խօստովանեցաւ թէ զաղափարներուս մէջ փոքր ինչ ճշմարտութիւն կար, և թէ այս միջոցէն կրնայինք բան մը յու-սալ: Գիշերը նուազ տրտմութեամբ անցուցի:

Երբ առտու եղաւ, չքաւորութեան վիճակիս ներած ին չափ մաք-րութեամբ հաղուեցայ, և կառք մը մտնելով Պ. Տը Թ...ին տու-նը գացի: Սա զարմացաւ անծանօթի մ'այցելութիւնը ընդունելով: Եր գէմքէն և քաղաքաւարական ձեւերէն բարի գուշակութիւն ըրի: Բնականաբար բացատրութիւն տուի անոր, և իր բնական զղացումս ներքը արծարծելու համար տրփիս և տրփուհիս արժանեացը նկատ-

մեծի խօսեցայ իբր երկու բանի վրայ որոնց հաւանարը չկար :

Ըսաւ ինձ թէ երբեք չտեսած է Մանօնը , թէ սակայն անոր վրայ խօսուիլը լսեալ է , դէթ եթէ Մանօնն էր այն որ ծերունի Ժ. Մ. . . ին տարփուհին եղած էր : Անկախած հասկացայ թէ այս երիտասարդն իմացած էր այն դէպքին մէջ ունեցած մասնակցութիւնս , և վստահութիւնս ինձ արժանիք մը կազմելով զինքն ևս քան զէս շահելու համար մանրամասնաբար պատմեցի իրեն այն ամեն իրողութիւնները որք ինձ և Մանօնին պատահեալ էին :

— Ե՛հա՛ կը տեսնես , պարո՛ն , շարայարեցի , որ կեանքիս և սրտիս շահը հիմա ձեռքիդ մէջն է : Թէ՛ մին և թէ՛ միւսը հաւասարապէս սիրելի է ինձ : Բերդէ բան մը չեմ՝ պահեր , վասն զի իմացայ վեհանախութիւնդ , և վասն զի մեր հասակներուն նմանութիւնը յոյս կը տայ ինձ թէ մեր միտումներուն մէջ այն վեհանախութեանց մին պիտի գտնուի :

Թուեցաւ ինձ թէ վստահութեան և անկեղծութեան այս նշանն անոր խանդավառանքը զրդուեց : Պատասխան տուաւ աշխարհաճանաչող և զգացում ունեցող մարդու մը պէս , թէ և աշխարհս միշտ զղացում չտար մարդուս , այլ շատ անգամ՝ կը ջնջէ դայն : Ըսաւ ինձ թէ այցելութիւնս իր բարեբաղդութեանց կարգը կը գտնէ , թէ բարեկամութիւնս իր ամենէն երջանկաւիթ ստացումներուն մին կը համարի , և թէ իր եռանդուն ծառայութիւններովը ջանք պիտի ընէ արժանի հանդիսանալու բարեկամութեանս :

Զխոստացաւ Մանօնս ինձ յանձնել , վասն զի , ըսաւ , միշտ և ոչ այնքան ասպահովագրեցութիւն մ'ունէր . սակայն խոստացաւ Մանօնը տեսնելու հաճոյքը հայթայթել ինձ և իր ամեն ճիշդ թափել զմտն զիրիս յո նձնելու համար : Եթէ ամեն փափաքներս կատարելու կտարեալ խօսք տուած ըլլար , ոչ այնքան դո՛հ պիտի ըլլայի որքան եղայ իր ազդեցութեան այս անատուգութիւնէն : Իր խոստումներուն չափաւորութեան մէջ անկեղծութեան նշան մը տեսայ և շատ ուրախացայ : Վերջապէս ամեն բան յուսացի իր բարեշուք միջամտութիւնէն : Մանօնը տեսնել տալու խոստումը միայն կրնար ամեն բանի ձեռնարկել տալ ինձ իրեն համար :

Եյս զգացումներէն բան մը յայտնեցի իրեն այնպիսի կերպով որ

մէ ինքն ալ համոզուեցաւ թէ յոռի բնաւորութիւն չունէի : Պարզանօք պաղնուեցանք և բարեկամ եղանք , և մեր այս բարեկամութեան միակ պատճառն էր մեր սիրտերուն բարութիւնն և պարզ տրամադրութիւն մ'որով զթած և վեհանաճ մարդ մը կը դրդուի իրեն նմանող ուրիշ մարդ մը սիրելու :

Նոր բարեկամս իմ վրայ ունեցած բարի համարումն աւելի մեծ կերպով մ'ալ ցուցուց . վասն զի՝ արկածներուս վրայ հաշիւ ընելով և հասկնալով թէ Սէն-Ղազարէն ելնելէս ետք ստակի կարօտ էի՝ իր քսանի ինձ ընծայեց և ստիակեց որ ընդունիմ զայն : Զընդունեցայ , բայց ըսի : « Բարեսիրտութեան չափը կանցնի ատի , պարո՛ն : Եթէ այդքան բարեսիրտութեամբ և բարեկամութեամբ ինձ վերստին տեսնել տաս սիրելի Մանօնս , մինչև մահս պարտաւոր պիտի ըլլամ՝ քեզ : Եթէ բոլորովին յանձնես ինձ այն սիրելի անձը , քեզ ծառայելու համար բոլոր արիւնս թափելով հանդերձ դարձեալ չպիտի կարծեմ թէ հատուցեր եմ պարարս : »

Նախ որոշեցինք թէ ե՛րբ և ո՛ւր պիտի տեսնուէինք նորէն , և ապա զատուեցանք . բարեհաճեցաւ նոյն օրը կէսօրէն ետք զիս գտնելու :

Իրեն սղասեցի սրճարանի մը մէջ ուր ժամը չորսի միջոցին եկաւ դատա զիս և միաթիւ ճամբայ ելանք աղքատամտցն երթալու համար : Ծուռկերս կը դողային երբ գալիթներէն կանցնէի :

Զօրութիւն սիրոյ , կըսէի , պիտի տեսնեմ՝ ուրեմն սրախ թաղուհին , այնքան արտուրի և անհանգստութիւններու առարկան : Ո՛ր երկինք , մինչև իր քովը հասնելու համար տակաւին պահէ կեանքս և անկից ետք ա՛ն երջանկութիւնս և կեանքս , ա՛լ քեզմէ ուրիշ շուրճը չպիտի խնդրեմ :

Պ. Տը Թ. . . խօսեցաւ տունին քանի մը դռնապաններուն հետ որ զինքը դո՛հ ընելու համար փութային ծառայելու իրեն որքան որ կրնային ծառայել : Ըսաւ անոնց որ ցուցնեն մեզի այն բնակարանն ուր էր Մանօնին սենեակը , և ահա մեզի հոն տարին սոսկալի կերպով մեծ բանալիի մը հետ որ Մանօնին դուռը բացաւ : Մեզի առաջնորդող ծառային՝ որու յանձնուած էր նաև Մանօնին ծառայելու հողը՝ հարցուցի թէ ի՞նչպէս ան այս տան մէջ անցուցած էր :

ժամանակը : Ըսաւ մեզ թէ հրեշտակային հեղութիւն մ'էր Մանօն .
 թէ ամենեւին խիստ խօսք մը չլսած էր անորմէ : Թէ Մանօն հոն
 դալէն ետք առջի վեց շաբաթները շարունակ լալով անցուցած էր ,
 թէ սակայն քանի մը ժամանակէ 'ի վեր կերեալը թէ աւելի համ-
 բերութեամբ կրնդունէր իր դժբաղդութիւնը , և թէ առաւօտէն
 մինչև իրիկուն կար կը կարէր : 'ի բաց թողլով օրուան քանի մը
 ժամը զոր ընթերցումով կանցունէր : Հարցուցի նաև թէ մաքրու-
 թեամբ խնամուած էր ան : Հաւաստեց ինձ թէ հարկաւորն երբեք
 չսրակսած էր : Մօտեցանք ասոր դրան : Սիրտս ուժգնակի կը բաղ-
 խէր :

Ըսի Պ . Տը Թ . . . ին :

— Մինակ մտի՛ր և իմացու՛ր իրեն այցելութիւնս , վասն զի կը
 վախճամ որ շատ պիտի գրգռուի զիս յանկարծ տեսնելով : »

Բացուեցաւ դուռը : Ես դուրսը փողին մէջ կեցայ : Սակայն լսեցի
 իրենց խօսքը : Պ . Տը Թ . . . ըսաւ Մանօնին թէ եկած էր զինքը
 փոքր ինչ միտթարեւու համար : Թէ ինքը բարեկամներուս մին էր ,
 և թէ շատ սիրելի էր իրեն մեր երջանկութիւնը : Մանօն ամենաստու-
 տիկ եռանդով մը հարցուց իրեն թէ արդեօք իրմէն պիտի իմանայ
 ինչ եղած ըլլալս :

Բարեկամս բոլորովին դորովալի և հաւատարիմ մնացած ըլլալս
 իմայնելով՝ այնպէս զիս իր ոտքը բերելու խօսք տուաւ :

— Ե՛րբ , հարցուց Մանօն :

— Այսօր իսկ , պատասխանեց : այդ գերերջանիկ վայրկեանը չպի-
 տի ուշանայ , եթէ կը փախաքիս , հիմակ անմիջապէս պիտի երեւայ
 ան :

Հասկցաւ Մանօն թէ դուրսն էի դրան քով :

Ներս մտայ երբ ինք աճապարումով դէպ 'ի դուռը կը վազէր :

Պաղնուեցանք այնքան եռանդուն սիրով որ կատարեալ սիրող
 ներու այնքան զմայլելի կերեւայ եռամստեայ բացակայութենէ մ'ետք :

Մեր հաւաքները , ընդհատուն ձայնարկութիւնները , երկուստեք
 մեղիութեամբ կրկնուած թիւ սիրաբոյր անունները քառորդ մը շա-
 րունակ այնպիսի տեսարան մը կազմեցին որ Պ . Տը Թ . . . ին դու թը
 կը յուզէր :

— Կը նախանձիմ ձեզմէ , ըսաւ ինձ՝ մեզի նստեցնելով , չկոչ-
 փառաւոր վիճակ մ'որմէ վեր չհամարիմ այդքան զեղանի և սիրա-
 շունչ սիրուհի մը :

— Եւ ահա ես ալ տառ ինչ գրեցի աշխարհիս բոլոր թաղաւ-
 րութիւնները , պատասխանեցի , իրմէն սիրուելու երջանկութիւնը ա-
 պահովելու համար : »

Այս խօսակցութեան մնացորդն՝ որու այնքան փափաքեր էինք՝
 հարկաւ բոլորովին սիրադին պիտի ըլլար : Խեղճ Մանօնն իր զը-
 լունն եկածները պատմեց ինձ , ես ալ իմ զըլնս եկածները պատ-
 մեցի : Գառնապէս լացինք խօսակցելով իր ներկայ վիճակին վրայ ,
 նաև իմ վիճակիս վրայ որմէ նոր աղատեր էի : Պ . Տը Թ . . . միտ-
 թարեց մեզի մեր դժբաղդութեանց վերջ տալու համար եռանդալին
 աշխատելու նորանոր խոստումներ ընելով : Խրատեց մեզի շատ եր-
 կար չընելու մեր այս առաջին տեսութիւնը , որպէս զի աւելի գիւ-
 րութիւն ունենայ ուրիշ տեսութիւններ հայ թայթեւումը : Շատ
 դժուարութիւն կրեց այս խրատը մեզ ընդունել տալու համար : Մա-
 նօն մահաւանդ չէր կրնար հաւանիլ ձգելու որ մեկնիմ : Հարկը
 անդամ աթոռիս վրայ նստեցուց զիս : Զգեստներէս և ձեռներէս
 քանելով կը կեցնէր զիս :

— Բարե՛ , ինչպիսի՛ տեղ կը թողուս զիս , կըսէր Մանօն : Ո՞վ
 կրնայ հաւաստել ինձ թէ նորէն պիտի տեսնեմ՝ քեզի :

Պ . Տը Թ . . . խօսք տուաւ ստէպ հետս գալու և զինքը տեսնելու :

— Այս տեղը , շարայարեց Պ . Տը Թ . . . հաճելի կերպով մը ,
 ա՛լ պէտք չէ աղքատանոցն անուանել . Վերային է այս այն օրէն
 'ի վեր որ ամեն սիրտերու վրայ թաղաւորելու արժանի անձ մը բռն-
 տարկուած է հոն :

Գուրս ելնելով պարզեւ տուի Մանօնին ծառայող սպասաւորին՝
 պարտաւորելու համար զինքն որ աւելի եռանդով հոգ տանի անոր :
 Այս ծառային սիրտն իր նմաններուն սրտին չափ նուաստ և անգութ
 չէր : Աչքովը տեսած էր մեր տեսութիւնը : Այս սիրաբոյր տեսա-
 քանէն յուզուած էր ան : Երբ քան Ֆրանքոնց պարզեւ ընդունե-
 ցաւ , բոլորովին իմն եղաւ : Ուստի երբ գաւթին իջանք , զիս մէկ
 կողմ քաշելով , ըսաւ .

— Պարոն, եթէ կուզես զիս քովդ ծառայութեան առնուլ, կամ մարձատրութիւն մ'ընել ինձ՝ հոս ունեցած պաշտօնէս զրկուելուս փոխարէնը հաստուցած ըլլալու համար, կարծեմ՝ թէ զիւրին պիտի ըլլայ ինձ սողառել օրիորդ Մանօնը : »

Յիբով մտիկ ըրի այս մարդուն առաջարկութիւնը, և իր փափաքներէն շատ աւելի բաներ խոստացայ, թէ և բոլորովին անարժաթ էի : Շատ կը յուսայի թէ միշտ զիւրին պիտի ըլլար ինձ այս տեսակ մարդ մը մարձատրելու :

— Համոզուէ՛, բարեկամ, թէ քեզի համար ամեն բան պիտի ընեմ, և թէ երջանկութիւնդ իմինիս պէս ապահովուած է :

Ուզեցի զիսնալ թէ ի՞նչ միջոցներ գործածելու գիտաւորութիւն ունէր :

— Միայն մէկ միջոց ունիմ, ըսաւ, որ է զիշերն իր սենեկին դուռը բանալ, և մինչև փողոցին դուռը բերելով քեզ յանձնել զան. դուն ալ պիտի պարտաւորիս պատրաստ ըլլալ օրիորդ Մանօնը ընդունելու :

Հարցուցի թէ Մանօնը փողերէն ու դաւիթներէն անցնելու ատեն ճանչուելու վախ չունէ՞ր : Խոստովանեցաւ թէ վտանգ մը կար, բայց ըսաւ թէ պէտք էր փոքր ինչ վտանգի յանձնառու ըլլալ :

Թէ և շատ ուրախացայ մարդուն այսքան համարձակ ըլլալը տեսնելով, սակայն կանչեցի Պ. Տը Թ. . . ը' իրեն հաղորդելու համար այս նպատակը և այն միակ պատճառը որով կերեար թէ կրնար կասկածելի ըլլալ անոր գործադրութիւնը : Պ. Տը Թ. . . իզմէ աւելի դժուարութիւն գտաւ գործադրութեանը մասին : Ըսաւ թէ Մանօն այս կերպով կրնար բացարձակապէս փախչիլ : Սակայն եթէ ճանչուի, շարայարեց, եթէ փախչելու ժամանակ բռնուի, թերեւ յախտեան գէշ պիտի ըլլայ իր վիճակը : Մանաւանդ որ պիտի պարտաւորիս Բարիզէն անմիջապէս մեկնիլ, վասն զի չես կրնար խուզարկութիւններէն ազատիլ : Այս խուզարկութիւնները պիտի կրկնապատկին թէ՛ քու և թէ՛ Մանօնին նկատմամբ : Մարդս զիւրաւ կը փախչի երբ մինակ է. սակայն զրեթէ անկարելի է անձանօթ մնալ աղբոր կնիկի մը հետ : »

Պրբան ալ զօրաւոր երեւար այս պատճառարանութիւնը, չկրցաւ

մտքիս մէջ յաղթանակել Մանօնը աղատելու մօտագոյն յոյսին : Յոյսս ըսի Պ. Տը Թ. . . ին, և աղաչեցի զինքն որ ներողամիտ ըլլայ սիրոյն փոքր ինչ անխոհեմութեան և յանդգնութեան մասին : Ըսի նաև թէ իրօք գիտաւորութիւն ունէի Բարիզէն մեկնիլ մօտակայ դիւղի մը մէջ կանգ առնելու համար, ինչպէս արդէն առեր էի ուրիշ անգամ : Ուստի սպասաւորին հետ խօսք ըրինք իր ձեռնարկութիւնը հետեւեալ օրը կատարելու և չէ թէ աւելի ուշ. և այս ձեռնարկութիւնը մեր կարողութեանը չափ ապահովապէս զլուխ հանելու համար որոշեցինք մարդու զգեստները բերել որպէս զի աւելի զիւրութեամբ դուրս ենինք :

Դիւրին չէր այս զգեստները ներս տանիլ, սակայն ասոր ալ ճարը դանելու հնարալիտութիւնը ունեցայ : Միայն աղաչեցի Պ. Տը Թ. . . ին որ հետեւեալ օրը վրայ վրայի երկու թեթեւ պարեգօտ հագնի, և միւս ամեն բան իմ վրայ առի :

Աւտու աղքատանոցը դուցինք նորէն : Մանօնին համար ճերմկեղէն, գուլպայ և ուրիշ բաներ ունէի հետս, ասոնցմէ ի զատ վերարկուիս վրայ հագեր էի նաև թիկնոց մ'որու չորհիւ զրպաններուս մէջ շատ ունեցած բան չէր երեւար ամենեւին :

Վայրկեան մը կեցանք Մանօնին սենեակը : Պ. Տը Թ. . . իր պարեգօտներուն մին թողուց անոր, ես ալ վերարկուս տուի, քանի որ թիկնոցը կը բաւէր ինձ դուրս ելնելու համար : Մանօնին հագուստէն բան մը չպակսեցաւ. բայց ի վարտիքէն զոր գժբաղդաբար մոցեր էի :

Այս կարեւոր կտորին մոռցուիլն անշուշտ մեզի պիտի տրամադրէր խնդալու եթէ նուազ ծանր ըլլար այն շփոթութիւնը որու մէջ կը թողուր մեզի վարտիքին մոռցուած ըլլալը : Այլ յուսահատելի տեսնելով որ այս տեսակ չնչին բան մը կարող էր կեցնելու մեզի : Սակայն որոշում մ'ըրի, այսինքն ուզեցի ես դուրս ելնել առանց վարտիքի : Հագած վարտիքս Մանօնին ձգեցի : Թիկնոցս երկայն էր, և քանի մը զնդասեղի օգնութեամբը դունէն վայելչութեամբ անցնելու վիճակին մէջ զրի ինքզինքս :

Օրուան մնացորդ մասն անտանելի կերպով երկար երեցաւ ինձ : Վերջապէս երբ զիշեր եղաւ, կառք մը մտանք և գայինք աղքատ

տանոցին դուռնէն քիչ մը վար սպասեցինք : Շատ չանցաւ և ահա տեսանք Մանօնին իր առաջնորդին հետ գալը : Կառքին դուռը բաց ըլլալով, երկուքն ալ անմիջապէս ներս մտան . զիրեն առի սիրելի թագուհին : Տերեւի մը պէս կը դողար ան :

Կառապանը հարցուց ինձ թէ ո՛ւր պէտք էր երթալ :

— Գնա՛ մինչև աշխարհիս ծայրը , ըսի , և տա՛ր զիս տեղ մ'որ չկարենամ երբէք բաժնուիլ Մանօնէն : »

Քիչ մնաց ձախորդ արդելք մը պիտի հանէր առջև այս ախռնի զոր չլըցայ զսպել : Կառապանն այսպէս խօսիլով խորհեցաւ , և ետքն երբ ըսի իրեն այն փողոցին անունը ուր կուգէինք տարուիլ՝ պատասխանեց թէ կը վախնար որ դէշ գործի մը մէջ չխառնեմ զինքը . թէ շատ աղէկ կը տեսնէր որ Մանօն ըսող այս գեղանձն երիտասարդն աղջիկ մ'էր զոր աղքատանոցէն կը հափափէի , և թէ ինքը յօժարութիւն չունէր կորսուելու ի սէր իմ :

Այս սրիկային զգուշութիւնն ոչ այլ ինչ էր բաց եթէ իր կառքին համար իզմէ աւելի բարձր վարձք մ'առնելու փափաք մը : Տա՛կաւին այնքան մօտ էինք աղքատանոցին որ պարտաւորեցայ անոյշ տեղը կապել :

— Լուէ՛ , ըսի , քսան ֆրանք պիտի տամ քեզ :

Այս խոստումէս ետք կառապանը թերեւ ուզէր աղքատանոցն իսկ կրակի տալ :

Հասանք Լեւոքոյն բնակած տունը : Ժամանակն ուշ ըլլալով , Պ . Տը Թ . . . ճամբան զատուեցաւ մեզմէ՝ հետեւեալ օրը մեզի տեսնելու խօսք տալով : Սպասաւորը միայն մեր հետը մնաց :

Մանօնը դիրկս առեր էի և այնքան սնդիւ կը գրկէի որ ան և ես կառքին մէջ մէկ տեղ կը բռնէինք : Արտախաղին կը լար ան , և կըզայի Մանօնին արտաւրը որ երեսս կը թըջէր :

Բայց երբ հարկ եղաւ կառքէն իջնել Լեւոքոյն տունը մանկու համար , կառապանին հետ նոր վէճ մ'ալ ունեցայ որու հետեւանքն աղետալի եղաւ :

Զղջացի անոր քսան ֆրանք խոստացած ըլլալուս , վասն զի ոչ միայն ծայրայեղ էր պարզեւր , այլ նաև վասն զի կարող չէի վճարելու զայն : Լեւոքոն կանչել տուի : Իր սենեկէն իջաւ դուռը դառաւ

համար . ըսի տկանջին թէ ի՛նչ նեղութեան մէջ էի : Լեւոքո որ կոշտ բնաւորութիւն մ'ունէր և ամենեին սովորած չէր կառապանի մը հետ մեղմիւ վարուելու , ըսաւ թէ կը ծաղրէի զինքը :

— Քսա՛ն ֆրանք , շարայարեց . քսան դաւաղանի հարուած տալու է այդ սրիկային :

Թէև մեղմիւ ըսի Լեւոքոյն թէ պիտի կործանէր մեզի , գաւազանս քաշեց առաւ ձեռքէս՝ կառապանը ծեծելու շարժումն ընելով : Սա որ թերեւս քանի մ'անգամ պահապանի կամ հրացանակրի մը ձեռքն ընկած և ծեծ կերած էր՝ վախցաւ և իր կառքով խոյս տուաւ , գոչելով թէ խաբեր էի զինքը և թէ պիտի զղջացնէ զիս : Ի նա՛նիր քանի մ'անգամ ըսի որ կենայ : Անոր փախուստն ամենասաստա՛տիկ վրդովում պատճառեց ինձ . անկասկած կարծեցի թէ պիտի երթայ ոստիկանութեան գործակալին իմաց տալու :

— Կը կործանես զիս , ըսի Լեւոքոյն , տունդ սպահովութեան մէջ չեմ ըլլար . պէտք է որ հիմա հեռանանք : »

Թևս Մանօնին տուի քայլելու համար , և շուտով երանք այս վճարանգաւոր փողոցէն : Լեւոքո մեր հետն եկաւ :

Հիանալի բան մ'է այն կերպը որով նախախնամութիւնը դէպքերը կը շղթայէ : Հաղիւ թէ հինգ վեց վայրկեան քայլեր էինք , և ահա մարդ մ'որու երեսը չտեսայ՝ ճանչեց Լեւոքոն : Անշուշտ իր տան շրջակաները կը բնտուէր զան աղետալի գիտաւորութեամբ մը զոր գործագրեց :

— Ահա Լեւոքոն , ըսաւ մարդը՝ ատրճանակ մը պարպելով անոր վրայ , այս դիշեր պիտի երթայ հրեշտակներուն հետ ընթերելու : »

Ապա շուտ մը խոյս տուաւ :

Լեւոքոն ընկաւ ա՛լ առանց ունենալու կեանքի ամենափոքր շարժում մը : Ստիպեցի Մանօնը փախչելու , վասն զի մեր օգնութիւնը անօգուտ էր դիտելի մը համար , և կը վախնայի որ չընտուիմ պահապանէն որ անպապաղ պիտի երևար անշուշտ :

Մանօնին և ծառային հետ սպրդեցայ առաջին գոհիճ որ այն փողոցը կը կտրէր :

Մանօն այնքան շուարուն և ահաբեկ էր որ դժուարաւ կը բռնէի զինքը : Վերջապէս կառք մը տեսայ փողոցին ծայրը : Մտանք կառք

քր, սակայն երբ կառապանը հարցուց թէ ո՛ւր կը պարտաւորէր տանիլ, շփոթութեամբ չկրցայ իսկոյն պատասխան տալ : Այսպէս հով ապաւէն ունէի, ոչ ալ մտերիմ բարեկամ մ'որոտ համարձակէի դիմել. անարժաթ էի, վասն զի քսակիս մէջ հինգ ֆրանք ունէի միայն : Աւսն, յոյնութիւնն այնքան անհանդիստ ըրեր էին Մանօնը որ կիսովին նուազած էր քովս : Ասկից 'ի դատ Աւսթոյնն սպաննութիւնը բոլորովին մաքիս առջեւն էր, և տակաւին վախ ունէի պահապանէն : Ինչ որոշում ընէի : Բարեբաղդաբար Շայեթի պանդոլը յիշեցի, ուր Մանօնին հետ քանի մ'օր անցուցեր էի երբ Շայեթօ դացեր էինք հոն բնակելու համար : Զուտացի թէ ոչ միայն հոն ապահովութեան մէջ պիտի ըլլայի, այլ նաեւ ժամանակ մը սկիտի կրնայի ապրիլ առանց ստիպուելու վճարել :

— Շայեթօ տա՛ր մեղի, ըսի կառապանին :

Տաւր ֆրանքէն պակասի չուղեց երթալ, ըսելով թէ շատ ուշ էր : Ուրիշ շփոթութիւն մ'ալ այս էր : Աւերջապէս վեց ֆրանքի կտրեցինք դէնը. քսակիս մէջ մնացած բոլոր դումարս այսքան էր :

Մանօնը միտնարեցի յառաջանալով, սակայն իրապէս սիրասյուսահատութեամբ համակուած էր : Ինքզինքս մեռցնէի թերեւս եթէ դիրքս ունեցած չըլլայի այն միակ երջանկութիւնը որ աշխարհիս կը յարէր զիս : Միայն այս խորհրդածութիւնը սիրտ կը տար ինձ :

— Գէթ Մանօնը ունիմ, կրսէի, կը սիրէ զիս, իմն է ան : Թիպերժ ինչ կուզէ թող ըսէ, երանութեան ուրուական մը չէ այս : Կրնամ բոլոր տիեզերաց կործանելը տեսնել առանց հող ընելու, ինչո՞ւ. վասն զի ուրիշ սէր չունիմ անոր մէջ : »

Ճշմարիտ էր այս զգացումը : Սակայն այն միջոցին ուր այնքան առ ոչինչ կը սեպէի աշխարհիս բարեքը, կղզայի թէ գէթ անոնց մէկ փոքր մասին հարկաւորութիւն ունէի ուրիշ ամեն բան առելի բացարձակապէս արհամարհելու համար : Սէրն առելի հզօր է քան թէ առատութիւնը, առելի հզօր է քան թէ զանձերն ու հարստութիւնները, սակայն անոնց օղնութեան կարօտ է, և փափուկ սիրահարն մը համար ոչինչ այնքան յուսահատական է որքան այն կարօտութիւնը որով իր կամքին հակառակ ամենէն նուազս հոգիներու կոշտութեան վիճակը կը վերածի :

Ժամը տասնութէ կ'էր երբ Շայեթօ հասանք : Պանդոլին ընդունուեցանք իւր ծանօթ անձեր : Չգարմացան երբ Մանօնը առնական հաղուստով տեսան, վասն զի Բարիզի շրջականները մարդիկ սովորած են կանանց ամեն տեսակ կերպարանք առնուլը տեսնելու : Մանօնին ընթրիք բերել տուի այնքան մաքուր կերպով որքան պիտի կրնայի բերել տալ եթէ գրամական լաւագոյն վիճակի մէջ գտնուէի : Չգիտէր ան թէ ստակի նեղութիւն ունէի : Չգուշութիւն ընելով այս մասին բան մը չիմացուցի անոր, վասն զի որոշեր էի հետեւեալ օրը միտնալ Բարիզ գտնալ գարման մը բնակելու համար այս հիւանդութեան որոտ տեսակը զժնդակ էր :

Մանօն ընթրելով առելի գունատ և նիհար երեցաւ ինձ : Աղքատանոցին մէջ չնձմարեր էի այս փոփոխութիւնը, վասն զի շատ լուսաւոր չէր այն սենեակն ուր տեսեր էի զինքը : Հարցուցի իրեն թէ այս տոգոնութեան և նիհարութեան պատճառ չէ՞ր այն վախը զոր կրած էր իր եղբօր սպաննուիլը տեսնելով : Հաւատացի ինձ որ թէև յուզուած էր այն արկածէն, սակայն իր տոգոնութեան պատճառն երբ ամիս իրմէ հեռի ապրած ըլլալն էր :

— Ուրեմն ստատիկ կը սիրե՞ս զիս, հարցուցի :

— Ձեմ կրնար բացատրել ո՞րքան շատ սիրեւս, պատասխանեց :

— Ուրեմն ա՛լ բնաւ պիտի չթողբուս զիս, շարայարեցի :

— Ա՛յ, ո՛չ երբէք, կրկնեց Մանօն :

Եւ Մանօն իր այս խոստումն հաստատեց այնքան զգուանքով և երդումներով որ իրօք անկարելի երեցաւ ինձ զանոնք երբէք մոռնալու կարող ըլլալը :

Համոզուած եմ միշտ թէ անկեղծ էր ան. ինչ պատճառ ունէր այսքան երկդիմի ըլլալու : Սակայն Մանօն նաեւ շատ փոփոխամիտ էր, կամ լաւ ևս է ըսել՝ ոչինչ էր, և ինքն ալ իր ինչ ըլլալը չէր գիտեր երբ աղքատութեան և կարօտութեան մէջ կը գտնուէր՝ իր առջև ունենալով կիներ որք առատութեան մէջ կապրէին : Օր մը ետք առի Մանօնի բնակարանութեան մէկ վերջին ապացոյցը, որ միւս ամեն սովաքոյցները գերազանցեց և որ տեղի տուաւ այնպիսի տարօրինակ արկածի մ'որոտ նմանը բնաւ չեկած է ընտանեացս և բաղդիս պէս ընտանիք և բաղդ ունեցող ուրիշ մարդու մը գլուխը :

Գիտէի Մանօնին այս բնատրութեան տէրն ըլլալը, ուստի հեռուեալ օրը շուտով Բարիզ դացի : Իր եղբոր մահն և իրեն ու ինծի համար ճերմկեղէն ու զոհատ ունենալու հարկն այնքան լաւ պատճառներ էին որ հարկաւորութիւն չունեցայ պատրուակներ գտնելու : Գուրս ելայ պանդոկէն, վարձու կառք մը բռնելու զի տաւորութեամբ, ըսի Մանօնին և պանդոկատին, սակայն սնաւ պարծութիւն մ'էր ըսածս : Անարծաթ վիճակս իս կտտիպէր հետի երթալու, շատ շտապ քայլեցի մինչև Գուր-լա-Քէն ուր գիտաւորութիւն ունէի կանկ առնելու :

Եւ իրօք սէտք էր պահ մ'առնա՞նք մնալ և հանդարտ ըլլալ կարգադրելու և նախատեսելու համար ինչ որ պիտի ընէի Բարիզի մէջ :

Խտտերուն վրայ նստայ : Ընկղմեցայ պատճառաբանութեանց և խորհրդածութեանց անդունդի մը մէջ, որք սակաւ առ սակաւ ամս փոփոկելով երեք զլեւաւոր կէտ կաղմեցին : Ներկայ օգնութեան մը հարկաւորութիւն ունէի ներկային մէջ անթիւ կարօտութեանց հաճամար : Կը պարտաւորէի նաև բնտեղ ճամբայ մ'որ գէթ կարեւոր յոյսեր տալ ինձ ապագային նկատմամբ, ուրիշ բան մ'ալ կար որ ոչ նուաղ կարեւորութիւն ունէր, այսինքն կը պարտաւորէի տեղեկութիւններ և միջոցներ առնուլ Մանօնին և իմ ապահովութեան համար : Այս երեք զլեւաւոր կէտերուն վրայ ամեն նպատակները կաղմեղէն և կարգադրութիւնները ընելէն ետք յարմար դատեղի վերջին երկու կէտը մեկուսի թողուլ : Շայեէօյի մէկ սենեկին մէջ բաւական ապահովութիւն ունէինք չյայտնուելու, և ապագայ հարկաւորութեանց դալով կարծեցի թէ ժամանակ պիտի ունենամ անոնց վրայ մտածելու երբ ներկայիներուն տեղը լեցուցած պիտի ըլլայի :

Արդ առ այժմ խնդիրը քսակ լեցունելու վրայ էր : Պ. Տը Թ... վեհանաճարար պարզեած էր ինձ իր քսակը, սակայն այս մասին իրեն զիմեկ սաստիկապէս ծանր կը դար ինձ :

Ինչպիսի՞ դեռ մ'է երթալ, թշուառութիւնդ օտարականի մը յայտնել և աղաչել զան որ իր ստակին մէկ մասը քեզ տայ : Միայն վատ մը կրնայ խաղալ այս դերը նուազութեամբ մ'որ կարգիլէ զինքն այն դերին անարժանութիւնը զգալու, կամ խոնարհ քրիստոնեայ մը

կրնայ այնպէս վարուիլ վեհանաճութեան ծայրայեղութեամբ մ'որով ինքն այն նախատինքն վերել կը գտնուի բոլորովին : Արեանս կէսը կը տայի այսպիսի նուազութեան մը խոյս տալու համար :

Թիպերժը, բարեսիրտ Թիպերժը, կըսէի, պիտի մերժէ՞ ինչ որ պիտի կրնայ տալ ինձ : Զէ՛, արգահատանք պիտի զգայ թշուառութիւնս տեսնելով, բայց իր քարոզներով պիտի սպաննէ զիս : Պէտք պիտի ըլլայ համբերել իր յանդիմանութեանց, յորդորներուն, սպառնալեացը, այնքան սուղի պիտի նստեցնէ ինձ իր օգնութիւնը որ դարձեալ լաւագոյն է արեանս մէկ մասը տալ քան թէ երթարկուիլ այս դժնդակ տեսարանին որ խռովութիւն և խղճի տաղնապ պիտի թողու վրաս : Լա՛ւ ուրեմն, կը կրկնէի խրովի, պէտք է ամեն յոյս կտրել քանի որ ուրիշ ճամբայ չկայ սոջևս, քանի որ այս երկու ճամբաներուն և ոչ մին կուգեմ ընարել, նախապաշտի սեպելով արեանս կէսը յօժարակամ թափել քան թէ անոնց մին ընտրել, այսինքն բոլոր արիւնս թափել քան թէ անոնց երկուքն ալ ընտրել : Այո՛, բոլոր արիւնս, շարայարեցի պահ մը խորհելէն ետք, բոլոր արիւնս յօժարակամ պիտի թափեմ նուազ տղերաներ մատուցանելու չղատապարտուելու համար : Սակայն հոս մի՞թէ խնդիրն արեանս վրայ է : Խնդիրը Մանօնին կենաց և պահպանութեանը վրայ է, խնդիրն իր սիրտին և հաւատարմութեանը վրայ է : Մանօնին փոխարէն ինչ հակակշիռ ունիմ գտնելու : Իբր փոխարէն մինչև հիմա բան մը չգրի : Մանօնն է փառքս, երանութիւնս և հարստութիւնս : Անշուշտ կան շատ բաներ զոր ստանալու կամ անոնցմէ խոյս տալու համար կեանքս կը տայի, բայց բան մը կեանքէս աւելի յարգելը զայն Մանօնին չափ յարգելու պատճառ մը չէ : »

Այսպէս պատճառարանելէս ետք երկար ատեն չանցուցի որոշում մ'ընելու համար : Ճամբատ շարունակեցի՝ որոշած ըլլալով նախ Թիպերժին տունը, և անկից Պ. Տը Թ... ին տունը երթալ :

Բարիզ մտնելով կառք մը բռնեցի, թէև վարձքը վճարելու ըստակ չունէի, յոյսս դերեր էի այն օգնութեանց վրայ զոր կերթայի խնդրելու : Լիբքսանպուր դացի կառքով, և անկից մարդ զրկեցի Թիպերժին խնայնելու համար որ հոն իրեն կապանք : Թիպերժ գոհ

ըրաւ անհամբերութիւնս իր արարութեամբը : Առանց դարձուածքի քացէ՛ ի քաց յայտնեցի իրեն ծայրայեղ կարօտութիւնս : Հարցուց թէ՛ արդեօք կը բաւէր ինձ այն յիսուն լուծին՝ զոր ետ դարձուցեր էի իրեն , և առանց ամենափոքր դժուարութիւն մը յուշուհեալ իսկոյն գնաց բերելու ստակն այն զուարթ կիրպարանով և տալու հաճութեամբ զոր սէրն և ճշմարիտ բարեկամութիւնը միայն կը ճանաչեն : Թէ՛ և ամենևին կասկած չունէի խնդիրս յաջողութեանը մասին , սակայն զարմացայ այնքան դիւրութեամբ յաջողիլ , այսինքն թիպերծին անզղութեանս վրայ առանց հետս կուտելու խնդիրս ընդունիլ տեսնելով : Սակայն սխալեցայ իր յանդիմանութիւններէն զիս բոլորովն ազատ կարծելով , վասն զի իր ստակը համբերելու երբ տուաւ , և երբ ես ալ կը պատրաստուէի մնաւ բարեւ ըսելու իրեն , աղաչեց զիս որ հետը պտոյտ մ'ընեմ ծառուղիին մէջ : Մանձնին վրայ չիտսեր էի հետը : Ձէր զիսեր թէ՛ ազատ էր սիրուհիս . հետեւաբար թիպերծին խրատներուն առարկան եղաւ միայն Սէն-Վազարէն յանդիմարար փախչիլս և այն վախը զոր կը կրէր կարծելով թէ՛ փոխանակ օգուտ քաղելու Սէն-Վազարի մէջ ինձ արուած ըզպատութեան դասերէն՝ վերստին պիտի սկսիմ անառակութեամբ ապրիլ : Ըսաւ ինձ թէ՛ փախտեանս հետեւալ օրը զիս տեսնելու համար Սէն-Վազար գացած ըլլալով՝ կարգէ դուրս զարմացած էր անկից ինչ կերպով փախչիլս իմանալով : ~~Ք~~Թէ՛ այս մասին խօսակցութիւն ըրեր է վերատեսչին հետ , թէ՛ բարեմիտ կրօնաւորին վախը զեռ բոլորովն անցած չէր , թէ՛ սակայն փախուստիս պարագաները ոտախնայութեան ընդհանուր տեղակալին չյայտնելու վեհանքութիւնն ունեցած էր , նաև չթողուցած էր որ դռնապանին մահը դուրսը լուրի թէ՛ հետեւաբար այս մասին վրդովելու պատճառ չունէի . թէ՛ սակայն եթէ՛ զպատուութեան փորձողոյն զգացում մ'ունէի տակաւին , կը սքարաւորէի օգուտ քաղել այն բարեկամ զարձուածքէն զոր երկնք կը տար զործերուս . թէ՛ պարտքս էր նախ նամակ մը գրել հօրս և հետը հաշտուիլ , և թէ՛ եթէ՛ անգամ մը կուզէի հետեւիլ իր խրատին , ինքն այնպէս կը կարծէր թէ՛ կը պարտաւորէի մեկնիլ Բարիդէն և ընտանեացս ծոյր վերադառնալ :

Թիպերծին խօսքերուն ուշ գրի մինչև վերջը : Առանց մէջ շատ

դոհացուցիչ բաներ կային : Նախ շատ ուրախացայ Սէն-Վազարի կողմէն վախ մը չունենալուս համար : Բարիդի փողոցները վերստին ազատ երկիր մը կը դառնային ինձի համար : Արկրորդ շատ դոհեղայ դիտելով որ Թիպերծ ամենևին իմացած չէր Մանձնին ազատումն և իմ հետ վերադառնալը : Գիտեցի նաև որ Թիպերծ զգուշացած էր անոր վրայ խօսելու հետս , թերեւս կարծելով թէ՛ ան ոչ այնքան կը տիրէր սրտիս քանի որ այնքան հանդարտ կերեայի աւնոր նկատմամբ :

Թիպերծին խրատին համեմատ որոշեցի եթէ՛ ոչ ընտանեացս քով վերադառնալ՝ դէժ նամակ մը գրել հօրս՝ ըսելով թէ՛ արամազրութիւն ունէի այսուհետեւ պարտաւորութեանցս համեմատ ապրելու և իր կամայը հնազանդելու : Այսպէս գրելով կը յուսայի ստիպել զինքն ստակ զրկելու ինձ՝ ճեմարանին մէջ ուսումներս աւարտելու պատրուակով , վասն զի դժուարին պիտի ըլլար ինձ համոզել զան թէ՛ արամազրութիւն ունէի վերստին եկեղեցական վիճակն ընդունելու , և իրօք ամենևին հակակրօնութիւն չէր ներշնչել ինձ ինչ որ կուզէի խոստանալ հօրս : Ընդհակառակն մեծ ուրախութիւն մ'էր ինձ պատուաւոր և բանաւոր զբաղում մ'ունենալ , որքան որ կրնար այս պիտի գիտաւորութիւն մը համաձայնիլ սիրոյս հետ :

Միաբն էր գնէի ուսումներս աւարտելու համար աշխատիլ ու մի անդամայն տարփուհիս հետ ապրիլ : Այսպէս աշխատիլն ու ապրիլը շատ հանգուանոր էր :

Այնքան դոհեղայ այս ամեն պաշտօններէն որ խօսք տուի Թիպերծին նոյն օրն իսկ նամակ մը գրելու հօրս :

Թիպերծէն զատուելէս ետք իրօք դրասնեակ մը մտայ և նամակս գրեցի այնպիսի դորովալի և հեզարայր կերպով որ զայն վերստին կարդալով յուսացի թէ՛ հայրական սրտէն բան մը պիտի ստանայի :

Թէ՛ և Թիպերծին քովէ՛ հեռանալէս ետք կրնայի կառք մը բռնել և վարձքը վճարել , սակայն հաճոյք մը սեպեցի ինձ սիգարաք հետի քայլել Պ.ՏԸ Թ. . . ին տունը երթալով : Աւրախութիւն կը գրտնէի ազատութեանս այս կիրառութեան մէջ , ազատութեանս , կըսեմ , որու մասին բարեկամս հաւաստած էր ինձ թէ՛ վախնալու պատճառ մը չունէի : Սակայն յանկարծ միաբն եկաւ թէ՛ Թիպերծ

միայն Սէն-Լադարի նկատմամբ ապահոված էր զին, և թէ նոյն դործէն ՚ի զատ ունէի նաև աղքատանոցին դործը, առանց հաշուելու Լեւոքոյն մահը, որու խառնուեր էի զէթ իբր ակնաստես :

Այս յիշատակը շատ վախ տուաւ ինձ, ուստի առաջին ծառուղին մանելով կառք մը բերել տուի : Ուղղակի Պ. Տը Թ... ին տուաւ ինձ, և զան խնդացոցի վախով :

Այս վախն ինձ ալ ծիծաղելի երեցաւ. երբ իմացուց ան թէ ամենն չէի պարտաւորեալ վախնալ թէ աղքատանոցին և թէ Լեւոքոյն նկատմամբ :

Կարծելով թէ կրնայ կասկածի ենթարկուիլ իբր մասնակից Մանոնի հախափումին, առաւ աղքատանոցը դացած և իրողութեան մասին բոլորովին անպէտ ձեանալով ուզած էր Մանոնը տեսնելու, ըսաւ ինձ Պ. Տը Թ... թէ և ոչ մէկին մարէն կանցնէր ամբաստնել զինքը կամ զին, թէ ընդհակառակն աղքատանոցին մարդերը փութացեր էին իմացնելու իրեն Մանոնին փախուստը իբր տարօրինակ լուր մը, և թէ Մանոնին պէտ աղբոր աղջիկ մը սպասաւորի մը հետ խոյս տալու հաւանին իրենց զարմանք կը տար. թէ ինքն ալ անտարբերութեամբ պատասխանած էր միայն թէ չէր զարմանար այս հաւանութեան վրայ, վասն զի աղատութեան համար մարդս ամեն բան կրնէ :

Խօսքը շարունակելով պատմեց ինձ նաև թէ անկից Լեւոքոյն տուաւ ինձ, և զացած էր՝ յուսալով թէ հոն պիտի գտնէ զիս հոյակապ սիրուհիս հետ, թէ տան տէրն՝ որ կառապան մ'էր՝ երգումով ըսած էր իրեն թէ չտեսած էր զին, ոչ ալ Մանոնը, թէ սակայն զարմանալի բան մը չէր մեր հոն դացած չըլլալ՝ եթէ Լեւոքոյն համար կը պարտաւորէինք երթալ, վասն զի անշուշտ իմացեր էինք քիչ մ'առաջ, այսինքն գրեթէ մի և նոյն ժամանակ Լեւոքոյն սպաննուիլ :

Ասոր վրայ տան տէրը հաւանած էր բացատրելու Պ. Տը Թ... ին ինչ որ զիտէր այս մահուան պատճառին և պարագաներուն վրայօք : Երկու ժամ առաջ Լեւոքոյն բարեկամներէն պահնորդ մ'եկած էր զան տեսնելու և առաջարկած էր թողթ խաղալ : Լեւոքոն այնքան

արագապէս վաճառեալ էր որ միւսը մէկ ժամի մէջ հարկը թալէր, այսինքն իր բոլոր ունեցածը կորուսած էր :

Այս դժբաղդը՝ բոլորովին անարժաթ մնալով՝ աղաչած էր Լեւոքոն որ վաճառեալ տոսկին կէսը փոխ տայ իրեն, և այս առթիւ ծագած քանի մը դժուարութեանց վրայ ծայրայեղ բարկութեամբ մը կռիւ ըրեր էին. Լեւոքոն չուզած էր դուրս ելնել սուր ՚ի ձեռին կռուելու համար, և միւսը մեկնելով երգում ըրած էր անոր զլուխը ջախջախելու, և իրօք նոյն իրիկուն իսկ դորձադրած էր իր երգումը :

Պ. Տը Թ... քաղաքավարութիւն ընելով շարայարեց նաև թէ շատ անհանդիստ եղեր էր մեր մասին, և թէ ինչպէս առաջ նոյնպէս և հիմա պատրաստ էր մեզ ծառայելու :

Առանց վարանելու մեր առանձնապէս ուր բնակիլ իմացուցի իրեն : Աղաչեց զիս հաճելու որ գայ մեր հետն ընթրէ :

Կը մնար ինձ միայն ճերմկեղէն և զղեստներ առնուլ Մանոնին համար, ուստի ըսի իրեն թէ կրնայինք առ ժամայն մեկնիլ, եթէ կուզէր բարեհաճիլ պահ մը հետս քանի մը վաճառատուն մանելու և կանկ առնելու :

Հաւանեցաւ առաջարկութեանս. սակայն կարծեց արդեօք թէ այս առաջարկութիւնը կրնէի իրեն՝ իր վեհանքութիւնը զրգուելու համար, թէ ոչ պարզապէս վեհ սրտի զգացում մ'էր հաւանիլը, չը զիտեմ, բայց հաւանելով անմիջապէս մեկնելու՝ զիս տարաւ այն վաճառատունները որք իր տան պիտոյքը կը հողային :

Ընտրել տուաւ ինձ բազմաթիւ կերպաններ որոնք շատ աւելի թանկալին էին քան այն կերպանները զոր ես միտքս դրեր էի զընելու, և երբ կը պատրաստուէի անոնց ստակը վճարելու. բացարձակապէս արդիւնց վաճառականներուն որ փուլ մը իսկ չառնուին իզմէ :

Պ. Տը Թ... այնքան յօժարակամ ըրաւ ինձ այս պարգևը որ կարծեցի թէ կրնայի ընդունիլ առանց անպատուութեան, և ընդունեցայ :

Ապա միտքին ճամբայ ելանք Շայեէօ երթալու համար, ուր հասայ ոչ այնքան վըղոված՝ որքան էի անկէ մեկնելով :

Տէ կրիէօ օսպեան այս պատմութիւնը ըսելով ժամէ մ'աւելի անցուցած էր . ուստի աղաչեցի զինքն որ քիչ մը հանդչի և մեր հետ ընթրէ : Մեր ուշադրութենէն հասկցաւ սն թէ հաճութեամբ մտիկ ըրեր էինք իր պատմութիւնը :

Հաւատեց մեզ թէ իր պատմութեան շարունակութեանը մէջ տակաւին աւելի հետաքրքրական բան մը պիտի գտնէինք , և երբ լմնցուցինք ընթրիքը , յետադայ կերպով շարունակեց պատմել :

ՄԱՍՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԱՐՈՆ Տը Թ...ին ներկայութիւնն ու քաղաքավարական կերպերը փարատեցին այն թխրութիւնը որ տակաւին կրնար մնացած ըլ-

լալ Մանօնին վրայ :

— Մոռնա՛նք մեր անցեալ սարսափները , սիրելի հողիս , ըսի : Հայե՛օ համեւելով , և նորէն սկսինք առաջուանէն աւելի երջանկութեամբ ապրիլ :

Սէրը վերջապէս բարի տէր մ'է . անոր մեզ վայելել տուած հաճոյից չեն հաւասարիւր այն վիշտերը զոր բազմը կրնայ պատճառել մեզ :

Մեր ընթրիքը ստուգապէս ուրախութեան տեսարան մ'եղաւ : Բարիկի ամենէն հարուստ բաժնական իր զիզած գանձերովն ոչայնքան հպարտ և զոհ էր օրքան ես էի Մանօնին և յիսուն լուծիկի հետ : Մարդս կը պարտաւորի իր հարստութիւնը հաշուել այն միջոցն ըով զոր ունի իր փափաքները զոհ բնելու համար . ա՛լ զոհ ընելու և ոչ փափաք մ'ունէի : Ապագան անգամ քիչ շփոթութիւն կը պատճառէր ինձ : Գրեթէ ապահով էի թէ հայրս առանց դժուարութեան պիտի տար ինչ որ պէտք էր ինձ Բարիկի մէջ պատուաւոր կերպով ապրելու համար , վասն զի քսան տարեկան հասակիս

մէջն ըլլալով ա'լ իրաւունք ունէի մօրս գոյրէն իմ մասս պահանջելու : Մեր բոլոր հարստութեան յիսուն լուծի ըլլալը յայտնեցի Մանօնին : Այսքանը բաւական էր հանդարտօրէն սպասելու համար յաւագոյն բազդի մ'որու կերեար ինձ թէ պիտի կրնայի վիճակիլ կամ բնական իրաւունքներովս կամ խաղին օգնականութեամբը :

Աստի առջի շաբաթները խելքս միտքս տուի կայութիւնս վայելելու . և որովհետեւ պատուի զօրութիւնը , ինչպէս նաեւ ոտականութեան նկատմամբ դեռ սակաւ ինչ զգուշութիւնս թ... խաղատուան ընկերակիցներուն հետ շուտով յարաբերութիւն հաստատելու արգիւյնս զիս , մինչև այս յարաբերութիւնը հաստատելու բաւական սեպեցի խաղալ քանի մ'ոչ այնքան անուանարկ սեպուած ծոցովներու մէջ ուր բազդին շնորհը խաբերայութեան գիմիլէ աղատ պահեց զիս : Բաղաբը երթալով կէսօրէն ետք ատեն մը հոն կը մնայի , և վերստին Շայեօ կը գայի շատ անգամ հետս ունենալով Պ . Տը Թ . . . ը որուն բարեկամութիւնը օր ըստ օրէ կաւելնար մեզի հասմար :

Մանօն չձանձրանալու հնարներ գտաւ : Զարաբերութիւն հաստատեց մերձաբնակ քանի մ'անտիական անձերու հետ զոր դարունը հոն բերած էր : Մերթ շրջապայութեամբ և մերթ իրենց սեռին յատուկ պղտի վարժութիւններով կը զբաղէին անոնք : Կառքի ծախսը կը հայթայթուէր թուղթի խաղէ մ'որու սահմանները կանոնաւորեր էին : Պուլօնի անտառը կերթային օդ առնու համար , և իրիկուն երբ ետ կը դառնայի , Մանօնը աւելի գեղանի , աւելի գոհ և սիրաւէտ կը գտնէի :

Սակայն քանի մ'ամալ կազմուեցան և կարծես սպառնացին մերեւրանութեան շէնքին : Բայց բոլորովին փարատեցան անոնք , և Մանօնին զօրութեամբ բնաւորութիւնն այնքան ծիծաղաշարժ ըրաւ այն ամպերուն վախճանը որ տակաւին քաղցր է ինձ Մանօնին սէրը և իր մտքին հաճոյական հանգամանքը ցուցնող յիշատակ մը :

Միայն մէկ սպասաւոր ունէինք . սա օր մը մեկուսի կանչեց զիս և մեծ շփոթութեամբ ըսաւ թէ կարեւոր գաղանիք մ'ունի ինձ հաղորդելու : Միտ տուի սպասաւորին որ համարձակապէս խօսի : Քանի մը դարձուածքէ ետք հասկցուց ինձ թէ օտարական իշխան մը շատ զարնը-

ւած կերեար օրիորդ Մանօնին : Արեանս բոլոր երակներուս մէջ պիտի տարիլը զգացի : — Մանօնն ալ զինքը կը սիրէ , հարցուցի ծառային խօսքը ընդմիջելով այնպիսի խստութեամբ զոր խոհեմութիւնը չէր ներեր ինձ քանի որ կուղէի անդեկութիւն առնուլ : Աւագութիւնս վախցուց սպասաւորը :

Վրդովուն կերպարանով ժը պատասխանեց թէ մինչև այդ աստիճան չհասած էր իր կորովատեալութիւնը . թէ սակայն շատ օրերէ 'ի վեր դիտած ըլլալով թէ այն օտարականն ամեն օր Պուլօնի անտառը կը գար , կառքէն կիջնէր և կողմնական ծառուղիներն առնանք մտնելով կարծես օրիորդը տեսնելու կամ անոր հանդիպելու առիթը կը բնտուէր , միտքն եկած էր յարաբերութիւն մը հաստատել օտարականին սպասաւորներուն հետ անոնց տիրոջ անունը սորվելու համար , թէ սպասաւորները իտալացի իշխան մը կը սեպէին զան , և անոնք իսկ կը կասկածէին թէ գուցէ սիրային արեւածի մը հեղինակն ըլլալ կուղէ ան . թէ չկրցած էր ուրիշ տեսնելութիւններ առնուլ , շարայարեց դողալով , վստահ իշխանն անտեսն անտառէն ելած ըլլալով բնտաներար իր քովն եկած և իր անունը հարցուցած էր , ապա իբր թէ գուշակած ըլլալով մեզ ծառայելու , շնորհաւորած էր զինքն աշխարհիս ամենէն շնորհալի անձին վերաբերելուն համար :

Մահամբերութեամբ կսպասէի այս պատմութեան վերջը :

Սպասաւորը վերջ տուաւ անոր ներումն ինդրելով վեհերոտ կերպերով որոնց լոկ պատճառ սեպեցի անխօսեմ յուզմունքս : Ի նաանիր ստիպեցի զինքն որ շարունակէ իր խօսքն առանց ծոցումի : Երգում ըրաւ թէ աւելի բան մը չէր դիտէր , և թէ ինձ պատմած իրողութիւնը նախորդ օրը տեղի ունենալով , ա'լ չտեսած էր իշխանին ծառաները : Հանդարտեցի զինքն ոչ միայն գովեստներով այլ նաեւ կոկիկ պարզելով մը , և Մանօնին նկատմամբ առանց ամնասփորը անվտանգութիւն մը ցուցնելու իրեն՝ հանդարտ կերպով ժը պատուիրեցի որ օտարականին ամեն ընթացքը հսկէ :

Սակայն սպասաւորին վախը տատիկ կասկածներ տուաւ ինձ : Վախնալով կրնար ճշմարտութեան մէկ մասը պահած ըլլալ ան : Սակայն պահ մը խորհրդածելէն ետք փարատեցի վրդովումներս մինչև

անդամ ցտեղիլ թէ ինչու այս տկարութեան նշանը տուեր էի անոր : Մանօնին սիրուիլը չէի կրնար ոճիր մը համարիլ իրեն գէժ :

Հատ հաւանական կերեւար թէ Մանօն չէր զիտեր օտարականին սրտին տիրելը , և ինչպիսի՛ կեանք պիտի վարէի այնուհետեւ եթէ կարող ըլլայի այնքան զիւրութեամբ սրտիս դուռը բանալ նախանձոտութեան :

Հետեւեալ օրը Բարիդ դացի լոկ մէկ զիտաւորութիւն ունենայով որ էր ժամ առաջ հարստութիւնս աւելցնել մեծկակ դումարներու վրայ խողալով , որպէս զի վրդովումի առարկայ մ'ունեցածիս պէս կարող ըլլամ Շայեօյէն մեկնիլ :

Երեկոյն հանդստութեանս վնասակար բան մը չիմացայ : Օտարականը Պալօնի անտառն երեւած էր , և առջի օրուան տեղի ունեցող իրողութիւնը խորհրդակից սպասաւորին մօտելու իրաւունք մը սեպելով իր սիրոյն վրայ խօսեցած էր անոր , բայց այնպիսի բառերով որք Մանօնին հետ ամենեւին համամտութիւն մը չէին եմքաղութեր : Օտարականը բլուր մանր պարագաներու վրայ հարցումներ ըրած , և վերջապէս մեծամեծ խոստումներով խորհրդակիցս վստակելու փորձ մ'ըրած էր . ապա նամակ մը հանելով զոր պատրաստ ունէր՝ 'ի նանիւր քանի մ'ոսկի պարգեւած էր անոր՝ զիրը իր տիրուհիին յանձնելու համար :

Երկու օր անցաւ առանց ուրիշ որ և է դիպումի : Երրորդ օրն աւելի մրրկալի եղաւ : Բարիդէն բաւական ուշ հասնելով 'ի Շայեթօ՛ իմացայ թէ Մանօն իր շրջագայութեան միջոցին պահ մը հեռացած էր ընկերութիւնէն , և թէ օտարականը՝ որ քիչ մը հեռիէն և անոր ետեւէն կերթար՝ Մանօնէն առած մէկ նշանին վրայ անոր քրօվը դալով , Մանօն նամակ մը յանձնած էր իշխանին , նամակ զոր սա ուրախութեան եռանդալին ցոյցերով ընդունած էր : Օտարականն իր բուռն ուրախութիւնը նամակին տառերը սիրապէս պագնելով միայն կրցած էր յայտնելու , վասն զի Մանօն շուտ մ'աներեւոյթ եղած էր : Մակայն նոյն օրը մինչև իրիկան կարգէր դուրս գլուարթ երեւած էր Մանօն , և առնել եկած ըլլալէն 'ի վեր իր զբարթութիւնն անցած չէր :

Հարկաւ կը դողայի այս պատմութեան մէն մի խօսքը խելով :

— Խիտտ անահո՞վ ես թէ աչերդ քեզի խաբած չին , ըսի , տղան՝ սաւորիս տրտմապէս :

— Վկայ է Աստուած թէ անկեղծաբար խօսեցայ , պատասխանեց :
Չգիտեմ թէ որտիւ չարչարանքն ինչե՛ր ընելու պիտի գրգէր զիս՝ եթէ Մանօն՝ որ զայս լսած էր՝ յամբոթեանս նկատմամբ անհամբերութիւն և դանդաղ յայտնելով դիմաւորած չըլար զիս : Առանց պատասխանիս սպասելու քիւր սիրաբոյր կերպերով գոգեց զիս , և երբ մինակ եղաւ հետս , սաստիկ յանդիմանութիւններ տուաւ ինձ Բարիդէն այնքան ուշ ետ գալու սովորելուս համար : Առութիւնս ազատ կը թողուր զինքը շարունակելու իր յանդիմանութիւնները , ուստի ըսաւ թէ երեք շաբաթէ 'ի վեր ամբողջ օր մը չանցուցեր էի իր հետը . թէ չէր կրնար դիմանալ այսքան երկարատեւ բացակայութիւններու . թէ կուգէր որ գէթ երկու օրուան մին իր քոմի անցունեմ , և թէ հետեւեալ օրէն սկսելով կուգէր զիս իր քովը տեսնել առաւօտէն մինչև իրիկուն :

— Գովդ պիտի ըլլամ , մի՛ տարակուսիր , պատասխանեցի բաւական կոշտ կերպով մը :

Մեծ ուշադրութիւն չյուցուց տիրութեանս նկատմամբ , և իր ուրախութեան զգացումովն որ տարօրինակ եռանդի արդիւնք մ'երևցաւ ինձ՝ բլուր ախորժելի նկարագրութիւններով ըսաւ նոյն օրն ինչպէս անցուցած ըլլալը :

« Զարմանալի՛ աղջիկ , լո՛ւի իւրովի , ինչ կը պարտաւորիմ՝ յուսել այս յառաջաբանէն : »

Մեր առաջին բաժանումին արկածն եկաւ միտքս : Մակայն Մանօնին ուրախութեան և դպուանաց ներքև կը կարծէի տեսնել ճըշմարտութեան երեւոյթ մ'որ կը համաձայնէր արտաքին երեւոյթներուն հետ :

Դժուարին չեղաւ փարատել տրտմութիւնս զոր մեր ընթերթի միջոցին չկրցայ զսպել , դանդաղատելով դրամական կորուստի մը համար որք եմքաղութեր էի թուիլ խողին մէջ : Հետեւեալ օրը Շայեթօյէն չհեռանալու դադափարին Մանօնէն ինձ տրուիլը ամենամեծ առաւելութիւն մը սեպել էի , վասն զի այս կերպով ժամանակ կը վատտիկի խորհուրդներուս համար : Ներկայութիւնս հետեւեալ օր

ուան համար ամեն տեսակ երկիրը կը հեռացնէր, և եթէ չնշմանարէր բան մ'որ ստիպէր զիս լսածներս բացայայտ կերպով յայտնելու, արդէն որոշեր էի միւս օրը բնակարանս Բարիկ փոխադրել և տեղադրել այնպիսի թաղի մը մէջ ուր ամենեւին գործ չունենայի իշխաններու հետ :

Այս կարգադրութեան շնորհիւ աւելի հանդարտ դիշեր մ'անցուցի, բայց և այնպէս նոր մատնութեան մը համար դողալու պարտաւորեալուս վիշար չկրցայ փարատել այն դիշերը :

Երբ արթնցայ, Մանօն ըսաւ ինձ թէ օրն իր քովն և մեր տան մէջ անցունելու ուղիւն պատճառ մը չէր նաև պահանջելու որ աւելի անպաճոյճ կերպարան մ'ունենամ, և թէ կուգէր նաև ինքն իր ձեռներովը շտկել զլուխս : Հաստ գեղեցիկ էին մազերս : Մանօնին համար զուարճութիւն մ'էր այս զոր բազմիցս վայելած էր : Սակայն մինչև անասուն չտեսեր էի Մանօնին այնքան հոգասիրութեամբ մազերս անտրել և յարգարելը, որքան ցուցուց այն օրը :

Զինքը դո՛հ ընելու համար ստիպուեցայ իր հայրիկն առջև նստելու և փորձելու այն ամեն մանր մունր պաճուճանքը զոր երեակայեց արդ ու զարդին համար : Այսպէս աշխատելու միջոցին երեսս ստէպ իրեն դարձնել կը տար, և երկու ձեռներովն ուսերուս վրայ կըրտէր թնկելով անցաւ հետաքրքրութեամբ մ'ինձ կը նայէր : Ապա մէկ կամ երկու համբոյրով իր գոհունակութիւնը յայտնելով վերատին դէպ 'ի հայելին կը դարձնէր զիս՝ իր գործը շարունակելու համար :

Այս կատակը մեր զբաղումն եղաւ մինչև ճաշի ժամը : Մանօն յօժարութիւն ցուցուցած էր այս զբաղումին մէջ, և իր յօժարութիւնն այնքան բնական երեւած էր ինձ, նաև զուարթութիւնն այնքան հեռի էր խորամանկութենէ որ չկրնայի այս ամենահաստատ արտաքին նշանները սև մատնութեան նսրատակի մը հետ համաձայնել, բազմիցս զրդուեցայ սիրտս իրեն բանալու և աղատելու բեռէ մ'որ կսկսէր ծանր դալ ինձ : Սակայն ամեն բոլի կը յուսայի թէ նախ ինք պիտի բացուի ինձ, և կանխաւ զմայլելի յաղթանակ մը կը կազմէի նախ Մանօնին բացուիլը :

Նորէն իր խուլը մտանք : Սկսաւ մազերս շտկել, և կամորարուս թեամբ կը հաւանէի իր ամեն կամայն երբ եկան իմաց տուին իրեն

թէ Ի... իշխանը կուգէր տեսնել զինքը : Այս անունը բարկացնելու չափ զրգուեց զիս :

— Ինչ է այն, զոչեցի՝ Մանօնը հրելով : Ո՞վ է, ինչ է այդ իշխանը :

Զպատասխանեց հարցումներուս :

— Ըսէ՛ որ վեր հրամէ՛, ըսաւ սպասաւորին անտարբերութեամբ : Եւ իմ կողմն դառնալով :

— Սիրելի՛ սիրականս, շարայարեց զիս թական ձայնով մը, դու, զոր կը պաշտեմ, հաճէ՛ վայրկեան մը, միայն վայրկեան մը հաճեցերիւն, բիւրիցս աւելի պիտի սիրեմ՝ քեզի, ցիեանս շնորհակալ պիտի ըլլամ՝ քեզմէ համբերութեանդ փոխարէն :

Զայրոյթն ու զարմանքը լեզուս կապեցին : Մանօն իր թախանձանքը կը կրկնէր, և ես խօսք կը բնտռէի այս թախանձանքը արհամարհանօք մերժելու համար : Սակայն իր նախատեսելին դրան բացուիլը լսելով, մէկ ձեռքովը մազերս բռնեց որք ուսերուս վրայ կը ծփային, միւսովն իր զարդարանի հայելին առաւ, ապա իր բոլոր ոյժն 'ի գործ դրաւ զիս մինչև խուցին դուռը քշելու համար, և ծռնկովը դուռը բանալով ցուցուց օտարականին՝ զոր աղմուկը կարծես կեցուցած էր սենեկին մէջ տեղը՝ տեսարան մ'որ հարկաւ քիչ զարմանք չպատճառեց անոր : Հաստ աղէկ հագուած այլ բաւական յոռի կերպարանքով մարդ մը տեսայ :

Այս տեսարանը թէև կը շփոթէր օտարականը, բայց և այնպէս խիստ ակնածութեամբ բարեւ տուաւ : Մանօն բերանը բանալու ժամանակ չտալով օտարականին, իր հայելին երկնցուց անոր, և ըսաւ. — Ահա՛ հայելի մը, սլարո՛ն, ինքզինքիդ նայէ՛ անոր մէջ և իրաւունք տո՛ւր ինձ : Սէր կուզես իզմէ : Ահա սակայն այն մարդը զոր կը սիրեմ և զոր մինչև մահս սիրելու երդում ըրի : Գու ինքք բաղդատէ՛ : Եթէ կը կարծես թէ կրնաս իրմէ յափշտակել սիրտս, իմացո՛ւր ինձ թէ ինչո՞վ պիտի յափշտակես, վասն զի կիմացնեմ՝ քեզ թէ քու ամենախոնարհ աղախնայդ առջև Իտալիայի բոլոր իշխաններն այս բռնած մազերուս և ոչ մէկ թելին չափ արժէք ունին :

Այս այլանշաղ ատենաբանութեան միջոցին, զոր կերեայ թէ

պատրաստած էր, անողուտ ջանք կրնէի Մանօնին ձեռքէն ազատելու համար, և արդհատանք զգալով անխածութեան արժանի մարդու մը վրայ, քաղաքական կերպերովս այսպիսի պղտի թշնամանաց փոխաբէն հատուցում տալու տրամադրութիւն կզգայի: Սա կայն անհետ եղաւ այս տրամադրութիւնս երբ իշխանը բաւական դիւրութեամբ ուշաբերելով յետագայ պատասխանը սուսա զոր փոքր ինչ կոշտ գտայ:

—Օրի՛որդ, օրի՛որդ, ըսաւ շինովի ժպիտով մը, իրօք կը բանամ աչերս, և քեզի ոչ այնքան նորընծայ կը դնենմ որքան երեւակայեր էի:»

Ապա շուտով մեկնեցաւ առանց Մանօնին նայելու, աւելի մեղմիկ շարայարելով թէ Ֆրանսայի կիներն Իտալիայի կիներէն լաւագոյն չեն: Սյս պարսկացիս մէջ ոչինչ կը հրաւիրէր զիս գեղեցիկ սեւ լին վրայ լաւագոյն գաղափար մ'ընդունել տալու անոր:

Մանօն մազերս թողուց, թիկնաթուի մը վրայ նետուեցաւ և սենեակն անոր երկար քրքիջներովն որոտաց:

Անկեղծաբար պիտի խոստովանիմ թէ մինչև սրտիս խորը յուզեց Մանօնին այս զոհողութիւնը, որու պատճառ միայն սէրը կրնայի համարիլ: Սակայն կատակը ծայրայեղ երեցաւ ինձ, ուստի յանգիմանութիւններ ըրի: Անտեսն Մանօն պատմեց ինձ թէ հակառակորդս Պուլժնի անտառին մէջ օրերով իր ետեւէն ընկնէին և ձեւերով իր զգացումները իրեն գուշակել տալէն ետք, համարձակած էր բացայայտ կերպով իր զգացումները, նաև անունը և ամեն տիպողանքը յայտնելու նամակով մը, զոր միւս ընկերուհիներուն հետ զինքն անտառը տանող կառասպանին ձեռքովը իրեն հասցուցած էր. թէ օտարականը Իտալիայի մէջ մեծ հարօտութիւն մ'է մըշտնջնական պաշտումներ կը խոստանար իրեն, թէ ինքը՝ Մանօն՝ Շայեէօ վերադարձած էր այս դէպքն ինձ պատմելու որոշումով, թէ սակայն երեւակայելով որ կրնայինք զուարճութիւն մը հանել մեղայս դէպքէն, չկրցած էր զիմադրել այս գաղափարին, թէ ողորջալի պատասխանով մը թոյլ տուած էր իտալացի իշխանին որ դայ իր տունը տեսնէ զինքը, և թէ երկրորդ զուարճութիւն մը սեպած էր իրեն զիս ալ իր գիտաւորութեանը մէջ առնելով առանց այս մասին ամե-

նախորդը կատարած մը տալու ինձ: Մանօնին ամենեւին բան մը չըսի այն տեղեկութեանց վրայ զոր առեր էի ուրիշ ճամբով մը. և սիրոյ արբշտութիւնը յաղթանակելով հարկադրեց զիս ամեն եղածները հաւնելու:

Բոլոր կեանցս մէջ զիտած եմ որ երկինք իր ամենէն սաստիկ պատիժները ինձ տալու համար ընտրած է միշտ այն վայրկեանն ուր երանութիւնս լաւագոյն կերպով հաստատուած կերեւար ինձ: Պ.Տը Թ...ի բարեկամութեամբն և Մանօնին սիրովն այնքան երջանիկ կը տեսնէի ինքզինքս որ ոչ որ կրնար ինձ հասցնել թէ կը պարտաւորէի նոր դժբաղդութենէ մը վախնալ: Սակայն կարի աղետաւոր դրժ բաղդութիւն մը կը պատրաստուէր, դժբաղդութիւն որ զիս բերաւ այն վիճակն ուր տեսար զիս Բասիլի մէջ, և աստիճանաբար հասցուց այնպիսի ցաւալի ծայրայեղութեանց որ դժուարաւ պիտի հաւատաս պատմութեանս ճշդութեանը:

Օր մ'երբ Մանօն և ես կրնթիւնք Պ.Տը Թ...ին հետ, լըսեցինք կառքի մը զղղիւնը որ կանկ կառնուր իջնանին դրան առջև: Հետաքրքրութենէ մղուելով ուզեցինք զիսնալ թէ ո՞վ կրնար դալ այն ժամուն: Ըսուեցաւ մեզ թէ եկողն էր երկտասարդ Թ... Պ... այսինքն մեր ամենէն անգութ թշնամիին, զիս Սէն-Վաղար և Մանօնը աղքատանոցը նետել տուող ծեր անտառկին տղան: Իր անունը բարկութեան կարմրութիւն մը ծաւալեց երեսիս վրայ:

—Երկինքն է զան մեզ զրկողը, ըսի Պ.Տը Թ...ին, որպէս զի հօրը վատութեանը փոխարէն զինքը պատեմ: Ձեռքէս չպիտի ազատի մինչև որ մեր սուրբերովը չկուտինք:»

Պ.Տը Թ... որ կը ճանչէր զան, և անոր բարեկամներուն մին էր, աշխատեցաւ ուրիշ զգացումներ ներշնչելու ինձ իր բարեկամին նկատմամբ: Հաւատաց ինձ թէ խիստ մարդավար երկտասարդ մ'էր, թէ բոլորովին անկարող էր իր հօրն ընթացքին մասնակցած ըլլալու, ուստի ես ալ զինքը պահ մը տեսնելով պիտի յարգէի՝ փափաքելով որ ինքն ալ զիս յարգէ: Ի նպաստ իր բարեկամին ուրիշ հաղարտմէի բաներ ըսելէն ետք, աղաչեց զիս հաւանելու որ երթայ հրաւրէ զան մեզի հետ սեղանակցելու և մեր կերածովը ցոհ ըլլալու: Մանօնը վտանգի ենթարկել էր իր բնակարանը թըշ-

նամին տղուն յայտնելը, սակայն Պ.Տը Թ... այս վտանգը առարկելու ժամանակ չտալով ըստ ինձ իր պատուոյն և հաւատքին վրայ երգում ընելով թէ իր բարեկամը մեզի ճանչէլէն ետք մեր աւանդէն ետեւումն պաշտպանը պիտի ըլլար: Այսպիսի խոստումներէ ետք որ և է դժուարութիւն չյուցուցի:

Պ.Տը Թ... մեր ուլ ըլլալը պահ մը հասկցուց իր բարեկամին և ապա բերաւ զան: Սա ներս մտաւ այնպիսի կերպարանով որ իրօք նպատակաւոր տրամադրութիւն զգացինք իր նկատմամբ: Համբուրցի դես, ապա նստանք: Սքանչացաւ Մանօնին վրայ, իմ վրայ, ինձ վերաբերող ամեն բանի վրայ, և կերաւ այնպիսի ակորձակով որ պատիւ էր մեր ընթրիքին համար:

Երբ տղաները վերջուեցան, խօսակցութիւնն աւելի ծանր հանգամանք առաւ: Վար բրաւ աչերը մեզ խօսելու համար այն խստութեան վրայ որով հայրը վարուած էր մեզի հետ:

Խիստ խոնարհական ձևերով ներումն խնդրեց մեզմէ:

— Աւելի երկար չեմ խնդրեր որ ներէք, ըսաւ, որպէս զի չնորոգեմ յիշատակ մ'որմէ սաստիկ կամչնամ:»

Եթէ 'ի սկզբանէ անկեղծաբար ներումն խնդրեց, ետքէն ա'լ աւելի անկեղծութեամբ շարունակեց իր խնդիրը. վասն զի կէս ժամ շանցուցած էր այս խօսակցութեամբ, և ահա նշմարեցի այն տպաւորութիւնը զոր Մանօնին գեղեցկութիւնը կրնէր իր վրայ: Իրնայուածքն ու կերպերն աստիճանաբար յուզուեցան: Խօսելու ատեն ամենեւին բան մը չփախցուց բերնէն. սակայն առանց օգնութիւն առնելու նախանձէն շատ փորձառու էի սիրոյ մէջ, հետեւաբար կըրնայի հասկնալ ինչ որ սէրէն կը բղխէր:

Գիշերուան մէկ մասը մեր հետն անցուց, և մեկնելու ատեն շատ ուրախ եղաւ մեզ ճանչած ըլլալուն և խնդրեց որ թոյլ տանք իրեն երբեմնակի դալու և վերստին ըսելու թէ պատրաստ է մեզ ծառայելու: Առտու մեկնեցաւ Պ.Տը Թ... ին հետ որ անոր կառքը մշտնելով միասին գնաց:

Ինչպէս ըսի, նախանձելու միտում չէի դդար ամենեւին: Այն ժամանակ ա'լ բողոքովին կը հաւտայի Մանօնին երգումներուն: Այս շնորհալի արարածը սրտիս այնքան բացարձակ տիրուհին էր, որ

լոկ յարգանք և սէր կըլլայի իր վրայ: Մանօնին երիտասարդ Ժ... Մ... ին հաճելի եղած ըլլալը ոչ միայն յանցանք մը չէի սեպեր, այլ նաև սաստիկ կուրախացի իր հրապուրելի գեղութեան ներդրածութեան վրայ, և փառք կը սեպէի ինձ սիրուելի աղջկէ մ'որ աւանուն շնորհալի կերեար:

Ասկածներս Մանօնին յայտնելն անգամ յարմար չգտանցի: Քանի մ'օր մեր զբաղումն եղաւ իր զգեստները յարգարել տալ և խորհրդակցել թէ արդեօք կրնայինք թատրոն երթալ առանց վախճալու թէ գուցէ ճանչուինք: Պ.Տը Թ... կիրակիէն առաջ եկաւ մեզի տեսնելու, մեր գիտաւորութեան մասին խորհուրդ հարցուցինք իրեն: Քաջ տեսաւ որ պէտք էր այո՛ ըսել՝ Մանօնը գոհ ընելու համար: Ուստի որոշեցինք նոյն գիշերն իսկ թատրոն երթալ:

Սակայն որոշումը չկրցաւ գործադրուիլ. վասն զի Պ.Տը Թ... անսովորաբար մեկուսի առնելով դես, ըսաւ.

Վերջին անգամ ձեզի տեսնելէս 'ի վեր մեծ շփոթութեան մէջ եմ, և այսօրուան ըրած մէկ այցելութիւնս այն շփոթութեան մէկ հետեւութիւնն է: Ժ... Մ... կը սիրէ սիրուհիդ, մտերմաբար ըսաւ. ինձ սիրելը, իր մտերմիմ բարեկամն եմ, և պատրաստ ամեն բանի մէջ իրեն ծառայելու. սակայն նաև քու բարեկամք եմ: Գիտեցի որ իր գիտաւորութիւններն անիրաւ են, և դատապարտեցի զանոնք: Իւր գաղտնիքը պիտի պահէի եթէ՝ հաճելի ըլլալու համար՝ ուղէր սովորական միջոցները միայն գործածել, սակայն աղէկ իմացած է Մանօնին բնաւորութիւնը: Չգիտեմ ուսկէ լսած է թէ Մանօն կը սիրէ առատութիւնը և զրօսանքը, և որովհետեւ արդէն մեծ հարստութիւն մը կը վայելէ, յայտնադէս ըսաւ ինձ թէ նախ կուգէ հրապուրել զան խիստ մեծ պարդե մը տալով և տասը հազար ֆրանք թողակ առաջարկելով: Եթէ ամեն բան հաւատար ըլլար, շատ աւելի նեղութիւն պիտի կրէի այն բարեկամը մատնելու, բայց բարեկամութեան հետ արդարութիւնն ալ միացաւ. քեզի պաշտպանելու համար, մանաւանդ որ զինքը հոս բերելովս իր բուռն սիրոյն անխոհեմ պատճառն եղած ըլլալու համար կը պարտաւորեմ իմ պատճառաւ եղած դէշութեան առջևն առնելու:

Շնորհակալ եղայ Պ.Տը Թ... էն իր այս կարեւոր ծառայութեան

փոխարէն , և վստահութեան կատարեալ դարձով մը խոստովանեալ յայ իրեն թէ իրօք Մանօնին բնաւորութիւնը Ժ...Մ...ին կարծածին պէս էր , այսինքն թէ՛ ան չէր կրնար աղքատութեան անուանին հանդուրժել :

— Սակայն ըսի , քանի որ խնդիրն աւելիի կամ նուազի վրայ է , չեմ կարծեր թէ Մանօն կարող ըլլայ զի ձգելու ուրիշի մը համար : Այսպէս եւս ամենեւին զրկում մը չկրել տալու իրեն , և յոյս ունիմ թէ գրամական վիճակի օր ըստ օրէ պիտի բարձրի : Միայն մէկ քան վախ կը տայ ինձ . ըսել կուզեմ թէ քանի որ Ժ...Մ... զիտէ մեր ուր բնակիլը , թերեւս այս առթիւ գէշութիւն մը պիտի քնէ մեզ :

Պ. Տը Թ... հաւաստեց ինձ թէ կը պարտաւորէի չվանալ այս մասին . թէ Ժ...Մ... կարող էր սիրային յիմարութիւն , այլ ոչ բնաւ նուաստութիւն մ'ընելու . թէ նուաստութիւն մ'ընելու վստածութիւնը եթէ ունենար , ամենէն առաջ ինք պիտի պատժէր զան և այս կերպով դարման պիտի տանէր այն գոթաղբութեան օրով ինքն բաւիթ պիտի բլար այն նուաստութեան :

— Հնորհակալ եմ այդ զգացումէդ , կրկնեցի . սակայն գէշութիւնն ըլլալէն ետք դարմանն անսարկոյ պիտի ըլլայ : Աւստի ամենէն խոհեմ միջոցն է այս գէշութեան առջին առնուլ . Հայեցէ՛ն մեկնելով և ուրիշ տեղ մը բնակելով :

— Այո՛ , կրկնեց Պ. Տը Թ... , սակայն գոթաղբութիւն մը պիտի կրես մեկնելու և ուրիշ տեղ բնակելու այնքան շուտով որքան պէտք է , վասն զի Ժ...Մ... երեկ ըսաւ ինձ թէ այսօր կէսօրին հոս պիտի ըլլայ , և ահա այս պատճառաւ է որ այսքան կանուխ հոս եկայ իր գիտաւորութիւնները քեզ իմացնելու համար : Արնայ հիմակ իսկ դալ :

Արի ծանր նայուածքով մը նկատեցի այս խիստ ստիպողական ազդը : Եւ որովհետեւ անկարելի կերեւար ինձ մերժել Ժ...Մ...ին այցելութիւնը , նաեւ անշուշտ չթողուլ որ բացուի Մանօնին , որոշեցի ես ինքս կանխաւ իմացնել ասոր այս նոր ռոտին գիտաւորութիւնը : Երեւակայեցի թէ Մանօն այն մարդուն ընելու առաջարկութեանց նկատմամբ տեղեկութիւն ունենալու դիտնալով և զանոնք իմ առջև ըսելով մերժելու չափ ոյժ պիտի ունենար :

Այս խորհուրդս յայտնեցի Պ. Տը Թ...ին որ ըսաւ ինձ թէ խիստ փափակ խնդիր մ'էր այս բանը :

— Ար խոստովանիմ թէ փափակ է , ըսի , սակայն սիրուհի մը վրայ ապահով ըլլալու ամեն պատճառները ես ալ ունենալով կրնամ իմնիս սիրոյն վրայ վստահիլ : Առաջարկութեանց մեծութիւնը միայն կրնար շայնել Մանօնը , սակայն ըսի քեզ թէ ան չա՛հը չճանչեր երբէք : Ար սիրէ գիւրակեցութիւնը , բայց նաեւ զիս կը սիրէ , և մեր գործերու արդի կացութեան մէջ չեմ կրնար հաւատալ թէ Մանօն կրնայ իզմէ վեր դասել զինքը աղքատանոցը զնեւ տուող մարդու մը տղան :

Երկար չընեմ , հաստատ կեցայ գիտաւորութեանս վրայ , և Մանօնին հետ մեկուսի քաշուելով բնականաբար յայտնեցի իրեն այն ամեն բաները զոր պահ մ'առաջ իմացեր էի :

Մանօն չնորհակալ եղաւ իզմէ իր վրայ ադէկ համարում ունենալուս համար , և խօսք տուաւ Ժ...Մ...ին առաջարկութիւնները ընդունիլ այնպիսի կերպով որ ալ զանոնք կրկնելու փափաք չը տար անոր :

— Զէ՛ , ըսի , պէտք չէ կոշտութեամբ մը զրդուել զան . կրնայ վնաս տալ մեզ : Բայց , շուտիկ դու Մանօն , շարայարեցի խնդալով , բաւական գիտես թէ ինչ կերպով կրնաս ազատիլ անխորժ կամ ձանձրալի սիրողէ մը :

Մանօն փոքր ինչ մտախոհեցէն ետք կրկնեց .

— Սքանչելի խորհուրդ մը կը ծնի մտքիս մէջ , և մեծ փառք կը սեպեմ ինձ զայն երկնելու : Ժ...Մ...մեր ամենասատտիկ թշնամիին տղան է . պէտք է որ հօրը գէմ մեր վրէժը լուծենք չէ թէ տղան յէն այլ իր քսակէն : Առաջին մտիկ ընել իրեն , ընդունիլ պարագենքը և ծաղրել զինքը :

— Աղւոր է այդ նպատակը , ըսի . սակայն յիշէ՛ անդամ մը , սիրելի իմ Մանօն , թէ մեզի ուղղակի աղքատանոց տանող ճամբան է այդ... :

Ի նանիւր աշխատեցայ ցուցնելու իրեն այս ձեռնարկութեան վտանգը , ըսաւ ինձ թէ վտանգ չկայ եթէ ադէկ միջոցներ ընտրէինք առ զգոշութեան , և ամեն աւարկութեանց պատասխանեց :

Յուշուր ինձ սիրող մ'որ կուրորէն չհաւանի պաշտելի տարփու՝
Տիի մ'ամեն կամահաճութեանցը, և ահա պիտի խոստովանիմ թէ
յանցանք ըրի այնքան շուտ հաւանելովս : Ժ...Մ...ը միամտի մը
տեղ դնելու և խաբելու որոշումը տրուեցաւ, սակայն բաղդին մէկ
այլանդակ խաղն ուղեց որ անոր տեղ ես խաբուիմ միամտաբար :

Ժամը տասնութէկի միջոցին իր կառքին երևալը տեսանք : Քա-
ղաքավարական խիստ յարգարուն ձևերով խօսեցաւ այն համարձա-
կութեան վրայ զոր առեր էր գալու և մեր հետը ճաշելու : Չգար-
մացաւ Պ. Տը Թ...ը տեսնելով որ առջի օրը խոստացած էր իրեն
ինքն ալ գալու և որ քանի մը զործով զբաղած ըլլալ ձևացուցած
էր մի և նոյն կառքով չգարու համար : Թէև ամենքս ալ մասնու-
թիւն ունէինք մեր սրտին մէջ, սակայն սեղան նստանք իրարու նկատ-
մամբ վստահութիւն և բարեկամութիւն ձևացնելով : Ժ...Մ...
գլխաւ դտաւ իր զգացումները Մանօնին յայտնելու առիթը : Հար-
կաւ տաղտուկ չերեցայ, վասն զի դիտմամբ դուրս ելայ քանի մը
վայրկեան :

Ի դարձիս նշմարեցի թէ ծայրայեղ խստութեամբ մը յուսահա-
տութիւն տրուած չէր իրեն : Քոլորովին ուրախ գուարթ էր ան :
Ես ալ նոյնպէս ըլլալ ձևացուցի. ներքնապէս կը խնդար միամտու-
թեանս վրայ. ես ալ իր միամտութեան վրայ կը խնդայի : Վեսօրէն
ետք մինչև իրիկուն իրարու նկատմամբ խիստ հաճոյական դեր մը կը
խաղայինք : Վերալի մը գիւրութիւն առի որ Ժ...Մ... մեկնելէն
առաջ նաև անգամ մ'առանձնակի խօսակցի Մանօնին հետ. հե-
տեաբար պարտաւորեցաւ դո՛հ ըլլալ թէ՛ կամակատարութենէս և
թէ՛ կէսօրուան լաւ կերութեամբն :

Պ. Տը Թ...ին հետ իր կառքը մանեղէն անմիջապէս ետք Մա-
նօն վաղեք քովս եկաւ թևաբաց և քահ քահներ ձգելով պաղաւ դիմ :
Առանց բառ մը փոխելու կրկնեց ինձ անոր խօսքերը և առաջարկու-
թիւնները, որք կը համառօտութիւն հետեւեալ կերպով. Ժ...Մ...
կը պաշտէր Մանօնը. կուգէր անոր հետ վայելել քառսուն հազար
Փրանքի եկամուտը, զոր ունէր արդէն, առանց հաշուելու այն հարքս-
տութիւնը զոր պիտի ժառանգէր հօրը մահուանէն ետք : Մանօն իր
սրտին երջանկութիւնը և երջանկութեանը տիրուհին պիտի ըլլար, և

իր բարերարութեանց իբր սուհաւտուէայ Ժ...Մ... պատրաստ էր
անոր փառաւոր կառք մը, կահադարձ ապարան մը, սենեկապա-
նուհի մը, երեք սպասաւոր և խոհարար մը տալու :

— Ահա տղայ մը, ըսի Մանօնին, որ իր հօրմէն շատ աւելի ա-
ռատաձեռն է : Անկեղծութեամբ խօսի'նք. այս առաջարկութիւնը չե՞
հրապուրեր քեզի, շարացարեցի :

— Զիս, պատասխանեց Գասինին հետազայ տողերը իր մտածու-
մին պատշաճեցնելով.

Ար կասկածի'ս թէ ես այդպիսի նշնգրութիւն մ'ընէմ. Ես կարենամ հան-
դուրժել պէ՛տաւ երեսի մ'որ ի՛նչ առջև աղտոյնոցը կը յիշէ միշտ :

— Զէ՛, պատասխանեցի, ես ալ նմանողական բանահիւսութիւնը
շարունակելով.

« Յաւ է ինչ խորհիլ, որիկէն, թէ աղտոյնոցն ըլլայ պէ՛տ մ'որով
սէրը սրտից մեզ դարձնէ այն երեսը : »

Սակայն կահադարձ ապարանքը՝ կառքի մ'և երեք սպասաւորի հետ
շատ հրապուրիչ պար մ'է, և սէրն ապանկ ազդու պարներ քիչ
ունի :

Մանօն երգում՝ ըրաւ թէ իր սիրան իմն էր ընդ միշտ, և թէ
միայն իմ սրաքներս կընդունի :

« Ժ...Մ...ին ինձ ըրած խոստումները վերժառութեան խթան
մ'են աւելի քան թէ սիրային սլաք մը :

Հարցուցի Մանօնին թէ զխտաւորութիւն ունէ՞ր ապարանքն և կառ-
քը ընդունելու : Պատասխանեց թէ անոր միայն ստակը կուգէր առ-
նուլ :

Բայց դժուարին էր մին ընդունիլ առանց միտին : Որոշեցինք ըս-
պանել որ Ժ...Մ...ի զխտաւորութիւնը բոլորովին բացատրուի
նամակի մը մէջ զոր Մանօնին խոստացած էր գրելու : Իրօք Մա-
նօն հետեւեալ օրն առաւ նամակը առանց միազգեստի սպասաւորի
մը ձեռքովն որ իր հետ առանց ականատեսի խօսելու առիթը դտաւ
շատ սառնամբութեամբ : Մանօն ըսաւ որ իր պատասխանին սպասէ,
և անմիջապէս եկաւ ինձ առաւ նամակը զոր միտին բացինք :

Սիրային հասարակ տեղիքէն ՚ի զատ նաեւ ոտոխիս խոստումներուն բայտարութիւնը կար այս նամակին մէջ : Ժ... Մ... տահման չէր տար ծախուց : Ար խոստանար տասր հազար ֆրանք համբել Մանօնին՝ աղարանքին մէջ բնակիլ սխեւու օրը , և ընելիք ծախսերուն տեղն այնպիսի կերպով մը լեցնել որ միշտ պատրաստ և անթերի ունենայ նոյն գումարը : Աղարանքը տեղաւորուելու օրը շատ հեռի ձգուած չէր :

Ժ... Մ... միայն երկու օր կուզէր Մանօնէն պատրաստութեանց համար , և կը յայտնէր անոր փողոցին և աղարանքին անունը , ու բու մէջ կը խոստանար երկրորդ օրը կէսօրէն ետք Մանօնին սպասել , եթէ ան կրնար ձեռքէս պրծիլ : Այս միակ կէտին վրայ կառնուէր Մանօնին որ իր անհանգստութիւնը փարատէ , միւս ամէն բաներու նկատմամբ ապահով կերեւար , բայց կը շարայարէր նաեւ որ եթէ ձեռքէս ազատելու մասին դժուարութիւն կը տեսնէր , այս փախուստը զիւրացնելու միջոցը պիտի գտնէր ինձ :

Ժ... Մ... իր հօրմէն աւելի վարպետորդի էր : Կուզէր իր որսը բռնել ոսկիները համբելէն առաջ : Խորհրդակցեցանք այն ընթացքին վրայ զոր Մանօն կը սրբաւարէր բռնել : Կորէն աշխատեցայ այս ձեռնարկութիւնը իր մտքէն հեռացնելու , և անոր ամէն վտանգները իր առջևը դրի : Անկարելի եղաւ գլղղել իր որոշումը :

Կարձ պատասխան մը տուաւ Ժ... Մ... ին՝ հաւատարմութեամբ անոր թէ նշանակուած օրն առանց դժուարութեան Բարիզ պիտի երթար , և թէ Ժ... Մ... կրնար ստուգութեամբ սպասել իրեն :

Ապա որոշեցինք որ անմիջապէս մեկնիմ Բարիզին միւս կողմի գիւղերուն մէկին մէջ նոր տուն մը վարձու բռնելու համար , հետո պիտի տանէի մեր սակաւաթիւ կահ կարասին . հետեւեալ օրը կէսօրէն ետք որ Ժ... Մ... ին աղարանքն երթալու առնէն էր , Մանօն կանուխիկ Բարիզ պիտի երթար , և Ժ... Մ... ին պարզեցնէր ընդունելէն ետք թախանձանօք պիտի աղաչէր որ թատրոն տանի զինքը . այս առթիւ տասր հազար ֆրանքէն հետք պիտի առնուր որքան որ պիտի կրնար առնուլ , մնացորդը ծառային յանձնելով զոր կուզէր հետը տանիլ : Ծառան տակաւին այն մարդն էր որ զինքը աղաւանդէն ազատած էր և որ սաստիկ կը սիրէր մեզ : Ես ֆիաբրով

մը Սէնթ-Անտրէ-Տէղ-Արգ փողոցին բերանը պիտի սպասէի , ու ժամն եօթի միջոցին ձգելով կառքը՝ մութին գէպ ՚ի թատրոնին դուռը պիտի յառաջանայի : Մանօն կը խոստանար ինձ պատրուակներ դնել և պահ մ'օթեակէն դուրս ելնելով նոյն պահուն վար իջնել զիս դռնելու համար : Գործադրութիւնը գիւրին էր : Այլընդին մը մէջ ֆիաբրին քովը պիտի երթայինք և ներս մանելով Բարիզէն պիտի մեկնէինք Սէնթ-Անթուանի արուարձանէն ելնելով որ մեր բնասկած նոր գիւղին ճամբան էր :

Այս դիտաւորութիւնը թէ և այլանդակ այլ բաւական աղէկ կարգադրուած երեցաւ մեզ : Սակայն իրապէս անհեղեղ անխոհեմութիւն մ'էր երեւակայել թէ այս դիտաւորութիւնն եթէ կատարելապէս յաջողուլու ըլլար անգամ , պիտի կրնայինք բոլորովին ազատիլ անոր հետեւութիւններէն : Սակայն ամենայանդուրս վստահութեամբ մը վտանգին ենթարկուեցանք : Մանօն Մարսելէն հետ մեկնեցաւ , այս էր մեր սպասուորին անունը :

Մանօնին ցաւով մեկնիլ տեսայ : Պաղնելով զինքն , ըսի .

— Մանօն , չե՞ս խարեր զիս . հաւատարիմ՝ պիտի մնաս ինձ :

Սիրազին կերպով զանգատեցաւ կասկածաւորութեան վրայ , և իր ամէն երգումները նորոգեց :

Իր դիտաւորութիւնն էր Բարիզ հասնիլ ժամը երեքի միջոցներուն : Իրմէ ետք մեկնեցայ : Կէսօրէն ետք մնացորդ ժամանակս անցունելու համար Սէնթ-Միշելի կամուրջին քով Ֆէրէյի սրճարանը գացի և հոն մնայի մինչև զիշէր : Անասեն դուրս ելնելով կառքը բռնեցի , մեր նպատակին համեմատ Սէնթ-Անտրէ-Տէղ-Արգ փողոցին բերանը կեցնել տուի , և ապա մինչև թատրոնին դուռը գացի հետի : Չարմացայ չտեսնելով Մարսելը որ ինձ պիտի սպասէր հոն : Ժամ մը համբերեցի սպասուորներու բազմութեան մը մէջ խառնուելով և առանց անցողներուն նայելով : Աւերջապէս ժամն եօթը դարձաւ , և առաւելին չնշմարեի էի բան մ'որ յարաբերութիւն մ'ունենար մեր դիտաւորութեանց հետ , ուստի մուտքի տոմսակ մ'առի և ներս մտայ Մանօնը և Ժ... Մ... ը օթեակներուն մէջ տեսնել կարենալու համար : Ոչ մին և ոչ միւսը հոն էր : Գուրս ելնելով վերտախի դուռը գացի , ուր քառորդ մ'էս անցուցի . անհամբերութեամբ և առաւել

Հանդատութեամբ բարկացած : Տեսնելով թէ բան մը չերեւար՝
Փխրքրիս քովը գացի , ինչ ընելիքս առանց զխոնարհ : Առաւարտ
նը զիս նշմարելով քանի մը քայլ առաւ զիս զխմաւորելու համար ,
և խորհրդաւոր կերպարանով մ'ըսաւ թէ աղւոր օրիորդ մը կառքին
մէջ ինձ ինձ կապսէր ժամէ մ'ի վեր : Թէ օրիորդը զիս հարցու-
ցած էր այնպիսի նշաններով զոր ինք շատ աղէկ ճանչած էր , և
խմանալով թէ ետ պիտի գամ , ըսեր էր իրեն թէ առանց անհամ-
բերութեան ինձ պիտի սպասէ :

Անիշխապէս կարծեցի թէ Մանօնն էր ան : Մտեցայ կառքին :
Սակայն պղտիկ աղւոր երես մը սեւայ որ անոր երեսը չէր . օտա-
րուհի մ'էր այս աղջիկն որ հարցուց ինձ թէ ո՞չ ապաքէն Տէ Արիէօ
ասպետին հետ խօսելու պատիւն ունի : Ըսի թէ այն էր անունս :

— Բեզ յանձնելու նամակ մ'ունիմ , ըսաւ օրիորդը , որ դալուս
պատճառը , նաև ինչ յարաբերութեամբ անունդ զխոնարհ առաւե-
րութիւնն ունենալս պիտի իմացնէ քեզ :

Աղաչեցի օրիորդին որ նամակը մօտակայ կապելայի մը մէջ կար-
գալու ժամանակ տայ ինձ :

Ուղեց ետեւս գալ , և խրատեց ինձ որ առանձին սենեակ մ'ու-
ղեմ կապելային մէջ :

— Որով՞ կը դայ այս նամակը , ըսի օրիորդին վեր ելնելով :

Ստիպեց որ կարգամ :

Տեսայ որ Մանօնին զիրն է : Ահա գրեթէ յետագայ տողերը գըր-
ուած էին ինձ Մանօնէն :

« Ժ . . . Մ . . . ը բոլորովին անյուսալի քաղաքավարութեամբ ըն-
« ղունեցաւ զիս : Շատ պարզ ենք տուա : Թագուհիի արժանի վի-
« ճակ մ'երեւակայել կը տայ ինձ : Սակայն ասորհով եղիր թէ այս
« անոր փառաւորութեան մէջ չեմ մօռնար քեզի . բայց որովհետեւ
« չկրցայ համոզել Ժ . . . Մ . . . ը որ զիս թատրոն տանի այս զիշեր ,
« քեզի տեսնելու հաճոյքը ուրիշ օրուան մը կը թողում . սակայն
« կանխաւ դուշակելով այն ցաւը զոր պիտի կրես այս լուրը առնելով , ու-
« ղեցի փոքր ինչ միտիթարեւ քեզի , և ահա կրցայ քեզի համար զսնել
« Բարիկը ամենէն աղւոր աղջիկներուն մին , որ է տոմսակս բերողը :

Ստորագրութեամբ :

Հաւատարիմ սիրուհիդ
ՄԱՆՕՆ ԼԵՍՔՕ :

Այս նամակին մէջ ինձի համար այնքան անապօրոյն և նախատա-
կան բան մը կար որ ժամանակ մը բարկութեան և վշտին մէջ առ-
կախ մնալով սկսայ ջանք մ'ընել՝ ապերախ և երգմաւոր տար-
փուհիս յաւիտեանս յախտնից մօռնալու համար : Անդամ մը նա-
յեցայ այն աղջիկն որ առջևս էր : Խիստ աղւոր էր ան , և կը փա-
փաքէի որ զիս ալ երգմաւորաց և սիրադրութ ընելու չափ աղւոր
ըլլար . սակայն իր վրայ չգտայ այն աղջիկ և նուազուն աչերը ,
այն երկնային դիրքը , երեսի այն սիրալիժ զոյնը , վերջապէս շը-
նորհագրութեան այն անսպառելի դանձը զոր բնութիւնը առատօ-
րէն տուած էր սիրանենդ Մանօնին :

— Չէ , չէ , ըսի օրիորդին իրեն նայելէ դադրելով , քեզի զրկող
ապերախտուհին շատ աղէկ զիտէր թէ անօգուտ տեղը կը զրկէր :
Աերտին իր քովը դնա՞ , և ըսէ՛ իմ կողմէս որ վայելէ իր ոճիւրը ,
և վայելէ առանց խղճի տաղնապի , եթէ կրնայ . անդառնալի կեր-
պով կը թողում՝ զինքը , և ա՛լ հրածեշտ կը տամ ամեն կիներուն
որք չեն կրնար իրեն պէս սիրուն ըլլալ , և որք անշուշտ իրեն պէս
վատ և ննկաւոր են :

Անտան քիչ մնայ վար պիտի իջնէի և մեկնէի առանց Մանօնն
ալ ստանալ պահանջելու , և սիրտս յօշոտող մահաբոյր նախան-
ձը տրտմալի և ականջ հանդարտութեան մը փոխուելով , կարծեցի
զգալ թէ ա՛լ բոլորովին մօտ էր ըժշկութիւնս , մանաւանդ տեսնե-
լով թէ ա՛լ ամենեւին չէի զգար այն բուռն բարկութեանց մին որք
առեն մը յուզեր էին զիս մի և նոյն պարագաներուն մէջ : Բա՛րէ ,
սէրն ալ իրր միամիտ կը խաբէր զիս այնքան որքան կը կարծէի թէ
կը խաբէի Ժ . . . Մ . . . ը և Մանօնը :

Նամակը բերող աղջիկը տեսնելով թէ պատրաստ էի սանդուղէն
իջնելու , հարցուց թէ ի՞նչ կուզէի որ երթար ըսէր Պ . Տը Ժ . . .
Մ . . . ին և այն տիկնոջ որ անոր հետն էր : Այս հարցումին վրայ
նորէն սենեակը մօտայ , և փոփոխութեամբ մ'որ անհաւատալի է ու-
րանց որ բնաւ զգացած չեն բուռն կիրքեր , կատաղի բարկութեամբ
մը համակուեցայ միջնաւի աղա՛ս մ'առաջ կը կարծէի թէ հանդարտ
եմ :

— Գնա՛ , պատասխանեցի օրիորդին , մանաւանդ Ժ . . . Մ . . . ին և

էր գրութան սիրուհիին պատմէ՛ այն յուսահատութիւնը որով համակեց զիս անիծապարտ նամակդ . բայց իմացուր անոնց թէ երկարատեն չպիտի խնդան յուսահատութեանս վրայ , և թէ ձեռքովս երկուքն ալ պիտի դաշուենմ :»

Ապա աթոռի մը վրայ նետուեցայ , դիտարկա մէկ կողմը , դաւադանս ալ միւս կողմն ընկաւ : Դառն արտօսքի երկու առումն սկսան հոսիլ աչերէս : Այն սոսկալի կատաղութիւնը՝ զոր պահ մ'առաջ զգացեր էի՝ սաստիկ վշտի մը փոխուեցաւ . ալ միայն լացի հեծումներով և հառաչանքով :

— Մօտեցի՛ր , սիրելի՛ օրիորդ , մօտեցի՛ր , գոչեցի ծաղկահաս աղջկին խօսելով , մօտեցի՛ր , քանի որ քեզի դրկեր են զիս մխիթարելու համար : Ըսէ՛ նայիմ , մխիթարութիւններ դիտե՛ս կատաղութեան և յուսահատութեան դէմ , ապրելու անարժան երկու գրուածանները մեռցնելէդ ետք ինքզինքդ ալ մեռցնելու փախաբէն դէմ : Այո՛ , մօտ եկո՛ւր , շարայարեցի , տեսնելով թէ քանի մը վեհերոս և տարտամ քայլեր կառնուր դէպ ինձ : Եկո՛ւր , սրբէ՛ արտօսքս՝ եկո՛ւր խաղաղէ սիրտս , եկո՛ւր ըսէ՛ թէ կը սիրես զիս , որպէս զի սիրադրութ Մանօնէս ՚ի զատ սիրուհի ունենալու սովորիմ : Ազուր ես , թերեւս պիտի կրնամ ես ալ քեզի սիրել :

Խեղճ պատանուհին որ տանուվեց կամ տանուեօթ տարեկան հալիւ կար և որ կերևար թէ իր նմաններէն աւելի ամբողջութիւն ունէր , կարգէ դուրս կը զարմանար այս բոլորովին տարօրինակ տեսարանէն : Սակայն մօտեցաւ զիս քիչ մը զգուշլու համար . բայց ես անմիջապէս ձեռներովս ետ հրելով հեռացուցի քովէս :

— Ինչ կուզես իղմէ , ըսի : Այն , կին մ'իս դու , կը վերաբերիս անուի մը զոր կը քամահրեմ և որուն ալ չեմ կրնար հանդուրժել : Բու երեսիդ անուշութիւնն ալ մատնութեամբ մը կտպառնայ ինձ : Աորի՛ր , և մինակ թող զիս :»

Մնաս բարեւի ակնածական ձեւ մ'ըրաւ առանց բան մ'ըսել համարձակելու , և ետին դարձաւ դուրս ելնելու համար : «Աեցի՛ր» , զողեցի :

— Բայց գէթ իմացո՛ւր ինձ , կրկնեցի , թէ ինչո՞ւ , ինչպէս և ինչ գիտաւորութեամբ հոս զրկուեցար : Ինչպէս սորվեցար անունս և այն տեղը ուր կարելի էր դանել զիս :»

Պատասխանեց օրիորդը թէ երկար ժամանակէ ՚ի վեր կը ճանչէ Պ . Տը Ժ . . . Մ . . . ը , թէ սա ժամը հնչին մէկը զրկելով զինքն ուղած էր : Թէ իրեն լուր բերող սպասաւորին հետ մեծ տուն մը դացած և հոն դատած էր Ժ . . . Մ . . . ը որ աղուր տիկնոջ մը հետ քիբէ կը խաղար , և թէ պատուիրեր էին ինձ յանձնել բերած նամակը , նախ ըսելով իրեն թէ Սէնթ-Անտրէ փողոցին ծայրը կառքի մը մէջ պիտի գտնէր զիս :

Հարցուցի թէ ուրիշ բան չեսր էին իրեն :

Արարելով պատասխանեց :

— Յոյս տունն ինձ թէ զիս պիտի կեցնես քեզ ընկեր ըլլալու համար :

— Խաբեր են քեզի , խեղճ օրիորդ , խաբեր են քեզի : Այն մ'ես , մարդ մը պէտք է քեզ , սակայն հարուստ և երջանիկ մարդ մը պէտք է , և այդ մարդը հոս չես կրնար գտնել : Գնա՛ , նորէն գնա՛ Պ . Տը Ժ . . . Մ . . . ը դաիւր : Գեղանիներէն սիրուելու համար ամեն բան ունի : Կահաւոր ասպարանք և կառուծի կը պարզէ ան : Ես միայն սէր և հաւատարմութիւն կրնամ ընծայել . կրկնեմ կարահամարհեն թշուառութիւնս , և պարզամտութեանս վրայ կը խնդան :»

Ջիս յուզող կիրքերը փոփոխակի կը մեղմէին , կրկնելէն կամ կը յաղթանակէին , և ես ալ բոտ այնմ դեռ ուրիշ հաղար ու մէկ բաներ ըսի փոփոխակի որք տրտմալի կամ բարկալի էին : Սակայն այնքան տանջուեցայ որ յուզմունքս բաւական մեղմեցաւ , ուստի ալ կրցայ քանի մը խորհրդածութիւն քնել : Այս վերջին դժբաղդութիւնս համեմատեցի այն միւս նոյն դժբաղդութիւններու հետ զոր արդէն կրեր էի , և տեսայ որ չէի պարտաւորեր այս անգամ ալ շուջի անգամներէն աւելի յուսահատիլ :

Արձանչէի Մանօնը . ինչու այնքան ցաւիմ դժբաղդութեան մը վրայ զոր պարտաւորեր էի նախատեսել . ինչո՞ւ փոխանակ ցաւելու չաշխատիմ այս դժբաղդութեան գարմանը բնաւելու : Տակաւին ժամանակ կար բնաւելու : Գէթ կը պարտաւորէի այս դարմանը դանելու մասին անհող չկենալ եթէ չէի ուզեր ստիպուիլ մեղադրելու ինքս զինքս թէ դանցառութեամբս ես ինքս նպատակեցի վիշտաբաւ աւելցնելու : Ասոր վրայ սկսայ նկատել այն ամեն միջոցները որք կրնային յոյսի ճամբայ մը բանալ ինձ :

Մանօնը բռնութեամբ ժ... Մ... ին ձեռքէն կորցելու ձեռնաբեր
կելը յուսահատական որոշում մ'էր որ լոկ կրնար կործանել զիս և
որ յաջողութեան ամենախորքը հաւանականութիւն մը չունէր : Մա-
կայն կը թուէր ինձ թէ Մանօնին հետ պահ մը խօսակցելու առի-
թը եթէ զսնէի , անտարակոյս իր սրտին վրայ նորէն ազդեցութիւն
մը պիտի ունենայի , վասն զի այս սրտին ամեն զգայուն տեղերը ա-
ղէկ կը ճանչէի , և վասն զի խիստ ապաստով էի սիրուելու իրմէն :
Գրաւ կը գնեմ թէ զիս մխիթարելու համար աղւոր աղջիկ մը զըր-
կելու այս այլանդակութիւնն անգամ Մանօնին հնարած էր , և թէ
զան զըրկած ըլլալը վիշտերուս նկատմամբ իր կարեկցութեան մէկ ար-
գիւնքն էր :

Արոշեցի ամեն ճարտարութիւնս 'ի դործ գնել Մանօնը տեսնելու
համար : Ըստ միջոցներ քննեցի մի առ մի , և հետեւեալը ընտրեցի .
Պ . Տը թ... առջի անգամ այնքան սիրով աղէկութիւն ըրած էր
ինձ որ չէի կրնար ամենեւին կասկածել իր անկեղծութեան և ժրու-
թեան վրայ : Յառաջագործի անմիջապէս իր տունն ելլելու և ստի-
պել զինքը ժ... Մ... կանչել տալու կարեւոր դործ մը պատրուակ
բռնելով : Միայն կէս ժամ կը բաւէր ինձ Մանօնին հետ խօսելու
համար : Միայն դրեր էի ուղղակի Մանօնին սենեակը մտնել , և միտ-
նելս զիւրին կերեալ ինձ ժ... Մ... ին բացակայութեանը ժամա-
նակ :

Այս որոշումս աւելի հանդարտեց զիս , ուստի պարաքս առատաւ
ձեռնութեամբ վճարեցի անտիական օրիորդին որ առկաին հետս
էր , ապա իր ուր բնակիլը նշանակեցի յոյս տալով թէ պիտի դայի
զիշերը իր հետն անցունելու , որպէս զի չփափաքի վերադառնալու
այն անձանց տունը որք զըրկեր էին զինքը : Կառքս մտայ , և արշա-
ւակի Պ . Տը թ... ին տունը գացի : Զինքը հոն գտնելու բարեբաղ-
դութիւնը ունեցայ , ճամբան վախեցեր էի թէ դուրս տունը չպիտի
գտնէի Պ . Տը թ... : Երկու խօսքով հասկցուցի իրեն վիշտերս և
այն շնորհը զոր եկեր էի խնդրելու իրմէն :

Լսելով թէ ժ... Մ... կրցած էր հրապուրել Մանօնը , սաս-
տիկ զարմայաւ , և չզիսնալով թէ ես ալ օղներ էի դժբաղդու-
թեանս կազմութեանը , վեհանախարար խօսք տուաւ ինձ ժողովել իր

բոլոր բարեկամները՝ անոնց բազմակները և սուրերը սիրահիւս փր-
կութեանը գործածելու համար :

Հասկցուցի իրեն թէ այս աղմուկը կրնար փաստաւոր ըլլալ Մա-
նօնին և ինձի համար :

— Մեր արիւնը ծայրայեղ պարագային պահէնք , ըսի : Կը խոր-
հիմ ուրիշ միջոցի մը վրայ որ աւելի մեղմ է և որմէ ոչ նուազ
յաջողութիւն կը յուսամ :

Պ . Տը թ... խօսք տուաւ առանց բացատրութեան կատարելու այն
ամեն բաները զոր պիտի խնդրէի իրմէն , և երբ ըսի թէ պէտք էր
միայն գործի մը վրայ խօսակցելու պատրուակաւ կանչել տալ ժ...
Մ... և դուրս կեցնել զան մէկ կամ երկու ժամ , անմիջապէս մեկ-
նեցաւ զիս զո՛հ ընելու համար :

Մտածեցինք թէ ի՞նչ հնարք կրնար գործածել Պ . Տը թ... եր-
կար տեսն ժ... Մ... ը կեցնելու համար : Խրատեցի որ նախ պարզ
տոմսակ մը գրէ իրեն կապելայէ մը , աղաչելով զան որ շուտով
հոն գայ ամենակարեւոր գործի մը համար , որ չէր կրնար յապա-
ղել :

— Պիտի դիտեմ՝ դուրս ելնելու վայրկեանը , շարայարեցի , և
տունը պիտի մտնեմ առանց դժուարութեան , ըստ որում զիս միայն
Մանօն կը ճանչէ , նաեւ Մարսելոր ծառաս է : Իսկ զուն որ նոյն
միջոցին ժ... Մ... ին հետը պիտի ըլլաս , կրնաս ըսելու իրեն թէ
ստակի մասին հարկաւորութիւն մ'է այն կարեւոր գործը որու համար
կը փափաքի խօսիլ հետը . թէ խաղին մէջ քիչ մ'առաջ կորու-
սած ես քու ստակդ , և թէ մի և նոյն ձախորդութեամբ խաղդ
շարունակելով մեծկակ պարտք ըրած ես : ժ... Մ... ժամանակի
պիտի կարօտի քեզի մինչև իր դրամարկղը տանելու համար , և այդ-
քանը բաւական է ինձ նպատակս գործադրելու համար :

Պ . Տը թ... կէտ առ կէտ այս կարգադրութեան հետեւեցաւ :
Զինքը թողուցի կապելայի մը մէջ ուսկէ շուտով իր նամակները
գրեց : Գացի և Մանօնին տունէն քանի մը քայլ հեռի սպասեցի .
նամակաբերը տեսայ , և պահ մ'ետք ժ... Մ... հետի դուրս ե-
լաւ սպասարորի մը հետ :

Սպասեցի որ փողոցէն հեռանայ , ապա գէպ 'ի սիրադրուծ Մա-

նօսիս տան դուռը յառաջացայ, և բոլորովին բարկացած ըլլալովն հանդերձ զարկի դուռը այն ակնածութեամբ որով կը զարնուի տաճարի մը դուռը: Բարեբաղդաբար Մարտին եկաւ բացաւ: Նշան ըրի որ լուէ. թէ և միւս ծառաներէն չէի պարտաւորեր ամենին վախնալ, հարցուցի Մարտին կամայ մը թէ կրնամ զիս առանց նշմարել տալու տանիլ այն սենեակն ուր էր Մանօն: Ըսաւ թէ զիւրին էր տանիլ մեծ սանդուղէն կամայ ելնելով:

— Ուրեմն շուտ երթանք, ըսի, և սենեկին մէջ գտնուած միջոցին ոչ զոր թող տուր որ վեր ելնէ: »

Մինչև Մանօնին բնակարանը մտայ անարդել:

Մանօն ընթերցումով կըբաղէր: Ահա հոն առիթ ունեցայ սքանչանալու այս տարօրինակ աղջկին բնութրութեան վրայ: Ձիս նշմարելով ոչ միայն ահաբեկ և վեհերոտ չերեցաւ, այլ նաև զարմացման սա թեթև նշանները տուաւ, զոր մարդս չկրնար զսպել տեսնելով անձ մ'որ հետի կը կարծուէր:

— Ա'իս, դո՛ւն ես, սէ'րդ իմ, ըսաւ՝ քոյս գալով և սովորական կաթովին սիրովն ինձ փարելով: Տէ'ր Աստուած, ո՛րքան յանդուգն ես, որո՞ւ մտքէն կանցնէր այսօր հոս տեսնել քեզի:

Իր բաղուններէն ազատեցայ, և ոչ միայն փոխադարձապէս չզրդուեցի, այլ նաև անարդութեամբ ետ հրեցի զինքը, և իրմէն հեռանալու համար երկու կամ երեք քայլ ետ դացի: Այս շարժումէն ալ չչփոխեցաւ Մանօն: Մնաց այն կայութեան մէջ ուր էր, և ինձ նայեցաւ գոյնը փոխելով:

Ներքնապէս այնքան կը հրճուէի զինքը վերտօն տեսնելովս որ բարկութեան իրաւացի պատճառներ ունենալուս հակառակ հազիւ հաղ ոյժ ունէի բերանս բանալու՝ Մանօնը մեղադրելու համար: Սակայն սիրտս դառնապէս կը ձմրուէր այն անհնարին նախատինքին համար զոր ըրած էր ինձ: Ի նանիւր այս նախատինքը յեղծութեանս առջև կը բերէի զայրոյթս զորդուելու համար, և կը ջանայի աչերուս մէջ փողփողել տալու չէ թէ սիրային այլ ուրիշ հո՛ր մը:

Մանօն ժամանակ մը լուռ կենալս և յուզուած ըլլալ զիտելով սկսաւ գոգալ. տեսայ գոգալը որ կերեայ թէ իր վախին մէկ հետեւաւ թիւնն էր:

Ձերցայ զիմանալ այս տեսարանին:

— Ա'իս, Մանօն, ըսի սիրաբոյր ձայնով մը, գրո՞ւսն և երգմնաւանց Մանօն, ո՞ւր ես սխիւմ գանդատիլ: Այր տեսնեմ որ դուռստ և ահաբեկ ես, և դեռ այնքան զգալի եմ ինձ ամենափոքր ցատերդ որ կը վախնամ յանդիմանութիւններովս շատ վշտացնելու քեզի: Բայց Մանօն, զիտնա՛ս որ սիրտս մատնութեանդ պատճառաւ վշտաբեկ է բոլորովին: Ատոնք այնպիսի հարուածներ են որք չեն տրուիր սիրողի մ'երբ անոր մեռնիլն որոշուած չէ: Ասի երբորդ անդամն է, Մանօն. աղէկ համբեցի ցարդ ըրած մատնութիւններդ. անկարելի է որ մուշտին անոնք: Բեզ կը պատկանի նկատել հիմակ իսկոյն թէ ինչ որոշում ընել կուզես, վասն զի տրտմաբեկ սիրտս ա՛լ չկրնար զիմանալ այսպիսի անադորոյն ընթացքի մը: Այգգամ թէ կրնիրկի սիրտս և թէ պատրաստ է վշտահար խորտակուելու: Ա՛լ չեմ կրնար համբերել, շարացարեցի՝ աթոռի մը վրայ նստելով, հալիւ ոյժ ունիմ խօսելու և խնդրեմ բռնելու: »

Մանօն պատասխան չտուաւ. բայց երբ նստայ, ծունդի վրայ եկաւ, գլուխը ծունդերուս վրայ դրաւ՝ երեսը ձեռներովս պահելով: Պահ մը զգացի թէ Մանօն կը թըլէր զանոնք իր արտաւրովը: Աստուած իմ, ինչ զգացումներէ չէի յուզուեր արդեօք:

— Ա'իս, Մանօն, Մանօն, կրկնեցի հառաչով մը, շատ ուշ է ինձ արտաւր տալդ. քանի որ արդէն մահուանս պատճառն եղար: Այր ձեռացնես արտմութիւն մը զոր չես կարող զգալու: Գժբաղդու թեանցդ մեծազոյնն անշուշտ ներկայութիւնս է, որ միշտ ձանձրալի եղաւ ուրախութեանցդ: Բայց աչերդ, տես թէ ո՛վ եմ, այգքան սիրաբուղիս արցունք չթափուիր գժբաղդի մը համար որ մատնուեցաւ և անդթաբար ձղուեցաւ: »

Մանօն ձեռներս կը պաղնէր առանց փոխելու գերբը:

— Յեղյեղուկ Մանօն, կրկնեցի դարձեալ, ապերախտ և կեղծաւորդ Մանօն, ո՛ւր եմ խոստումներդ և երդումներդ: Բիւրիցս փոփոխափառ և անդուժ սիրուհի, ինչ ըրիր այն սէրը զոր տակաւին այսօր երգումով կը խոստանայիր ինձ: Արդա՛ր երկիրք, շարայարեցի, մի՞թէ գրո՞ւսն մ'այսպէս կը խնդայ վրադ՝ այնքան սրբօրէն քեզի վկայ բռնելէն ետք: Ուրեմն երգմնազանցութիւնը կը վարձաւ:

որոն : Յուսահատութիւնն և լքումն անփոփոխութեան և հաւատարմութեան համար են :

Այս խօսքերուն նաեւ այնքան դառն խորհրդածութիւն մ'ըրի որ կանխի հակառակ ես ալ քանի մ'արտասուք թափեց : Մանօն ձայնիս փոփոխումէն նշմարեց արտասուելս : Աւերջապէս դադարեցաւ լռելէ :

—Անշուշտ յանցաւոր եղեր եմ, ըսաւ տրտմալէս, քանի որ կրցայ այդքան վիշտ և յուզում պատճառել քեզ : Թո՛ղ երկինք պատժէ զիս եթէ մտքէս անցաւ կամ ուղեցի յանցաւոր ըլլալ :

Այս խօսքն այնքան անխմաստ և կեղծ երեցաւ ինձ որ չկրցայ բարկութեան սաստիկ զգացումն մը դիմագրել, և գոչեցի .

—Մտեալի՛ կեղծաւորութիւն : Հիմա շատ աղէկ կը տեսնեմ որ դուն սրիկայ և նենկաւոր աղջիկ մ'ես եղեր : Ահա հիմա կը ճանչնամ սալիքաւ բնասրտութիւնդ : Մնա՛ս բարեաւ, վատ արարած, շարայարեցի՝ ոտք եկնելով : Լաւագոյն է ինձ բիւրիցս մեռնիլ քան թէ այսուհետեւ ամենափորը յարաբերութիւն ունենալ քեզի հետ : Թո՛ղ երկինք զիս իսկ պատժէ եթէ երբեք զիջանիմ՝ պահ մը քեզ նայելու : Մնացի՛ր նոր սիրողիդ քովը, սիրե՛ղ զան, քամահրե՛ղ զիս, մոռցի՛ր պատիւը, ուղիղ գատողութիւնը, հոգս չէ : Ինձի համար մի և նոյն բանն է :

Այս բարկութենէս այնքան զարհուրեցաւ Մանօն որ ծռնդի վրայ մնալով այն աթոռին քով ուսկէ ելեր էի՝ ինձ կը նայէր գողալով և չհամարձակելով շունչ առնելու : Քանի մը քայլ ես առի գէպ ՚ի դուռը՝ դուխս դարձնելով և Մանօնին նայելով ակնայեռ : Սակայն մարդասիրութեան ամեն զգացումէ զերտած ըլլալ պէտք էր այնքան հրապուրելի դերութեան գէ՛մ անդգայ մնալու համար :

Այնքան հեռի էի այս բարբարոսական զօրութիւնը ունենալէ որ յանկարծ բոլորովին հակառակ ծայրն անցնելով գէպ ՚ի Մանօնին կողմը դարձայ կամ լաւ ևս է ըսել խոյացայ առանց մտածութեան : Գիբիս առի Մանօնը՝, բիւր սիրաշունչ համբոյրներ տուի, ներումն ինդրեցի բարկութեանս համար : Խոտտովանեցայ թէ տմարդի մ'էի, և թէ արժանի չէի իրեն պէս օրիորդէ մը սիրուելու երջանկութեան : Նստեցուցի Մանօնը, և հիմակ ալ ես ծռնդի վրայ գալով, ա-

ղերեսցի որ այս դրբիս մէջ մտիկ ընէ ինձ : Այսպէս կենալով իր մէն ներումներ խնդրեցի, ներումներ, որոնց մէջ քանի մը բառով ամփոփեցի այն ամեն ակնածական և սիրամառ խօսքերը զոր հլու և տրիսհար սիրող մը կրնայ երեակայել : Երբ շնորհ խնդրեցի իրմէն որ ինձ ներելուն վճիռը տայ : Բազուկներովը վզիս փարեցաւ, ըսելով թէ ընդհակառակն ինք հարկաւորութիւն ունէր ներողամտութեանս՝ ինձ մօռնալ տալու համար այն վիշտերը զոր իրմէն կրնողունէի, և թէ իրաւամբ կսկսէր վախնալ որ դուցէ չախորժէի այն բաներէն զոր պիտի ըսէր ինքզինքն արդարացնելու համար :

—Ե՛ս, ըսի՝ անմիջապէս ընդմիջելով խօսքը, ո՛հ, չեմ ուզեր որ արդարացնես ինքզինքդ : Արնդունիմ ամեն ըրածդ : Ինձ չսրտակոնիր վարմունքիդ պատճառները պահանջել : Դա՛ս գոհ, շա՛տ երջանիկ եմ, եթէ սիրելի Մանօնս չզրկէ զիս իր սրտին դուրովէն : Բայց, շարայարեցի, չխորհելով բազդիս կացութեան վրայ, ամենակարողը Մանօն, գուն որ ուրախութիւններս և ցաւերս կը կազմեն ուղածիդ պէս, խոնարհութիւններէս և զղջումս ցոյցներէն գոհ ըլլալէդ ետք ներելի պիտի չըլլայ ինձ խօսիլ քեզ տրտմութեանս և վիշտերուս վրայ : Պիտի իմանամ քեզմէ թէ ի՛նչ կը սրտառարկիմ ըլլալ այսօր, և թէ անդառնալի կերպով ժահուանս վճիռը պիտի տա՞ս դիշերը ոտսիս հետ անցունելով :

Մանօն ժամանակ մը սպասեց իր պատասխանին վրայ սպասելու համար :

—Ասպե՛տ իմ, ըսաւ հանդարտ կերպարան մ'առնելով, եթէ ՚ի սկզբուն մտքդ հասկցնէիր ատանկ յայտնի կերպով, շատ վրդովումներէ զերծ պիտի մնայիր, ես ալ այսքան վշտալի տեսարանէ մը : Քանի որ յաւերժագ պատճառն է լոկ նախանձը, պիտի բուժէի զանոնք՝ առաջարկելով քեզ անմիջապէս հետք գալ մինչև աշխարհիս մէկ ծայրը : Բայց ես կարծեցի թէ վշտանալուդ պատճառն էին այն նամակը զոր Պ.Տը Թ. . . Մ. . . ին առջեւ դրեցի և այն աղջիկը զոր քեզ զրկեցինք : Վարժեցի թէ կրցեր ես հեղնութիւն մը համարիլ նամակս, նաեւ երեակայելով թէ այն աղջիկն իմ կողմէ զրկուած էր քեզ զանելու համար, կրցեր ես կարծել թէ զան զրկելովս քեզմէ՝ հրաժարելու և Թ. . . Մ. . . սիրելու քեզ յայտնել

աղեր եմ, բայց խորհելով այն նամակին և աղջկին վրայ կը տեսնէի որ արտաքին երևայթները նպատաւոր չէին ինձ : Սակայն, շաբաթակեց Մանօն, կուզեմ որ դատարարս ըլլաւ իրողութիւնը ճշմարտութեամբ քեզ պատմելէս ետք :»

Անտոն Մանօն իմացուց ինձ այն ամեն բաները որք պատահեր էին ժ... Մ... ը դտած ըլլալէն ի վեր . ժ... Մ... իրեն կրտսեր պսէր այն սենեկին մէջ ուր էինք մենք հիմա, և ընդունած էր Մանօնը իբր աշխարհիս առաջին իշխանուհին : Յուշուցած էր իրեն ամեն բնակարանները, որք սքանչելի ճաշակով և մաքրութեամբ պարգարուած էին : Ապա տասը հազար ֆրանք համրած էր իր խուցին մէջ, նաև քանի մը դոհարեղէններ տալով որոնց հետն էին այն մանեակը և մարդարտաշտր ասպարանջանները զոր Մանօն արդէն ընդունած էր անոր հօրմէն . ետքը Մանօնը տարած էր սրահ մը զոր ինք տակաւին չտեսած էր և ուր ընտիր նախաճաշիկ մը դտած էր : Նախաճաշի սեղանին ծառայեր էին նոր ծառաներ զոր ժ... Մ... Մանօնին համար բռնած էր, հրամայելով անոնց որ պստահեալ իրենց տիրուհին համարին զան, վերջապէս ցոյց տուած էր կառքը, ձիերը և միւս պարգեւները, և ապա առաջարկած էր իրեն քեզ մը թուղթ խաղալ ընթերցին սպասելու համար :

— Կը խոստովանիմ, շարայարեց Մանօն, թէ այս ճոխութիւնը զարմանքս գրաւեց : Մտածեցի որ մեղք պիտի ըլլար մեզ եթէ յանկարծ զրկուէինք այսքան բարիքէ՝ բաւական համարելով ինձ տասը հազար ֆրանքն ու դոհարեղէնները տանիլ . թէ քեզի և ինծի համար բոլորովին կազմ ու պատրաստ երջանակութիւն մ'էր այս, և թէ կրնայինք հաճոյապէս ապրիլ ժ... Մ... ին քսակին շնորհ հիւ :

«Փոխանակ առաջարկելու իրեն թատրոն երթալ, միտքս դրի քու վրայօք իր դիտաւորութիւնը՝ հասկնալ, գուշակելու համար թէ տեսնուելու ինչ դիւրութիւններ կրնայինք ունենալ՝ դրութեանս դործադրութիւնը ենթագրելով : Հաստ քաղցր դտայ իր բնաւորութիւնը : Հարցուց ինձ թէ ինչ կը խորհէի քու վրայ և թէ քեզի ձգած ըլլալու չէի՝ ցաւեր փոքր ինչ : Ըսի թէ շատ սիրուէի էի, թէ միշտ ամենայն մարդասիրութեամբ վարուէի էի հետս, և թէ հետեւա-

քար բնական չէր քեզի տուել : Ինքն ալ խոստովանեցաւ թէ արժանիք ունիս և թէ բարեկամութիւնդ փափաքով ուղերու տրամադրութիւնս զգացած է :

«Ուզեց դիմաւ թէ ըստ իմ կարծեաց ինչ մեկնութիւն պիտի տայի մեկնելուս, մանաւանդ եթէ յաջողէիր իմանալու թէ իր ձեռքն եմ : Պատասխանեցի թէ մեր սէրն արդէն շատ հին ըլլալով ժամանակ ունեցած էր քեզ մը պաղելու . թէ ասիկց 'ի զատ դրամական վիճակդ ոչ այնքան բարոք ըլլալով թերեւս մեծ դժբաղդութիւն մը չպիտի համարէիր իզմէ՝ զրկուիլդ, վասն զի վրայէդ առած էի բեռ մը զոր բազուկներդ չէին վերցնէր : Ըսի նաև թէ հանդարտութեամբ շարժելուդ նկատմամբ համոզուած ըլլալով՝ առանց դժուարութեան ըսեր էի քեզ թէ Բարիդ կերթայի քանի մը դործի համար, թէ հաւանք էիր երթալուս, և թէ դուն իսկ Բարիդ եկած ըլլալով սաստիկ վրդոված չերեւեր էիր երբ ձգեր էի քեզի :

«— Եթէ հաւատայի, ըսաւ ինձ ժ... Մ..., թէ հետս աղէկ վարուելու յօժարութիւն ունի ան, ամենէն առաջ ես պիտի առաջարկէի աղէկութիւն ընել իրեն և քաղաքավարական կերպերով վարուիլ հետը :»

«Հաւատեցի ժ... Մ... ին թէ քանի որ կը ճանչէի բնաւորութիւնդ, տարակոյս չունէի թէ դուն ալ մի և նոյն կերպով պիտի վարուիս հետը, մանաւանդ, շարայարեցի, եթէ կրնար օգնել քեզ դործերուդ նկատմամբ որք շատ անկարգ էին ընտանեացդ հետ աւրուելէդ 'ի վեր : ժ... Մ... խօսքս ընդմիջելով խօսք տուաւ թէ ոչ միայն ամեն կրցած աղէկութիւնը պիտի ընէ քեզ, այլ նաև եթէ ուզէիր ուրիշ սէր մը սկսիլ՝ քեզ աղուր սիրուհի մը պիտի գտնէր զոր ինք թողած էր զիս սիրելու համար :

«Հաւանցայ իր խորհուրդը, շարայարեց Մանօն, իր ամեն կասկածներուն առջևն աւելի դիւրաւ առնելու համար, ու ևս քան զևս դիտաւորութիւնս հաստատելով մտքիս մէջ, միայն մէկ բան կը փափաքէի որ էր իմացնել քեզ այն դիտաւորութիւնս, վախճալով որ դուք շատ պիտի վրդովէիր երբ պիտի տեսնէիր չղալս ուր որ խօսք տուեր էի դալու : Ահա այս նպատակաւ առաջարկեցի ժ... Մ... ին նոյն օրն երեկոյին իսկ զրկել քեզ այն նոր տարփուհին որպէս զի

տութիւն ունենայի նամակ դրելու քեզ. ստիպուած էի գիմելու այս խորամանկութեան, վասն զի չէի կրնար յուսալ թէ վայրկեան մ'ազատ պիտի թողուր զիս :

«Ժ...Մ... խնայ առաջարկութեանս վրայ : Կանչեց իր սպասաւորը, և հարցնելով անոր թէ արդեօք կրնա՞ր անմիջապէս գտնել իր հին սիրուհին, հոն հոս զրկեց սպասաւորը զան բնառելու համար : Ժ...Մ... կը կարծէր թէ իր հին սիրուհին կը պարտաւորէր Շայեէօ երթալ քեզի գտնելու համար : սակայն իմացուցի իւրեն թէ քովէդ հեռանալով խօսք տուեր էի քեզ թատրոն գալ և հոն գտնել քեզի, կամ եթէ պատճառով մ'արգիլուէիք թատրոնն երթալու, խօսք տուեր էիք Սէնթ-Մարէ փողոցին ծայրն ինձ սպասել կառքի մը մէջ, թէ հետեւեալ աւելի աղէկ էր հոն զրկել նոր տարփուհիդ ոչ ուրիշ բանի, գէթ չթողու համար քեզի որ մինչև առտու հոն սպասես վայրապար : Ըսի նաև թէ կը վայելէր երկու տողով իմացնել քեզ այս փոխանակութիւնը զոր դժուարութիւն պիտի կրէիր հասկնալու առանց երկտող զրի մը : Ժ...Մ... հաւանեցաւ բայց ստիպուեցայ իր առջևը դրելու նամակը, ուստի զգուշացայ խիստ յայտնի կերպով բացատրութիւն տալու քեզ :

«Ահա այս կերպով տեղի ունեցան իրողութիւնները, շարաշարեց Մանօն : Թէ վարմունքիս և թէ գիտաւորութեանցս նկատմամբ բան մը չեմ պահէր քեզմէ : Նորասի աղջիկն եկաւ. աղւոր դտայ զինքը, և որովհետեւ անտարակոյս գիտէի թէ բացակայութիւնս ցաւ պիտի պատճառէր քեզ, անկեղծաբար կը փափաքէի որ ան կարող ըլլար քանի մը վայրկեան ձանձրոյթի փարատել, վասն զի սրտիդ հաւատարմութիւնը միայն փափաքելի է ինձ : Հատ դոհ և ուրախ պիտի ըլլայի եթէ կարենայի Մարտիլը զրկել, սակայն չկրցայ և ոչ իսկ վայրկեան մը գտնել՝ հասկնալու համար իրեն ինչ որ կուզէի իմացնել քեզ :»

Մանօն վերջ տուաւ իր պատմութեան իմացնելով ինձ Ժ...Մ... ինչ շփոթած ըլլալն երբ ընդուներ էր Պ. Տը Թ...ին տունակը : «Պահ մը դեղեկեցաւ զիս ձգելու, ըսաւ Մանօն, և հաւատեց ինձ որ շուտ ետ պիտի դառնայ. և ահա այս պատճառաւ զարմանք տուաւ ինձ դալբ և կը վախճամ քեզի հոս տեսնելով :»

Բաւական համբերութեամբ մտիկ ըրի այս պատմութիւնը : Անշուշտ անոր մէջ ինձի համար շատ մ'անաղորոյն և կակծալի իրողութիւններ կը գտնէի : Վասն զի իր անհաւատարմութեան դիտաւորութիւնն այնքան յայտնի էր որ Մանօն և ոչ իսկ հոգ ըրած էր պահել իզմէ իր մատնութիւնը : Չէր կրնար յուսալ թէ Ժ...Մ... զինքը մինչև առտու իրը Վեստեան կոյս մը պիտի թողուր : Ուրեմն Մանօն միաբը դրած էր զիշերը անոր հետ անցունել : Ինչպիսի՞ խոստովանութիւն սիրողի մը համար : Սակայն գիտեցի որ մասամբ իւրի բոեղեր էի իր յանցաւորութեան պատճառը, նախ իմացնելով իրեն այն զղայումները զոր Ժ...Մ... ունէր իր վրայ, և ապա կաւմակատարութեամբ իր դէպքին և յանդուգն խորհուրդին կուբօրէն հաւանելով : Սակայն յօժարութեան բնական դարձով մ'որ ինձ յաւտուէ է՝ դուքս շարժեցաւ տեսնելով իր պատմութեան պարզութիւնը, այն բարեսիրութիւնը և անկեղծութիւնն որով կը պատմէր ինձ մինչև անգամ այն մանր պարագաները որք ամեն բանէ աւելի կը վերաւորէին զիս : «Մանօն կը մեղանչէ առանց չարութեան, կը սէի իւրովի, թեթեւ և անխոհեմ, բայց ուղիղ և անկեղծ է ան : Մի՞ մոռնար նաև թէ միայն սէրը կը բաւէր ինձ անոր ամեն յանքը մոռցնելու համար :

Նոյն օրն երեկոյին իսկ Մանօնը ոտխէս հափափելու յոյսն արդէն մեծ հատուցում մ'էր ինձ :

Սակայն ըսի Մանօնին .

— Գիշերը որո՞ւ հետ պիտի անցունէիք :

Հիփոթեցաւ այս հարցումէս զոր տրամապէս ըրեր էի իրեն : Իբրեք պատասխան ոչ այլ ինչ ըսաւ բայց եթէ մերթ քայլ և մերթ էլէ :

Գուք շարժեց իր շփոթութիւնը, ուստի իր խօսքը կտրելով ըրաւ նախնաբար առաջարկեցի իրեն որ նոյն ժաման հետս դայ :

— Հատ աղէկ, ըսաւ Մանօն, բայց նպատակիս չեմ հաւանիր ուրեմն :

— Ա՛հ, կրկնեցի, մի՞ թէ բաւականչէ մինչև հիմա ըրածիդ հաւանիլս :

— Ի՛նչ. տասը հաղար Ֆրանքն անդամ պիտի չառնո՞ւնք մեր հետը, հարցուց : Ժ...Մ... այս դումարը ինձ տուաւ, իմն է այն :»

Յորդորեցի Մանօնը որ ամեն բան թողու և շուտով հետս խոյն տալու վրայ խորհի . վասն զի թէ և հազիւ կէս ժամ անցած էր իր հետն ըլլալէն ի վեր , բայց և այնպէս կը վախնայի ծ . . . Մ . . . ին վերադարձէն : Մակայն Մանօն շատ ստիպողական կերպերով աղերսեց որ հաւանիմ ձեռնունայն դուրս չենելու , ուստի կարծեցի թէ էր պարտաւորէի բան մը շնորհել իրեն , քանի որ իրմէն այնքան շնորհներ ստացեր էի :

Երբ կը պատրաստուէինք մեկնելու , փողոցին դրան զարնուիլով տեցի : Կարծեցի թէ անշուշտ ծ . . . Մ . . . էր դարնողը , և այն խնուով թեան մէջ որով համակեց զիս այս կարծիքը , ըսի Մանօնին թէ պիտի մնայնէի այն մարդը , եթէ երևար : Իրօք դեռ բոլորովին չեջած էր բարկութիւնս , ուստի ծ . . . Մ . . . քանակեց չպիտի կրնայի համբերել : Մարտել նեղութեանս վերջ տուա ինձ տոմսակ մը բերելով զոր դուռէն ընդունած էր ինծի համար . տոմսակը գրողն էր Պ . Տը թ . . . :

Պ . Տը թ . . . կը գրէր ինձ թէ ծ . . . Մ . . . օտակ բերելու համար իր տունը դացած ըլլալով , ինք պատահ առիթ մը կը սեպէր անոր բացակայութիւնը ինձ խիստ զուարճալի խորհուրդ մը տալու համար , այսինքն կը թուէր իրեն թէ ոստիկան խիստ ակտիվ էր կերպով վրէժս լուծելու մէկ միջոց կար որ էր իր ընթերցող ուտել և նոյն դիշերն խոկ պառկիլ այն անկողնայն մէջ ուր ան կը յուսար պառկիլ իր տարփուհիին հետ : Թէ իրեն շատ դիւրին կերեար այս բանը , եթէ զան փողոցին մէջ բռնելու չափ համարձակութիւն և մինչև վաղը քովէն չհեռանալով զան պահելու չափ հաւատարմութիւն ունեցող երեք կամ չորս մարդ զանելու կարող ըլլայի . թէ ինքն իր մասին կը խոստանար առ նուազն ժամ մ' ևս խաբել ծ . . . Մ . . . այնպիսի պատճառներով զոր պատրաստած էր իր դարձին համար :

Այս տոմսակը Մանօնին ցուցուցի , և իմացուցի իրեն թէ ինչ հրահարք բանեցուցեր էի աղատօրէն իր տունը մնալու համար : Պ . Տը թ . . . ին հնարքն և իմն սքանչելի երեցան Մանօնին : Քանի մը վայրկեան անհոգութեամբ խնայեցինք այս բանին վրայ , սակայն երբ քօի Մանօնին թէ Պ . Տը թ . . . ին հնարքը կատակ մը կը սեպէի , զարմացայ տեսնելով որ Մանօն անկատակ կերպով և պնդելով կը

պահանջէր իզմէ ի դործ գնել Պ . Տը թ . . . ին առաջարկութիւնը իբր այնպիսի բան մ' որու խորհուրդը հրահարք կը տար իրեն : Ի նանիր հարցուցի իրեն թէ ուսկե՞ կուզէր որ ծ . . . Մ . . . բռնելու և հաւատարմութեամբ պահելու կարող մարդեր զանէի յանկարծ . ըսաւ թէ դէթ պէտք էր փորձ մ' ընել , քանի որ Պ . Տը թ . . . տակաւին ժամ մը կը տար մեզ ապահովապէս , և միւս առաջարկութիւններուս իբր պատասխան ըսաւ թէ բռնաւորութեամբ կը վարուէի և թէ կամարարութիւն չունէի իրեն համար : Այս նպատակին պէս անողք բան մը չկար Մանօնին համար :

— Իր տեղը դուռն պիտի նստիս սեղանը , կը կրկնէր Մանօն . ի՞նչ անկողնին մէջ պիտի պառկիս , և վաղն առտու իր սիրուհին և բոտակը պիտի յափշտակես : Հօրմէն և սղայէն վրէժդ աղէկ լուծած պիտի ըլլաս :

Հաւանեցայ իր թախանձանայ սրտին զաղանի զղացումներուն հաւատակ որք կարծես թէ խիստ աղետալի վախճան մը կը գուշակէին ինձ :

Գուրս ելայ՝ դիտաւորութիւն ունենալով աղաչելու երկու կամ երեք պահնորդներու որոնց հետ յարաբերութիւն ունեցեր էի Լէսփօյին միջոցով և խնդրելու անոնցմէ որ ծ . . . Մ . . . ք բռնելու հոգն իրենց վրայ առնուն : Պահնորդարանին մէջ անոնց մին դտայ միայն , սակայն դտածս համարձակ և յանդուգն մարդ մ' էր . խնդրոյն ինչ քանի վրայ ըլլալու իմանալուն պէս հաւաստեց ինձ թէ պիտի յաջողէր այն : Միայն հարկւր ֆրանք ուղեց իզմէ պահնորդութիւն ընող երեք զինուորներու համար զոր որոշեց դործածել՝ անոնց պարապլուն ըլլալով : Աղաչեցի որ ժամանակ չկորուսէ :

Քառորդ մը չանցած ժողովեց այն զինուորները : Պարապլուն պահնորդին տունն երթալով իրեն կսպասէի . և երբ իր երեք ընկերներուն հետ ետ դարձաւ , ես անձամբ տարի զինքը փողոցի մ' անկիւնը , ուսկէ ծ . . . Մ . . . հարկաւ պիտի անցնէր Մանօնին տունը մնալու համար :

Պատուիրեցի պարապլունին որ դէժ չվարուին ծ . . . Մ . . . ին հետը , բայց մինչև առաւօտուան ժամն եօթը պահէն զինքը այնքան խստութեամբ որ ապահով ըլլայի թէ չպիտի կրնայ աղատիլ իր ձեռքէն :

Ըստ ինձ թէ գիտաւորութիւն ունէր իր սենեակը տանիլ և ստիպել զան զդասաները հանելու կամ իր անկողնին մէջ պառկելու անգամ, մինչդեռ ինքն և երեք քաջերը մինչև առտու պիտի խմէին ու խաղային :

Անոնց քովն կեդայ մինչև այն րոպէն ուր Ժ...Մ...ին երևիլը տեսայ, և անատեն քանի մը քայլ ետ քաշուեցայ գէպ 'ի մթին տեղ մը՝ այսքան տարօրինակ տեսարանի մ'ակնատես ըլլալու համար : Պահնորդն ատրճանակ 'ի ձեռին մօտեցաւ Ժ...Մ...ին և քաղաքավարութեամբ հասկցուց իրեն թէ՛ ոչ իր կեանքին և ոչ իր քսակին դախլ կուզէ, թէ սակայն եթէ ամենափոքր դիմադրութիւն ընէր իր հետը դալու կամ եթէ ամենափոքր աղաղակ մ'արձակէր, զնտամահ գետինը պիտի նետէր զինքը : Ժ...Մ... տեսնելով անոր երեք աջակից ունենալը, և անշուշտ վախնալով ատրճանակին խծուծէն, գիմադրութիւն չորաւ . ոչխարի մը պէս իր տարուիլը տեսայ :

Իսկոյն Մանօնին տունը դացի, և ծառաներուն ամենեկին կատկած չաալու համար ներս մտնելով ըսի Մանօնին թէ ընթրիքի համար պէտք չէր Պ.Տը Ժ...Մ...ին սպասել, թէ ան յանկարծ դործեր ունենալով արդիւում էր դալու, թէ աղաչած էր զիս որ զամ իր կողմէն ներս մն խնդրեմ՝ և իր հետը ընթրեմ, և թէ այս պիտի զեղանի տիկնոջ մը հետ ընթրելս ամենամեծ շնորհ մը կը համարէի ինձ :

Մանօն մեծ ճարպիկութեամբ գիտաւորութեան նպաստեց : Սեղան նստանք : Ծանրաբարդութեամբ սկսանք ընթրել մինչդեռ սպասաւորները կը կենային մեզ ծառայելու համար : Աւերջապէս զանոնք ձամբելէն ետք մեր կեանքի ամենէն զմայելի երեկոյթներուն մին անցուցինք : Գաղանապէս սրտուիրեցի Մարտինն որ կառք մը բռն տուէ և իմաց տայ կառապանին որ հետեւեալ օրն առտու ժամը վեցէն առաջ գրան առջևը գտնուի :

Այն գիշերին Մանօնին քովէն մեկնիլ ձևացուցի, բայց Մարտինն օգնութեամբ կամայ մը վերստին իր սենեակը մտնելով պատրաստուեցայ Ժ...Մ...ին անկողնին մէջ պառկիլ ինչպէս իր տեղը տեղանք նստեր էի :

Բայց այս միջոցին մեր չար ողին մեզի կործանելու կաշխատէր :

Հեշտո թեամբ արբշիւ էինք, և թուրը մեր զլուխներուն վերևը կտաւում էր : Պիտի կտրուէր այն դերձանը որով կախում էր թուրը : Սակայն մեր կործանումն ամեն պարագաները լաւադոյն կերպով հասկնելու համար պէտք է անոնց պատճառը մեկնել :

Ժ...Մ...ին ետեւն սպասաւոր մը կերթար երբ ան բռնում էր պահնորդներէն : Սպասաւորն իր տիրոջ պատահած գէպէն ահաբեկ՝ ետ փախչելով գնաց, և տիրոջն օգնութիւն հասցնելու համար իր առջի գործն եղաւ երթալ խնայնել ծեր Ժ...Մ...ին այն գէպը որ տեղի ունեցած էր :

Այսպիսի գէշ լուր մը հարկաւ պիտի կրնար մեծ վրդովում պատուել ծերին : Միայն այս զաւակն ունէր, և իր ծերութեանը հաւառակ ծայրայեղապէս կայտաւ էր : Նախ ուզեց սպասաւորէն իմանալ այն ամեն բաները զոր իր տղան կէսօրէն ետք բրած էր . հարցուց ծառային թէ կուի բրած էր մէկու մը հետ, թէ ուրիշի մը հօխին խառնում էր, թէ կատկածելի տան մը մէջ գտնում էր : Սպասաւորն որ կը կարծէր թէ յետին վտանգի մէջ է իր տէրը և անոր օգնութիւն հասցնելու համար չէր պարտաւորեր բան մը պահել, տուաւ ծեր Ժ...Մ...ին այն ամեն տեղեկութիւնները զոր ունէր իր տղուն Մանօնը սիրելուն և անոր համար բրած ծախսերուն նկատմամբ . ըսաւ նաև թէ ինչ կերպով կէսօրէն ետք Մանօնին տունը կեցած էր մինչև ժամն ինը, դուրս ելնելը և իր դարձին գոթադրութիւնը : Այսքանը բաւական եղաւ ծերունիին կատկած սալու համար թէ իր տղուն խնդիրը սիրային վէճ մ'է : Թէև առ նըւազն գիշերուան ժամը տասնուկէս էր, առանց դեգեկելու ելաւ շուտ մ'ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակային տունը գնաց, և աղաչեց զան որ մասնաւոր հրամաններ տայ ամեն պահնորդ խումբերուն, և իր հետը դալու համար ուրիշ խումբ մ'ալ ուզելէն ետք ինքն անձամբ վաղեց գէպ այն փողոցն ուր իր տղան բռնում էր : Խուզարկութիւն բրաւ քաղքին այն ամեն կողմերը ուր կը յուսար գտնել իր տղան, և չկրնալով անոր հետքը երևան հանել՝ վերջապէս անոր սիրուհին տունը գնաց, կարծելով թէ կրնար հոն դարձած ըլլալ ան :

Անկողին մտնելու վրայ էի երբ հասաւ ծերունին : Սենեկին դուռը դոյր ըլլալով, փողոցին դրան զարնուիլը չսեցի :

ներս մտաւ երկու զինաւորի հետ, և իր տղուն ինչ եղած ըլլալը իմանալու համար վայրապար հարցութիւններ ընելէն ետք՝ փափաք ունեցաւ անոր սարսփոհին տեսնել՝ անորմէ տեղեկութիւն մ'առնելու համար։ Աստի վեր ելաւ միշտ իր հետն ունենալով զինաւորները։ Պատրաստ էինք անկողին մանելու, երբ ներս մտնելով մեր արիւնը սառեցոյց իր տեսքովը։

— Աստուած իմ, ծերունի ժ...Մ...է, ըսի Մանօնին։ Վաղեցի, սուրս առի։ Գծբագդարար սուսերի դօտիլի կապուած էր այն։ Զինաւորները շարժումն տեսնելով շուտով մօտեցան սուրը բռնելու համար։ Հասկիւով մարդ մը չկրնար զինադրել. զիս պաշտպանելու ամեն միջոց առին ձեռքէս։

Ծեր ժ...Մ...ը՝ թէ և խուլեցաւ այս տեսարանէն, բայց և այնպէս իսկոյն ճանչեց զիս։ Աւելի գիւրութեամբ ճանչեց նաև Մանօնը։

— Կը սխալեմ արդեօք, ո՞չ ապաքէն Տէ Կրիէօ ասպետը և Մանօն Լեքոն կը տեսնեմ։ »

Ամօթն ու վիշտն ախրան կատղեր էին զիս որ պատասխան չտուէ անոր։ Թուեցաւ թէ ժամանակ մը դանազան դադարներն անցան ծերին մօքէն, և ինձ ուղղելով խօսքը դռնէ, իբր թէ այն դադարները յանկարծ իր բարկութիւնը արծարծած ըլլային։

— Ա՛հ, ասիւրա՛տ, ապահով եմ թէ զաւակս մեռցուցիր։

Այս թշնամանքը սաստիկ զրդուեց զիս։

— Չարագօրձ դժբուկ, պատասխանեցի խրոխտաբար, եթէ ուղիք ընտանիքդ մէկը մեռցնել, նախ քեզի կը մեռցնէի։

— Աղէ՛կ բռնեցէ՛ք սա մարդը, ըսաւ զինաւորներուն։ Պէտք է որ զաւակս վրայօք լուր տայ ինձ. վաղը կ'ախել պիտի տամ զինքն եթէ հիմա չըսէ ինձ թէ ինչ ըրաւ զաւակս։

— Ասիւն՛ը պիտի տաս զիս, կրկնեցի։ Խայտառակ մարդ, քեզի պէս մարդերը պէտք է կախաղանը ընկնէ։ Գիտցի՛ր որ արիւնս քուկիսէդ աւելի ազնիւ և անարատ է։ Այո՛, շարայարեցի, զիտեմ տղուդ ինչ պատահիլը, և եթէ աւելի զրգուես զիս, առտու չեղած խեղդել պիտի տամ զինքը, և կը խոտանամ նաև քեզի նոյն վիճակին հասցնել իրմէ ետք։

Անխոհեմութիւն ըրի խոտովանելով թէ գիտէի տղուն ուր ըլլալը, բայց սաստիկ բարկութիւնս եղաւ պատճառ իմ այս անզուշտութեան։

Ծերն անմիջապէս ուրիշ հինգ կամ վեց զինաւոր ևս կանչեց որք դուռն իրեն կտարսէին, և հրամայեց անոնց որ ձերբակալ ընեն տան բոլոր ծառաները։

— Ա՛հ, պարո՛ն ասպետ, կրկնեց ծեր ժ...Մ... հեզնալի ձայնով մը, զաւակս ուր ըլլալը գիտես, և կըսես թէ խեղդել պիտի տաս զինքը։ Ապահով եղի՛ր թէ ատոր ճարը պիտի նայինք։ »

Իսկոյն զղացի թէ յանցանք մը դործեր էի։

Ժ...Մ... Մանօնին մօտեցաւ որ անկողին վրայ նստած կը լարէ։ Քանի մը հեզնալի շողորորթութիւններ ըրաւ անոր իշխանութեան նկատմամբ զոր ունեցած էր հօրն ու տղուն վրայ և այն կերպին նկատմամբ որով դործածեր էր այս իշխանութիւնը։ Այս կ'նամոզ հրեշն ուղեց փոքր ինչ ընտանութեամբ վարուիլ Մանօնին հետ։

— Մի՛ դանար իրեն, դռնեցի, թէ ոչ չկայ նոյիրական բան մ'որ կարող ըլլայ քեզի աղատել ձեռքէս։ »

Գուրս ելաւ՝ սենեկին մէջ երեք զինաւոր ձգելով որոնց հրամայեց շուտով մը հազուեցնել մեզի։

Չգիտեմ թէ անատեն ինչ զիտաւորութիւն ունէր մեր վրայ։ Թերևս տառապիւնք մեր ազատութիւնը՝ իր զաւակին ուր ըլլալը իմացնելով։ Զգեստներս հազնելով կը խորհէի թէ արդեօք այս չէ՛ր լաւագոյն միջոցը։ Բայց մեր սենեկէն դուրս ելած ատեն եթէ ունէր այս տրամադրութիւնը, ևս դարձած միջոցին շատ փոխուած էր այն։

Գայած և հարցութիւնք ըրած էր Մանօնին ծառաներուն զոր զինաւորները բռնել էին։ Բան մը չկրցաւ իմանալ այն ծառաներէն զոր Մանօն անոր տղային ընդունած էր։ Բայց երբ լսեց թէ Մարսել ատնիօք ծառայած էր մեզ, որոշեց խօսեցնել զան՝ սպառնալէս վախցնելով։

Մարսել հաւատարիմ, այլ պարզամիտ և կոշտ ծառայ մ'էր։ Մանօնը աղատելու համար աղքատանային մէջ իր ունեցած ընծայքն յիշատակը, ինչպէս նաև ժ...Մ...էն զգացած սարսափն այնքան տալաւորութիւն ըրաւ իր տկար մօքին վրայ որ երևակայեց թէ զինքը կ'ախելու կամ անիւով չարչարելու պիտի տանէին։ Խօսք

տուաւ իր ամեն դիտցածները յայտնելու եթէ կողէին ազատ թողուլ իր կեանքը : Ասոր վրայ ժ... Մ... համոզուեցաւ թէ մեր գործերուն մէջ աւելի ծանր և աւելի եղեռնական բան մը կար զոր մինչև անատեն առիթ չունեցած էր երեակայելու : Աստի ոչ միայն խոստացաւ Մարտելին ազատ թողուլ իր կեանքը , այլ նաև վարձատրել իր խոստովանութիւնը :

Այս ապիրաան իմացոյց անոր մեր նպատակին մէկ մասը , որու վրայօք իր առջև խօսեր էինք անզգուշութեամբ , վասն զի ինքն ալ անոր գործադրութեան մէջ գեր մը պիտի ունենար : Իրաւ է որ ամենեւին չէր դիտեր այն փոփոխութիւնները զոր Բարիզի մէջ տուեր էինք մեր նպատակին . սակայն Շայեօյէն մեկնելով իմացած էր մեր ձեռնարկութեան յատակագիծը և այն գերը զոր պիտի խաղար ինք : Աստի յայտնեց ժ... Մ... ին թէ մեր գիտաւորութիւնն էր խաբել իր աղան . թէ Մանօն պիտի ընդունէր կամ արդէն ընդունած էր տասը հազար ֆրանք որ մեր գիտաւորութեան համեմատ երբէք ետ չպիտի տարուէին ժ... Մ... ի ընտանեաց ժառանգորդներուն :

Այս դաղանիքը իմանալէն ետք ծերունին բարկանալով յանկարծ մեր սենեակն եկաւ : Առանց խօսելու Մանօնին խոցը մտաւ և առանց դժուարութեան դտաւ ստակը և դոհարեղէնները : Ապա մեր քովն եկաւ բարկալի գէմքով , և ցուցնելով մեզ ինչ որ ինք կը հաճէր մեր զողութիւնը անուանելու , նախատական բիւր յանդիմանութիւններ գիլեց մեր վրայ :

Մտէն ցուցուց Մանօնին մարդարտազարդ մանեակը և ապարանջանները : »

— Ար ճանչէ՞ս ասոնք , ըսաւ Մանօնին՝ հեղնական ժպիտով մը : Առաջին անգամը չէ տեսած ըլլալդ : Հաւատ՝ որ մի և նոյն մանեակն և ապարանջանն էն են : Գիւրութեամբ կը համոզուիմ թէ քու ճաշակիդ յարմար էին ասոնք , դեղանիդ իմ : Խեղճ մանուկներ , շարայարեց . իրօք երկուքն ալ շատ սիրուն , բայց քիչ մը խաբեալայ են : »

Այս նախատական խօսքերուն վրայ սիրտս անհնարին կատաղութեամբ կը համակուէր : Այրիկեան մ'ազատ ըլլալու համար կը տա-

յի... Ինչ չէի տար արդեօք , արդա՛ր երկինք : Վերջապէս ամեն շամեծ ջանադրութեամբ մ'ինքզինքս զսպելով ըսի մեղմութեամբ մ'որ կատաղութեան նուրբ ձև մ'էր .

— Ա՛լ վե՛րջ ընենք , պարո՛ն , այդ անամօթ հեղնութիւններդ : Ի՛նչ բանի վրայ է խնդիրը , ըսէ՛ նայիմ , ի՛նչ ընել կուզես մեզի :

— Ըսե՛մ ուրեմն , պարո՛ն ասպետ , պատասխանեց , ասկից ուղղակի Շաթըլէի բանտը պիտի երթաք : Վաղն երբ պիտի լուսնայ , մեր գործերն աւելի յայտնի կերպով պիտի հասկցուին , և կը յուսամ թէ շորհք պիտի ընես ըսելու ինձ թէ ո՛ւր է տղաս :

Առանց շատ խորհրդածութիւն ընելու հասկցայ թէ անգամ մը Շաթըլէի մէջ բանտարկուիլը մեզի համար սոսկալի հետեւութիւն մը պիտի ունենար : Գողջով զուշակեցի այս բանտարկութեան ամեն վտանգները : Բոլոր մեծամտութեանս հակառակ խոստովանեցայ ինքնին թէ պէտք էր խոնարհիլ բազդիս բեռին ներքև և ամենէն ուխտելիմ թշնամիս ողբել՝ հլութեամբ իրմբ բան մ'ստանալու համար :

Աստի համեստ կերպով մեղաչեցի զինքն որ պահ մ'ինձ մտիկ ընէ : X

— Ինքզինքս կը դատեմ , պարո՛ն , ըսի : Ար խոստովանիմ թէ երիտասարդութիւնը մեծամեծ յանցանքներ գործել տուաւ ինձ , և թէ դանդատելու չափ վերաւորեցար անոնցմէ . բայց եթէ կը ճանչես սիրոյ զօրութիւնը , եթէ կրնաս երեակայել թէ ինչ տառապանք կը կրէ անբաղդ երիտասարդ մ'որմէ կը յափշտակուի ինչ որ իր սիրելազոյնն է , թերևս ներելի պիտի համարիս ինձ պզտի վրէժ-խնդրութեան մը հաճոյքն ունենալ ուղիւ կամ գէթ պիտի կարծես թէ բաւական պատիժ մ'է ինձ այն նախատինքը զոր կրնդունիմ : Ո՛չ բանտի և ոչ տանջանքի հարկ կայ՝ բռնադատելու համար զիս որ զաւկիդ ուր ըլլալը ըսեմ քեզ : Ապահովութեան մէջ է ան : Գիտաւորութիւն չունեցայ ոչ միտա տալու իրեն , ոչ ալ թշնամանելու քեզի : Պատրաստ եմ յայտնելու այն տեղը ուր հանդարտութեամբ իր դիշերը կանցունէ , եթէ մեր ազատութիւնը շորհքելու ղթութիւնը ունենաս : »

Այս ծեր վաղրն ոչ միայն ՚ի դուժ չշարժեցաւ աղաչանքէս , այլ նաև կունակր դարձուց խնդալով : Միայն քանի մը խօսք հանեց քեզ-

նէն հասկցնելու համար ինձ թէ մեր գիտաւորութեան մինչև սիրզըրդ իրտէ : Իսկ իր տղուն նկատմամբ խօսելով տմարդօրէն ըսաւ թէ անշուշտ պիտի գտնուի քանի որ չսպաններ էի զինքը :

— Բըթի-Շաթըրէն տարէք ասոնք , ըսաւ զինաւորներուն , և նա յեղէ՛ք որ ասպետը չփախցնէք : Խաբեբայ մ'է ատի որ արդէն անգամ մը Սէն-Լադարէն խոյս առած է :

Ապա դուրս ելաւ թողլով զիս այնպիսի վիճակի մը մէջ զոր կըրնաս երեակայել :

«Ո՛ր երկինք , դոչեցի , պիտի ընդունիմ՝ այն ամեն հարուածներդ զոր ձեռքովդ կը տաս , սակայն ասպիրատ բռնաւորի մը հետս այսպիսի բռնաւորութեամբ վարուիլն այնպիսի բան մ'է որ յուսահատութիւն կը տայ ինձ :»

Ձինաւորներն աղաչեցին զի որ երկար ժամանակ սպասել չտանք զիրենք : Ասոր մ'ունէին դուռը : Չեռքս Մանօնին երկնցուցի վար իջնելու համար :

— Եկե՛ք , սիրելի թագուհիս , ըսի , եկուր հնազանդելու մեր բաղդին բոլոր խստութեան : Թերեւս երկինք պիտի հաճի որ մ'աւելի երջանիկ ընելու մեղի :

Մեկնեցանք մի և նոյն կառքով : Մանօն դիրկս նստաւ : Ժ... Մ... ին գալտեան առաջին վայրկենէն ՚ի վեր անոր բերնէն և ոչ իսկ խօսք մ'եղնելը լսեցի . սակայն անատեն մինակ դանուելով հետս բխը սիրադին խօսքեր ըսաւ ինձ՝ դժբաղդութեանս պատճառն ըլլալուն համար ինքզինքը մեղադրելով : Հաւատեցի իրեն թէ երբէք չպիտի դանդաղեմ վիճակէս քանի որ ինք պիտի շարունակէր սիրել զիս :

— Ես չեմ կարեկցութեան արժանին , ըսի . քանի մ'ամիս բանտարկուիլն ամենեւին վախ չտար ինձ , և Շաթըրէն միշտ նախամեծար պիտի համարիմ Սէն-Լադարէն : Բայց , սիրելի հօգիս , սիրտս քեզի համար կը խշշայ : Ի՞նչ վիճակ այդպիսի շնորհալի անձի մը համար : Երկինք , ինչպէս խստութեամբ կը վարուիս ձեռագործներուդ կատարելագունին հետ : Ինչո՞ւ մենք երկուքս ալ չենք ծնած մեր թշուառութեան յարմար յատկութիւններով : Խեղճ , ճաշակ և զգացումներ ընդունած ենք . բայց , ամսո՛ս , ինչպէս կը

դործածենք զանոնք , մինչդեռ այնքան նուազտ և մեր վիճակին արժանի հողիներ բաղդին ամեն բարեբը կը վայելն :»

Այս խորհրդածութիւնները վիշտով կը համակէին զիս : Սաֆայն անոնք ոչինչ էին՝ համեմատուելով ուրիշ խորհրդածութիւններու հետ որք ասպաղային կը նկատէին , վասն զի Մանօնին նկատմամբ վախէս կը մաշուէի : Արդէն անգամ մ'աղքատանոցը դուրս ելան , և երբ ազատեցաւ անկից , գիտէի թէ այս տեսակ վերանկումները խիստ վտանգաւոր հետեւութիւն ունէին : Աուգէի երկիւղներս յայտնել իրեն : Սակայն կը վախճայի շատ երկիւղ պատճառելու Մանօնին : Իրեն համար կը դողայի , և չէի համարձակեք վտանգն իմացնելու . հաւաչելով կը սրագնէի սիրուհիս , դէթ զինքն տալահով ընելու համար սիրոյս նկատմամբ , միայն այս զգացումը կը համարձակէի յայտնելու իրեն :

— Մանօն , ըսի , անկեղծաբար խօսէ՛ , պիտի սիրե՛ս զիս միշտ :»
Պատասխան տուաւ թէ իրեն մեծ դժբաղդութիւնն էր իր սիրոյն նկատմամբ կասկածիլ կարենալ :

— Ուրեմն , ըսի , չեմ կասկածիր սիրոյդ վրայ , և այդ խոստումիդ շնորհիւր կուզեմ առ ոչինչ համարիլ ամեն թշնամիներս : Ընտանեացս միջամտութեանը պիտի դիմեմ Շաթըրէն եղնելու համար , և բոլոր արիւնս ամենեւին օգուտ մը չպիտի ունենայ , եթէ նաեւ քեզի ալ չազատեմ բանտէն ելնելուս պէս :

Հասանք բանտը : Խրարմէ զատ տեղեր դուրեցանք : Ոչ այնքան խիստ եղաւ ինձ այս հարուածը , վասն զի արդէն զուշակեր էի զայն : Խնդրեցի բանտապահէն որ հող տանի Մանօնին , իմացնելով անոր բուական մեծ մարդու զուակ ըլլալս , և մեծկակ վարձատրութիւն մը խոտանալով : Սիրելի թագուհիս համբուրեցի իրմէ բաժնուելէս առաջ : Աղերսեցի զինքն որ ծայրայեղապէս չվշտահարի և ամենեւին չվախնայ քանի որ կենդանի էի ես :

Ննործաթ չէի : Ունեցած դրամիս մէկ մասը իրեն տուի , և ինձ մնացածէն ալ Մանօնին և ինձի համար մեծկակ ամսական մը կանխիկ վճարեցի բանտապահին :

Ստակս շատ աղէկ ներդործութիւն մ'ըրաւ : Մաքրութեամբ կահաւոր սենեկի մը մէջ դրուեցայ , և հաւատեցին ինձ թէ նոյնպիսի սենեակ մ'ալ Մանօնին տրուած էր :

Հոռոտի աղատելու միջոցներուն վրայ խորհեցայ անմիջապէս : Յայտնի էր թէ դատին մէջ ամենեւին եղեւնական բան մը չկար , և երթալով անդամ թէ Գարսեղին վկայութեամբը հաստատուէր մեր գողութիւն ընելու գիտաւորութիւնը , շատ աղէկ դիտէի թէ պարզ կամքը չպատժուիր : Որոշեցի շուտով նամակ գրել հօրս՝ աւղաչելու համար զինքն որ անձամբ Բարիզ գայ : Ինչպէս արդէն ըսի , Հաթիբէի մէջ բանտարկուած ըլլալէս ոչ այնքան կամչնայի որքան ամօթ տեսեր էի ինձ Սէն-Լազարը : Ասիկայ ի զատ թէ և կը ճանչէի հայրական իշխանութիւնը յարգելու պարտքս , բայց հասակն ու փորձաւորութիւնը շատ նուազեր էին վեհերոսութիւնս :

Ուստի գրեցի , և Հաթիբէի մէջ չարդիւղեցին նամակս դուրս ելնելու և զընկելու : Սակայն այս աշխատութիւնը կրնայի զանց ընել եթէ դիտեամ ըլլայի թէ հետեւեալ օրը հայրս Բարիզ պիտի գար : Հայրս արդէն ընդունած էր այն գիրը զոր ութ օր առաջ զրկեր էի :

Սաստիկ ուրախութիւն զգացեր էր նամակս ընդունելով . սակայն դարձիս նկատմամբ յոյս տալով ողորքեր էի զինքը , բայց ինք կարծած էր թէ չէր պարտաւորեր լոկ խոստումներէս համազօրի : Ուստի որոշած էր դալ աչքովը տեսնել փոփոխութիւնս , և զզուսմիս անկեղծութեանը համեմատ վարուիլ հետս : Բանտարկութեանս հետեւեալ օրը Բարիզ հասաւ ան :

Նախ և առաջ Թիպերժին այցելութիւն ըրաւ , աղաչեր էի հայրս որ անոր ուղղէ ինձ զրեւու պատասխանը : Չկրցաւ Թիպերժին իմանալ ո՛չ ուր բնակիլս , և ոչ ներկայ կայութիւնս : Անորմէ լսեց միայն Սէն-Սիւրսիսէն խոյս տալէս ի վեր ինձ պատահած զլսաւոր արկածները :

Բարեկամս խիստ նպաստաւոր կերպով խօսեցաւ հօրս այն տրամադրութեանց վրայ զոր բարութեան նկատմամբ յայտներ էի իրեն մեր վերջին տեսութեան միջոցին : Ըսաւ նաև թէ Մանօնէն բոլորովին զատուած կը կարծէր զիս . թէ սակայն զարմանք կը տար իրեն ութ օրէն ի վեր իզմէ լուր չառնուլը : Հայրս չէր խաբուեր : Հասկցաւ թէ իր զանգատին տեղի տուող լուրութեանս մէջ կար բան մը զոր Թիպերժ չէր կարող ըմբռնելու , և հետքս գտնելու համար

այնքան ջանք ըրաւ որ Բարիզ գալէն երկու օր ետք իմացաւ Հաթիբէի մէջ բանտարկուած ըլլալս :

Իր այցելութիւնը ընդունելէս առաջ զոր այնքան վաղահաս չէի կարծեր , ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին այցելութիւնը ընդունեցայ , կամ թէ ճիշդը խօսելով , ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալն եկաւ հարցուփորձ ըրաւ ինձ : Քիչ մը մեղադրեց զիս . սակայն իր մեղադրանքն ոչ խիստ և ոչ կոշտ էր : Քաղցրութեամբ ըսաւ թէ կը ցաւէր յոյս վարքիս վրայ , թէ անխոհեմութիւն ըրեր էի Պ . Տը Ժ . . . Ս . . . ին պէս մարդ մ'իմ թշնամի ընելով : Թէ շիտակը զիւրին էր նշմարել որ ընթացքիս մէջ աւելի անխոհեմութիւն և թեթեւութիւն կար քան թէ չարութիւն . թէ սակայն երկրորդ անգամն էր որ դատարանի մ'առջև կը գտնուէի , մինչդեռ ինք յուսացած էր թէ ա'լ զգաստացեր էի Սէն-Լազարի մէջ երկու կամ երեք ամիս դաս առնելէս ետք :

Հատ ուրախացայ տեսնելով որ դատաւորս խօսք հասկցող մարդ էր , ուստի այնպիսի ակնածական և մեղմ կերպով բացատրեցի եղելութիւնը որ պատասխաններէս շատ զոհ երեցաւ : Ըսաւ թէ չէի պարտաւորէր շատ ցաւիլ , և թէ ինձ աղէկութիւն ընելու տրամադրութիւն կղզար , ի շնորհս տոհմիս և երիտասարդութեանս :

Համարձակեցայ Մանօնի հեղութիւնը և իր լու բնաւորութիւնը գովելու և խնդրելու որ պաշտպանութիւն ընէ անոր ալ : Խնդալով պատասխանեց թէ տակալին չտեսած էր զան , թէ սակայն Մանօնը իբր վտանգաւոր անձ մը նկարագրեր էին իրեն : Այս խօսքն այնքան սէրս գրգռեց որ խեղճ սիրուհիս պաշտպանելու համար բիւր սրտադին բաներ ըսի ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին և չկրնալով զիմանալ քանի մ'արտասուք անգամ թափեցի : Հրամայեց որ ծանեակս տանին զիս :

— Սէ'ր , սէ'ր , դուք այս ծանրաբարոյ դատաւորը՝ դուրս եխելու տեսնելով , երբեք պիտի չհաշտուիս խոհեմութեան հետ : »

Տրտմապէս դադարարներովս կղաղէի և ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին հետ ըրած խօսակցութեանս վրայ կը խորհէի երբ սենեկիս դռն բացուիլ լսեցի . եկողն էր հայրս : Թէ և կը պարտաւորէի կիսովին պատրաստ ըլլալ այս տեսքին քանի որ քանի մ'օր ետք կտպասէի հօրս գալտեան , բայց և այնպէս իր տեսքն այն-

քան տասնիկ տարւորութիւն ըրու վրաս որ դեռնին տակը պիտի անցնէի եթէ դեռնին առջևս լացուած ըլլար : Ծայրայեղ շփոթութեան մ'ամեն նշաններովը համբուրեցի հայրս : Կտառ , մինչդեռ ոչ ես և ոչ ինք տակաւին բերան չբացեր էինք :

Գլխաբաց և ակնկոր կը կենայի ոտքի վրայ :

— Կտախ'ր , պարոն , ըսաւ ինձ ծանրապէս , նստի'ր : Անտառ-կութեանդ և ստահակութեանդ զայլ թակուլութեան շնորհիւ իմացայ ուր բնակիլդ : Քու արժանեացդ նման արժանեաց առաւելութիւնն է չկարենալ թաղուն բնակիլ : Անվրիպելի ճամբէ մ'երթալով համբաւ կտառուս : Յուսամ թէ այդ ճամբան շուտով զլխատութեան հրապարակը պիտի տանի . քեզի , և թէ իրօք հոն ամեն մարդու ըսքան չաղման առարկան ըլլալու փառքը պիտի ունենաս :

Պատասխան չտուի :

Հայրս շարունակեց .

— Հայր մ'որբա՛ն դժբաղդ է երբ՝ զաւակ մը դորովանօք սիրելէն և դան պարկեշտ մարդ մ'ընելու համար ոչինչ խնայելէն ետք՝ կը տեսնէ որ իրեն անպատուութիւն բերող ստահակ մ'եղած է ան : Մարդս պատահական դժբաղդութենէ մը կը մխիթարուի . ժամանակ կը կը ջնջէ զայն և վիշտը կը մեղմի . բայց ի՛նչ դարման կայ ա-մեն օր աւելցող աղէտքի մը դէմ , ինչպէս է ամեն պատուոյ զղա-շում մոռցող մոլի զաւակի մ'անկարգութիւնները : Բան մը չես ը-սի'ր , ապիրատ , շարայարեց : Տե՛ս սվոր կեղծ համեստութիւնը և շինծու հեզաբարոյութիւնը . կարծես թէ իր ցեղին ամենէն պարկեշտ մարդն է :

Թէև պարտաւոր էի խոստովանելու թէ արժանի էի այս թշնամա-նաց մէկ մատին , թուեցաւ սակայն թէ ծայրայեղ էին անոնք : Կար-ծեցի թէ ներելի էր ինձ բնական կերպով բացատրել միտքս :

— Ար հաւատեմ քեզ , պարոն , ըսի հօրս , թէ ամենեւին կեղծ չէ այն համեստութիւնը որով առջևդ կը կենամ , իր հայրը , և մանաւանդ բարկացած հայր մը սատկապէս յարգող բարեծին զաւ-կի մը բնական կացութիւնն է այս համեստութիւնս : Ձեմ պնդեր նոյնպէս թէ մեր ցեղին մէջ ամենէն աւելի կանոնաւոր ընթացքն ու-նեցողն եմ : Յանդիմանութեանցդ արժանի ըլլալս կը խոստովանիմ ,

սակայն կաղերսեմ՝ քեզի որ քիչ մ'աւելի բարեսիրութեամբ յան-դիմանես և մարդերուն ամենէն անուանարկը չհամարիս զիս : Երժանի չեմ՝ այդքան դժուարամարս անուններու : Ինչպէս գիտես , սէրն է ամեն յանցանացս պատճառը : Աղետալի՛ արիք . բա՛բէ , չե՛ս ճան-չեր անոր ոյժը , և կարելի է որ արեւնդ՝ որ իմինիս աղբիւրն է՝ եր-բէք զգացած չըլլայ մի և նոյն եռանդները : Սէրը շատ գորովասիրտ , շատ եռանդուն , շատ հաւատարիմ և թերեւ շատ կամակատար մարդ մ'ըրաւ զիս բոլորովին շնորհալի սիրուհիի մը փափաքներուն համար . ահա ասոնք են ոճիրներս : Կա՛յ ասոնց մէջ ոճիր մ'որ անպատուութիւն բերէ քեզ : Կաղերսեմ զքեզ , հայր իմ , շարայա-բեցի սիրտ 'ի թուստ , քիչ մը զթութիւն զաւակի մը համար որ միշտ յարգեց և սիրեց քեզի սրտովին , որ՝ ինչպէս վը կարծես՝ հրաժեշտ չտուաւ պատուոյ և պարտաւորութեան , և որ երեւակայա-ծէդ հազար անգամ աւելի արժանի է կարեկցութեան :

Այս խօսքերուն վերջ տալէն ետք քանի մը կաթիլ արտօսը թա-փեցի :

Հայրական սիրտ մը բնութեան հրաշակերտն է . բնութիւնը կրնայ ըսուիլ թէ բարեհաճելով կիշխէ այն սրտին մէջ , և ինքն իսկ կը կարգադրէ անոր ամեն զօրութիւնները : Իմ հայրս որ նաև խելք և ճաշակ ունեցող մարդ մ'էր , սատկապէս 'ի դուժ շարժեցաւ այն ձևէն որով ներումն խնդրեր էի իրմէն , հետեւաբար չկրցաւ դադու-նի պահել իզմէ այս փոփոխութիւնը :

— Եկո՛ւր , խեղճդ իմ ասպետ , ըսաւ ինձ , եկո՛ւր , համբուրէ՛ զիս . դուժս շարժեցիր :

Համբուրեցի հայրս : Ողջադուրեց զիս այնպիսի կերպով մ'ուս-կէ հասկեցայ թէ ի՛նչ կանցնէր իր սրտին մէջ :

— Բայց ի՛նչ միջոցի պիտի դիմնը ուրեմն քեզի ասիէ՝ հանելու համար : Բացատրէ՛ ինձ բոլոր գործերդ առանց ծպտումի :

Քանի որ վարմունքիս էական հանգամանաց մէջ չկար բան մ'որ բացարձակապէս անպատուութիւն բերէր ինձ , դէժ այն վարմունքս համեմատելով տեսակ մ'ընկերութեան վերաբերող երիտաճարդնե-րուն վարմունքին հետ , և քանի որ տարփուհի մ'ունենալն ան-ուանարկութիւն մը չէ այս դարուն մէջ ուր կապրինք , ինչպէս չէ

Պորը ինչ ճարտարութիւնը՝ խաղին մէջ յաջողելու համար, անկեղծաբար և մի առ մի պատմեցի հօրս մինչև անատեն վարած կեանքս։

— Սիրուհի մ'ունիմ որու հետ կ'սպարիմ առանց կայուած ըլլալու ամուսնութեան արարողութիւններովը. բայց միայն ես չեմ ունեցողը։ . . . ի դուքսն ալ երկու սիրուհի ունի զոր կը պահէ բոլոր Բարիքի առջև. Պ. Տը . . . ևս ունի սիրուհի մը, և տասը տարիէ ՚ի վեր կը սիրէ զան հաւատարմութեամբ մը զոր ունեցած չէ երբէք իր կնոջ համար։ Փրանսայի երիտասարդութեան երկու երրորդ մասը պատիւ կը սեպէ իրեն սիրուհի ունենալը։ Խաղին մէջ քիչ մը խաբէրայութիւն գործածեցի. սակայն . . . ի մարդիկն և . . . ի կոմսն այս խաբէութենէն ՚ի զատ եկամուտ չունին, . . . ի իշխանն և . . . ի դուքսը մի և նոյն կարգին վերաբերող խորամանկներու խումբի մը պարագլուխներն են։

Գանք այն դիտաւորութեանցս զոր ունէի Ժ . . . Մ . . . ին և իր տղուն քակին վրայ. այս մասին կրնայի դիւրութեամբ հաստատել հօրս թէ անօրինակ չէի. բայց տակաւին շատ պատուակիր ըլլալով ինքզինքս կը դատապարտէի այն ամեն անձերու հետ որոնց օրինակը կրնայի առջևս դնել. հետեւաբար աղաչեցի հայրս որ այս տկարութիւնը ներէ այն երկու բուռն կրից որք զրգրեր էին զիս. այսինքն զիշխարութեան և սիրոյ։

Հարցուց ինձ թէ կքնայի ելք մը ցուցնել ազատութիւնս ստանալու ամենէն կարճ միջոցներուն վրայ, նաև այնպիսի կերպ մ'որով կարենար գործել առանց ազմուկ հանելու։

Իմացուցի հօրս ոստիկանութեան տեղակալին բարեւէր զղացումն ներք զոր ունէր խոճի համար։

— Եթէ դժուարութեան մը հանդիպիս, Ժ . . . Մ . . . ի կողմէն միայն կրնայ հանուիլ այդ դժուարութիւնը. ուստի կը կարծեմ թէ յարմար է զան տեսնելու աշխատութիւնը կրելը։»

Խոստացաւ տեսնուելու Ժ . . . Մ . . . ին հետ։

Զհամարձակեցայ աղաչելու օր նաև Մանօնին համար՝ պաշտպանութիւն ընէ։ Զհամարձակիլ չէ թէ յանդիմութեան պակտութիւն այլ վախի մը հետեւութիւնն էր, և այս վախ էր հայրս զայրացընել այն առաջարկութեամբ և խոճի ու Մանօնին գէմ աղետալի դի-

տաւորութիւնն որ ներշնչել անոր։ Տակաւին չգիտեմ թէ անդեօք այս վախս չեղաւ ամենէն մեծ դժբաղդութեանցս պատճառը, վառն դի այսպիսի վախ մը կրելովս չհամարձակեցայ հօրս տրամադրութիւնները փորձելու, ոչ ալ ջանք ըրի Մանօնին նկատմամբ իրեն նպատաւոր տրամադրութիւն ներշնչելու։ Եթէ փորձէի և ջանք ընէի, թերևս դարձեալ իր դուրը շարժած ըլլայի, նաև զինքը զգուշացուցած կըլլայի այն տպաւորութիւններէն զոր կերթար ամենայն դիւրութեամբ ընդունելու ծերունի Ժ . . . Մ . . . Էն։ Մի վ գիտէ՝ թերևս գէշ ճակատակիրս յաղթական ելնէր ամեն ջանադրութեանցս առջև. սակայն անատեն ես ալ գէթ միայն ճակատադրիս և թշնամի ներուս անդթութեան վրայ պիտի պարտաւորէի թողուլ դժբաղդութեանս պատճառը։

Հայրս քովէս մեկնելով դնաց այցելութիւն ըրաւ Պ. Տը Ժ . . . Մ . . . ին։ Գտաւ զան իր տղուն հետ, որու պահնորդը պարկեշտութեամբ ազատութիւն տուած էր։ Երբէք չիմացայ անոնց խօսակցութեան մանր պարապանքը։ Հայրս և ծերունի Ժ . . . Մ . . . միասին ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալին տունը գացին և անորմէ երկու շնորհք խնդրեցին. մին էր զիս անմիջապէս Շաթըլէնէն հանել տալ, երկրորդն էր Մանօնը մինչև ցմահ բանտարկել կամ Նմբիկա ղըկել։ Զիշէք այն ժամանակները կսկսէին շատ մը շարադործ անձեր նաւը դնել Միսիսիբի ղըկելու համար։ Ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալը խոստացաւ անոնց Մանօնը ղըկել առաջին նաւով։

Պ. Տը Ժ . . . Մ . . . և հայրս շուտով եկան և միասին տուին ինձ ազատութիւն լուրը։ Պ. Տը Ժ . . . Մ . . . անցելոյն վրայօք քանի մը քաղաքավարական խօսք ըսաւ ինձ, և այսպիսի հայր մ'ունենալու համար զիս շնորհաւորելով յորդորեց որ այսուհետեւ իմ դասերուն և օրինակներուն հետեւիմ։

Հայրս հրամայեց ինձ որ ներումն խնդրեմ Ժ . . . Մ . . . Էն այն կարծեցեալ նախատանաց համար զոր ըրեր էի անոր ընտանիքին, և շնորհակալ ըլլամ իր հետը միասին ազատութեան աշխատած ըլլալուն համար։

Գուրս ելանք միասին տարիութիւն նկատմամբ առանց բան մ'ըսած ըլլալու։ Ենոնց առջև և ոչ իսկ կը համարձակէի բանտապահին սպա-

առնուցանելու խօսելու Մանօնին վրայ՝ Բաբէ, արտաքին յանձնարարութեան թիւները շատ անօգուտ եղած պիտի ըլլային։ Փրկութեան հրամանին հետ նաեւ անգութ հրամանն եկած էր։ Այս անբաղդ աղջիկը ժամ մ'ետք աղքատանոցը տարուեցաւ հոն ընկերանալու համար քանի մը թշուառութիւններու հետ որք մի և նոյն վիճակը կրելու դատապարտուեր էին։

Հայրս ստիպած ըլլալով զիս իր հետն երթալու այն տունը ուր իջած էր, իրիկուն գրեթէ ժամը վեց էր երբ իր առջեւն աներեւոյթ ըլլալու վայրկեանը գտայ՝ Շաթըլէ երթալու համար։ Գիտաւորութիւն ունէի միայն քանի մը զովարար ըմպելիք հասցնել Մանօնին և բանտապահին հողասիրութեանը յանձնել զան, վասն զի չէի յուսար թէ զան տեսնելու ազատութիւնը պիտի շնորհուի ինձ։ Կառն տակաւին ժամանակ չունեցեր էի Մանօնը ազատելու միջոցներուն վրայ խորհելու։

Աղբջի խօսիլ բանտապահին հետ։ Սա զոհ եղած էր առատաձեռնութեան և հեզութեան, հեռաբար ինձ աղէկութիւն ընելու արամադրութիւն մ'ունենալով Մանօնին վիճակին վրայ խօսեցաւ հետս նկատելով զայն իբր գծադրութիւն մ'որու վրայ շատ կը ցաւէր, վասն զի կրնար զիս վշտացնել այն։ Չհասկցայ այս խօսքը։ Քանի մը վայրկեան խօսակցեցանք առանց հասկնալու իրարու միտքը։ Վերջապէս նշմարելով թէ բացատրութեան հարկաւորութիւն ունէի, խնայուց ինձ այն եղելութիւնը զոր քեզի արդէն ըսելու տարաւին ունեցայ, սարսափ զոր նաեւ հիմա կ'զգամ կրկին յայտնելով նոյն իրողութիւնը։

Եղած չէ սաստիկ կ'աթուած մ'որ այնքան յանկարծաստ և սոսկալի աղբջիութիւն ունենայ որքան ունեցաւ իմն։ Սրտի այնպիսի ցաւաղին բախումով մ'ընկայ որ նուազած միջոցի կարծեցի թէ ալ ազատեր էի կեանքէն, այս գաղափարէն բան մ'իսկ մնաց վշտաս երբ սթափեցայ. նայուածքս դարձուցի սենեկին ամեն կողմերն և իմ վրոյ՝ ստուգապէս գիտնալու համար թէ արդեօք կենդանի մարդու ողբալի յատկութիւնը ունէի՞ տակաւին։ Ստոյգ է թէ հեռակէրով այն բնական շարժումն որմէ մարդս դրդուելով իր վիշտերէն ազատելու կաշխատի, ոչինչ կրնայի այնքան քաղցր համա-

րիկ որքան մահը՝ այս յուսահատութեան և զարհուրանայ վայրկեանին մէջ։ Արօնքն անգամ չէր կրնար երեւակայութեանս առջև բերել այնպիսի բան մ'որ՝ կեանքէն ետք աւելի անտանելի ըլլար քան այն ջգաձգային սոսկալի յուզմունքն որ կը տանջէր զիս։ Սակայն սիրոյ յատուկ հրաշքով մ'անմիջապէս վերադարձ բաւական ոյժ զըտնելով շնորհակալ եղայ Աստուծոյ խելքս միտքս նորէն ինձ տուած ըլլալուն համար։ Մահէս միայն ես օգուտ քաղած կըլլայի. կեանքս հարկաւոր էր Մանօնին՝ զինքը ազատելու, իրեն օգնելու և վրէժը լուծելու համար։ Երբեք ըրի առանց զգուշութեան կեանքս այս նպատակին ծառայեցնելու։

Բանտապահն ըրաւ ինձ այն ամեն օգնութիւնը զոր կրնայի յուսալ բարեկամներու լաւադունէն։ Սաստիկ երախտադիտութեամբ մ'ընդունեցայ իր շնորհքը։

—Բաբէ, ըսի անոր, ուրեմն վիշտերուս վրայ կը դիմաս։ Ամեն մարդ կը թողու զիս։ Հայրս անգամ անշուշտ ամենէն անգութ հալածիչներուս մին է։ Այդ որ կը դիմայ ինձ։ Գուն միայն խստութեան և բարբարոսութեան ընկալարանին մէջ կարեկցութիւն կը յայտնեն մարդերուն ամենէն թշուառին։»

Բանտապահն կը խրատէր զիս փողոցը չերեւալու առանց փոքր ինչ փարատելու այն խռովութիւնը որ կը գրաւէր զիս։

—Թո՛ղ, թո՛ղ որ ե՛նեմ, պատասխանեցի՝ դուրս ելնելով. դու չկարծես թէ ո՛րքան շուտով ես պիտի գամ նորէն քեզի տեսնելու։ Պատրաստէ՛ ինձ զնդաններու ամենէն խաւարամածը, երթամ աշխատիմ՝ զնդանին արժանի ըլլալու համար։»

Իրօք առաջին որոշումներուս հաստատ նպատակն էր նախ Ժ... Մ...-ը, իր աղան և ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալը մնայրնել և ապա զնու զօրութեամբ աղքատանոցին վրայ յարձակիլ այն ամեն աւճանց հետ զոր պիտի կոնայի աջակից ընել ինձ կռիւիս մէջ։ Հօրս անգամ հազիւ հազ պիտի խնայէի վրիժառութեան մը մէջ որ այնքան արդար կերեւար ինձ, վասն զի բանտապահն յայտնած էր ինձ թէ ան և Ժ... Մ...-էր կործանումիս հեղինակները։

Սակայն երբ քանի մը քայլ առի փողոցներուն մէջ, և երբ օղջ փոքր ինչ մեղմեց արիւնս և յօժարութիւններս, կատաղութեանս

տակաւ առ սակաւ աւելի բանաւոր զլացումներ յաջորդեցին : Մեր թշնամիներուն մահը փառարի կերպով օգտակար պիտի ըլլար Մանօնին , և անշուշտ առոր օղբերու ամեն միջոցներէն զլիւրիս տեսնելու վտանգին պիտի ետեւանէր զիս : Ասկից 'ի զատ վատ մարդասպանութեան մը կը գիմէի : Վրէժս լուծելու համար ուրիշ ի՞նչ միջոց կընայի գտնել : Բոլոր ոյժերս և խելքս հաւքեցի՝ նախ Մանօնին ազատումին աշխատելու համար , միւս ամեն ընելիքս այս կարեւոր ձեռնարկութեան յաջողեցնելու ետք կատարելու յառաջագործեամբ :

Մնացած ստակս քիչ էր : Սակայն ստակն էր ձեռնարկութեանս մէկ հարկաւոր հիմն ունէլ պէտք էր սկսիլ : Միայն երեք անձ կար որոնցմէ կրնայի ստակ առնլու յոյս ունենալ , այսինքն Պ. Տը Թ... հայրս և Թիպերժ : Վերջին երկուքէն ոչ այնքան հաւանական կերպար բան մը ստանալս , իսկ երրորդին կամչնայի թախանձութիւններովս ձանձրոյթ տալու : Սակայն մարդս երբ յուսահատութեան մէջ կը գտնուի , չկրնար ակնածութեամբ վարուիլ : Անմիջապէս Մէն-Սիւլբիսի կղերանոցը դացի առանց հոգ ընելու ինձ հոն ճանչցուելու հաւանականութիւնը : Կանչել տուի Թիպերժը : Իր առաջին խօսքերէն հասկցայ թէ տակաւին չէր գիտեր վերջին արկածներն : Հասկնալով այս մասին իր ազդեցութիւնը՝ փոխեցի դիտաւորութիւնս որ էր կարեկցութեամբ իր արդահատութիւնը շարժել : Ընդհանուր կերպով խօսեցայ իրեն այն հաճութեան վրայ զոր զգացեր էի հայրս տեսնելով , և ետքն աղաչեցի զինքը որ քիչ մը ստակ փոխ տայ ինձ հաւատանելով իրեն թէ Բարիզէն մեկնելէս առաջ պիտի վճարէի քանի մը պարտքեր զոր կը փախաբէի դադանի պահել : Անմիջապէս քսակը առչես դրաւ : Մէջը վեց հարիւր ֆրանք կար . հինգ հարիւրը առի , և մուրհակ մը տուի . այնչան վեհաճան էր որ չընդունեցաւ զայն :

Ասկից մեկնելով Պ. Տը Թ...ին տունը դացի : Բան մը չպահեցի իրմէն : Մի առ մի պատմեցի դժբաղդութիւններս և վիշտերս որոնց մանր պարագաները անգամ արդէն ինք գիտէր շնորհիւ այն հոգատարութեան որով շարունակ դիտած էր երկտասարդ Ժ... Մ...ին դէպքը : Բայց և այնպէս մտիկ ըրաւ ինձ և շատ ցաւեցաւ վրաս :

Երբ Մանօնը աղատելու միջոցներուն վրայ խրատ ուղեցի իրմէն , որոմովեմամբ պատասխանեց թէ խիստ քիչ յոյս կար այս մասին . թէ պէտք էր յոյս կորել և թէ սակայն երկնային արտաքոյ կարգի օղնութիւն մը չըլլար ինձ , թէ Մանօն աղքատանոցը բանտարկուելէն 'ի վեր յատկապէս հոն դացած էր , թէ ինքն իսկ զան տեսնելու ազատութիւնը չկրցած էր ստանալ . թէ ոստիկանութեան ընդհանուր տեղակալը Մանօնին նկատմամբ սաստիկ հրամաններ տուած էր , և թէ՝ որ աւելի աղետալին էր՝ հետեւեալ օրը պատրաստ էր մեկնելու այն դժբաղդ խումբն որու մէջ կը պարտաւորէր մանկ Մանօն :

Այս ճառն այնքան ահաբեկեց զիս որ Պ. Տը Թ... եթէ ժամ մը շարունակ խօսէր , մտքէս անգամ չպիտի անցնէր կորել իր խօսքը : Հարցադարելով ըսաւ թէ Հաթըլէի բանտն եկած չէր զիս տեսնելու , վասն զի պիտի կարծէին թէ յարաբերութիւն չունէի հետը , և թէ հետեւաբար աւելի զիւրութիւն պիտի ունենար ինձ օղնելու . թէ Հաթըլէէն ելնելէս 'ի վեր որ քանի մը ժամ անցած էր , ինքն ուր դացած ըլլալս չգիտնալու վիշտը կրած էր , և թէ փախաբեր էր շուտով զիս տեսնելու՝ որպէս զի տայ ինձ այն միակ խրատը որմէ կերեւար թէ կրնայի փոփոխութիւն մը յուսալ Մանօնին վիճակին նկատմամբ . սակայն վտանգաւոր էր խրատը , և կաղաչէր զիս որ յաւիտենապէս դադանի պահեմ այս մասին իր մասնակցութիւնը . տալու խրատն էր ընտրել քանի մը քաջեր որք Մանօնին պահապաններուն վրայ յարձակելու արիւթիւնը ունենային երբ ասոնք Բարիզէն պիտի ելնէին Մանօնին հետ : Չսպասեց որ չքաւորութեանս վրայ խօսիմ :

— Ահա քեզ յիսուն ոսկի , ըսաւ քսակ մը տալով ինձ , որը պիտի կրնան օգուտ մ'ունենալ քեզի համար : Պիտի վճարես ինձ այդ դումարը երբ բաղդը պիտի վերահաստատէ գործերդ : »

Ապա ըսաւ թէ իր բազուկը և սուրը պիտի ծառայեցնէր սիրուհիս ազատումին , և թէ իր անունը անրիժ պահելու հոգը թողլտար իրեն անձամբ ձեռնարկել Մանօնին ազատութեանը :

Այս ծայրայեղ վեհաճանութեանէն արտասուելու չափ յուզուեցայ : Երախտապիտութիւնս յայտնելու համար դորձածեցի այն ա-

մեն եռանդը զոր վիշտ տակաւին կը թողուր ինձ : Հարցուցի անոր թէ կարելի չէ՞ր բան մը յուսալ բարեխօսութեան շնորհիւ որ կըրնար ըլլալ ոստիկանութեան տեղակալին : Պ. Տը Թ... ըսաւ թէ ինքն ալ մտածեր էր այս միջոցին վրայ որ սակայն անօգուտ կերեւար իրեն , վասն զի այս տեսակ շնորհք մը չէր կրնար խնդրուիլ առանց պատճառի , և թէ ինք չէր տեսներ անանկ պատճառ մ'որով կարելի ըլլար բարեխօսութիւն ընել մեծաշուք և հզօր անձի մը : Թէ այս մասին եթէ կարելի էր բան մը յուսալ , միայն մէկ միջոցով կարելի էր , այսինքն Պ. Տը Թ... Մ... ին և հօրս զգացումը փոխել և տոյսել զանոնք որ իրենք անձամբ աղաչեն ոստիկանութեան տեղակալը ետ առնուի իր վճիռը : Խոստացաւ ինձ ամեն ջանք 'ի դօրծ գնել երկատարդ Թ... Մ... ը շահելու համար , թէ և կը կարծէր թէ ան փոքր ինչ պաղած էր իրմէն քանի մը կասկածներ ունենալով մեր դէպքին առթիւ , և յորդորեց զիս որ ես ալ իմ կողմէ ոչինչ խնայեմ հօրս միտքը դարձնելու համար :

Ինծի համար թեթեւ ձեռնարկութիւն մը չէր այս , վասն զի ոչ միայն դժուարութիւն պիտի կրէի համոզելու հայրս , այլ նաև ուրիշ պատճառ մը կար սրով իր քովը գտնուելու անգամ կը վախնայի , իր բնակարանէն դադանապէս դուրս ելեր դպրեր էի իր հրամաններուն հակառակ , և հաստատ որոշում ըրեր էի ալ իր քովը չերթալու այն ատենէն 'ի վեր որ իմացեր էի Վանօնին ողորմելի ճակատագիրը : Իրաւամբ կը վախնայի որ հայրս դուցէ բռնի կեցնէր և դաւաճն իսկ տանէր զիս : Անդրանիկ եղբայրս ատենօք այս կերպով վարուած էր հետս : Իրաւ է որ աւելի հասակաւոր եղեր էի , սակայն հասակը տկար պատճառ մ'էր բռնութեան դէմ : Բայց գտայ միջոց մ'որ վտանգէն կազատէր զիս , այս միջոցն էր հայրս հրապարակային տեղ մը կանչել ուրիշի մ'անունը տալով ինձ : Իսկոյն այս միջոցը ընտրեցի : Պ. Տը Թ... գնաց Թ... Մ... ը գտնելու , ես ալ Լիւքսամպուր գացի ոտիկ մարդ զրկելով իմաց տուի հօրս թէ իր ծառաներէն ազնուական մ'իրեն կսպասէր հոն : Ար վախնայի որ դուցէ զիշերուան մօտիկը պատճառ բռնելով պիտի չուէր դալ : Սակայն քիչ մը ժամանակէ ետ երեցաւ հետն ունենալով իր սրասաւորը : Աղաչեցի զինքը ծառուղի մը ժանելու որպէս

զի մինակ ըլլանք : Առ նուազն հարիւր քայլ առինք առանց խօսելու : Անշուշտ քաջ կերեակայէր հայրս թէ այսքան պատրաստութիւններ առանց կարեւոր դիտաւորութեան չէին : Ասպատէր որ խօսէի , և ես մոքիս մէջ կը պատրաստէի խօսքս :

Աերջապէս բացի բերանս :

— Պարոն , ըսի զողալով , բարեսիրտ հայր մ'ես : Շատ շնորհքներ ըրիր ինձ և բիւր յանցանքներս ներեցիր : Աստի վկայ է երկինք թէ ամենէն հեղաբարոյ և հնազանդ զաւկի մ'ամեն զգացումներն ունիմ քեզի համար : Սակայն կերեայ ինձ... թէ խտու թիւնդ... :

— Շուտ ըսէ , խտու թիւնդ... ըսաւ խօսքս ընդմիջելով հայրս որու կերեւար անշուշտ թէ իր անհամբերութեանը նայելով յամբար կը խօսէի :

— Ախ , պարոն կրկնեցի , կը թուի ինձ թէ խտու թիւնդ ծայրայեղ է այն պատիժին մէջ զոր կը տաս թշուառ Վանօնին : Այս մասին Պ. Տը Թ... Մ... ին կարծիք հարցուցիր , և ան իր ատեն լուծեանք պատճառաւ ամենաու գոյնեղով նկարագրեց քեզ Վանօնը : Ասոր վրայ սոսկալի գաղափար մը կազմեցիր : Սակայն չկայ կին մը որ իրեն չափ հեզ և սիրուն ըլլայ : Ինչո՞ւ չհաճեցաւ երկինք պահ մը զինքը տեսնելու փափաքը ներշնչելու քեզ : Ես ոչ այնքան ապահով եմ թէ շնորհալի է ան որքան եմ քեզ իբր այն երեւալուն նկատմամբ : Իր կողմը պիտի բռնէիր քամահրելով Թ... Մ... ի սե խորամանկութիւնները , պիտի դժայիր Վանօնին և իմ վրայ : Բա՛րէ , ապահով եմ թէ անողայ չէ սիրտդ , պիտի հաւանէիր արգահատութիւն զղալու :

Նորէն ընդմիջեց խօսքս՝ տեսնելով թէ կը խօսիմ այնպիսի եռանդով մ'որ չպիտի թողուր զիս շուտով վերջ տալու խօսքիս : Ազնեց հասկնալ թէ այսքան եռանդապէս խօսելուս հետեւութիւնն ի՞նչ պիտի ըլլար :

— Հետեւութիւնն է քեզմէ կեանքս խնդրել , ըսի , զոր չեմ կըրնար վայրկեան մը սրահել եթէ Վանօն Ամբիկա զրկուի :

— Ո՛չ , ո՛չ , պատասխանեց , լաւադոյն կը համարեմ անկեղան տեսնել քեզի քան թէ անխոհեմ և անպատիւ :

— Աւրեմն աւելի հեռի չերթանք , գոչեցի՝ թեւէն բռնելով հայրս ,

ա՛ռ ուրեմն իլմէ այս պժգալի և անտանելի կեանքը , վասն զի մա-
հը շնորհք մը պիտի ըլլայ ինձ այն յուսահատութեան մէջ ուր կը
ձգես զիս : Աեանքս առնուլդ հօր մը ձեռքին արժանի պարգև մ'է :

— Պիտի տամ քեզ ինչ որ արժանի ես ընդունելու , պատասխա-
նեց : Արձանչեմ շատ հայրեր որք առանց այսքան սպասելու իրենք
անձամբ դահլիճներդ պիտի ըլլային . սակայն ծայրայեղ բարեսի-
րութիւնս է կործանումիդ պատճառը :

Իր ծոնդերուն փարեցայ :

— Ա՛խ , ըսի՝ ծոնդերը պագնելով , եթէ տալաւին ունիս բա-
րեսիրութիւն , ուրեմն անդդայ մի՛ ըլլար արցունքիս դէմ : Մտածե՛
որ զաւակդ եմ . . . Բա՛բէ , յիշե՛ մայրս : Ո՛րքան դորովանօք կը
սիրէիր զինքը : Պիտի համբերե՛ր որ դրկե՛ղ յափշտակուէր : Մին-
չև մեռնիլդ պիտի պաշտպանէիր զինքը : Ուրիշներն ալ քեզի պէս
սիրտ մը չունին : Մարդս կրնայ բարբարոս ըլլալ՝ անդամ մը զգա-
լէն ետք թէ ի՛նչ բան է սէրն ու վիշտը :

— Աւելի մի խօսիր մօրդ վրայ , կրկնեց բարկալի ձայնով մը .
այդ յիշատակը սրտմտութիւնս կարծարծէ : Անկարգութիւններդ
պիտի մեռցնէին զինքը եթէ զանոնք տեսնելու չափ ապրած ըլլար :
Վե՛րջ տանք այս խօսակցութեան , շարայարեց . ձանձրալի է ինձ այն
և ամենին չպիտի փոխէ որոշումս : Տունը կերթամ և կը հրամա-
յեմ որ հետս գաս :

Այս հրամանը ցամաք և խիստ կերպով մը տրուելով շատ աղէկ
հասկացուց ինձ թէ հօրս սիրտն անողորելի էր : Քանի մը քայլ հե-
ռացայ վախնալով որ իր ձեռքովը զիս բռնելու փախաք մը չունե-
նայ :

— Յուսահատութիւնս մի՛ աւելցնէր ստիպելով զիս քեզ չհնա-
ղանդելու , ըսի : Անկարելի է որ հետդ դամ : Ոչ նուազ անկա-
րելի է նաև ապրիլս քանի որ այսքան խտտութեամբ վարուեցար
հետս : Ուստի յաւիտենական մնաս բարեւ կրկնմ քեզ : Մահս , զոր
շուտ պիտի իմանաս , շարայարեցի տրամութեամբ , թերևս նորէն
հայրական զղացումներ պիտի ներշնչէ քեզ ինձի համար :

Մինչդեռ կը դառնայի իր քովէն մեկնելու համար , սաստիկ բար-
կութեամբ մը դուռեց :

— Ուրեմն չե՞ս ուզեր հետս դալ : Գնա՛ , վաղէ՛ կործանելու : Եր-
թա՛ս բարեաւ , ապերախտ և ապստամբ զաւակ :

— Մնաւ բարեա՛ւ , ըսի ես ալ՝ բարկութեամբ համակուած . մը-
նաս բարեա՛ւ , բարբարո՛ս և անողորմ հայր :

Իսկոյն Լիբրտանսլուէն ելայ : Ատաղի մը պէս փողոցներուն մէջ
քայլեցի մինչև Պ . Տը Թ . . . ին տունը : Քայլելով աչքս և ձեռներս
վեր կրնէի ամեն երկնային զօրութիւններն օդնութեան կանչելու հա-
մար :

« Ո՛ր երկինք , կըռէի , մարդերուն պէս մի՛ թէ դուն ալ անգութ
ես : Ա՛լ քեզմէ միայն օդնութիւն կսպասեմ : »

Պ . Տը Թ . . . տակաւին տունը չեկած էր , սակայն քանի մը
վայրկեան սպասելէս ետք եկաւ : Իր բանակցութիւնն ալ իմինիս
պէս չյաջողած էր : Չյաջողած ըլլալը վհատութեամբ ըստ ինձ :
Ժ . . . Մ . . . ին տղան թէև հօրը չափ բարկացած չէր Մանօնին և ին-
ծի դէմ , սակայն չուզած էր մեզի պաշտպանել իր հօրն առջև :
Չուզած էր , վասն զի ինքն ալ կը վախնար այս վրիժառու ծերու-
նիէն որ արդէն սաստիկ բարկացած էր իրեն դէմ զինքը յանդիմա-
նելով Մանօնին հետ սիրային յարաբերութիւն հաստատելու դիտա-
ւորութեանցը պատճառաւ :

Ուստի կը մնար ինձ միայն բռնութեան միջոցը , այն միջոցը որու
գործադրութեան եղանակը ցուցուցած էր ինձ Պ . Տը Թ . . . : Ամեն
յոյսերս անոր վրայ դրի :

— Շատ անստոյգ ես այս յոյսերս ըսի . սակայն ինձի համար ա-
նոնց ամենէն հաստատունն ու միտմարիչն է՝ զէ՛թ այս ձեռնարկու-
թեան մէջ մեռնիլս :

Մեկնեցայ Պ . Տը Թ . . . ին տունէն , աղաչելով զինքն որ իր մադ-
թանքովն օգնէ ինձ , և ա՛լ խեղքս միտքս տալի գտնելու ինձ այն-
պիսի ընկերներ որոնց կարենայի քաջութեանս և համարձակութեանս
մէկ կայծը հաղորդել :

Ամենէն առաջ միտքս եկաւ այն պահնորդը զոր գործածներ էի
Ժ . . . Մ . . . ը բռնել տալու համար : Գիտաւորութիւն ունէի նաև
զիշերն անոր տունը մնալու , վասն զի կէսօրէն ետք բաւական խեղճ
մնացած չըլլալով վրաս չկրցեր էի բնակարան մը գտնել ինձ : Ա-

ուանձին դտայ պահնորդը : Աւրախայաւ Շաթրէէն երաժ ըլլալ տեսնելով : Բարեկամաբար խոստացաւ օգնել ինձ : Բաւական ուղիղ դատում ունենալով կրնար նշմարել այս աջակցութեան ամեն դժուարութիւնները . սակայն վեհանձնութեամբ ձեռնարկեց յաղթելու անոնց :

Գիշերուան մէկ մասը նպատակիս վրայ պատճառաբանելով անցուցինք : Խօսեցաւ ինձ պահնորդարանին երեք զինուորներուն վրայօք զոր ինք դորձածեր էր վերջին պարագային մէջ , և ըսաւ թէ փորձուած քաջեր են երեքն ալ : Պ . Տը Թ . . . Ճշդապէս իմացուցած էր ինձ Մանօնը տանելու սահմանուած զինուորներուն թիւը , որ միայն վեց էր : Հինգ յանդուգն և աներկիւղ անձինք կը բաւէին սարսափ տալու այս ապերաստներուն որք պատուաւոր կերպով դէմ դնելու կարող չեն երբ վատութեամբ մը կրնան կռիւին վատնդէն զգուշանալ :

Ստակ ունէի . ուստի պահնորդը խրատեց ինձ բան մը չխնայել մեր յարձակումին յաջողութեանը համար :

— Զիտեալ և ատրճանակներու պէտք ունինք , և իւրաքանչիւր որ իր հրացանն ալ կը պարտաւորի ունենալ , ըսաւ . վաղը այս պատրաստութեանց հոգն իմ վրայ կառնում : Նաեւ պէտք է երեք հասարակ զրեստ մեր զինուորներուն համար , որք այս տեսակ դրօժի մը մէջ չեն համարձակիր երեւալու զօրախումբին համադրեալութիւնը :

Պահնորդին ձեռքը յանձնեցի յիսուն ոսկին զոր Պ . Տը Թ . . . էն ընդունել էի : Հետեւեալ օրն այս ոսկիներուն մինչև յիսին լումայն դորձածուեցաւ : Երեք զինուորներն առջևս եկան ի հանդէս : Մեծամեծ խոստումներով սիրտ առի անոնց , և ամենեւին անվտանգութիւն մը չձգելու համար իրենց վրայ նախ ամեն մէկին հնգական ոսկի տուի :

Գործադրութեան օրն եկած ըլլալով անոնցմէ մին աղքատանոցը զրկեցի՝ որպէս զի անձամբ տեսնէ զինուորներուն իրենց որսին հետ մեկնիլը : Թէև անհանդարտութեան և շրջահայեցութեան ծայրայեղ դուրսեմբ մ'այս զգուշութիւնը ըրի , սակայն ետքէն տեսայ որ բացարձակապէս հարկաւոր եղած էր այն : Ես վստահեալ էի քանի

մը սուտ տեղեկութեանց որք արուեր էին ինձ զինուորներուն ճամբային վրայօք , և համազում ըլլալով թէ այս ողորմելի խումբը Բօշլէն նաւը պիտի դրուի , Օրլէանի ճամբուն վրայ ի նանիր պիտի սպասէի անոնց : Սակայն պահպան զինուորին բերած տեղեկութեան իմացայ թէ խումբը Նօրմանտայի ճամբէն պիտի մեկնէր և թէ Հալլը-Տը-Արասէն նաւը պիտի դրուէր Ամերիկա երթալու համար :

Իսկոյն Մէնթ-Օնօրէյի դուռը դայինք՝ զանազան փողոցներէ անցնելու զգուշութեամբ : Արուարձանին ծայրը զերար գտանք : Մեր ձիերը կայտառ էին : Առանց յապաղելու գտանք վեց զինուորները և այն երկու ողորմելի կտորները զոր երկու տարի առաջ Բասիի մէջ տեսար : Այս տեսարանը քիչ մնաց ոյժս և խելքս պիտի առնուր :

« Ո՛վ բաղդ , գոչեցի , անդու՛թ բաղդ , դէժ հոս շնորհէ ինձ մահը կամ յաղթութիւնը : »

Պահ մը խորհրդակցեցանք այն կերպին վրայ որով պիտի յարձակէինք : Զինուորները գրեթէ չորս հարիւր քայլի չափ առջև էին մեզմէ , և կրնայինք անոնց ճամբան կտրել պզտի դաշտի մը մէջտեղէն անցնելով որու բողբոլիքը կը դառնար մեծ ճամբան : Պահնորդին կարծիքն էր այս միջոցն ընտրել՝ յանկարծ անոնց վրան հասնելու և յարձակելու համար : Հաւանեցայ իր կարծիքին , և ամենէն առաջ ես խթեցի ձիս : Բայց բաղդն անդժաբար մերժած էր ազաւանքս :

Զինուորները հինգ ձիւորներուն իրենց վրայ հասնիլը տեսնելով անկասկած հասկցան թէ իրենց վրայ յարձակելու կը դային անոնք : Աւստի բաւական աներկիւղ կերպով մ'իրենց սուխնները և հրացանները պատրաստելով պաշտպանողական դիրք առին :

Այս տեսարանը , որ իմ և պահնորդին արիւթիւնը դրդուեց , մեր միւս երեք վստասիրտ ընկերներուն քաջաբերութիւնը ջնջեց : Ասոնք կանկ առին խորհրդակցելու պէս , և իրենց մէջ իրարու քանի մը խօսք ըսելով՝ զոր չտեսի իրենց երկվարներուն դուռը դարձուցին սանձարձակ դէպ ի Բաբիլոն եւ դառնալու համար :

— Աստուած իմ , ըսաւ ինձ պահնորդը , որ այս վատ դասալքութեան վրայ ինձի չափ շուարած կերեւար , ինչ պիտի ընենք հիմա երկու ենք միայն : »

Ատաղմութիւնն ու զարմանքը ձայնս առերէին : Անի առի խորհրդէն համար թէ արդեօք չէի պարտաւորեր նախ և առաջ վրէժս առնուլ հալածելով և պատժելով այն երեք վատերը որք կը լքանէին զիս : Կը տեսնէի անոնց փախչիլը , և միւս կողմէն ալ զինաւորներուն կը նայէի : Եթէ կարելի ըլլար ինձ կիսուիլ , կատաղութեանս այս երկու առարկաներուն վրան ալ պիտի յարձակէի մի և նոյն միջոցին , և երկուքը միասին պիտի փարատէի :

Պահնորդն որ երկմտութիւնս կը հասկնար աչերուս մոլորադին շարժումէն , աղաչեց զիս մտիկ ընելու իր խրատին :

— Բանի որ երկու հոգի ենք միայն , ըսաւ , խենդութիւն է յարձակիլ վեց մարդու վրայ որք մեզի պէս քաջազէն են և որք ինչպէս կերեալ՝ մեզ կսպանեն աներկիւղ : Պէտք է ետ երթալ Բարիզ , և աշխատիլ լաւագոյն կերպով յաջողելու մեր քաջերուն ընտրութեան մասին : Զինաւորներն երկու ծանր կառքով չեն կրնար շատ ճամբայ առնուլ . վաղը պիտի հասնինք իրենց ետեւէն առանց զրծուարութեան : »

Պահ մը խորհեցայ այս առաջարկութեան վրայ , բայց ամեն կողմէ միայն յուսահատութեան առարկաներ տեսնելով ստուգապէս յուսահատական որոշում մ'ըրի . այսինքն շնորհակալ եղայ ընկերէս իր ծառայութեանց փոխարէն , և փոխանակ յարձակելու զինաւորներուն վրայ , որոշեցի հլու թեմամբ երթալ և աղաչել զանոնք որ ընդունին զիս իրենց խումբին մէջ՝ մինչև Հալլը-Տը-Կրաս Մանօնին ընկերանալու և անկէ միասին Վանքիկա երթալու համար :

— Վանն մարդ կը մտանէ կամ կը հալածէ զիս , ըսի պահնորդին , ա'լ չկայ մարդ մ'որու վրայ կարենամ վստահիլ . ա'լ բան մը չեմ յուսար ոչ բաղդէն և ոչ մարդերու օգնութենէն : Թըշուառութիւններս կատարեալ են , ա'լ կը մնայ ինձ հնազանդիլ զրծուարդութեանց : Հետեւեալ ա'լ ամեն յոյս կը կտրեմ : Իցի՛ւ թէ երկինք վարձատրէր վեհանախութիւնդ : Մնաս բարեալ . կերթամ օգնելու յոռի ճակատաբերիս որպէս զի աւարտէ կործանումս որու կը զիմեմ կամովին : »

Պահնորդն ունայն ջանք ըրաւ համոզելու համար զիս որ Բարիզ դառնամ : Աղաչեցի զինքն որ թողու զիս հետեւելու որոշումներուս և

անմիջապէս հեռանայ քովէս , վասն զի կը վախնայի որ զուցէ զինաւորները զեռ պիտի կարծէին թէ մենք զիսաւորութիւն ունինք իրենց վրայ յարձակելու :

Վաննին զինաւորներուն դացի յամրաբար , և երեսս այրբան ահաբեկ էր որ անոնք պարտաւորեցան զիտելու թէ վախնալու բան մը չունէր մերձաւորութիւնս : Սակայն պաշտպանողական գրքի մէջ կը կենային :

— Հանգիստ եղի՛ք , պարոննե՛ր , ըսի՝ մօտելով անոնց . չէ՛ թէ պատերազմելու , այլ շնորհք խնդրելու կը դամ : »

Աղաչեցի որ իրենց ճամբան շարունակեն անկասկած , և քայլելով իմացուցի այն շնորհքը զոր կը խնդրէի :

Միասին խորհրդակցեցան զիմանալու համար թէ ի՞նչ կերպով կը պարտաւորէին ընդունիլ այս առաջարկութիւնը : Զինաւորներուն պարագլուխը միւսներուն կողմէն խօսելով պատասխանեց թէ խստիւ պատուէրներ տրուել էին իրենց հսկելու կալանուհիներուն (captive) վրայ . թէ սակայն ես շատ աղւոր մարդ մը կերեալի իրենց , ուստի ինքն և իր ընկերները փոքր ինչ պիտի մեղմէին իրենց պարտաւորութեան խստութիւնը , թէ այսու ամենայնիւ պէտք էր ինձ հասկընալ թէ անոնց այս ընթացքին փոխարէն կը պարտաւորէի դրամական զոհողութիւն մ'ընել : Եօթը կամ ութն ոսկիս մնացած էր . բնականաբար ըսի անոնց թէ որքան էր քսակիս բոլոր պարունակութիւնը :

— Լա՛ւ , ըսաւ զինաւորը , վեհանախութեամբ պիտի դորձածենք քսակդ : Մէն մի ժամ երեք ֆրանքի պիտի նստի քեզ որպէս զի խօսակցիս այն աղջկին հետ որ միւսներէն աւելի հաճելի պիտի ելնայ քեզ : Այս է Բարիզի մէջ անոր սովորական գինը : »

Մասնաւորապէս Մանօնին վրայ չխօսեր էի անոնց հետ , վասն զի չէի ուզեր որ զինաւորներն իմանան անոր վրայ ունեցած բուռն սէրս : Նախ կարծեցին թէ երիտասարդական կամահաճութիւն մ'էր այս որ կը զրդէր զիս փոքր ինչ զուարճանալ այն արարածներուն հետ . բայց երբ կարծեցին նշմարել թէ սիրահար էի , սուրբն այնքան աւելցուցին որ քսակս պարսպուեցաւ՝ Մանթէն մեկնելով , ուր պառկել էին , մինչև այն օրն ուր Բասի հասանք :

Ըսեմ քեզ թէ ի՞նչ եղաւ այս ճամբորդութեան մէջ Մանօնին

Հետ քրած խօսակցութեանս ողջալի առարկան , կամ թէ տեսնելն անպատշաճ ընդունելու ըրաւ իմ վրայ երբ զինաւորներէն ազատութիւն ըստացայ անոր սայլին մօտելու : Ա՛հ , խօսքերը միշտ կիսովին կարտայայտեն սրտին զգացումները : Բայց երեւակայե՛լ անդամ մը խեղճ սիրուհիս վիճակը . կէս մէջքէն շղթայուած , յարդի գեղի մը վրայ նստած , գլուխը նուազութեամբ սայլին մէկ կողմին վրայ կռնած , երեսը դեղնած և թրջուած էր արտաքին առեւակէ մ'որք իր արտաքիններէն մէջ տեղէն անցը մը գտնելով կը հոսէին , թէ և իր աչերը շարունակ դոյ էին : Եւ ոչ իսկ աչերը բանալու հետաքրքրութիւնը ունեցած էր զինաւորներուն ձայնը լսելով , որք կը վախնային յարձակում կրելու : Իր ճերմակեղէնները կեղտոտ և անշնորհ էին , ձեռներն ալ օդին դժնդակութեամբ արտադրուած . վերջապէս այս ամեն զմայլելի բաղդատութիւնը , այն կերպարանքն որ կարող էր տիեզերքը կուսալու զարմանալու , անմկնկնի անկարգութեան և վհատութեան մէջ կերակար :

Ժամանակ մը Մանօնին նայեցայ ձիով սայլին քովէն երթալով : Այնքան չէի կրնար զսպել ինքզինքս որ բազմիցս վար պիտի գլորուէի վտանգաւոր կերպով : Հառաչներս , յաճախաբար վայերս անոր քանի մը նայուածքը վրաս հրաւիրեցին : Մանօն ճանչեց զիս , և դիտեցի որ իր առաջին շարժումն եղաւ կառքէն դուրս նետուելու և քովս գալու փորձ մ'ընել , սակայն իր շղթայէն բռնուած ըլլալով , վերստին իր առջի դիրքն ընկաւ :

Աղաչեցի զինաւորները որ պահ մը կանկ առնուն կարեկցութեամբ , աղաչանքս ընդունեցան առ ազատութեան : Աւար իջայ ձիէս Մանօնին քովը նստելու համար : Այնքան թուրքած և տկարացած էր որ երկար ժամանակ չկրցաւ ոչ իր լեզուն դորձածել , ոչ ալ ձեռները շարժել : Նոյն միջոցին արտաքին իր ձեռները կը թրջէի , և ես ալ չկրնարով և ոչ իսկ խօսք մ'արտաբերել , Մանօն և ես հաւասարապէս կը դանուէինք այնպիսի արտաքին կացութեան մը մէջ որու օրինակը թերեւ չտեսնուած է : Ոչ նուազ արտաքին եղանակն ան մեր խօսքերն երբ խօսելու ազատութիւնը վերստին գտանք : Մանօն քիչ խօսեցաւ : Կարծես թէ ամօթն ու վիշտն աւերել էին անոր ձայնին դորձարանները , տկար և երերուն կերպով կենէր իր ձայնը :

Հնորհակալ եղաւ զինքը չմոռնալու համար , նաեւ զիս վերջին անգամ մ'ալ տեսնելու և ինձ մնաս բարեաւ ըսելու գոհունակութեան համար զոր իրեն կը շնորհէի , ըսաւ հառաչելով : Բայց երբ հաւաստեցի Մանօնին թէ ոչինչ կարող էր զիս իրմէն բաժնելու , և թէ իրեն հող տանելու , ծառայելու , զինքը սիրելու և թշուառ վիճակս իր վիճակին միացնելու համար պատրաստ էի մինչև աշխարհիս մէկ ծայրն երթալ իր հետը , այս խեղճ աղջիկն այնքան սիրաշունչ և ցաւաղին զգացումներով համակուեցաւ որ իր կեանքին նըկատմամբ վախ մ'ունեցայ այս ամենաբուռն յուզումն : Իր հողին բոլոր զգացումները կարծես թէ աչերուն մէջ կը հաւաքուէին , զոր իմ վրայ կը յառէր անշարժ : Նրբեմն բերանը կը բանար լնցնելու համար քանի մը խօսք զոր կսկսէր և զոր սակայն աւարտելու ոյժը չէր ունենար : Սակայն իր խօսքերուն մէկ քանին կը յաջողէր ելնելու բերնէն : Այս քանի մը խօսքով սիրոյս վրայ իր հիւսնալը կը յայտնէր , ծայրայեղութեան համար սիրաբոյր դանդաղութիւն կը յայտնէր , կը տարակուսէր թէ կարենար ինքը բաւական երջանիկ ըլլալ ինձ այսքան կատարեալ սէր մը ներշնչած ըլլալով , թախանձանօք կը խնդրէր որ հետը գալու գիտաւորութեանս հրաժեշտ տամ և ուրիշ տեղ փնտռեմ ինձ արժանի երջանկութիւն մը զոր , կրէր ինք , չէի կրնար յուսալ իր հետը :

Ամենէն անգամ բազմին հակառակ երանութիւնս կը գտնէի Մանօնին նայուածքին և այն ստուգութեան մէջ , զոր տնէի իր սիրոյն նկատմամբ : Իրաւ է որ կորուսեր էի այն ամեն բաները զոր ամեն մարդ կը յարգէ . սակայն Մանօնին սրտին տէրն էի , և ինձի համար միայն իր սիրան էր այն միակ բանը զոր կը յարգէի : Եւրօպայի մէջ ապրիմ , կամ Ամերիկայի մէջ , միթէ հոգս էր ուր որ պիտի ապրէի սիրուհիս հետ : Բոլոր տիեզերքն երկու հաւատարիմ սիրահարներու հայրենիքը չէ՞ : Ստոյն իրարու սրտին մէջ չէն դրանք հայր , մայր , ազգական , բարեկամ , հարստութիւն և երջանկութիւն :

Միայն մէկ բան կը վրդովէր զիս , այսինքն զան չքաւորութեան պիտոյից ենթարկուած տեսնելու վախը : Արդէն կենթադրէի թէ անմշակ և վայրենաբնակ երկրի մը մէջն եմ անոր հետ :

«Ապահով եմ թէ, կրնէի իւրովի, այն երկրին վայրենիներուն մէջ չկրնար ծ...Մ...ին և հօրս պէս անդուլթներ դնաւ ինքն : Անոնք զէթ քիտի թողուն մեզի որ հանգիստ ապրինք :»

Եթէ ճշդբոյս են անոնց վրայօք դրուած տեղեկութիւնները, այն վայրենիները բնութեան օրէնքին կը հետեւին : Չեն ճանչեր ոչ ապահովութեան կատաղութիւնները որք կը վրաւեն ծ...Մ...ը, ոչ ալ պատուոյ ցնորական գաղտնիքները որք հայրս թշնամի ըրին ինծի դէմ : Չսխալ վրդովեն երկու սիրահարներ որոնց իրենց պէս սպարզութեամբ ապրիլը պիտի տեսնեն : Ուստի այս կողմէն հանգիստ էի :

Սակայն վիսրային դաղափարներ չէի կազմեր կեանքի հասարակ պիտոյից նկատմամբ : Շատ անգամ զգացեր էի թէ անտանելի հարկեր կան, մանաւանդ փափկասուն աղջկի մը համար որ հանդստութեամբ և առատութեամբ ապրելու սովորած է : Ար յուսահատէի զիտեւրով թէ ունայնապէս պարպեր էի քսակս, և թէ մնայած բնական ալ սպտորաստ էր յափշտակուելու խաբեբայ զինաւորներէն : Ար հասկնայի թէ պզտի գումարով մը կրնայի յոյս ունենալ ոչ միայն ժամանակ մը թշուառութեան դէմ դնելու Ամերիկայի մէջուր այնքան հազուադիւտ էր դրամը, այլ նաև հոն տեւական դորձատունի մը համար ձեռնարկութիւն մ'անդամ կազմելու : Այս մտածութեանէն միտքս եկաւ նամակ գրել Թիպերժին զոր միշտ այնքան պատրաստ գտեր էի բարեկամութեան օգնութիւնն ինձ շնորհելու : Գրեցի նամակս առջի քաղաքն ուսկէ անցանք : Ուրիշ պատճառ չէի ցուցներ իրեն բայց միայն այն ստիպողական հարկաւորութիւնը զոր պիտի ունենայի Հալլը-Տը-Արասի մէջ, խոստովանելով անոր թէ հոն կերթայի Մանսնը տանելու համար :

Յիսուն ոսկի կուղէի Թիպերժէն :

«Հալլի մէջ այս գումարը հասցունել ինձ թղթատան կառավարչին ձեռքովը, կրնէի անոր : Քաջ կը տեսնես որ վերջին անգամն է բարեկամական սիրոյդ ձանձրոյթ տալս, և թէ դժբաղդ սիրուհիս ընդ միշտ իզմէ յափշտակակուած ըլլալով չեմ կրնար հաւանիլ որ մեկնի ան առանց քանի մը սիրտմաներու որք կրնան մեզ մէջ իր վիճակին դառնութիւնը և իմ ցաւերուս սաստիկութիւնը :»

Զինաւորներն երբ սիրոյս բռնութիւնը հասկցան, այնքան անհամբոյր կերպով վարուեցան որ շարունակ կրկնապատկելով իրենց փոքրագոյն զինամեքերուն զինը շուտով զիս յետին չքաղորութեան դատապարտեցին : Մէրը սակայն չէր ներեր ինձ խնայողութեամբ հօկելու քսակիս : Առաւօտէն մինչև գիշեր ինքզինքս կը մոռնայի Մանսնին քով, և ալ ժամանակը չէ թէ ժամով, այլ օրերուն ամբողջ երկայնութեամբ կը չափուէր ինծի համար Աերջապէս քրտակա բոլորովին դատարկ ըլլալով, վեցը ապիրասներու քմահաճութիւնները և կոշտութիւնները կրելու ենթարկուեցայ, ապիրասներ որք անտանելի ամբարտաւանութեամբ մը վարուեցան հետս : Բասիլէ մէջ աչքովդ տեսար անոնց վարմունքը : Հանգիստովդ դաղաբուսի երջանկաւէտ վայրկեան մ'էր զոր բաղդը շնորհեց ինձ : Աիշտերս տեսնելով զթացիք ինձ, և վեհանձն սրտով քով միայն այդ զթուլթիւնն ունեցայ իբր յանձնարարական : Շնորհիւ այն օգնութեան զոր առատաձեռնութեամբ ըրիր ինձ, կրցայ հասնիլ մինչև Հալլը, և զինաւորները բռնեցին իրենց խոստումը այնքան հաւատարմութեամբ որքան չէի յուսար իրենցմէ :

Հալլը հասանք : Նախ նամակատունը դացի : Թիպերժ տակաւին ժամանակ ունեցած չէր ինձ պատասխան գրելու : Ճշդապէս տեղեկացայ թէ ո՛ր օրը կրնայի սպասել իր նամակին : Երկու օրէն ետք կրնար հասնիլ այն, և դժբաղդութեան մէկ տարօրինակ անօրինութիւնն ուղեց որ մեր նաւը պարտաւորի մեկնիլ սուրհանդակին հասնելու օրին հետեւալ օրը : Չեմ կրնար նկարագրել քեզ յուսահատութիւնս :

— Ի՛նչ, գոչեցի, դժբաղդութեան մէջն անգամ պէ՛տք է որ նրա շանաւոր ըլլամ՝ աղէտիցս ծայրայեղութիւններովը :

Մանսն պատասխանեց .

— Բա՛բէ, այսքան թշուառ կեանք մ'արժանի է այն հողին զոր կը տանինք : Մեռնի՛նք Հալլի մէջ, սիրելի ասպետս : Թո՛ղ մահը յանկարծ վերջ տայ մեր թշուառութեանց : Ինչո՞ւ երթանք զանոնք մեր հետը քաշքշելով անձանօթ երկրի մը մէջ ուր անշուշտ կը օլարտաւորինք սոսկալի ծայրայեղութեանց հանդիպիլ, քանի որ ուր զեցին տանջանք մ'ընել ինձ այն ծայրայեղութիւնները : Մեռնի՛նք »

կրկնեց Մանօն, կամ դէթ մեռցուր զին, և դնա ուրիշ վիճակ մը բնառէ՝ աւելի երջանիկ սիրուհիի մը յիշիր :»

— Զէ՛, չէ՛, ըսի : ինծի համար նախանձելի վիճակ մ'է քեզի հետ դժբաղդ ըլլալը :» X

Մանօնին այսպէս խօսիլը սարսափ տուաւ ինձ : Հասկցայ որ իր աղէտիցը ներքեւ ճնշուած էր ան : Ձանք ըրի աւելի հանդարտ կերպարանք մ'առնուլ որպէս զի յուսահատելու և մեռնելու խորհուրդները հանձմ' իր մտքէն : Արդեացի այնուհետեւ ալ այս ընթացքն ունենալ, և ետքէն զկացի թէ ոչինչ այնքան կրնայ արիութիւն տալ կնոջ մ'որբան իրմէ սիրուած մարդուն քաջատրտութիւնը :

Թիպերժէն օգնութիւն ընդունելու յոյսս կարելով, ձիս ծախեցի : Փոխարէն առած ստակս առատաձեռնութեանցդ մնացորդին հետ ընդամենը ութուկէս ոսկիի պղտի գումարը կը կազմէր : Երեքուկէս ոսկիով Մանօնին սփոփումին հարկաւոր քանի մը բան ծախու առի, և մնացորդ հինգ ոսկին զգուշութեամբ պահեցի իբր Ամերիկայի մէջ մեր երջանկութեան և յոյսերուն հիմը : Գժուարութիւն չկրեցի նաեւ ընդունուելու : Անասն կամովին դաղթականներուն հետ երթալու տրամադիր երիտասարդները կը բնորոշէին : Նաողէք շուգուեցաւ իրմէ, կերակուրս նոյնպէս ձրի շնորհուեցաւ ինձ : Բարիդի թղթատարը հեռեեալ օրը մեկնելու կը պարտաւորէր, Թիպերժէն նամակ մը գրելով նամակատունը ձգեցի : Այս նամակն անշուշտ կարող էր յետին ծայր Թիպերժէն արդահատութիւնը գրողելու, քանի որ այս բարեկամը զայն ընդունելովը ըրաւ այնպիսի որոշում մ'որ դժբաղդ բարեկամի մը նկատող անհուն սիրոյ և վեհանձնութեան դանձէ մը միայն կրնար արտադրուիլ :

Առաջատու բանալով սկսանք նաեւ : Հովիւ անընդհատ նստատաւոր եղաւ մեզի համար : Մանօնին և ինծի համար առանձին տեղ մը ստացայ նաւապետէն : Սա բարեհաճեցաւ մեզի մեր թշուառ ընկերակիցներուն կարգէն չտեսելու : Առջի օրէն մեկուսի առեր էի նստապետը, և իրմէ քիչ մը մեծարուելու համար դժբաղդութեանցս մէկ մասը յայտներ էի իրեն : Չկարծեցի թէ յանցանք մ'էր ինձ ա մօթալի ստախօսութիւն մը, ուստի ըսի՝ թէ կարգուած էի Մանօնին հետ : Հաւաք ձեացուց և իր պաշտպանութիւնը շնորհեց ինձ :

Մեր նաւարկութեան մինչև վերջն այս պաշտպանութեան նշանները տեսանք : Մեզի մարդասիրաբար կերակրելու հոգն ունեցաւ, և շո նորհիւ այն ակնածութեան զոր ցուցուց մեզ՝ մեր թշուառ ընկերակիցներէն ալ յարգուեցանք : Շարունակ ուշադրութիւն կրնէի որս պէս զի Մանօն ամենապիտի անհանգստութիւն մը չկրէ : Սիրութիւն կը նշմարէր այս ուշադրութիւնս : Նշմարելով, նաեւ սաստկապէս զգալով այն տարօրինակ ծայրայեղութիւնը որ հասեր էի իրեն համար, Մանօն այնպիսի բուռն արդահատութիւն և եռանդալին սէր կը ցուցնէր իմ վրայ, նաեւ այնքան ուշադրութիւն կրնէր ամենաթեթեւ պիտոյիցս որ ծառայութեան և սիրոյ մշտնջենաւոր նախանձատութիւն մը կար մեր երկուքին մէջ : Չէի ցաւեր Եւրոպա չգտնուելուս համար : Ընդհակառակն քանի կը մօտէինք Ամերիկայի, այնքան աւելի կզգայի սրտիս ընդարձակուիլը և հանգարտիլը : Եթէ կարենայիս ապահով ըլլալ թէ կեսնրի բացարձակ պիտոյէն չպիտի զրկուիմ Ամերիկայի մէջ, շնորհակալ պիտի ըլլայի բաղդին մեր աղէտից այս քան նպաստաւոր դարձուած մը տուած ըլլալուն համար :

Երկու ամիս նաւարկելէն ետք վերջապէս հասանք այն ծովեզրն որ կը փափաքէինք հասնիլ : Երկիրն առջի տեսքով ակտրժելի բան մը չցուցուց մեզ : Չորաբեկ և անբնակ դաշտեր էին երեւածը, որ հազիւ հազ կը տեսնուէին քանի մ'նդեղներ և քանի մը տերեւաթափ ծառեր : Ոչ մարդու և ոչ անասունի հետք կար ընաւ : Սակայն նաւապետը քանի մը թնթանօթ արձակիլ տալով, շուտով նշմարեցինք Նուվէ-Օրէանի քաղաքայիններու խումբ, որ սաստիկ ուրախութեան ցոյցերով մեզ մօտեցան : Քաղաքը չնշմարեր էինք, վասն զի պղտի բլուրի մ'ետեւը պահուած է այն : Երկիրէն իջած մարդերու պէս ընդունուեցանք :

Այս խեղճ բնակիչները փութացին բիրտ հարցումներ ընելու մեզ ֆրանսայի վիճակին և այն զանազան դատաւերուն վրայօք որ ծնէր էին իրենք : Ար համարուէին մեզի իբր իրենց եղբայրները և իբր սիրելի ընկերներ որք կը գային իրենց թշուառութեան և առանձնութեան մասնակցելու : Միտին ճամբայ ելանք քաղաքն երթալու համար, սա կայն յառաջանալով զարմացանք երբ տեսանք որ քանի մ'անշուք խրճիթներու միաւորութիւն մ'էր միայն ինչ որ մինչև անատեն դուր

ուած էր մեզ իբր լաւ քաղաք մը : Այս խրճիթներուն մէջ հինգ կամ վեց հարիւր հողի կը բնակէր : Աստուարիչն տունն իր բարձրութեամբն ու դիրքովը փոքր ինչ ընտիր երեցաւ մեզ : Այս տունը կը պաշտպանուի քանի մը հողաշէն ամրոցներէ , զոր լայն խրամ մը կը շրջապատէ :

Նախ կառավարչին ներկայացուեցանք : Երկար ժամանակ նաւասերտին հետ խօսակցեցաւ , ապա մեր քովը դալով նորէն , մի առ մի դիտեց այն ամեն աղջիկները որք նաւով եկեր էին : Երսուն հողի էին անոնք , վասն զի Հավրի մէջ հանդիպեր էինք ուրիշ խումբի մ'ալ որ մերինին հետ նաւը մտած էր : Աստուարիչն երկար ժամանակ զանոնք քննելէն ետք քաղքին զանազան երիտասարդները կանչել տուաւ որք ամուսինի մը սպասելով կը տառապէին : Աղջիկներուն ամենէն աղօրները երիտասարդաց զխաւորներուն տուաւ , և մնացածը վիճակահանութեամբ բաժնուեցաւ : Տակաւին չխօսեցած էր Մանօնին հետ . բայց երբ հրամայեց միաններուն որ դուրս ելնեն , Մանօնը և զիս կեցուց : —

Նաւասերտէն իմացայ , ըստ , թէ կարդուած էք և թէ ճամբուն վրայ ճանչեր է ձեր խելացի և արժանեաց տէր անձեր ըլլալը : Չեմ հարցներ այն պատճառները , որք ձեր դժբաղդութեան պատճառն եղան . բայց եթէ իրաւ է ձեր այնքան կենցաղավարութիւն ունենալը որքան կերակայ ձեր դէմքէն , ոչինչ պիտի խնայեմ ձեր վիճակը մեղմելու համար , և դուք իսկ պիտի օգնէք ինձ հաճոյք մը զսնեղու այս վայրենի և ամայի երկրին մէջ :

Պատասխան տուի այն կերպով որ ըստ իս ամեն կերպէ աւելի կրնար անոր մեր ունեցած դաղափարը հաստատել :

Քանի մը հրաման տուաւ քաղքին մէջ մեզ բնակարան մը պատասխանելու համար , և կեցուց մեզի որպէս զի իր հետն ընթերնք : Թէև դժբաղդ աքսորեալներու հրամանատար մ'էր ան , բայց և այնպէս շատ քաղաքավարութիւն տեսայ իր վրայ : Հրապարակաւ ամենին հարցում չըբաւ մեզ մեր արկածներուն վրայօք : Խօսակցութիւնն ընդհանուր եղաւ , և մեր տրտմութեան հակառակ Մանօն և Քո ջանք ըրինք օգնելու որ խօսակցութիւնն արդիւնէի ըլլայ :

Ընթերնէն ետք կառավարիչը մեզի տարաւ այն բնակարանն ուր

մեզի համար պատրաստուած էր : Ողորմելի խրճիթ մը դտանք որ տախտակով և տիղմով շինուած էր . այս խրճիթն երկու կամ երեք դեանաշէն սենեակ և անոնց վերեւ վերնայարկ մ'ունէր : Աստուարիչը հինգ կամ վեց աթու և կեանքի հանգստութեան հարկաւոր ուրիշ քանի մը բաներ գնել տուած էր հոն :

Մանօն ահաբեկ երեցաւ այսքան տրտմալի բնակարան մը տեսնելով : Աւելի շատ ինծի քան թէ իրեն համար կը ցաւէր ան : Նստաւ երբ մինակ մնայինք , և սկսաւ գտնապէս լալ : Նախ աշխատեցայ զինքը մխիթարելու . բայց երբ հասկցուց ինձ թէ միայն իմ վրայ կը ցաւէր և թէ մեր միասնական դժբաղդութեանց մէջ կը նկատէր միայն այն աստուարիչը զոր կը պարտաւորէի կրել , բաւական քաջաբաւութիւն և ուրախութիւն անգամ ցուցնել ձեռացուցի որպէս զի ինքն ալ սիրտ աւնու և ուրախանայ :

Ինչ գանգատ ունենամ , ըսի Մանօնին : Անիմ ինչ որ միակ փափաքս է : Կը սիրես զիս , այնպէս չէ . ուրիշ ինչ երջանկութիւն ուղած եմ ունենալ երբէք : Երկնից թողունք մեր քաղքը շինելու հողը : Բոլորովին յուսահատական չեղեալ ինձ այն : Աստուարիչը քաղաքավար մարդ մ'է , ակնածութիւն ցուցուց մեզ . չպիտի թողու որ հարկաւոր բաներէ զրկուինք : Գանք մեր խրճիթին անշքութեան և կոհ կարասիին կոշտութեան . ինչպէս դուն ալ նշմարեցիր , հոս սակաւաթիւ են այն անձինք որոնց բնակարանն ու կահ կարածին լաւագոյն երեւան . և ասկից 'ի դատ հիանալի քիմիադէտ մ'ես դու , կը շարապարէի պազնեղով Մանօնը , ամեն բան ոսկիի կը փոխես :

Արեմն աշխարհիս առաջին հարուստը պիտի ըլլաս , պատասխանեց Մանօն . վասն զի եթէ երբէք չեղած է քու սիրոյդ պէս սէր մը , անկարելի է նաեւ սիրուիլ այնքան կաթոլին սիրով որքան դու սիրուած ես : Ինքզինքս կը դատեմ . շարացարեց : Քաջ կըզգամ թէ բնաւ արժանի չհանդիսացայ այն անբաւ սիրոյդ զոր ունիս ինծի համար : Պատճառեցի քեզ վիշտեր զոր չկրցար ներել ինձ առանց ծայրայեղ բարեսիրութեան մը : Թեթեւ և յեղեղուկ եղայ և քեզի նաեւ մոլեղնաբար սիրելով , ինչպէս միշտ սիրեցի , զեւ

ասկերախտ մ'էի միայն : Բայց չես կրնար կարծել թէ որքան փոխուած եմ : Արցունքս , որու Գրանտայէն հետք մեկնեւէ՞դ 'ի վեր հոսիլը ստէպ սեւտար , և ոչ իսկ անգամ մ'իմ դժբաղդութեանցս վրայ թափեցաւ : Ասան զի երբ գոռն ալ մանակեցեցար այն դժբաղդութիւններու , իսկոյն անդգալի եղան ինձ անոնք : Արտաստեղը միակ պատճառն էր քու վրայ սէրս և կարեկցութիւնս : Ձեմ միտիմարուիր՝ խորհելով թէ կենացս մէջ վայրկեան մը կրցեր եմ վշտացընել քեզի : Անբնդհատ կը մեղադրեմ ինքզինքս անհաստատութեանցս պատճառաւ , և շարունակ կարգահատիմ և կը հիւսնամ տեսնելով թէ սէրն ինչէ՞ր ընելու կարող ըրաւ քեզի թշուառութիւ մը համար որ արժանի չէր այն սիրոյ , և որ եթէ իր բոլոր արիւնը թափելու ալ ըլլայ , շարաքարեց Մանօն արտասուքի յորդումով մը , իր քեզ պատճառած վեշտերուն և ոչ իսկ կէսին փոխարէնը տուած պիտի ըլլայ :»

Մանօնին արցունքը , խօսքերը և ձայնին հնչիւնն որով արտաբերեց զանոնք , այնքան զարմանալի տպաւորութիւն մ'ըրին իմ վրայ որ հոգիս մէջ տեսակ մը բաժանում զգալ կարծեցի :

— Զգուշացի՛ր , ըսի , զգուշացի՛ր , սիրելի Մանօն . սիրոյդ այդ ամենասաստիկ ցոյցերուն զիմանալու չափ ոյժ չունիմ . սովորած չեմ ծայրայեղ ուրախութեանց : Ա՛լ Աստուած , դոչեցի , ա՛լ բան մը չեմ հայցեր քեզմէ քանի որ Մանօնին սիրտն իմն է ապահովապէս . այս սիրան է այնպէս ինչպէս կուգէի երջանիկ ըլլալու համար , ա՛լ հիմա չեմ կրնար երջանիկ ըլլալէ դադրել . ահա երանութիւնս աղէկ հաստատուած է :

— Հաստատուած է երջանկութիւնդ , կրկնեց Մանօն , եթէ ըստ քեզ իղմէ կախում ունի այն , և քաջ զիտեմ թէ ես ա՛լ ո՛ր կըրնամ անկասկած գտնել միշտ իմն :»

Պառկեցայ այս զմայելի գաղափարներով , որք խրճիթս աշխարհին առաջին թագաւորին արժանի պալատին փոխեցին : Այս դաղափարներուն վրայ Ամբիկան հեշտութեանց վայր մ'երեցցաւ ինձ :

— Պէտք է հռովել-Օբլէանը գալ , կրէի ստէպ Մանօնին , երբ մարդս կուգէ սիրոյ ճշմարիտ քաղցրութիւնները վայելել : Հօս է որ առանց շահու , առանց նախանձու , առանց անհաւատարմութեան

կրնան սիրուիլ երկու էակ : Մեր հայրենակիցներն ոսկի բնտուլուիլ պան հօս . չեն երեւակայեր թէ շատ աւելի յարդի գանձեր զլուանք մենք : X

Աշաղրու թեմամբ կառավարչին բարեկամութիւնը մշակեցինք : Մեր գալէն քանի մը շարաթ ետք բարեհաճեցաւ ինձ պզտի պաշտօն մը տալու որ բերդին մէջ պարապ մնացած էր : Թէև շատ մեծ չէր այս պաշտօնը , սակայն ընդունեցայ իրը երկնային շնորհ մը : Անոր շնորհիւ կարող կըլլայի ապրիլ առանց մէկու մը ծանրութիւն ըլլալու : Ծառայ մը բռնեցի ինձի համար , սպասուհի մ'ալ Մանօնին համար : Մեր պզտի բաղդը կարգադրեցաւ : Վանոնաւոր կերպով կը վարուէի , ոչ նուազ կանոնաւոր էր նաև Մանօն : Ամեն անգամ որ առիթը կը սլատահէր , կը փութայինք ծառայութիւն և աղէկութիւն ընելու մեր դրացիներուն : Այս մարդասիրական յօժարութեան և մեր կերպերուն քաղցրութեան շնորհիւ բոլոր գաղթականայ վստահութիւնը և սէրը շահեցանք : Քիչ ժամանակի մէջ այնքան յարգ ու համարում գտանք որ կառավարչէն ետք քաղքին առաջին անձները կը սեպուէինք :

Մեր զբաղումներուն անմեղութիւնն և այն հանդարտութիւնը որ էինք շարունակ , ծառայեցին անդգալի կերպով մը կրօնական դաղափարներ յիշեցնելու մեզ : Մանօն երբէք ամբարիշտ աղջիկ մը չեղած էր : Աս ալ նոյնպէս չէի այն ծայրայեղ անստակներու կարգէն որք փառք կը համարին բարուց ապականութեան վրայ աւելցնել անկրօնութիւնը : Սէրը , երիտասարդութիւնը պատճառած էր մեր ամեն անկարգութիւնները : Փորձառութիւնը կոխէր հասակաւորութեան տեղ ծառայել մեզ , փորձառութիւնն ունեցաւ մեր վրայ այն օղբեցութիւնը զոր կուռնեան տարիները : Մեր խօսակցութիւնները , որք միշտ խորհրդածութիւններով կըլլային , անդգալի կերպով առաքինի սիրոյ մը ճաշակը տուին մեզ : Նախ ես Մանօնին առաջարկեցի այս փոփոխութիւնը : Ար ճանչէի իր սրտին սկզբունքը : Մանօնին ամեն զրացումներն ուղիղ և բնական էին . այս յատկութիւնը ունեցողն առաքինութեան կը միտի միշտ : Հասկցուցի Մանօնին թէ մեր երանութեանն բան մը կը սլակտէր :

— Պակասածն ոչ այլ ինչ է բայց եթէ երկնից հաւանութիւնը :

դրեր էի, հանդիսին բոլոր ծախսն ինքն իր քսակէն ընելու խօսք տուաւ վէհանստութեամբ : Զոյցի գացի իմաստ գոհ :

Թամ մ'ետք քահանային տունս մանեւք տեսայ : Կերեակայէի թէ ամուսնութեանս վրայօք քանի մը հրահանգ տալու եկած էր : Բայց ցուրտ կերպով բարե տալէն ետք երկու խօսքով յայտնեց ինձ թէ պարոն կառավարիչը կարգիւէր զիս ամուսնութեանս վերայ խորհելու և թէ ուրիշ գիտաւորութիւններ ունէր Մանօնին վերայ :

— Մանօնին վրայ ուրիշ գիտաւորութիւններ ունի՛, ըսի սրտի մահաճին ճշումով մը : Էւ ի՞նչ են գիտաւորութիւնները, տէ՛ր հայր : »

Պատասխանեց թէ գիտէի անշուշտ կառավարչին տէր ըլլալը, թէ Մանօն Գրանայէն գաղթականաց համար ղրկուած ըլլալով, իրեն կը պատկանէր անոր վրայ իշխել ուղղածին պէս, թէ մինչև հիմակ այս իշխանութիւնը չբանեցուցած էր կարծելով թէ կարողած է ան. թէ սակայն իզմէ իսկ իմացած ըլլալով Մանօնին անամուսին ըլլալը, յարմար կը դատէր զան Պ. Սինըլէյին տալ, որ սիրահարած էր անոր :

Բարկութիւնս խոհեմութեանս յաղթեց : Խորխտարար հրամայեցի քահանային որ դուրս ելնէ սունէս, երգում ընելով թէ կառավարիչը, Սինըլէն և բոլոր քաղաքացիք միասին չպիտի համարձակին դախալու կնիկիս կամ սիրուհիս, ինչպէս կուզէին անուանել անոնք :

Իսկոյն Մանօնին իմացուցի այս աղետալի լուրը զոր պահ մ'առաջ առեր էի : Մտածեցինք որ Սինըլէ մեկնելէս ետք իր հօրեղբօրը միտքը դարձուցած էր, և թէ երկար առեմէ ի վեր նիւթուած նպատակի մ'արդիւնքն էր այն : Անոնք զօրաւորացոյն էին մեզմէ : Կուսկէլ-Օրէնի մէջ կը դառնէինք իբր ծովի մը մէջ, այսինքն անբաւանջութենքով բոլոր աշխարհէս բաժնուած : Պէր փախչէինք անծանօթ երկրի մը մէջ, ուր բնակիչ չկար, կամ բնակիչներն էին անգութ գաղաններ և ասոնց պէս բարբարոս վայրենիներ : Նր յարգուէի քաղքին մէջ, բայց չէի կրնար յուսալ ժողովուրդն ինպատիւ իմ յուզելու գէշութեան համեմատութեամբն անորմէ օգնութիւն մը յուսալու համար : Ստակի պէտք պիտի ըլլար, և ես աղքատ էի :

Ասկից ի զատ ժողովուրդային յուզմանքի յաջողութիւնն անստոյգ էր, և եթէ բաղդը չնպաստէր մեզ, մեր գթարդութիւնն անդարմանելի եղած կըլլար :

Այս ամեն խորհուրդները մտքիս մէջ կը շրջէի. անոնց մէկ մասը Մանօնին յայտնեցի. ուրիշ նոր խորհուրդներ կաղմեցի առանց իր պատասխանին սպասելու. որոշում մը կրնէի, ապա կը մերժէի գայն՝ ուրիշ մ'ընելու համար, մինակս կը խօսէի, բարձրաձայն կը պատասխանէի իմ խորհուրդածութեանց. վերջապէս կը գտնուէի այնպիսի յուզումի մը մէջ որու հետ ոչինչ կրնամ բաղդատել, վստահ զի ընաւ անոր հաւասար յուզում մ'եղած չէ : Մանօն ինձ կը նայէր շարունակ. խռովութենէս կը հասկնար վտանգին մեծութիւնը, և աւելի ինծի քան թէ իրեն համար գողալով այս սիրահարուն աղջիկն և ոչ իսկ իրենք բանալու կը համարձակէր՝ իր վստիւնը ինձ յայտնելու համար :

Իբր խորհրդածութիւններէ ետք կանկ առի որոշումի մ'առջև, որ է երթալ կառավարիչը գտնել, յարգանքս և սէրը յիշեցնելով պինքն ի զուր շարժելու աշխատիլ : Մանօն ուղեց չթողուլ որ դուրս ելնեմ : Արտասուալիր աչերով կըսէր ինձ .

— Մահ գտնելու կերթաս, պիտի մեռնենք քեզի. ալ չօլտի տեսնեմ քեզի. կուզեմ քեզմէ առաջ մեռնիլ : »

Հարկ եղաւ շատ ջանք ընել՝ համոզելու համար զինքը թէ պէտք էր դուրս ելնել, և թէ ինքն ալ կը պարտաւորէր տունը կենալու : Խօսք սուի Մանօնին թէ վայրկեանէ մ'ետք պիտի տեսնէ զիս : Զէր գիտեր ինք, ոչ ալ ես թէ երկնից բոլոր բարկութիւնն և մեր թիշն նամկներուն բոլոր կատողութիւնն իր վրայ միայն պիտի թափուէր :

Բերդը դացի. կառավարիչն իր ողորմաբաշխ քահանային հետն էր : Իր դուր շարժելու համար հլուքեան և հնազանդութեան այնպիսի ձևերով խօսեցայ որոնցմէ թերեւ ամենալավ գետնին անցնէի եթէ ուրիշ որ և է իրաւունք մը պաշտպանելու համար ըրած ըլլայի : Իր առջև շարեցի այն ամեն պատճառները, որք կը պարտաւորին ստուգապէս տպաւորութիւն ընել սրտի մը վրայ, երբ կատաղի և անգութ վագրի մը սիրտը չէ այն :

Այս բարբարոսն իմ ցանգատներուս երկու պատասխան տուաւ :

միայն և հարիւր անգամ կրկնեց զայն . այսինքն թէ Մանօն իրմէ կախում ունէր , թէ իր խօսքը տուած էր եղբորորդւոյն : Արոշեր էի համբերել վերջին աստիճան . բաւական համարեցի ըսել իրեն թէ զինքը մեծ բարեկամս կը կարծէի և թէ հետեւաբար չպիտի ուզէր մոռնիլս որու աւելի պիտի հաւանելի քան թէ սիրուհիս կորուսելու :

Դուրս ելնելով կատարելապէս համոզուեցայ թէ չէի կրնար բան մը յուսալ այս յամառ ծերունիէն , որ ընդհանրապէս զհենին մասնըւէր թերեւ իր եղբորորդիին համար : Սակայն մինչև վերջը մեղմուած թեամբ վարուելու նպատակիս մէջ յարասեցի որոշելով՝ եթէ ծայրայեղ անիրաւութեանց գիմէին՝ տալ Վմերիկային այն արինաւորոյր և սոսկալի տեսարաններուն մին զոր սէրն երբեք արտադրած չէ :

Տունս կը դառնայի այս որոշումին վրայ խորհելով երբ բաղդը , որ կուգէր շտապել կործանումս , առջևս հանեց Սինըլէն : Աչերուս մէջ տեսաւ խորհուրդներուս մէկ մասը : Ըսի թէ քաջ էր ինք . քովս եկաւ : «Ձե՞ս բնաւոր զիս , ըսաւ , գիտեմ՝ որ գիտաւորութիւններս կը թշնամանեն քեզի , և արդէն աղէկ հասկցայ թէ կը պարտաւորեմք իրարու գլուխը կտրել . եթեմա՛նք տեսնենք թէ ո՛վ պիտի ըլլայ աւելի բարեբաղդը :»

Պատասխանեցի թէ իրաւունք ունէր , և թէ մահս միայն կրնար վերջ տալ մեր վէճերուն :

Քաղքէն հարիւր քայլի չափ հեռացանք : Մեր սուրերն իրարու ընդհարեցան . վերաւորեցի և գրեթէ անմիջապէս զինաթափ թողուցի Սինըլէն : Դժբաղդութեանը վրայ այնքան կատղեցաւ որ չուզեց կեանքն իզմէ խնդրել և Մանօնին հրածեշտ տալ : Թերեւ իրաւունք ունէի միանգամ ընդ միշտ զրկելու զինքը թէ կեանքէն և թէ Մանօնէն . սակայն վեհ արինս մ'երբեք չմոռնար իր պարտաւորութիւնը : Սուրն իրեն նետելով , ըսի .

—Վերստին սիսի՛նք , և մտածէ՛ որ ցմահ է այս անգամուսնը :»

Վրաս յարձակեցաւ անմեկնելի կատղութեամբ մը : Կը պարտաւորիմ խոստովանիլ թէ քաջ չէի զինավարժութեան մէջ , վասն զի Բարիզի մէջ երեք ամիս դաս առեր էի միայն : Ահա՛ր սուրիս կառաջ

նորդէր . բայց և այնպէս Սինըլէ սուրը թեկս մէկ կողմէն միւսն անցունելով վերաւորեց զիս , սակայն յարմար ատենին յարձակեցայ ես ալ , և այնպիսի սաստիկ հարուած մը տուի սր ոտներուս առջևն ընկաւ անշարժ :

Հակառակ այն ուրախութեան զոր յաղթութիւնը կը տայ միշտ մահաճին կուլէ մ'երեք , անմիջապէս խորհեցայ այս մահուան հետեւանայ վրայ : Ես ոչ գթութիւն , ոչ ալ մահուանս սրայմանաժամ կրնայի յուսալ : Արդէն գիտէի թէ կառավարիչն որքան սաստիկ կը սիրէր իր եղբորորդին , հետեւաբար ապահով էի թէ ասոր մոռնիլը լրտելէն ետք ժամ մ'անգամ պիտի չյապաղէր մահս : Արքան ալ ստիպողական ըլլար այս վախը , վրդովումիս զօրաւորագոյն պատճառն այն չէր : Մանօն , իր շահը , իր վտանգն և զինք կորուսելու հարկն այնքան կը խռովէին զիս որ աչերուս առջև սե վարագոյր մը քաշելով կարգելէին զիս որ աչերուս առջև սե վարագոյր մը Սինըլէին վիճակին վրայ , վաղահաս մահ մը միայն վիշտերուս միակ գարմանը կերեւար ինձ :

Սակայն այս խորհուրդն իսկ սաստկապէս ուշաբրեց և որոշում մ'ընելու կարող ըրաւ զիս :

—Ի՛նչ , կուգե՛մ մոռնիլ վիշտերուս վերջ տալու համար , զոչեցի : Ուրեմն կա՞յ եղեր վիշտ մ'որ աւելի վախ կը տայ ինձ քան թէ սիրուհիէս զրկուիլս : Ա՛հ , ամենէն ծայրայեղ վիշտերը կրեմ' օղնելու համար սիրուհիս , և զանոնք վայրապար կրելէն ետք միայն մոռնելու խորհիմ :

Քաղքին ճամբան բռնեցի վերստին : Տունս մտայ , ուր Մանօնը վախէն և վրդովումէն կիսամեռ դտայ : Ներկայութենէս հոգի առաւ : Ձէի կրնար զաղանի պահել իրմէն այն սոսկալի գէպը որ պատահած էր ինձ : Երբ Սինըլէին ինչպէս մեռելը և իմ վերաւորուիլը պատմեցի , Մանօն նուաղելով գիրկս ընկաւ : Քաւորդէ մ'աւելի աշխատեցայ զինքն սթափելու համար :

Ես ալ կիսամեռ էի . Մանօնին և իմ ապահովութեան նկատմամբ ամենափոքր նշոյլ մը չէի նշմարեր :

—Մանօն , ի՛նչ պիտի ընենք , ըսի երբ փոքր ինչ ոյժ առաւ . բա՛րէ , ի՛նչ պիտի ընենք : Հարկաւորապէս պէտք է որ հեռանամ :

Առաջին քաղաքին մէջ մնալ : Այո՛, մնացի՛ր , գեռ . կրնաս երջանիկ լիլալ հոն , և ես կերթամ , կը հեռանամ քովէ՛դ . մահս գտնելու համար վայրենիներուն կամ կատաղի գաղաններու ճիրամաններուն մէջ : »

Մանօն ոտք ելաւ իր տկարութեանը հակառակ , և ձեռքէս բռնելով դէպ 'ի դուրը տարաւ զիս :

— Միասին փախչի՛նք , ըսաւ , վայրկեան մը չկորուսենք : Մինը լէին դիակը կրնայ պատահաբար գտնուիլ , և թերեւ ժամանակ չունենանք հեռանալու : »

— Միեւեկ Մանօնս , կրկնեցի բոլորովին շուարուն , ըսէ ինձ սակայն թէ՛ ո՛ւր կրնանք երթալ : Եւք մը կը տեսնե՛ս : Մի՛թէ լաւագոյն չէ առանց ինծի հոս ապրելու ջանալը , և կամովին դուրսս կառավարչին տանիլս : »

Այս առաջարկութիւնս ընդհակառակն աւելցուց անոր մեկնելու եռանդը . պէտք եղաւ իր հեռն երթալ : Բաւական խելք մնացած ըլլով վրաս , դուրս ելնելէս առաջ քանի՛ մ'ոգելից ըմպելիք առի զոր ունէի սենեկիս մէջ , և այն ամեն պաշարքը զոր կրցայ գրգաններուս մէջ խօթել : Վսինք մեր ծառաներուն որք մօտակայ սենեկին մէջն էին , թէ կերթայինք մեր երեկոյեան պտոյտն ընելու (ամեն օր այս սովորութիւնը ունէինք) , և քաղքէն հեռացանք այնպիսի արագութեամբ որու կարծես չէր ներեր Մանօնին փախկանութիւնը :

Թէև տակաւին ստուգապէս չգիտէի թէ՛ ո՛ւր պիտի երթայինք պահուելու , բայց և այնպէս երկու յոյս ունեցայ առանց որոյ նախապախալ պիտի ըլլար ինձ մեռնիլ քան թէ ստուգապէս չը գիտնալ ինչ որ կրնար պատահիլ Մանօնին : Տասն ամիսէ 'ի վեր Ամերիկայի մէջ ըլլալովս երկրին վրայ բաւական տեղեկութիւններ ստացեր էի , ուստի գիտէի թէ՛ ինչ կերպով կրնտեխանային վայրենիները :

Կրնայինք անոնց ձեռքը յանձնուիլ առանց անկասկած մահուան մը դիմելու : Զանազան առիթներով տեսեր էի վայրենիները , և անոնց շնորհիւ ասոնց լեզուէն և սովորութիւններէն քանի մը խօսք և քանի մը բան անբամ սորվեր էի :

Այս միջոցէն 'ի զատ ունէի նաև ուրիշ միջոց մ'անդղիացուց կող-

մէն , որք մեզի պէս՝ նոր աշխարհին այն կողմերը հաստատութիւններ ունին : Սակայն կը վախնայի հեռաւորութենէն : Մինչև անոնց զաղթականութեան երկիրները հասնելու համար կը պարտաւորէինք քաղմովու օրեր տեւող ամայի դաշտերէ անցնիլ , նաև քանի մը լեռներէ , ասոնք այնքան բարձր և դերբուկ էին որ ճամբան զրթուարին կերևար ամենէն շինական և ուժեղ մարդերուն : Կը յուսայի սակայն թէ կրնայինք այս երկու միջոցներէն օգուտ քաղել . այսինքն վայրենիներէն՝ մեզի առաջնորդելու համար , և Անգղիացիներէն՝ մեզի իրենց բնակարաններն ընդունելու համար :

Երկար ժամանակ քաղեցինք որքան որ Մանօն քաջասրտութեամբը կրցաւ զիմանալ քայլելու , այսինքն երկու մղոնի չափ , վասն զի այս անմահ սիրուհին շարունակ մերժեց աւելի շուտ կանկ առնուլ : Վերջապէս բոլորովին յոգնելով խոստովանեցաւ թէ անկարելի էր աւելի առաջ երթալ : Սրդէն գիշեր էր . լայնատարած դաշտի մը մէջ տեղը 'նստանք՝ առանց ծառ մը գտնել կարենալու . որպէս զի պատսպարուէինք անոր տակ : Մանօնին առաջին հոգն եղաւ վերքիս կապը փոխել , որով ինքն անձամբ կապած էր զայն մեր մեկնելէն առաջ : Ընդունայն հակառակեցայ իր կամքին : Ա՛լ բոլորովին վհատած պիտի ըլլայի զինքը , եթէ իր անձին պահպանութեան վրայօք խորհնէս առաջ չտայի իրեն զիս հանգիստ և վտանգէ ազատ կարծելու գոհունակութիւնը : Քանի մը վայրկեան իր փափաքներուն հնազանդեցայ , լռելեայն և երախտագիտութեամբ ընդունեցայ իր խնամքը :

Բայց երբ Մանօն իր կամովին սէրը գոհ ըրաւ , ինչպիսի եռանդով իմս ալ սկսաւ իրեն համար : Բոլոր զգեստներս հանեցի զանոնք իր տակը փռելով գետնին կարծրութիւնը ամբեկու համար : Իր կամքին հակառակ համոզեցի զինքն թող տալու ինձ որ իրեն համար գործածեմ՝ ինչ որ կրցայ երեւակայել իր նուազ անհանդստութիւն տեւող : Իր ձեռները տաքցուցի հրատապ համբոյրներովս և շունչիս ջերմութեամբը : Գիշերն 'ի բուն արթուն կեցայ իր վրայ հըսկելով և աղաչելով Աստուծու որպէս զի վայրկեան մ'անոյշ և և հանդարտ քուն շնորհէ անոր : Ո՛ր Աստուած , որքա՛ն սաստիկ և անկեղծ էր մաղթանքս , բայց ինչպիսի անողորմ ձիւղով մ'որոշեցիր չընդունիլ աղօթքս :

Կերէ՛ եթէ քանի մը խօսքով կատարեմ պատմութիւն մ'որ կը մնայնէ զիս : Ար պատմեմ քեզ դժբաղդութիւն մ'որու նմանն եղած չէ բնաւ . բոլոր կեանքս սահմանուած է լալու այս դժբաղդութեան վրայ : Բայց թէ և անընդհատ յիշողութեանս առջեւն է այն , հոգիս կարծես սարսափահար կը նահանջէ ամեն անգամ որ կսկսիմ յայտնել այն աղետալի իրողութիւնը :

Գիշերուան մէկ մտոր հանգարտօրէն անցուցեր էինք . կը կարծէի թէ սիրելի տարփութիւն քնացած է , և վախճալով իր քունը անհանգիստ ընելու չէի համարձակեր ամենափոքր շունչ մը հանելու : Լուսնալու մօտ իսկ նշմարելի թէ իր ձեռները ցրտահար և դողդաջուն էին . կուրծքիս մօտեցուցի զանոնք տաքցնելու համար : Մանօն զգաց այս շարժումը , և իմ ձեռներս ալ ինք բռնելու համար ջանք մ'ընելով ըսաւ ինձ տկար ձայնով թէ իր յետին ժամը հասած կը կարծէր :

Առջի բերան այս խօսքը դժբաղդութեան մէջ սովորական խօսք մը սեպելի , և սիրոյ կաթողին մխիթարութիւններով պատասխանելի : Սակայն իր յաճախ հառաչանքը , հարցումներուս դէմ լուծիւնը , ձեռներուն սեղմուիլը , որոնց մէջ տակաւին կը բռնէր իմիսներս , հասկցուցին ինձ թէ իր դժբաղդութեան վախճանը կը մօտէր :

Մի՛ պահանջեր իզմէ որ նկարագրեմ քեզ զգացումներս , ոչ ալ բսեմ իր վերջին խօսքերը : Արուսի Մանօնը . իրմէ սիրոյ նշաններ առի վերջին շունչը տալու միջոցին իսկ . այս աղետալի և ողբալի գէպքէն ահա այսքան միայն կրնամ անդիլութիւն տալ քեզ :

Հոգիս Մանօնին հոգիին ետեւէն չցնաց : Երկինք անշուշտ բաւական խտութեամբ պատժուած չհամարեց զիս , ուտի ուղեց որ այնուհետեւ հայեմաշ և թշուառ կեանք մը վարեմ : Ասումիկն հրաժեշտ կը տամ այսուհետեւ աւելի երջանկութեամբ վարելու զայն :

Բերանս սիրելի Մանօնին երեսին և ձեռներուն վրայ զրած կեցայ քանուկորս ժամէն աւելի : Գիտաւորութիւնս էր այս կացութեան մէջ մեռնիլ : Սակայն երկրորդ օրն առտու խորհեցայ որ իր մարմինը մահէս ետք վայրենի դադաններուն ճարակ պիտի բլլայ : Որոշեցի թաղել զայն և իր փոսին վրայ սպասել մահուան : Կօթութեան և ցաւին ինձ պատճառած տկարութեան պատճառաւ արդէն այնքան մօտ էի

վախճանիս որ բիւր ջանքի հարկաւորութիւն ունեցայ ոտքի վրայ կեանալու համար : Պարտաւորեցայ զիմելու այն ողբից ըմպելեաց զոր հետս աւեր էի , այս ըմպելիքն ոյժ տուաւ ինձ որքան որ պէտք էր այն արտալի գործին համար զոր պիտի կատարէի : Ինձ դժուարին չէր զեռնել բանալ այն սեղն ուր կը գտնուէի . աւաղաս դաշտ մ'էր այն . սուրս կտրելի զեռնել անով փորելու համար , սակայն ոչ այնքան օգնեց ինձ այն որքան ձեռներս : Լայն փոս մը բացի , մէջը դրի սրախս աստուածը , բոլոր զգեստներովս զայն ծածկելու հոգը տանելէն ետք որպէս զի հոգը չկարենայ գտնալ մարմնոյն : Սակայն ամենակատարեալ սիրոյ բուռն աշխտօնին իր գիակը բիւրիցս համբուրելէն ետք փոսը դրի : Կորէն քովը նստայ , երկար ատեն իրեն նայեցայ , չէի կրնար իր փոսը դոցելու համարձակիլ : Պերջապէս ոյժերս սկսան նուաղիլ , և վախճալով բոլորովին անոյժ մնալու ձեռնարկութիւնս աւարտելէն առաջ , ընդ միշտ երկրիս ներքեւ թաղեցի այն անձն որ իր բնակող արարածներուն ամենէն կատարեալն ու յարգելին էր . ասպա փոսին վրայ պառկեցայ՝ երեսս գէպ աւաղը դարձուցած , և աչերս երբեք չբանալու գիտաւորութեամբ դոցելով՝ երկնից օգնութիւնը հայցելի , և համբերութեամբ մահուան սպասելի :

Սակայն բան մը կայ որ զրեթէ անհաւատալի պիտի երևայ քեզ . այսինքն այս սղալի պաշտօնը մինչև վերջը կատարելս ոչ աչերէս արտօսը մ'եղաւ , ոչ ալ հառաչանք մը բերնէս : Այն սաստիկ զարհուրանքը , որ կը զրաւէր զիս , և մեռնելու հաստատ որոշումը յուսահատութեան և ցաւին ամեն արտայայտութիւնները կտրեր էին : Ուտի փոսին վրայ բռնած զրբիս մէջ քիչ մ'ատեն մնալէս ետք կուրսի այն փանաքի ճանաչողութիւնը և զգացումը որը կը մնային ինձ :

Այս պատմածներս լսելէդ ետք պատմութեանս եղբակացութիւնն այնքան քիչ կարեւորութիւն ունի որ զայն լսելու դժուարութիւնը կրելդ չարժեք : Սինդէին մարմինը քաղաքը տարուելով և զգուշութեամբ իր վէրքերը քննուելով հասկցուեցաւ որ ոչ միայն մահած չէր , այլ նաև վառնդաւոր վէրք մ'անգամ չէր առած : Իսկ մացուց իր հօրեղծօրը թէ ինչ կերպով մեք մէջ տեղի ունեցած էր իրողութիւնը , և իր վեհանձնութեան զրկուելով իմինիս արդիւնքը

Հրապարակաւ յայտնեց : Բնաւորել տուին զիս , և Մանօնին հետ բաշակայութիւնս զիսեւրով կասկած ըրին թէ զուցէ փախեր ենք : Շատ ուշ ըլլալով չէին կրնար մարդ զրկել զիս զանելու համար . բայց հետեւեալ օրն և միւս օրը զիս բնաւորու և զանելու աշխատեցան :

Մանօնին փոսին վրայ դառն զիս առանց կենդանութեան երեւոյթ ունենալու , և որոնք որ զիս այս վիճակին մէջ գտան , զիս զրեթէ մերկ և վէրքիս արիւնովը շաղաղուած տեսնելով անկասկած հաւատացին թէ կողոպտուած և սպանուած էի : Զիս քաղաքը տարին : Փոխադրութեան շարժումը սթափեց զիս : Հաւաքները զոր հանեցի աչերս բանալով և հեծելով նորէն ինքզինքս կենդանիներու մէջ տեսնելով իմաց տուին թէ տակաւին դարման ընդունելու վիճակին մէջն էի . բարեյաջող կերպով դարմանուեցայ , բայց և այնպէս նեղ բանտի մը մէջ փակուեցայ : Գատու նայուեցաւ , և որովհետեւ Մանօն չէր երեւար , զիս ամբաստանեցին այնպէս թէ կատաղի և նախանձոտ բարկութեամբ մը մեղուցեր եմ զինքը : Բնականաբար պատմեցի ողորմելի արկածս : Սինըլէ՝ չնայելով այն վշտաղին բարկութեան որով համակեց զինքն այս լուրը , ինծի համար թողութիւն խնդրելու վեհանձնութիւնն ունեցաւ և ստացաւ ազատումս :

Այնքան տկար էի որ ստիպուեցան բանտէն անկողինս տանիլ զիս , որ ծանր հիւանդութիւն մ'երեք ամիս կեցուց զիս : Անանքին դէմ ատելութիւնս չէր նուազեր . շարունակ մահ կը խնդրէի , և երկար ատեն յամառութեամբ մերժեցի ամեն դեղերը : Բայց երկինքն այնքան խստութեամբ զիս պատժելէն ետք զխառնորութիւն ունէր ինձ օգտակար ընելու դժբաղդութիւններս և պատիժներս . լուսաւորեց զիս իր լոյսերովն , որք նորէն ընտանեացս և դաստիարակութեանս արժանի դաղափարներ յիշեցուցին ինձ : Հանգարտութիւնը սկսած ըլլալով հողիւս մէջ փորը ինչ ծնիլ , այս փոփոխութեան ետեւէն հասաւ խելոյն բժշկութիւնս : Սկսայ պատուոյ ներշնչումներուն համեմատ ապրիլ և վարուիլ բոլորովին , և շարունակեցի պղտի պաշտօնս կատարել՝ Քրանսայի նաւերուն սկսելով՝ որք ամեն տարի անգամ մ'Վանքիկայի այն կողմը կերթան : Որոշեր էի հայրենիքս վերադառնալ՝ խոհեմ և կանոնաւոր կեանքով մ'ընթացքիս դայթակղութիւնը մոռցնելու համար : Սինըլէ սիրելի Մանօնիս մարմնը պատուաւոր տեղ մը փոխադրել տալու հոգաարութիւնը ունեցած էր :

Մոռցնալէս զրեթէ վեց շաբաթ ետք օր մ'երբ առանձին մանկը գայի ծովեզոր , տեսայ նախ մը դալը , զոր առեւտրական գործեր Նուվել-Օրլէան կը բերէին , ուշադրութեամբ կը նայէի նաւէն ելնողներուն : Մայրայեղ զարմանք մ'առաւ զիս երբ դէպ 'ի քաղաքը յառաջացողներուն մէջ թիպերով ճանչեցի : Իմացուց ինձ թէ այս ուղեորութիւնը բրած էր մի միայն զիս տեսնելու , նաեւ յորդորելու համար որ Քրանսայ վերադառնամ , թէ Հալլէն զրած նա մակս ընդունած ըլլալով ինքն անձամբ հոն եկած էր բերելու համար այն ստակը զոր ուզեր էի իրմէն . թէ ամենասատիկ ցաւ զգացած էր մեկնած ըլլալս իմանալով , և թէ անմիջապէս ինքն ալ ետեւս պիտի մեկնէր եթէ առադաստ բանալու և ճամբայ կենելու պատրաստ նաւ մը գտած ըլլար , թէ ամիսներով այլ և այլ նաւահանգիստներու մէջ բնտուած էր այնպիսի նաւ մը , և թէ վերջապէս Սէն-Մալօյի նաւահանգստին մէջ հանգիպած ըլլալով նախ մ'որ Սէն-Մարթինիք երթալու համար երկաթը կը վերցնէր , նոյն նաւը մտած էր յուսալով թէ անկէ կրնայ դիւրութեամբ Նուվել-Օրլէան անցնիլ . թէ Մալօեան նաւը ճամբուն մէջ սպանիացի ծովահէններէ բռնուած և անոնց կողմնորոշումն տարուած ըլլալով , ինքը ճարպկութեամբ խոյս տուած էր , և թէ այլ և այլ տեղեր երթեկեկէն ետք հանգիպած էր այն պղտի նաւուն որ պահ մ'առաջ հասած էր , և թէ անոր շնորհիւ քովս գալու բարեբաղդութիւնն ունի :

Այնքան երախտապիտութիւն ցուցնէի այսքան վեհանձն և հաւատարիմ բարեկամի մը , քիչ էր : Տունս տարի . տէր ըրի զինքն այն ամեն իրերու զոր ունէի : Իմացուցի իրեն Քրանսայէն մեկնելէս 'ի վեր ինձ պատահած ամեն իրողութիւնները , և թիպերովն պատճառելու համար ուրախութիւն մը զոր չէր յուսար , ըսի թէ առաքելութեան այն սերմերը զոր ժամանակաւ սրտիս մէջ ցանած էր , կսկսէին այնպիսի պտուղներ տալ որոնցմէ ինք զոհ պիտի ըլլար : Երբեմն ըրաւ թէ այսքան քաղցը խոստում մ'իր ճամբորդութեան բոլոր յոգնութիւնները կը վարձատրէր :

Միասին երկու ամիս կեցանք Նուվել-Օրլէանի մէջ Քրանսայի նաւերուն գալտեան սպասելով և վերջապէս ճամբայ ելնելով ասիկց տասնուհինգ օր առաջ հասանք Հալլը-Տը-Վրաս : Հասնելով նա-

մակ մը գրեցի ընտանեացս : Անգրանիկ եղբօրս նամակէն իմացայ
Հօրս մահուան տրտման լուրը , մահ՛հ , որու շատ իրաւամբ կը վախ-
նամ թէ գտցէ ես ալ կերպիւ մը պատճառ եղեր էի իմ՝ մնորում-
ներովս :

Հովը նպատաւոր ըլլալով դէպ ՚ի Գալէ , իսկոյն նաւ մը մտայ ,
դիտաւորութիւն ունենալով այս քաղքէն քանի մը մղոն անդին բնա-
կող ազնուականի մը քովն երթալու որ ազգականներուս մին է , և
ուր եղբայրս իմ՝ դալատեան պիտի սպասէ , ինչպէս զրեք է իր նաւ
մակին մէջ :

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0310265

